

POLITIEK JAARBOEK
1987
ANNEE POLITIQUE

Nieuwe reeks nr 12   **Nouvelle série n°12**

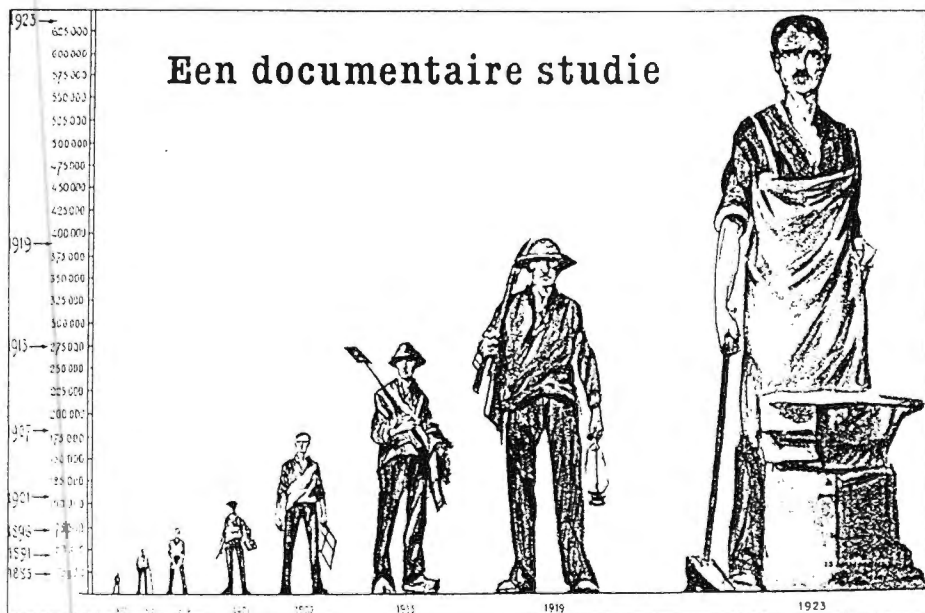
Uitgegeven door **RES PUBLICA**
Tijdschrift voor politologie
1988, bundel XXX, nr 2-3

Editée par **RES PUBLICA**
Revue de science politique
1988, volume XXX, n° 2-3

De Ledenaantallen van de Politieke Partijen in België

1945 – 1987

Marc Maes

Katholieke Universiteit te Leuven
Departement Politieke Wetenschappen
Afdeling Politologie
1988

Het is kenmerkend dat de Belgische politieke partijen, ondanks hun aanzienlijk aandeel in de besluitvorming, wetenschappelijk zo weinig zijn bestudeerd. Deze grote lacune spreekt honderd uit over de schaarse mogelijkheden van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek in België. Deze studie vult dan ook een belangrijke leemte op. Voor het eerst staan, dank zij zeer intensief speurwerk, de ledenaantallen van de politieke partijen op een betrouwbare wijze beschikbaar.

De ledenaantallen van politieke partijen worden immers veelal nog met een waas van geheimzinnigheid omhuld. Partijen laten zich liever met verkiezingsuitslagen kwantificeren. In een aantal gevallen is niet zozeer het ontbreken dan wel het bestaan van meerdere, uiteenlopende cijfers het probleem.

Voor deze studie zijn ledencijfers bij elkaar gebracht uit talrijke en diverse bronnen. In de uitgebreide bijlagen worden ze naast elkaar afgewogen en geselecteerd. Aldus kon voor de voornaamste politieke partijen in België de evolutie van hun ledenbeweging worden geschetst en worden nagegaan volgens welke patronen de ledenaanhang zich ontwikkelt. Worden in het onderzoek betrokken: CVP en PSC, (B)SP-PS(B), de Liberale partijen, de KPB, de Volksunie, het FDF en het RW, het Vlaams Blok, RAD-UDRT, Agalev en Ecolo. Het onderzoek spitst zich toe op de periode na de Tweede Wereldoorlog, maar brengt niettemin ook een overzicht van de voorafgaande periode.

Onmisbaar voor iedereen die de Belgische politieke partijen bestudeert.

Deze publikatie is verkrijgbaar door storting van 850 Bfr. (+ 25 Bfr. verzendingskosten) op bankrekening 785-5146941-29 van de Afdeling Politologie van het Departement Politieke Wetenschappen van de K.U.-Leuven, E. Van Evenstraat 2b, 3000 Leuven, met vermelding 'ledenaantallen van de politieke partijen in België'.

INHOUD — SOMMAIRE — CONTENT

Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1987, door M. DEWEERDT	136-200
Belgian politics in 1987, by I. COUTTENIER	201-231
Statistisch overzicht van het politieke jaar 1987, door M. VERMINCK	233-256
Wallonie 87 : Les enjeux économiques, politiques et culturels, par M. COLLINGE et M. QUEVIT	257-278
Ontwikkelingen in het onderwijsbeleid 1986-1987, door G. MONARD	279-299
Sociale verkiezingen 1987 : Kaderleden verzwakken traditionele vakbonden, door G. TEGENBOS	299-310
Morphologie des partis politiques franco- phones en 1986 et 1987, par M. VERMINCK	311-343
Bibliographie de l'année politique 1987, par W.S. PLAVSIC	345-368
De politieke opiniepeilingen in België in 1987, door M. MAES en E. DAS	369-389

OVERZICHT VAN HET BELGISCHE POLITIEK GEBEUREN

Gedetailleerde inhoudsopgave

I. Het begrotingsbeleid van de regering Martens VI	137
A. Spanningen in de meerderheid	137
B. Het krokusconclaaf	139
C. Laatste wetsbesluiten en uitlopers van het Sint-Annaplan	142
II. De zaak Happart	145
A. Regering kondigt Voer-initiatief aan	145
B. Juridische uitspraken	149
C. De uitkleedregeling	152
D. De Raad van State verwerpt de uitkleedregeling	158
III. Het zomerconclaaf	161
A. Vier dossiers op de onderhandelingstafel	161
B. De beslissingen	165
IV. Regeringscrisis	169
A. Voeren, abortuskwestie en ziekenfondsaffaire	169
B. Martens VI neemt ontslag	173
C. De verdere evolutie in de zaken Happart en Capart	175
V. Overgangskabinet en parlementsverkiezingen	178
A. Verklaring tot herziening van de Grondwet, Financiewet	178
B. Verkiezingen	181
C. Spitaels informateur	183
VI. Buitenlands- en defensiebeleid	184
A. Buitenlandse betrekkingen	184
B. Landsverdediging	188
VII. Overige gebeurtenissen	190
VIII. De evolutie in de partijen	196

Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1987

---

door Mark DEWEERDT,

Licentiaat politieke en sociale wetenschappen.
Politiek redacteur bij *De Standaard*.

★

Het christendemocratisch-liberale kabinet-Martens VI zette in 1987 zijn beleid van sociaal-economisch herstel en van sanering van de rijksfinanciën voort. Zijn werkzaamheden werden echter ernstig gehinderd door de zgn. Happart-kwestie, die in de herfst tot een kortsluiting en uiteindelijk tot vervroegde verkiezingen leidde.

I. Het begrotingsbeleid van de regering-Martens VI.

Het eerste hoofdstuk van dit jaaroverzicht behandelt het begrotingsbeleid van de regering-Martens VI, meer bepaald het bijsturen van de begroting-1987 en de verdere uitvoering van het Sint-Annaplan. Het opstellen van de ontwerp-begroting voor 1988 wordt in het derde hoofdstuk behandeld. Bij wijze van inleiding wordt in deel A van hoofdstuk I een algemeen beeld geschetst van het politieke klimaat waarin de regering tijdens de eerste jaarhelft heeft gewerkt.

A. SPANNINGEN IN DE MEERDERHEID.

Van 1 januari tot 30 juni 1987 zaten, overeenkomstig een beurtrol binnen de Europese Gemeenschap, de Belgische regeringsleden de Minister-raden van de EG voor. Om zoveel mogelijk tijd vrij te maken voor « Europa », had de regering getracht vóór de jaarwisseling de meest netelige binnenlandse dossiers op te ruimen. Zo was eind 1986 het zgn. Sylvesterakkoord gesloten over de Limburgse mijnen en de herstructurering van de Brusselse agglomeratie (1). Voor de Happart-kwestie

---

(1) M. DEWEERDT, Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1986. In : *Res Publica*, 1987, nr. 3, blz. 334-339.

rond het waarnemend burgemeesterschap van Voeren was binnen de meerderheid afgesproken een zgn. godsvrede te respecteren (2).

Dat alles kon nochtans niet beletten dat het politieke klimaat tijdens het eerste semester vrij gespannen was (in de tweede jaarhelft zou dat nog meer het geval zijn). Dat kwam niet alleen door de Happart-affaire (die in het tweede hoofdstuk wordt behandeld), maar ook door meningsverschillen, tegenstellingen en botsingen tussen de meerderheidspartijen onderling en tussen regeringsleden en meerderheidspartijen.

De christelijke arbeidersbeweging, die nauw aanleunt bij de CVP en de PSC, liet begin 1987 weten dat er genoeg ingeleverd was. In een verklaring aan *La Libre Belgique* (3-4 januari) zei voorzitter François Martou van het Mouvement Ouvrier Chrétien (MOC) dat de regering van politieke richting diende te veranderen en het Sint-Annaplan (3) diende te corrigeren.

Het Algemeen Christelijk Werknemersverbond (ACW) eiste in een « prioriteitennota » (20 januari), dat de regering voor de sociale zekerheid een besparingsstop (« moratorium ») tot 1990 zou aankondigen en recente besparingsmaatregelen in de werkloosheids- en ziekte- en invaliditeitsverzekering zou terugschroeven. Het ACW kante zich ook tegen nieuwe besparingen in het onderwijs.

Minister Guy Verhofstadt (PVV) van Begroting maakte zich in een interview met *Het Laatste Nieuws* (3 februari) zorgen over de christendemocratische aanvallen op de liberalen en over het « vuurtje stoken binnen de meerderheid ». Hij zei dat de bijkredieten voor 1987 (20 miljard F) zouden moeten worden weggewerkt door compenserende besparingen.

Minister Philippe Maystadt (PSC) van Economische Zaken zei aan *Le Soir* (13 februari) dat het Sint-Annaplan zou moeten worden herzien als in juli de werkloosheid sterker zou zijn toegenomen dan verwacht (18.000 eenheden) en dat werk diende te worden gemaakt van de nog niet uitgevoerde « positieve » Sint-Annamaatregelen.

Het partijbestuur van de CVP, dat op 14 februari in extra zitting bijeenkwam, nam het ACW-standpunt over en stelde dat de besparingen op de sociale uitkeringen en in het onderwijs de grens hadden bereikt. Het partijbestuur vroeg een beleid met een « meer menselijk gelaat ».

Aan *De Standaard* (19 februari) verklaarde minister Jean-Luc Dehaene (CVP) van Sociale Zaken, de vertegenwoordiger van de christelijke

(2) *Ibid.*, blz. 320-323.

(3) Sint-Annaplan is de gebruikelijke benaming voor het omvangrijke pakket besparingsmaatregelen dat de regering-Martens VI in 1986 vastlegde. Zie *ibid.*, blz. 298-304.

arbeidersbeweging in de regeringstop, dat er voor zijn partij geen alternatief was voor de regering: ofwel wordt de coalitie voortgezet tot het einde van de regeertermijn, ofwel komen er verkiezingen, zei hij.

Die « waarschuwing » was kennelijk gericht tot de PSC, die op 21 februari zou congresseren. Volgens persberichten zou de arbeidersvleugel binnen die partij erop aansturen de liberalen in de regering te vervangen door socialisten, of althans op een verruiming van de coalitie met de socialisten. Er werd op gewezen dat PSC-voorzitter Gérard Deprez er in zijn kerstboodschap-1986 had voor gepleit « meer hart te geven aan de cijfers ». Maar op het congres zei Deprez dat zijn partij wilde « slagen met de huidige meerderheid ». Er werd wel een resolutie goedgekeurd waarin de PSC zich kante tegen verdere besparingen in het onderwijs en op haar beurt een « sociaal moratorium » vroeg.

In het voorjaar kibbelden de christendemocratische en de liberale meerderheidspartijen over twee dossiers die tijdens het zgn. zomerconclaaf hun beslag zouden krijgen: de belastinghervorming en de privatisering van overheidsbedrijven (zie hoofdstuk III).

De regering kreeg moeilijkheden met het Parlement. Op 13 januari beslisten de Senaatsfracties geen wetsontwerpen meer te bespreken van ministers die hun begrotingsontwerp nog niet hadden ingediend. Ministers die tegen eind juni hun begroting nog niet zouden hebben ingediend, zouden geen voorlopige kredieten meer krijgen. Kamer en Senaat besloten overigens de begrotingen voor 1987 gelijktijdig te bespreken met die van 1986, die al waren opgebruikt maar nog niet goedgekeurd.

Op 10 april kwam de Kamer in extra zitting bijeen om interpellaties te horen over de verklaringen die vice-premier Jean Gol (PRL) daags voordien in *De Standaard* en *Le Soir* had afgelegd. In die interviews had Gol nogal laatdunkend gesproken over de « parlementaire slakkegang » en had hij gepleit voor bijzondere machten om ernstig te kunnen regeren. Nog diezelfde dag noemde CVP-Kamerfractie-leider Luc Van den Brande Gols verklaringen « onaannemelijk » en in tegenspraak met het akkoord binnen de meerderheid dat de bijzondere machten op 31 maart definitief een einde zouden nemen.

Tijdens het Kamerdebat op 10 april zei premier Martens dat er « in deze kabinetsperiode geen bijzondere machten meer zullen komen ».

B. HET KROKUSCONCLAAF.

De spanning in de meerderheid kleurde ook af op het zgn. krokusconclaaf waarop aanvullende maatregelen werden gezocht om het begrotingstekort voor 1987 binnen de vastgestelde grenzen te houden.

Minister Verhofstadt van Begroting had op 6 januari bekendgemaakt dat het begrotingstekort voor 1986 555,5 miljard F bedroeg. Bij het opstellen van de begroting was de regering uitgegaan van een tekort van 567,6 miljard F. In procent van het bruto nationaal produkt (bnp) daalde het tekort van 12 in 1985 tot 10,9 in 1986. In 1987 zou volgens de regeringsplannen het tekort verder dalen tot 417,8 miljard F of 8,1 % van het bnp.

Al in januari was er twijfel gerezen over de haalbaarheid van dat cijfer. De Vlaamse socialisten zeiden op 7 januari dat het tekort met 30 tot 35 miljard F was onderschat. Op 30 januari berichtte *De Standaard* dat uit de eindcijfers over de begroting van 1986 en de eerste gegevens van de begrotingscontro'e kon worden afgeleid dat, zonder nieuwe maatregelen, het begrotingstekort zou oplopen tot 450 miljard F. Verhofstadt noemde die cijfers « volkomen voorbarig ».

De meerderheid zag inmiddels in de muntherschikking binnen het Europees Monetair Systeem (EMS) van 12 januari een aanmoediging om het herstelbeleid voort te zetten. Bij de herschikking werd de Belgische frank tegenover de ecu met 1,5 procent opgewaardeerd.

Op 13 februari deelde Verhofstadt aan de ministerraad mee, dat er voor 21,2 miljard F bijkomende besparingsmaatregelen zouden nodig zijn om het tekort voor het lopende jaar op 417,8 miljard F te houden. De minister ging daarbij uit van een lagere bnp-groei (3,3 i.p.v. 3,9 procent) en een hogere werkloosheid (+ 15.000) dan in de goedgekeurde rijksbegroting. De ontvangsten zouden 7,7 miljard F lager liggen, de uitgaven 13,5 miljard F hoger.

Toen op 26 februari het zgn. krokusconklaaf begon, bleek dat er uiteindelijk voor 23 miljard F aan bijkredieten gecompenseerd dienden te worden. Daarvan had 6 miljard F betrekking op het onderwijs.

Nog vóór het conklaaf was deining ontstaan over de gevraagde bijkredieten voor het Franstalig onderwijs. De minister van Nederlandstalig Onderwijs, Daniël Coens (CVP), vroeg voor 1,1 miljard F bijkredieten voor 1987. Dat bedrag was « verschoonbaar », d.w.z. dat het voortvloeide uit correcties op de uitgangsberekeningen. Zijn collega van Franstalig Onderwijs, André Damseaux (PRL), vroeg voor 4,956 miljard F aan bijkredieten : 2,249 miljard F om het zgn. structurele tekort voor 1986 weg te werken (dit zijn achterstallige betalingen van vooral tijdelijke leerkrachten) ; 500 miljoen F had betrekking op 1987 en was « verschoonbaar » ; daarnaast vroeg hij voor 1987 nog eens 2,237 miljard F. Dat laatste bedrag was, volgens de Administratie van Begroting, het gevolg van het niet-uitvoeren van besparingsmaatregelen, vooral in het secundair onderwijs.

Damseaux ontkende dat het Franstalige Onderwijsdepartement slecht zou worden beheerd. Hij zei dat het Nederlandstalige onderwijs al bijkomende kredieten had gekregen om het zgn. structurele tekort weg te werken en dat een aantal maatregelen van het Sint-Annaplan onrechtvaardig waren voor het Franstalige onderwijs.

Zowel buiten als binnen de meerderheid werd de positie van Damseaux onhoudbaar. Nadat al weken geruchten in die zin hadden gecirculeerd, nam Damseaux op 9 maart ontslag. Hij werd nog diezelfde dag vervangen door zijn partijgenoot Antoine Duquesne, de kabinetschef van vice-premier Gol.

In de ochtend van 13 maart ging de regeringstop uiteen met een akkoord over de aanvullingsbegroting voor 1987. Het akkoord werd diezelfde dag door de ministerraad bekrachtigd.

De regering aanvaardde een begrotingstekort van 419,7 miljard F, 1,9 miljard F meer dan in de goedgekeurde rijksbegroting. Omdat het bnp iets hoger werd geraamd, zou het tekort tot 8,1 % van het bnp beperkt blijven.

Om dat cijfer te halen, werd voor 20,6 miljard F aan nieuwe maatregelen goedgekeurd: 14,3 miljard F besparingen; 5,8 miljard F niet-fiscale ontvangsten en 500 miljoen F Schatkistverrichtingen.

De besparingsmaatregelen omvatten o.m.: een vermindering met 2 % van de werkingskosten van alle administraties (2,8 miljard F); 5,8 miljard F bezuinigingen in de sociale sector (waarvan 4 miljard F door het transfereren van ge'd van het Fonds voor het financieel evenwicht van de Sociale Zekerheid naar de werkloosheidssector); de Franstalige minister van Onderwijs diende maatregelen uit te werken om 1,5 miljard F bijkomend te besparen; de economische departementen kregen 2,6 miljard F minder; bij de gezagsdepartementen zou 1,3 miljard F worden bespaard (o.a. bij het *Belgisch Staatsblad* en op de ambassadegebouwen in het buitenland).

Voor de niet-fiscale ontvangsten werd gerekend op de opbrengst (2 miljard F) van de verkoop van gouden en zilveren ecu-munten die de Schatkist liet slaan in het kader van het Belgische voorzitterschap van de EG-Ministerraden en kwam er een grotere heffing op de staatswaarborg die aan openbare kredietinstellingen en de RTT werd verleend. Verwacht werd ook dat de verkoop van de staatsparticipatie in Distrigas 2 miljard F zou opbrengen. Over het privatiseren van overheidsbedrijven werd overeengekomen dat dit niet bij wetsbesluit zou gebeuren, maar dat de gewone parlementaire procedure zou worden gevolgd (zie voor de privatisering ook hoofdstuk III).

Als correctie op vroegere besparingsmaatregelen, werden een aantal sociale uitkeringen verhoogd, zoals de gewaarborgde kinderbijslag en de

bijslag voor kinderen van werklozen en invaliden (meeruitgave 1 miljard F).

C. LAATSTE WETSBSLUITEN EN UITLOPERS VAN HET SINT-ANNAPLAN.

Na het krokusconclaf vaardigde de regering een laatste reeks wetsbesluiten uit in het kader van de bijzondere machten waarover zij tot 31 maart beschikte (4). Een deel daarvan had betrekking op het groot-scheepse besparingsplan dat zij in 1986 uitwerkte en in 1987 aan de oppervlakte van het politieke gebeuren bleef, ook al omdat een aantal bepalingen van dit zgn. Sint-Annaplan nog niet (definitief) waren geregeld.

De financieel belangrijkste was de privatisering van de beroepsziektenverzekering, die de Schatkist jaarlijks 7 miljard F minder zou kosten. Volgens de werkgevers en de verzekeringsmaatschappijen was de overdracht van het Fonds voor Beroepsziekten van de overheid naar de particuliere sector echter technisch en financieel niet haalbaar (5).

Tijdens het krokusconclaf besliste de regering het Fonds voor Beroepsziekten (nog) niet over te dragen naar de particuliere verzekeringsmaatschappijen. Om het geplande besparingsbedrag niet verloren te zien gaan, werd tevens beslist de staatstoelage aan het Fonds te vervangen door een « bijzondere premie », in de vorm van een specifieke socialezekerheidsbijdrage ten laste van de werkgevers. De bijzondere premie werd ingevoerd bij wetsbesluit.

De arbeidsongevallenverzekering daarentegen, die al grotendeels in handen was van de particuliere verzekeringsmaatschappijen, zou vanaf 1 januari 1988 verder geprivatiseerd worden. Die Sint-Annabeslissing werd tijdens het krokusconclaf in een wetsbesluit omgezet. De « onverzekerbare » risico's zouden, op een paar uitzonderingen na, worden overgenomen van het Fonds voor Arbeidsongevallen.

Tijdens het krokusconclaf werd de invoering van een remgeld op de zgn. technische medische prestaties, dat in 1987 tussen de 3,6 en 4 miljard F zou opbrengen, afgevoerd. Er was twijfel gerezen over de praktische haalbaarheid van de maatregel. De ziekenfondsen zeiden dat de patiënten de rekening zouden krijgen voor het te « gul voorschrijfgedrag » van artsen. Minister Dehaene, die verantwoordelijk was voor de uitvoering, voelde niet veel voor de « liberale » maatregel. Hij zei dat zijn begroting in evenwicht was doordat de RSZ-inkomsten hoger lagen,

---

(4) M. DEWEERDT, *a.w.*, blz. 285-288

(5) *Ibid.*, blz. 329.

zodat er niet hoefde bespaard te worden « alleen maar voor het principe of het plezier ».

Over de wijziging van de pensioengerechtigde leeftijd voor werknemers uit de particuliere sector werd in 1987 geen beslissing genomen. Luidens het Sint-Annaplan zouden vrouwen tot hun 65ste (i.p.v. 60ste) moeten werken om een volledig pensioen te krijgen. Tegen die beslissing hadden zowel de werknemers als de werkgevers bezwaren aangetekend. Zij hadden van de regering de gelegenheid gekregen een eigen voorstel uit te werken (6).

Tijdens het krokusconclaaf besliste de regering, in afwachting van het voorstel van de sociale partners, de pensioenleeftijd in 1988 ongewijzigd te laten. Ook het brugrustpensioenstelsel, dat de werknemers de mogelijkheid geeft vanaf 60 jaar hun volledig pensioen te trekken op voorwaarde dat zij vervangen worden door een werkloze, werd tot 31 december 1988 verlengd.

In de schoot van de Nationale Arbeidsraad (NAR) raakten werkgevers en werknemers het echter niet eens over een gezamenlijk voorstel. De vakbonden zeiden dat er tot het jaar 2025 weinig of geen problemen zouden zijn om de pensioenen te betalen en stelden voor, de gelijk-schake'ing van de pensioenrechten van mannen en vrouwen door te voeren door de leeftijd voor mannen tot 60 jaar te verlagen. Het Verbond van Belgische Ondernemingen (VBO) schaarde zich grotendeels achter het regeringsvoorstel: verhoging van de pensioenleeftijd voor vrouwen tot 65 jaar en de mogelijkheid voor alle werknemers op 60 jaar met pensioen te gaan. Het VBO vond zelfs dat niet-werkenden (werklozen, invaliden) zouden moeten worden verplicht om op 60 met pensioen te gaan. Dat hield in, dat de brugpensioenen zouden verdwijnen. Voorts pleitte het VBO voor een afremming van de stijging van de pensioenbedragen, o.m. door ze los te koppelen van de loonevolutie. Beide standpunten werden opgenomen in het verdeelde advies dat de NAR op 29 september uitbracht.

In de onderwijssector kwam van het aangekondigde overleg (7) niets in huis. Op 23 januari hadden op initiatief van de vakbonden in alle onderwijsnetten en -niveaus werkonderbrekingen plaats om te protesteren tegen het uitblijven van echte onderhandelingen over de Sint-Annabesparingen en om van de regering tegen 15 februari duidelijkheid te eisen over haar plannen voor het volgende schooljaar. Eind maart besliste de regering bij wetsbesluit de omkaderingsnormen in het secundair onderwijs te verlengen.

---

(6) *Ibid.*, blz. 306 en 329.

(7) *Ibid.*, blz. 306 en 328.

In de lente kwam het tot een conflict tussen minister De Croo (PVV) van Verkeerswezen en de nieuwe raad van beheer van de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen (NMBS). De Croo vernietigde op 17 april 192 bevorderingsbenoemingen bij de Spoorwegmaatschappij, die de raad van beheer op 3 april had gedaan. Het conflict draaide in wezen rond de autonomie van de raad van beheer. Toen De Croo duidelijk maakte dat alleen de minister van Verkeerswezen politiek verantwoordelijk is voor het beheer van de NMBS, nam afgevaardigd beheerder Honoré Paelinck op 24 april ontslag. Paelinck was eind 1986 door De Croo zelf aangetrokken om, in het kader van het Sint-Annaplan, de Spoorwegen te saneren.

In het najaar ontstond er deining over het stopzetten van de Scheldeveerdiensten. Luidens het Sint-Annaplan zou de regering de subsidies aan de veerdiensten Hoboken-Kruikeke, Bazel-Hemiksem en Doel-Lillo schrappen. De veerdiensten werden in opdracht en voor rekening van de Staat geëxploiteerd door de Flandria-rederij. Van de gratis veerdienst maakten op werkdagen vooral werknemers en scholieren, tijdens de weekeinden vooral wandelaars gebruik.

De dienst Hoboken-Kruikeke zou op 1 oktober 1987, Bazel-Hemiksem op 1 augustus 1988 en Doel-Lillo in oktober 1989 verdwijnen. Tegen de naderende sluiting van de lijn Hoboken-Kruikeke rees protest bij de betrokken gemeentebesturen, de vakbonden en de gebruikers. Op 10 september besliste het sociaal-economisch kernkabinet de veerdienst Hoboken-Kruikeke te behouden. Tot 1 augustus 1988 zouden daarvoor de kredieten worden gebruikt die nog beschikbaar waren voor het veer Bazel-Hemiksem, dat daarom op 1 oktober zou worden afgeschaft. Nadien zou de gebruiker voor de veerdienst Hoboken-Kruikeke moeten betalen. Door een aanpassing van de busdiensten, zou er een betere verbinding komen tussen Hoboken en Hemiksem enerzijds en Kruikeke en Bazel anderzijds.

De Flandria-rederij eiste eerst schadevergoeding voor het voortijdig stopzetten van de dienst Bazel-Hemiksem, maar liet die eis later vallen. De rederij toonde zich na de parlementsverkiezingen zelfs bereid de veerdiensten Hoboken-Kruikeke en Bazel-Hemiksem te blijven exploiteren tot er een nieuwe regering zou zijn gevormd.

Een van de laatste wetsbesluiten bepaalde dat de universiteiten vanaf het academiejaar 1989-1990 aan studenten geneeskunde en tandheelkunde die over een periode van drie academiejaren er niet in slagen de eerste twee kandidaatsjaren af te werken, de verdere inschrijving in die faculteiten *kunnen* weigeren. Die « zachte » vorm van *numerus clausus* — een maatregel waarop de artsen al lang aandrongen — zou, via overleg onder de rectoren, per gemeenschap worden geregeld.

II. De zaak-Happart.

Na de vernietiging door de Raad van State van de benoeming van José Happart tot burgemeester van Voeren (30 september 1986) was de vraag gerezen of Happart eerste-schepen en waarnemend burgemeester van die gemeente kon zijn. Omdat de regeringscoalitie over het antwoord op die vraag verdeeld was, hadden de meerderheidspartijen in oktober 1986 afgesproken een « godsvrede » in acht te nemen (8). In dit hoofdstuk worden de verdere ontwikkelingen beschreven tot aan het parlementair zomerreces.

A. REGERING KONDIGT VOER-INITIATIEF AAN.

Eerste-minister Wilfried Martens zei op 15 januari 1987 in de Kamer, dat het steeds de bedoeling was geweest dat de « godsvrede » rond Voeren van beperkte duur zou zijn en dat een verlenging ervan niet mogelijk was. Hij gaf toe dat regeringsinformatuur Pierre baron van Outryve d'Ydewalle er niet in geslaagd was tijdens de « godsvrede »-periode een consensus te vinden op het lokale vlak. Liever dan te wachten op een beslissing van de voogdijoverheid, zal de regering « eerstdaags » zelf een initiatief nemen, zo kondigde Martens aan. Op 26 januari verstreek de termijn binnen dewelke de gouverneur van Limburg de herverkiezing (27 november 1986) van Happart tot eerste-schepen van Voeren kon schorsen of vernietigen.

Binnen de regering groeide er een consensus over een driedelige oplossing voor de kwestie :

a) José Happart zou « politiek uitgekled » worden, d.w.z. dat hij een deel van de burgemeestersbevoegdheden die hij als eerste-schepen uitoefende zou afstaan aan een andere schepen. Dat voorstel zou worden opgenomen in een omzendbrief aan de gouverneurs van de zes provincies met faciliteitengemeenten. In de brief zou ook staan dat de burgemeesters van de betrokken gemeenten de beide talen (de officiële bestuurstaal en de minderheidstaal) moeten kunnen gebruiken.

b) De gouverneur van Limburg zou de verkiezing van Happart tot eerste-schepen schorsen. De schorsingstermijn van veertig dagen zou als « bedenktijd » voor Happart gelden om op het « uitkled »-voorstel in te gaan.

---

(8) *Ibid.*, blz. 312-323.

c) De regering zou bij het Parlement een wetsontwerp indienen over de talenkennis van burgemeesters in de faciliteitengemeenten. In het ontwerp zou staan dat in hoofde van die burgemeesters een vermoeden van de kennis van de beide talen van hun gemeente bestaat. In geval van twijfel zou die kennis op een of andere manier moeten worden bewezen.

De CVP-Kamerfractie verwierp op 22 januari de regeling. De fractie kon de idee van een omzendbrief over de gedeelde burgemeestersbevoegdheid niet aanvaarden, omdat daarbij juridische problemen zouden rijzen en omdat de regeling het vernietigingsarrest niet volledig uitvoerde. Zij eiste dat de gouverneur van Limburg zijn volle voogdij-bevoegdheid behield en dat de voogdij desgevallend zou leiden naar de afzetting van Happart wegens « kennelijk wangedrag » of « grove nalatigheid », op basis van artikel 56 van de Gemeentewet (9). Het wetsontwerp dat de regering aankondigde diende voor de CVP-Kamerleden ten minste evenveel waarborgen te bieden als het decreet-Suykerbuyk-Coveliers (10).

Enkele uren na de vergadering van de CVP-fractie werd bekend dat gouverneur Vandermeulen van Limburg voor de tweede keer de verkiezing van Happart had geschorst. « Gezien de aankondiging van de nationale regering, dat zij in de problematiek van de gemeente Voeren een initiatief wenst te nemen, heeft de gouverneur van de provincie Limburg, alvorens een definitieve beslissing te nemen, de uitvoering van de besluiten van de gemeente Voeren dd. 27 november 1986, houdende de verkiezing van de heer José Happart tot eerste-schepen, opgeschort », zo stond in een mededeling van het kabinet van de gouverneur.

Na het wekelijkse kabinetsberaad herhaalde premier Martens op 23 januari dat de regering « zeer vlug » een initiatief zou nemen. De zaak was er inmiddels niet eenvoudiger op geworden door nieuwe arresten van de Raad van State.

Op 23 januari raakte bekend dat de Zevende (Nederlandstalige) Kamer van de Raad van State op 15 januari de verkiezing van René Capart tot voorzitter van de Raad voor Maatschappelijk Welzijn (RMW ; de raad van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn, OCMW) van

(9) « [...] De provinciegouverneur kan, op overeenkomstig en met redenen omkleed advies van de bestendige deputatie van de provincieraad, de schepenen schorsen of afzetten wegens kennelijk wangedrag of grove nalatigheid. De schorsing mag de tijd van drie maanden niet te boven gaan. De afgezette schepenen kan eerst na verloop van twee jaren worden herkozen. »

(10) Dat decreet van de Vlaamse raad van 23 december 1986 bepaalt dat de kandidaat-burgemeesters van de gemeenten in het Vlaamse Gewest worden « voorgedragen door de Vlaamse regering op grond van voorstellen die haar door betrokken gemeenteverkozenen worden voorgelegd ». Zie M. DEWEERDT, *a.w.*, blz. 321-323 ; zie ook *infra*.

Kraainem had vernietigd, omdat de betrokkene geen Nederlands kent. Hij had dit vóór zijn verkiezing op 1 april 1983 zelf toegegeven. Nog op 15 januari werd de verkiezing van drie plaatsvervangende leden van de RMW van Wezenbeek-Oppem vernietigd, omdat zij niet bewezen hadden de kennis van het Nederlands te bezitten die voor de uitoefening van hun mandaat wettelijk vereist is (de verkiezing van drie effectieve leden werd niet vernietigd, omdat er wel een bewijs was van hun kennis van het Nederlands). Kraainem en Wezenbeek-Oppem zijn twee van de zes faciliteitengemeenten rond Brussel die, sinds de wet van 23 december 1970, tot het Nederlandse taalgebied behoren.

De arresten waren niet zonder betekenis, omdat zij de rechtspraak van de Raad van State bevestigden en verder aanvulden, meer bepaald wat de talenkennis van de leden van een onrechtstreeks verkozen collegiaal bestuursorgaan betreft, zoals ook een schepencollege er een is. Omwille van het belang van de arresten, wordt er hier een uitvoerige samenvatting van gegeven.

De Raad van State herhaalde en bevestigde dat een taalgebied, waarvan sprake is in artikel 3*bis* van de Grondwet, een gebied is waarin de overheid bij de vervulling van haar bestuursopdracht in beginsel verplicht is een bepaalde taal te gebruiken. Luidens artikel 23 van de bestuurstaalwetten moeten de plaatselijke diensten in de randgemeenten — zoals de OCMW's en hun raad — uitsluitend, d.w.z. zonder een beroep te doen op vertalers, het Nederlands gebruiken in hun binnendiensten, in hun betrekkingen met de diensten waaronder zij ressorteren en in hun betrekkingen met de andere diensten uit het Nederlandse taalgebied en uit Brussel-Hoofdstad.

Afwijkingen van de algemene regel dat in de randgemeenten het Nederlands de bestuurstaal is — de zgn. faciliteiten — kunnen worden ingeroepen door de individuele bewoners van die gemeenten in hun betrekkingen met de gemeentelijke overheid, niet door de overheid zelf in haar opdracht en binnen het toepassingsgebied van artikel 23 van de bestuurstaalwetten.

Ieder lid van de RMW heeft als opdracht deel te nemen aan de werkzaamheden van de Raad en moet derhalve actief meewerken aan het onderzoek en de bespreking van alle aanvragen voor maatschappelijke hulp- of dienstverlening en van alle vraagstukken die betrekking hebben op de taken van de Raad.

Die medewerking heeft een persoonlijk karakter en behoort tot de essentie van het mandaat van RMW-lid. De leden van de Raad vervullen bij de uitoefening van dat mandaat een bestuursopdracht. Zij zijn, zoals het OCMW zelf waarvan zij juridisch niet te onderscheiden zijn, aan de bestuurstaalwetten onderworpen.

Ieder lid van de RMW moet bij zijn schriftelijke en mondelinge contacten met het bestuurspersoneel van het OCMW de bestuurstaal van het eentalige gebied gebruiken. Daaruit volgt dat voor ieder RMW-lid de kennis van de bestuurstaal van het eentalige gebied waartoe het OCMW behoort, een onmiskenbare vereiste is om zijn mandaat naar behoren te kunnen uitoefenen.

Krachtens de principiële vereiste van artikel 3*bis* van de Grondwet en de formele regel van de artt. 1 en 23 van de bestuurstaalwetten, moet ieder lid van de RMW van een randgemeente voor de uitoefening van zijn bestuurlijk mandaat Nederlands kennen. Dat betekent dat wie die taal niet kent, niet rechtsgeldig lid kan worden van die Raad. Zonder de kennis van het Nederlands kan het raadslid op geen enkele wijze aan de besluitvorming meewerken, daar waar die medewerking per definitie de essentie van zijn mandaat uitmaakt.

In de arresten ging de Raad van State opnieuw verder dan het Arbitragehof. Dat had in de overwegingen van het zgn. arrest-Lepaffe van 26 maart 1986 (11) gesteld dat de bestuurstaalwetten niet van toepassing zijn op mandatarissen die zitting hebben in een collegiaal orgaan, tenzij zij optreden als individuele bestuursautoriteiten (m.a.w. wel op burgemeesters). De Raad van State, die zei niet gebonden te zijn door het gezag van gewijsde van het Arbitragehof wat de interpretatie van artikel 3*bis* van de Grondwet en van het begrip « diensten » van de taalwetgeving betreft, maakt dat onderscheid niet. Voor de Raad is de bestuurstaalwet zonder meer van toepassing op elk lid van een collegiaal orgaan.

De Raad van State maakt wel het onderscheid tussen rechtstreeks en onrechtstreeks verkozen mandatarissen. Voor onrechtstreeks verkozen mandatarissen — burgemeester, schepen, lid van de RMW — volgt uit artikel 3*bis* van de Grondwet en uit de bestuurstaalwetten, dat zij de taal van het taalgebied moeten kennen. Dat is niet het geval voor rechtstreeks verkozen mandatarissen, met name voor gemeenteraadsleden. Om voor hen de verplichte kennis van de taal van het taalgebied op te leggen, is een bijkomende wetsbepaling nodig (12).

Op zondag 25 januari kwam de regeringstop bijeen om de nieuwe arresten van de Raad van State te onderzoeken. Van Vlaamse zijde werd opgeworpen dat een omzendbrief waarin Happart als het ware toestemming zou krijgen om toch nog een deel van de burgemeestersbevoegd-

---

(11) M. DEWEERDT, *a.w.*, blz. 313.

(12) De Raad van State heeft in vroegere arresten echter gesteld dat de gemeenteraadsleden van de faciliteitengemeenten verplicht zijn tijdens de vergadering van de gemeenteraad Nederlands te spreken.

heden te behouden, een blaam zou zijn voor de Raad van State en de beginselen van de rechtsstaat.

Diezelfde dag had PSC-voorzitter Gérard Deprez in de RTBf-uitzending *Faire le Point* aangedrongen op een wettelijke regeling van de kwestie. Die zou drie beginselen dienen in te houden : de taalkennis mag geen nieuwe verkiesbaarheidsvoorwaarde worden ; mandatarissen die zitting hebben in een collegiaal orgaan en optreden als individuele bestuursautoriteit dienen de streektaal te kennen, maar die kennis wordt door de benoeming of verkiezing verondersteld, zodat alleen in geval van klacht een onderzoek kan worden ingesteld ; tweetalige kamers van de Raad van State dienen over zulke klachten te oordelen (wat een wijziging van de wetgeving op de Raad van State impliceerde).

Het CVP-bureau wees 's anderendaags de wijziging van de wetgeving op de Raad van State als « onbespreekbaar » van de hand. Een regeringsinitiatief werd niet nodig genoemd. Volgens de CVP diende de voogdijoverheid de zaak af te wikkelen.

Op 29 januari, na een nieuw topberaad zonder resultaat, zei premier Martens in de Kamer dat de regering de « zaak-H. » — zoals de pers ze smalend begon te noemen — al enkele keren had besproken, « maar tot op heden is men nog niet tot een besluit gekomen. Wanneer dat het geval zal zijn, zal ik het Parlement daarover inlichten ».

Zoals de Luiksgezinde meerderheid intussen had aangekondigd, werd José Happart op 30 januari opnieuw tot eerste-schepen en waarnemend burgemeester van Voeren verkozen.

De regeringstop, die op 1 februari nogmaals bijeenkwam maar er andermaal niet in slaagde het aangekondigde initiatief vorm te geven, legde zich noodgedwongen neer bij een feitelijke verlenging van de « godsvrede ».

B. JURIDISCHE UITSPRAKEN.

In het voorjaar velen een reeks juridische uitspraken die rechtstreeks of onrechtstreeks verband hielden met de Happart-kwestie.

Op 11 februari hoorde het Arbitragehof de pleidooien in het beroep van de Waalse gewestregering en van de Franse gemeenschapsregering tegen het zgn. decreet-Suykerbuyk-Coveliers van 23 december 1986. Beide executieven, en ook de nationale regering die op 30 januari beslist had als zgn. tussenkomende partij op te treden, vroegen de vernietiging van het decreet. Zij voerden aan, dat de Vlaamse Raad zijn bevoegdheid te buiten was gegaan. De Waalse gewestregering vroeg bovendien het decreet te schorsen.

Op 19 februari wees het Arbitragehof het schorsingsverzoek af, omdat het decreet geen « ernstig en moeilijk te herstellen nadeel » berokkende.

Op 17 juni vernietigde het Arbitragehof het decreet. Het hof was van oordeel dat, in tegenstelling tot wat de Vlaamse regering aanvoerde, het decreet geen specifiek toezicht organiseerde. Het voorstellen van kandidaat-burgemeesters gebeurt immers door « gemeenteverkozenen » en niet door een orgaan dat namens de gemeente kan optreden. Hun voorstellen kunnen niet het voorwerp van toezicht zijn, aldus het Hof.

Voorts stelde het Hof dat het decreet regels bevatte die de Gemeentewet aanvulden en die betrekking hadden op de benoeming van een burgemeester. Er is echter geen bepaling van de Grondwet of van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 die aan de Gewestraden de bevoegdheid geeft om, ter aanvulling van de Gemeentewet, regels uit te vaardigen over de benoeming van een burgemeester.

Ten slotte zei het Hof dat de Gewest- en Gemeenschapsraden wel bepalingen kunnen uitvaardigen voor zaken waarvoor zij niet bevoegd zijn, in zoverre die een noodzakelijke aanvulling zijn van de regels voor zaken waarvoor zij wel bevoegd zijn, maar dat de bepalingen van het decreet geen aanvulling vormden op een van de bevoegdheden van het Vlaamse Gewest.

Vóór de vernietiging had de Vlaamse regering het decreet toegepast om een kandidaat-burgemeester voor te dragen voor de gemeenten Tongeren, Niel en Aalst. Van CVP-zijde was er wel tegen geprotesteerd dat minister Joseph Michel van Binnenlandse Zaken in de benoemingsbesluiten geen melding maakte van het decreet.

Voor Voeren had de Vlaamse regering beslist het decreet niet toe te passen. Op 4 februari stelde de Volksunie van Voeren aan de Vlaamse regering voor, het VU-raadslid Jean Duijsens als kandidaat-burgemeester voor te dragen. De partij beriep zich daarvoor op het zgn. decreet-Suykerbuyk-Coveliers. De Vlaamse regering nam akte van het voorstel — dat veeleer bedoeld was als pressiemiddel op de Vlaamse regering om het decreet-Suykerbuyk-Coveliers op Voeren toe te passen, en volgens sommigen zelfs alleen maar een « publicitaire stunt » was — en verzocht de gouverneur van Limburg het gebruikelijke advies op te stellen. Luidens dat advies voldeed Duijsens in alle opzichten aan de voorwaarden om het ambt van burgemeester uit te oefenen, maar had de kandidaat geen voldoende meerderheid achter zich. Op 8 april besliste de Vlaamse regering Duijsens niet voor te dragen als kandidaat-burgemeester omdat hij niet voldeed aan de criteria van « goed bestuur ».

Hoewel het niet direct met de Happart-kwestie te maken had, maakte het arrest van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in de zaak-Clerfayt van 2 maart grote indruk. Een internationaal rechtscollege

kwam tot het besluit dat het *jus soli* waarop de Belgische taalwetgeving is gebaseerd en dat de Franstaligen afwijzen, de belangen van een minderheid niet bedreigt, en dat de verplichting voor mandatarissen om de taal van hun taalgebied te kennen en te spreken niet strijdig is met het beginsel van het algemeen stemrecht van het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens.

Op 5 februari 1981 hadden de FDF-parlementsleden Georges Clerfayt en Lucienne Mathieu-Mohin bij de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens klacht ingediend tegen de Belgische Staat. Zij hadden op dat ogenblik hun domicilie in het Vlaamse Gewest, maar konden, als verkozenen in Brussel-Halle-Vilvoorde die de eed in het Frans hadden afgelegd, krachtens de bijzondere wet van 8 augustus 1980, geen lid zijn van de Vlaamse Raad. Zij voerden aan dat op die manier hun kiezers niet vertegenwoordigd waren in de Vlaamse Raad, hoewel die nochtans in het Vlaamse Gewest en dus in het bevoegdheidsgebied van de Raad wonen. Hun klacht was gebaseerd op artikel 3 van het Eerste Protocol bij het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens (vrije verkiezingen) en op artikel 14 van dat Verdrag (non-discriminatie).

De Europese Commissie vond de klacht ontvankelijk (12 juli 1983) en gegrond (15 maart 1985), en bracht de zaak voor het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (11 juli 1985).

Op 2 maart wees het Hof zijn arrest. Het kwam daarin tot het besluit dat er geen sprake is van een schending van artikel 3 van het Eerste Protocol, hetzij afzonderlijk beschouwd, hetzij in samenhang met artikel 14 van het Verdrag. Het individuele kiesrecht en het individuele verkiezingsrecht zijn geen absolute rechten, stelde het Hof in zijn overwegingen. De verdragssluitende partijen beschikken over een ruime marge voor de toepassing ervan. In die zin sluit de bijzondere wet van 8 augustus 1980 aan bij het algemene institutionele systeem van de Belgische Staat, dat is gebaseerd op het beginsel van de territorialiteit. Volgens het Hof bestaat in heel wat Staten de verplichting voor taalkundige minderheden hun stem te geven aan personen die bekwaam en in staat zijn de taal van hun gebied te gebruiken, en bedreigt die verplichting niet per se de belangen van die minderheden. Dat is zeker het geval wanneer er waarborgen bestaan, bijvoorbeeld in de vorm van bijzondere meerderheden tegen ongepaste of arbitraire beslissingen.

Het Hof van Cassatie verwiep op 10 april het beroep van oud-minister Nothomb van Binnenlandse Zaken en van José Happart tegen het arrest van de Raad van State van 30 september 1986, dat de benoeming van Happart tot burgemeester vernietigde. Beiden hadden de bevoegdheid van de Raad van State betwist.

Volgens het Hof van Cassatie behoort de benoeming van een burgemeester of een betwisting daarover tot het administratief recht, en gaat het niet om een subjectief politiek recht, waarvoor de gewone rechtbanken bevoegd zijn. De Raad van State was volgens het Hof van Cassatie wel degelijk bevoegd om de benoeming van Happart te vernietigen.

C. DE UITKLEEDREGELING.

Op 13 maart vernietigde gouverneur Vandermeulen van Limburg de beslissing van de Voerense gemeenteraad van 30 januari, waarbij José Happart tot eerste-schepen werd herkozen. Een week later, op 20 maart, verkoos de Luiksgezinde meerderheid in de Voerense gemeenteraad Happart opnieuw tot eerste-schepen. Happart zelf tekende op 24 maart bij de Koning beroep aan tegen het vernietigingsbesluit van de Limburgse gouverneur. Op 18 april werd Happart ervan op de hoogte gebracht, dat zijn beroep wel ontvankelijk maar niet gegrond was, omdat hij op het ogenblik van de indiening ervan opnieuw tot eerste-schepen was verkozen.

Van CVP-zijde werd aangedrongen op een strenger optreden. Na een interpellatie van Marc Galle (SP) in de Kamercommissie voor Binnenlandse Zaken, op 7 april, diende Herman Suykerbuyk (CVP) namens zijn fractie een gemotiveerde motie in, waarin o.m. werd aangedrongen op de afzetting van Happart, op basis van artikel 56 van de Gemeentewet. Eerder waren in de pers berichten verschenen, als zou minister Michel aan gouverneur Vandermeulen hebben laten weten dat er geen sprake kon zijn van de toepassing van artikel 56.

Op 10 april verklaarde CVP-Kamerfractie leider Luc Van den Brande aan *Het Belang van Limburg* dat er « geen regering meer zal zijn, als er vóór 7 mei geen Voeren-initiatief komt ». Hij liet echter in het midden of dat per se een regeringsinitiatief diende te zijn, « als Happart maar weg is ». Op 7 mei zou in de Kamer de stemming plaatshebben over de moties die waren ingediend na de interpellatie van Galle.

In het vooruitzicht daarvan kwamen in het weekeinde van 2 en 3 mei de topministers bijeen om zich te beraden over het Voerprobleem. *De Standaard* meldde op 4 mei dat de ministers Jean Gol (PRL) en Jean-Luc Dehaene (CVP) een ontwerp-akkoord hadden uitgewerkt, maar het kabinet van Dehaene ontkende dat.

Het bericht dat gouverneur Vandermeulen voor drie weken met vakantie was vertrokken, lokte afkeurende reacties uit van het CVP-bureau (4 mei).

Dat de regering er niet in slaagde een uitweg te vinden, deed de spanning en de crisisgeruchten in de Wetstraat aanzwellen. « Hasselt » zorgde echter voor een nieuwe wending in de affaire.

Op 6 mei vernietigde Miel Mannaerts, die als lid van de Limburgse Bestendige Deputatie optrad als waarnemend gouverneur, het besluit van 20 maart van de gemeenteraad van Voeren om Happart tot eerste-schepen te verkiezen. Van haar kant besliste de Deputatie eenparig « dat de procedure vervat in artikel 88 van de Gemeentewet (13), houdende het zenden van een bijzonder commissaris belast met een aantal functies, wordt ingesteld, om te voorkomen dat een schepen, verkozen door de gemeenteraad van Voeren, die niet voldoet aan de gestelde taalkennisvereisten, toch dit ambt en dit van waarnemend burgemeester kan bekleden ». Die procedure werd ingezet door het sturen van een eerste schriftelijke waarschuwing naar de gemeente Voeren.

De Franstalige partijen, die door het initiatief verrast waren, reageerden ontstemd. De PSC, die voor de CVP-Kamerfractie een « zwarte donderdag » (7 mei) had voorspeld, beschuldigde minister Dehaene van « deloyauteit », omdat hij de CVP-leden van de Limburgse Deputatie in de ochtend van 6 mei zou hebben ontvangen en aangezet hebben om artikel 88 van de Gemeentewet toe te passen. Dehaene logenstrafte dat formeel.

Tijdens de Kamerzitting van 7 mei trok de CVP-fractie haar « afzetting-motie » in en keurde samen met de andere meerderheidspartijen een motie goed waarin het vertrouwen in de eerste-minister werd bevestigd ; alleen PSC-Kamerlid Gendebien stemde tegen. Uit het debat bleek evenwel dat de regeringspartijen aan dat « vertrouwen » een verschillende interpretatie gaven. De PRL zei alleen in haar eigen ministers vertrouwen te hebben. Terwijl de CVP haar voldoening uitsprak over de beslissing van de Limburgse Deputatie, verklaarde de PSC haar vertrouwen te schenken aan de premier en aan de minister van Binnenlandse Zaken « om ervoor te zorgen dat er geen bijzonder commissaris naar Voeren wordt gestuurd ».

De PSC en de PRL zochten naar « revanche » en eisten dat er binnen de week een « nieuw feit » zou zijn. Dat « nieuwe feit » kwam er al op 8 mei, toen bekend raakte dat minister Michel van Binnenlandse

---

(13) « Na twee opeenvolgende, uit de briefwisseling blijkende waarschuwingen, kan de provinciegouverneur of de Bestendige Deputatie van de provincieraad een of meer commissarissen gelasten zich ter plaatse te begeven, op de persoonlijke kosten van de gemeentelijke overheidspersonen die verzuimd hebben aan de waarschuwingen gevolg te geven, ten einde de gevraagde inlichtingen of opmerkingen in te zamelen of de maatregelen ten uitvoer te brengen die zijn voorgeschreven bij de wetten en algemene verordeningen, bij de besluiten en verordeningen van de Provincieraad of van de Bestendige Deputatie. (...) In alle gevallen staat beroep open bij de Koning. »

Zaken gouverneur Vandermeulen uit vakantie had teruggeroepen. Verwacht werd dat Michel de gouverneur zou vragen beroep aan te tekenen tegen de beslissing van de Bestendige Deputatie om artikel 88 van de Gemeentewet toe te passen, ten einde die beslissing dan zelf te vernietigen. PSC en PRL reageerden positief op de stap van Michel, maar de Vlaamse christen-democraten noemden een eventuele inmenging in de procedure van artikel 88 onaanvaardbaar. Dat zelfs premier Martens, in een verklaring op de RTL (10 mei), een crisis en vervroegde verkiezingen niet uitsloot, was wellicht de beste illustratie van de vertroebelde verhoudingen binnen de meerderheid.

In de daaropvolgende dagen klaarde de politieke hemel evenwel weer op. Tussen de meerderheidspartijen werd er binnenskamers een nieuwe « godsvrede » bereikt. Minister Michel verbond er zich toe de eerste waarschuwing van de Deputatie niet te vernietigen en de Deputatie zou geen tweede waarschuwing sturen (op 20 mei deelde de Deputatie echter mee dat zij eenparig beslist had de procedure van artikel 88 voort te zetten). Intussen zou de regering « binnen de kortst mogelijke termijn een wetgevend initiatief uitwerken met een grondige oplossing voor de politieke mandatarissen in de gemeenten met een bijzonder taalstatuut », zo kondigde premier Martens op 13 mei aan in de Kamer, waar alweer over de Voerkwestie werd geïnterpelleerd. Naar premier Martens tegenover de BRT verklaarde, zou de wet van toepassing zijn op burgemeesters, waarnemend burgemeesters en OCMW-voorzitters, van wie verondersteld zou worden dat zij op het ogenblik van hun aanstelling de streektaal kennen. Hij liet verstaan dat de goedkeuring van de wet het einde van het Happart-bewind zou betekenen.

In Voeren zelf werd Happart op 14 mei andermaal tot eerste-schepen verkozen.

Het overleg over het taalontwerp, waarover heel wat kritische vragen en sceptische opmerkingen in de pers verschenen, begon in de avond van vrijdag 22 mei. Na vele uren vergaderen kwamen de topministers de zondagavond tot de vaststelling dat het in de gegeven omstandigheden niet mogelijk was de Happart-kwestie met een wetsontwerp te regelen. In de vroege ochtend van 25 mei raakten zij het wel eens over een (aangepaste) « uitkleedregeling » waarvan in januari al sprake was geweest. Het akkoord werd enkele uren later door de ministerraad goedgekeurd.

De regering kondigde een koninklijk besluit aan « houdende uitvoering van artikel 107 van de Gemeentewet (14) » te nemen, « om een einde

---

(14) « Bij ontstentenis of verhindering van de burgemeester wordt zijn ambt waargenomen door de eerstgekozen schepen, tenzij de burgemeester zijn bevoegdheid aan een andere schepen heeft opgedragen. (...) »

te maken aan de juridische onzekerheid ontstaan door de opeenvolgende vernietigingen en herverkiezingen in een zelfde functie ». Dat KB zou bepalen dat « iemand wiens benoeming als burgemeester is vernietigd door een arrest van de Raad van State, vóór de nieuwe gemeenteraadsverkiezingen in geval van toepassing van artikel 107 van de Gemeentewet » de gemeenteraad niet kan voorzitten, de politietaken niet kan uitoefenen, geen ambtenaar van de burgerlijke stand kan zijn en de akten en stukken met betrekking tot die functies niet kan ondertekenen. De « herhaalde miskennis » van het besluit zou als een « grove nalatigheid » in de zin van artikel 56 van de Gemeentewet worden beschouwd. Het KB zou maar van kracht zijn tot 1 januari 1989 « indien het niet bij wet vóór deze datum wordt bevestigd ».

Het compromis hield voorts in, dat de kwestie van het taalgebruik in de faciliteitengemeenten zou doorgespeeld worden naar de (inmiddels opgerichte) parlementaire commissie voor de communautaire dialoog « ten einde tot een duurzame oplossing te komen ». De minister van Binnenlandse Zaken zou twee bemiddelaars aanwijzen om oplossingen voor een « lokale pacificatie » in Voeren te zoeken.

De regering vroeg de meerderheid « zich ertoe te verbinden om tot aan het einde van de legislatuur geen enkel parlementair of ander initiatief te nemen of te steunen dat ertoe strekt de voorlopige toestand te wijzigen en zich er bovendien toe te verbinden haar vertrouwen in de regering te hernieuwen telkenmale zij het omtrent de uitvoering van dit akkoord zal vragen ».

Het akkoord lokte heel wat reacties uit. De oppositie verweet de regering zich « volmachten » toe te kennen om alle communautaire dossiers zonder inbreng van het Parlement te regelen. Juristen wezen op de onwettelijkheid van de regeling: een koninklijk besluit als het uitkleedbesluit kan de Gemeentewet niet beperken en aanvullen, zoals gebeurt. Het besluit zou ook in strijd zijn met de taalwetgeving, aangezien het zou toestaan dat een burgemeester die niet aan de taalvereisten voldoet bepaalde burgemeestersfuncties wel als eerste-schepen kan uitoefenen.

Bij de meerderheid noemde CVP-fractie leider Van den Brande het akkoord een stap in de goede richting, maar hij zei te weigeren zijn fractie voor de toekomst te verbinden.

Terwijl de liberale regeringspartijen met het akkoord instemden, stelde de PSC twee voorwaarden: het KB mag maar van kracht zijn tot 1 januari 1988 (i.p.v. 1989); vóór de vakantie moet de regering een wetsontwerp indienen dat het statuut van de mandatarissen in de faciliteitengemeenten regelt en het Parlement moet dat ontwerp vóór het einde van het jaar goedkeuren. De PRL reageerde onstemd en sprak van

een conflict binnen de PSC tussen de groep rond voorzitter Deprez (met vice-premier Maystadt) en minister Joseph Michel.

Nog steeds op 25 mei kwam 's avonds de ministerraad bijeen om een antwoord te zoeken op de PSC-vragen, maar er werd geen oplossing gevonden. 's Anderendaags raakten de topministers het er wel over eens het oorspronkelijke compromis bij te stellen. Aan de parlementsfracties van de meerderheid zou uitdrukkelijk worden gevraagd vóór 1 maart 1988 een gemeenschappelijk wetsvoorstel in te dienen dat de problematiek van de faciliteitengemeenten zou regelen en het uitkleedbesluit zou nog vóór het parlementair reces worden bekrachtigd voor de periode tot 31 juli 1988 (voor de periode nadien en tot 31 december 1988 zou er een tweede bekrachtiging volgen).

Met deze wijzigingen nam de PSC echter geen vrede. De partij bleef aandringen op een regeringsontwerp en vroeg dat het uitkleedbesluit als amendement op het wetsontwerp ter bekrachtiging van de bijzondere-machtenbesluiten zou worden ingediend.

In de vroege ochtend van 27 mei raakte de regering het eens over een definitieve tekst. De tekst van het akkoord luidt als volgt :

« Gelet op het arrest van de Raad van State van 30 september 1986, nr. 26.943, tot vernietiging van het KB van 4 februari 1983 waarbij José Happart wordt benoemd tot burgemeester van Voeren, evenals van zijn eedaflegging van 30 december 1983 ;

Gelet op de huidige onmogelijkheid om een andere burgemeester te benoemen ;

Gelet op de afwezigheid van een akkoord ten gronde evenals op de onmogelijkheid voor een alternatieve meerderheid om tot zulk akkoord te komen, daar iedereen verder gaat met het bevestigen van zijn basisstellingen in nauwe samenhang met de perspectieven van hervormingen van de Staat ;

Gelet op de noodzaak om het beleid van de regering verder te zetten, in het bijzonder het economisch, sociaal en financieel beleid, en om derhalve een duurzame modus vivendi te vinden tot aan het einde van de legislatuur ;

Stelt de regering voor :

1. De problematiek van de gemeenten met bijzonder taalstatuut toe te vertrouwen aan de gemengde parlementaire commissie, ten einde tot een duurzame oplossing te komen ; de regering is bereid om in deze commissie een actieve rol te spelen ; zij suggereert aan de parlementaire groepen van de meerderheid om, in het licht van de werkzaamheden van de commissie, de nuttige initiatieven te nemen om één of meer gemeen-

schappelijke wetsvoorstellen in te dienen die de problematiek regelen voor de periode na 1 januari 1989.

2. Intussen, ten voorlopige titel, de volgende maatregelen te nemen :

a) Het nemen van een koninklijk besluit houdende uitvoering van artikel 107 van de Gemeentewet, om alzo toe te laten een einde te stellen aan de juridische onzekerheid ontstaan door de opeenvolgende vernietigingen en herverkiezingen in een zelfde functie.

b) Mits toevoeging van een nieuwe bepaling luidend als volgt : « Dit artikel heft het koninklijk besluit houdende uitvoering van artikel 107 van de Gemeentewet op en zal ophouden van kracht te zijn op 15 oktober 1988, behalve indien de Koning anders beslist bij een in ministerraad overlegd besluit », zullen de bepalingen van het koninklijk besluit worden opgenomen in een ontwerp in de vorm van een amendement van de regering bij het ontwerp van wet tot bekrachtiging van de koninklijke besluiten vastgesteld ter uitvoering van artikel 1 van de wet van 27 maart 1986 tot toekenning van bepaalde bijzondere machten aan de Koning, en zullen ze worden aangenomen vóór 30 juni 1987. Dit amendement zal voor dringend advies aan de Raad van State worden gezonden.

c) De aanwijzing door de minister van Binnenlandse Zaken van twee bemiddelaars die gelast zijn met het zoeken naar oplossingen voor een lokale pacificatie en het bekomen van de noodzakelijke medewerking van de nationale, gewestelijke en provinciale overheden, met uitsluiting nochtans van de herziening van het administratief en taalkundig statuut van Voeren.

De regering zal dan ook alles in het werk stellen om de eerbied van de hierboven bedoelde voorlopige toestand te waarborgen. Zij vraagt haar meerderheid zich ertoe te verbinden om tot aan het einde van de legislatuur geen enkel initiatief, parlementair of ander, te nemen of te steunen dat ertoe strekt deze voorlopige toestand te wijzigen en zich er bovendien toe te verbinden haar vertrouwen in de regering te hernieuwen telkenmale zij het omtrent de uitvoering van dit akkoord zal vragen. »

Het koninklijk besluit houdende uitvoering van artikel 107 van de Gemeentewet waarvan sprake luidt als volgt :

«[...]

Artikel 1. — Iemand wiens benoeming als burgemeester is vernietigd door een arrest van de Raad van State, kan vóór de nieuwe gemeenteraadsverkiezingen in geval van toepassing van artikel 107 van de Gemeentewet niet de volgende functies uitoefenen :

a) de gemeenteraad voorzitten en de prerogatieven uitoefenen die inherent zijn aan dit voorzitterschap ;

b) de politietaken uitoefenen voorzien door de Gemeentewet ;

c) de bediening van ambtenaar van de burgerlijke stand vervullen overeenkomstig artikel 93 van de Gemeentewet ;

d) de in artikel 101 van de Gemeentewet voorziene akten en stukken ondertekenen met betrekking tot de functies opgenomen onder de punten a, b en c hierboven.

Artikel 2. — In geval van toepassing van artikel 1 van dit besluit worden de functies opgesomd in artikel 1 uitgeoefend door een schepen of een gemeenteraadslid in de volgorde voorzien in artikel 107 van de Gemeentewet.

Artikel 3. — De herhaalde miskennis van artikel 1 van dit besluit wordt beschouwd als « grove nalatigheid » in de zin van artikel 56 van de Gemeentewet.

Artikel 4. — Dit besluit treedt in werking de dag van zijn bekendmaking in het *Belgisch Staatsblad* en houdt op van kracht te zijn op 1 januari 1989 indien het niet bij wet vóór deze datum wordt bevestigd.

[...] ».

D. DE RAAD VAN STATE VERWERPT DE UITKLEEDREGELING.

In een gesprek met *La Libre Belgique* (30-31 mei) noemde minister Michel van Binnenlandse Zaken het akkoord « du béton ». Hij zei dat men dicht bij een kabinetscrisis was geweest en dat hij, op vraag van de eerste-minister, twee dagen lang met een ontbindingsbesluit van de Kamers op zak had gelopen.

De Vlaamse socialisten zeiden op 4 juni dat zij vernomen hadden dat de Koning een ongedateerd ontbindingsbesluit voor alleen maar de Kamer had ondertekend. Zij beschuldigden het Paleis ervan mee te doen « aan de spelletjes van Martens ». Premier Martens bevestigde dat er een ontbindingsbesluit klaar was, maar hij ontkende dat het al ondertekend was.

Op 15 juni raakte het advies van de Raad van State van 10 juni over de uitkleedregeling bekend. Niet onbelangrijk was dat het advies was uitgebracht door de verenigde kamers — Nederlands- en Franstaligen — van de Afdeling Wetgeving van de Raad.

Vooreerst verwierp de Raad van State het voornemen van de regering de regeling in de vorm van een amendement te laten opnemen in de wet ter bekrachtiging van de wetsbesluiten. De Raad van State stelde dat er

geen enkele band bestaat tussen het ontworpen artikel en de overige bepalingen van het wetsontwerp, noch wat het onderwerp noch wat de procedure betreft. Door de uitkleedregeling op te nemen in de bekrachtigingswet, zou het vrije stemgedrag van de parlementsleden beperkt worden, wat strijdig is met artikel 26 van de Grondwet.

Meer ten gronde merkte de Raad van State op, dat de vernietigings-arresten gezag van gewijsde *erga omnes* hebben, niet alleen wat het *dictum* betreft maar ook voor de « met dat *dictum* onlosmakelijk verbonden motieven ».

Het arrest van 30 september 1986 doelde weliswaar niet uitdrukkelijk op het geval dat de functies van burgemeester worden uitgeoefend door de eerste-schepen (art. 107 Gemeentewet). « Toch mag daaruit worden afgeleid dat degene die de functies van burgemeester niet kan uitoefenen wegens zijn onvermogen de bij de wet opgelegde bestuurstaal te gebruiken, die functie evenmin op indirecte wijze zou kunnen uitoefenen als eerste-schepen », zo stond in het advies.

Voorts stelde de Raad dat de ontworpen regeling neerkomt — zij het voor maar één gemeente en voor een beperkte tijd — op een belangrijke impliciete wijziging van de taalwetgeving in bestuurszaken, omdat Happart een aantal functies zou behouden waarvoor de kennis van de taal van het gebied verplicht is.

De Raad van State zei dat de wetgever de taalwet wel kan wijzigen, maar dat hij niettemin moet oordelen of het regeringsontwerp verenigbaar is met de Grondwet.

Nog op 15 juni besliste de regeringstop aan de Raad van State bijkomende uitleg te vragen. Met name wilde de regering weten wat de juiste draagwijdte was van de formule « *toch mag worden afgeleid* ». In de tweede plaats vroeg de regering of, zonder uitkleedregeling, het arrest van 30 september 1986 betekent dat Happart evenmin eerste-schepen kan zijn. Het was vooral de PSC die op verduidelijking had aangestuurd. Het standpunt van de Raad van State was immers politiek erg belangrijk omdat — zo raakte op 16 juni bekend — er eind mei, toen de regering de uitkleedregeling op papier zette, tussen de topministers was afgesproken de regeling te laten vallen als de Raad van State zou stellen dat het vernietigingsarrest van 30 september 1986 impliceert dat Happart ook geen eerste-schepen kan zijn.

Het aanvullende advies van de Raad van State werd op 17 juni verstrekt. De verenigde kamers van de Afdeling Wetgeving zegden dat in de uitdrukking « *toch mag worden afgeleid* », de afleiding « de slotsom is van een juridische redenering en niets uitstaande heeft met enig opportuiniteitsoordeel, dat trouwens buiten de bevoegdheid van de Raad van State zou vallen ». Uit het eerste antwoord volgde volgens de Raad

dat het antwoord op de tweede vraag bevestigend is, m.a.w. dat Happart evenmin eerste-schepen kan zijn.

Na de vergadering van de ministerraad van 3 juli deelde minister Michel van Binnenlandse Zaken mee, dat de regering, via de gouverneur van Limburg, de twee adviezen van de Raad van State zou betekenen aan de gemeenteraad van Voeren en aan José Happart, en de raad en Happart zou verzoeken de besluiten van de adviezen na te leven. De akten die Happart als waarnemend burgemeester zou stellen « zullen vernietigd moeten worden », zo zei Michel. Happart kreeg op 8 juli een brief in die zin van de Limburgse gouverneur.

De ministerraad besliste tevens het uitkleed-KB (dat niet in het *Belgisch Staatsblad* was verschenen) in te trekken en over dat onderwerp geen wetsontwerp in te dienen.

In de mededeling van Michel stond voorts dat de problematiek van de faciliteitengemeenten zou worden toevertrouwd aan de parlementaire commissie voor de communautaire dialoog « ten einde tot een duurzame oplossing via wetgevende weg te komen ». Michel kondigde aan een actieve rol te zullen spelen in de commissie om tot een consensus te komen tussen de parlementaire groepen van de meerderheid, aan wie gevraagd werd « de nuttige initiatieven te nemen om één of meer gemeenschappelijke wetsvoorstellen in te dienen die de problematiek regelen voor de periode na 1 januari 1989 ». Ten slotte werd bevestigd dat er twee Voer-bemiddelaars zouden worden aangeduid, wier namen later zouden worden bekendgemaakt.

Op 9 juli schorste gouverneur Vandermeulen de herverkiezing van Happart van 14 mei tot eerste-schepen van Voeren « in afwachting van het standpunt dat de gemeenteraad van Voeren zal innemen over de recente adviezen van de Raad van State ». Kort daarop besliste de Bestendige Deputatie een tweede en laatste waarschuwing te sturen aan Happart in het kader van artikel 88 van de Gemeentewet (sturen van een bijzonder commissaris).

Minister Michel gaf de gouverneur echter meteen de opdracht bij de Koning beroep aan te tekenen tegen de beslissing van de Deputatie. Dat beroep schortte de uitvoering van de beslissing dertig dagen op (15). Op 8 augustus vernietigde de Koning, op voorstel van Michel, de beslissing van de Deputatie.

---

(15) Verscheidene Vlaamse juristen wezen er op dat, krachtens artikel 7 van de bijzondere wet op de staatshervorming van 1980, het administratieve toezicht op de provincie Limburg uitsluitend bij de Vlaamse regering berust, ook al gaat het om een conflict in verband met een taalgrensgemeente (waarover de nationale regering de voogdij uitoefent). Vandermeulen zou luidens die stelling beroep dienen aan te tekenen bij de Vlaamse regering.

In een radio- en televisierede ter gelegenheid van de nationale feestdag, riep Koning Boudewijn op 20 juli op tot communautaire verdraagzaamheid. Zonder het geschil met name te noemen, verwees hij naar de Happart-kwestie die hem « heeft bedroefd en verontrust ».

Op 29 juli verkoos de Voerense gemeenteraad Happart opnieuw tot eerste-schepen. Daarmee legde de raad het verzoek van de regering de adviezen te eerbiedigen naast zich neer. Happart dreigde ermee alleen akten die op Vlamingen betrekking hebben zelf te behandelen, zodat alleen Vlamingen door de vernietiging van zijn bestuursdaden zouden worden getroffen.

III. Het zomerconclaaf.

A. VIER DOSSIERS OP DE ONDERHANDELINGSTAFEL.

Tijdens de Kamerzitting van 13 mei, waar hij een wetsontwerp aankondigde om de talenkennis van politieke mandatarissen in de faciliteitengemeenten te regelen, zei eerste-minister Martens dat nog vier andere dossiers vóór het zomerreces hun beslag dienden te krijgen : de begroting voor 1988, de belastinghervorming, het statuut van de overheidsbedrijven en de werkgelegenheid.

Twee van die dossiers, de belastingen en de overheidsbedrijven, zorgden al enige tijd voor (ideologische) spanningen binnen de meerderheid. Ook over de begroting voor 1988 hadden « proefballonnetjes » al woord en wederwoord uitgelokt.

Over het fiscale beleid vermeldde het regeerakkoord van 29 november 1985 dat « noch de fiscale, noch de parafiscale druk onder deze legislatuur [zullen] worden verhoogd. Evenmin zullen nieuwe overheidsheffingen worden ingevoerd of bestaande verhoogd. Integendeel zal het meerjarenplan tot vermindering van de belastingen, zoals voorzien in de wet van 1 augustus 1985 houdende fiscale en andere bepalingen (16), worden uitgevoerd. De regering zal haar inspanningen verderzetten om de fiscaliteit te harmoniseren en te vereenvoudigen. Daartoe zal een Koninklijke Commissaris benoemd worden die, vóór 1 januari 1987, aan de minister van Financiën voorstellen zal moeten doen ».

In uitvoering van dat akkoord richtte minister Eyskens van Financiën bij KB van 21 januari 1986 een *Koninklijke Commissie tot harmonisering en vereenvoudiging van de belastingen* op. De Commissie telde vier

---

(16) M. DEWEEERDT, Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1985. In : *Rep Publica*, 1986, nr. 3, blz. 378-379.

leden : Thomas Delahaye, Robert Maldague, Frans Vanistendael en Eric van Weddingen, die elk aanleunden bij een van de meerderheidspartijen. Haar eindverslag diende op 31 december 1986 af te zijn, maar zou tot half februari 1987 op zich laten wachten. Bij KB van 23 februari 1987 werd de opdracht van de Commissie verlengd tot 20 januari 1988.

De krachtlijnen van het rapport lekten op 6 februari 1987 uit in *De Standaard*. Het rapport werd op 11 februari officieel aan de minister van Financiën overhandigd.

De Koninklijke Commissie stelde voor het aantal belastingtarieven van veertien tot vier te verminderen : een aanslagvoet van 30 % op de inkomens tot 300.000 F, van 40 % voor de inkomens tussen 300.000 en 750.000 F, van 50 % op de inkomens van 750.000 tot 1,5 miljoen F en van 60 % op de inkomens boven 1,5 miljoen F.

De belasting op het totale inkomen zou n'et meer dan 50 % mogen bedragen. De Commissie stelde een onbeperkte decumulatie van de inkomsten van man en vrouw voor, en voor de gehuwden die maar over één bedrijfsinkomen beschikken een zgn. splitting van 70/30. Het belastingvrije minimum zou worden verhoogd tot 150.000 F voor alleenstaanden en tot 225.000 F voor gezinnen (met een verhoging voor kinderen ten laste : telkens 45.000 F voor het eerste en het tweede kind, 112.500 F voor de volgende kinderen).

De vervangingsinkomens dienen volgens de Commissie hetzelfde fiscale statuut te krijgen als de overige bedrijfsinkomsten. De Commissie was voorstander van een globalisering van alle inkomens, ongeacht de oorsprong ervan.

De aftrekmogelijkheden zouden worden beperkt, maar er zou een forfaitaire beleggingsaftrek komen op het netto-belastbaar gezinsinkomen van 50.000 F per belastingplichtige.

In de vennootschapsbelasting zou er één enkele aanslagvoet komen, maar het systeem van het belastingkrediet zou worden verfiijnd om te vermijden dat een zelfde inkomen tweemaal wordt belast.

Tenslotte stelde de Koninklijke Commissie voor bepaalde accijnzen (alcohol, brandstof, tabak) te verhogen en andere accijnzen af te schaffen, en de BTW-tarieven te herstructureren (6, 20 en 25 % in plaats van 6, 17, 20, 25 en 33 %).

De voorgeste¹de hervorming van de personenbelasting zou de inkomsten van de Schatkist met 62 miljard F verminderen (rekening houdend met de uitvoering van de wet van 1 augustus 1985 zou de vermindering in 1990 maar 30 miljard F bedragen). Die minderinkomsten zouden worden gecompenseerd door de meerontvangsten van de vennootschapsbelasting (+ 7 miljard F) en van de indirecte belastingen (+ 35 miljard frank).

Nog vóór de publikatie van het rapport van de Commissie was het debat over de vereenvoudiging en harmonisering van de inkomstenbelasting een discussie over een verlaging van de belastingen geworden.

Minister Verhofstadt van Begroting had die discussie ingeluid, toen hij op het PVV-congres van 12 oktober 1986 uitpakte met een vierpuntenplan voor een belastingverlaging.

In een interview met *La Libre Belgique* (14 januari) kondigde minister Eyskens van Financiën aan dat hij vóór het zomerreces een wetsontwerp over de fiscale hervorming zou indienen. Eyskens toonde zich voorstander over de vermindering van de belastingaftrekken om op die manier 40 tot 50 miljard F vrij te maken om de belastingtarieven te verlagen.

Na de publikatie van het rapport formuleerden zowat alle partijen, ook die van de oppositie, voorstellen voor een belastingverlaging, hoewel perscommentatoren en economen de vraag stelden of een belastingverlaging wel te rijmen viel met het nog steeds hoge begrotingstekort. De PVV sprak zich meteen uit tegen een verhoging van de indirecte belastingen.

Op 9 juni publiceerde *Het Laatste Nieuws* het verder uitgewerkte plan-Verhofstadt (met nog maar drie belastingtarieven : 0, 25 en 40 %), dat de personenbelasting met 102 miljard F zou verlagen. Het kabinet-Eyskens antwoordde dat het plan in 1990 230 miljard F zou kosten. Het CVP-bureau verwierp de « demagogische wijze » waarop Verhofstadt het belastingdossier aanpakte. Eyskens liet elf scenario's uitwerken. Zijn voorkeur ging naar een scenario met drie tarieven (30, 40 en 50 %), dat 102 miljard F zou kosten. Op 17 juni maakte de CVP eigen voorstellen bekend om de fiscaliteit « huwelijks-, gezins- en kindvriendelijk » te maken. De CVP legde veel nadruk op een « dekkingsplan » om de belastingverlaging te compenseren, omdat de verlaging niet mocht wegen op het begrotingstekort.

Over de overheidsbedrijven vermeldde het regeerakkoord : « De financiële inspanning voor overheidstussenkomst in de economische sector zal worden verlicht door het nauwer betrekken van privé-middelen in het kapitaal en de financiering van de gemengde ondernemingen, overheidsbedrijven en -instellingen. Te dien einde zullen, naargelang het geval, de statuten van deze ondernemingen gewijzigd worden ». Voorts stond in het regeerakkoord dat « er zal worden onderzocht in welke mate sommige activa van de overheidsbedrijven kunnen worden te gelde gemaakt ». Voorts was er sprake van het systematisch sluiten van beheersovereenkomsten tussen de Staat en de overheidsbedrijven, om het o.m. mogelijk te maken « een grotere beheersautonomie aan de overheidsbedrijven te garanderen. Terzelfder tijd zullen de beheersorganen en de leidende ambtenaren van deze bedrijven verantwoordelijk worden gesteld

voor de naleving van de door de overeenkomst voorgeschreven verplichtingen ».

Begin 1986 hadden de ministers Eyskens en Verhofstadt de zgn. werkgroep-Moesen-Vuchelen opgericht, waarin deskundigen van Financiën en Begroting en vertegenwoordigers van de Bank- en de Beurscommissie zitting hadden, om de rationalisering en de privatisering van overheidsbedrijven en gemengde ondernemingen te onderzoeken. Het verslag van de werkgroep raakte begin 1987 bekend (zie met name *De Financieel-Economische Tijd* van 31 januari en 21 februari). De werkgroep zei dat het eventueel privatiseren van overheidsbedrijven niet overhaast maar geleidelijk diende te gebeuren en dat de overheid best een algemeen privatiseringsplan zou opstellen.

Op 11 maart, tijdens het krokusconclaaf (zie hoofdstuk I), lekte een nota uit van minister Verhofstadt, waarin deze voorstelde een wetsbesluit uit te vaardigen met een vijfjarenplan voor de volledige of gedeeltelijke verkoop tegen 1992 van tien overheidsbedrijven, met name de openbare kredietinstellingen NMBK, Landbouwkrediet, Centraal Bureau voor Hypotecair Krediet, ASLK en NMKN, de Nationale Investeringsmaatschappij (NIM), Sabena, Distrigas, de RTT en de RMT. De operatie zou volgens Verhofstadt 25 miljard F opbrengen.

Geen van de coalitiepartners aanvaardde het voorstel-Verhofstadt. Er werd wel een akkoord bereikt over een tekst waarin de principes van het regeerakkoord werden overgenomen en waarin voorts stond dat een ministeriële werkgroep zich « tegen juni » zou buigen over het dossier, dat een eventuele kapitaalsverhoging van de Nationale Investeringsmaatschappij (NIM) zou gebeuren via de particuliere sector en dat de Staat (een deel van) zijn aandelen in Distrigas zou te gelde maken (van dat laatste voornemen kwam in 1987 niets in huis).

De nota-Verhofstadt had wel tot gevolg dat het debat over het beheer en het statuut van de overheidsbedrijven een sterkere ideologische kleur kreeg. De PVV, die voorstander was van een overdracht van het beheer en het kapitaal van deze ondernemingen naar particuliere aandeelhouders, stond in dat debat geïsoleerd. Zelfs de Franstalige liberalen liepen niet warm voor zulke « radicale » ingrepen. De christendemocraten legden de klemtoon op de zgn. responsabilisering, d.w.z. aan de overheidsbedrijven een grotere verantwoordelijkheid geven door de beheersautonomie te vergroten.

Terwijl het debat woedde, zocht de zgn. werkgroep-Verplaatse in stilte verder naar een pragmatische regeling. Nog vóór het krokusconclaaf was binnen de werkgroep overeengekomen de Regie van Telegrafie en Telefonie (RTT) om te vormen tot een naamloze vennootschap, waarin de overheid ten minste 51 % van de aandelen zou behouden. De con-

sensus onder de coalitiepartners brak uiteindelijk stuk op de vraag van de PVV die maatregel bij wetsbesluit door te voeren.

Het eerste « privatiseringsdossier » kwam uiteindelijk van minister De Croo van Verkeerswezen. In juli 1986 had hij een wetsbesluit door de ministerraad geloodst, dat het mogelijk maakte de Regie der Luchtwezen (RLW) te ontlasten van een deel van haar wettelijke taken. In uitvoering daarvan kreeg De Croo op 10 juli 1987 toestemming van de ministerraad om de *Brussels Airport Terminal Company* (BATC) op te richten. Die particuliere onderneming zou het luchthavengebouw in Zaventem uitbaten en vernieuwen. De RLW, de eigenaar van het gebouw, zou in de nieuwe onderneming participeren. Later op het jaar, op 4 december, zette de regering definitief het licht op groen voor de oprichting van de BATC. Aandeelhouders werden de RLW (30 %), een aantal institutionele beleggers (30 %), vier holdings (30 %) en de gebruikers van de luchthaven (10 %); de particuliere beleggers vielen, althans voorlopig, uit de boot.

Op 10 april liet minister Verhofstadt van Begroting een eerste « proefballonnetje » over de begroting voor 1988 los. Aan de ministerraad stelde hij voor, de overheidsuitgaven met twee procent te verminderen en de investeringen en het personeelsbestand te bevriezen, ten einde het begrotingstekort al in 1988 terug te dringen tot 7 % van het bruto nationaal produkt (bnp). Volgens het regeerakkoord diende dat cijfer maar in 1989 gehaald te worden. Verhofstadt wees erop dat 1989 een verkiezingsjaar zou zijn, en dat zo'n jaar gewoonlijk een « verloren » begrotingsjaar is.

Het voorstel kreeg meteen tegenwind van PRL-voorzitter Louis Michel, die aan *La Libre Belgique* (30 april) zei dat het begrotingsdoel van Verhofstadt niet realistisch is wegens sociale, industriële en politieke redenen. Later namen ook de twee christendemocratische partijen afstand van het voorstel. Een besluit over de omvang van het begrotingstekort werd niet genomen voor het budgettair overleg begon.

B. DE BESLISSINGEN.

Het zgn. zomerconclaaf begon op vrijdag 17 juli met een inleidende uiteenzetting van de ministers Verhofstadt, Eyskens en Dehaene die elk een nota hadden ingediend over resp. de begroting, de staatsinkomsten en de sociale zekerheid.

Uit de nota-Verhofstadt bleek dat tijdens de zgn. bilaterale contacten al 130 miljard F gevraagde kredieten werden geschrapt en dat de ministers samen 1.909,6 miljard F wilden uitgeven. De ontvangsten werden geraamd op 1.479,2 miljard F. Samen met de Schatkistverrichtingen zou

het begrotingstekort 434,4 miljard F bedragen, of 7,9 % van het bnp. Verhofstadt stelde voor het tekort te beperken tot 7,1 % van het bnp, of 390 miljard F. Dat betekende dat nog 44,4 miljard zou dienen te worden bespaard.

In zijn nota wees Verhofstadt erop dat « een grotere discipline » bij de uitvoering van het Sint-Annaplan het tekort in 1988 « dicht bij de 7 % » gebracht zou hebben. Met name zou minister Dehaene van Sociale Zaken maar 1,6 van de aangekondigde 9,6 miljard F besparingen verwezenlijkt hebben.

De grootste knelpunten bij de bespreking waren de sociale zekerheid, waar de cijfers over de inkomsten en uitgaven van de ministers Dehaene (Sociale Zaken) en Verhofstadt (Begroting) aanvankelijk niet met elkaar overeenstemden, en het onderwijs. In die laatste sector bleven de betwistingen over de uitgaven voor het secundair onderwijs voortduren. De zgn. werkgroep-Rogiers slaagde er niet in duidelijkheid te scheppen over de vraag of de Franstalige onderwijsbegroting voor 1987 al dan niet correct werd uitgevoerd. Ook de ministers konden de knoop niet ontwarren. De kwestie werd uiteindelijk doorverschoven naar de begrotingscontrole die in het voorjaar 1988 zou plaatshebben.

De conclaafwerkzaamheden eindigden op 10 augustus. De resultaten werden nog diezelfde dag door de ministerraad bekrachtigd.

Begroting.

De regering aanvaardde een tekort op de begroting-1988 van 405 miljard F, of 7,4 % van het bnp. Zij ging uit van een reële economische groei van 1,9 % en van een inflatie van 2 %. Om het tekort tot 405 miljard F te beperken, waren er voor 20,9 miljard F bijkomende besparingen nodig en boorde de regering voor 11,3 miljard F nieuwe inkomsten aan.

De bijkomende besparingen werden gezocht :

1. In de sociale sector (9,4 miljard F), waar o.m. volgende maatregelen werden aangekondigd : nieuwe gepensioneerde ambtenaren ontvangen hun pensioen maar op het einde van de maand (550 miljoen F) ; vermindering van de rijkssubsidie aan de Rijksdienst voor Werknemerspensioenen (1 miljard F) ; strengere controle op de personen die deeltijds werken en deeltijds stempelen (650 miljoen F) ; bestrijding van het oneigenlijke gebruik van tewerkstellingsprogramma's (1 miljard F) ; betekening van vooropzeg voortaan door aangetekend schrijven of deurwaardersexploot om antidatering tegen te gaan (920 miljoen) ; conventioneel brugpensioen voortaan op 58 i.p.v. 57 jaar, en verminderde rijkstegemoetkoming (600 miljoen F) ; beperking van de uitgaven

voor klinische biologie (1,2 miljard F) ; vermindering van de rijkstoelage aan het Riziv (2,1 miljard F).

2. Op de rijksschuld, waar door een verbeterd beheer en een herraaming van de schuldherschikkingsoperatie van 1986 5,1 miljard F « bespaard » zou worden. De intrestlasten (900 miljoen F) van de Nationale Maatschappij der Waterleidingen zouden samen met de Maatschappij naar de gewesten worden overgeheveld.

3. In de economische cel (1,5 miljard F) door het schrappen van diverse subsidies, o.a. voor de bedeling van AA-melk in de scholen (322 miljoen F).

4. In de administratie, door een wervingsstop (1,6 miljard F).

Voor de nieuwe inkomsten rekende de regering op :

- invoering van een autowegenvignet voor buitenlanders (3,1 miljard F), een beslissing die in het buitenland kwaad bloed zette ;
- verkoop van gouden ecu's in de Verenigde Staten (1 miljard F) ;
- « privatisering » van overheidsbedrijven (7 miljard F).

Nog in verband met de begroting werd beslist de pensioenen van de zelfstandigen die een volledige loopbaan kunnen bewijzen geleidelijk te verhogen, van 16.169 tot 20.896 F in 1992 voor een gezin en van 12.935 tot 15.672 F in 1992 voor een alleenstaande.

Belastingen.

Op het fiscale vlak werkte de regering een vierjarenplan uit, dat de opbrengst van de personenbelasting in het aanslagjaar 1993 (inkomsten van 1992) met bruto 88,7 miljard F zou verminderen. Dat zou gebeuren door :

- decumulatie (afzonderlijke belasting) van de inkomens in tweeverdienersgezinnen en invoering van het gezinsquotiënt (70/30) in éénverdienersgezinnen ;
- geleidelijke vermindering van het aantal aanslagvoeten van veertien tot vijf (25, 30, 40, 45 en 50 %) ;
- verhoging van het belastingvrije inkomen tot 150.000 F voor alleenstaanden en 260.000 F voor gezinnen ;
- verhoging van de aftrek voor gezinslasten.

Om de belastingvermindering te financieren zou de regering drastisch snoeien in de fiscale vrijstellingen, meer bepaald de bedrijfslasten die van het inkomen worden afgetrokken. Zo was er sprake van de invoering van een « franchise » van 3 % op het inkomen van zelfstandigen die

van de bedrijfslasten zou worden afgetrokken. Ook voor de loontrekken die hun werkelijke kosten bewijzen, zou zo'n franchise worden ingevoerd. De forfaitaire aftrek zou verminderen van 125.000 tot 75.000 frank. De aftrek van de kledijkosten zou worden gehalveerd. Voor ondernemingen zou de investeringsaftrek worden afgeschaft.

De regering verwachtte dat met die en soortgelijke maatregelen 44,8 miljard F van de minderinkomsten zouden worden gecompenseerd. Voor de rest rekende zij op terugverdien- en aanbodeconomische effecten.

Overheidsbedrijven.

De hervorming van de overheidsbedrijven waartoe de regering besliste, bevatte drie krachtlijnen :

1. Tussen de Staat en de overheidsbedrijven zullen stelselmatig beheerscontracten worden gesloten, waarin de rechten en de plichten van beide partijen (o.m. de financiële « enveloppe ») zijn opgenomen. Door die overeenkomsten zullen de overheidsbedrijven een grotere bestuursautonomie krijgen.

2. De financiële inspanningen van de overheid zullen worden verminderd door particulier kapitaal aan te trekken.

3. Er zal worden onderzocht in welke mate sommige activa van de overheidsbedrijven kunnen worden te gelde gemaakt.

De « privatisering » zou in de praktijk drie vormen aannemen.

In de wet van 16 maart 1954 over de parastatale instellingen zou een nieuwe categorie « E » worden opgenomen. Met die overheidsbedrijven of parastatale instellingen zouden beheerscontracten worden gesloten. De bedrijven of instellingen kunnen de vorm van een handelsvennootschap krijgen en een beroep doen op particulier kapitaal, met dien verstande dat de overheid een aandeel van meer dan 50 % behoudt. Overheidsbedrijven die in aanmerking komen voor het nieuwe E-statuut zijn o.m. de Regie der Posterijen, de Regie voor Telegrafie en Telefonie, de Regie voor Maritiem Transport, de Regie der Luchtwegen, het Nationaal Geografisch Instituut, de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen, de Nationale Maatschappij der Buurtspoorwegen en de maatschappijen voor intercommunaal vervoer.

In de tweede plaats zouden een aantal openbare kredietinstellingen (OKI's), met name de ASLK, de Nationale Kas voor Beroepskrediet, het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet, het Centraal Bureau voor Hypothecair Krediet, het Gemeentekrediet en de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid, en ook de Nationale Investeringsmaatschappij en Sabena eveneens een beroep kunnen doen op particulier kapi-

taal. De OKI's zouden zich onbeperkt kunnen « despecialiseren » en onderworpen worden aan het toezicht van de Bankcommissie.

Ten slotte zou de overheid een deel van de activa van de Regie voor Maritiem Transport, het Centraal Bureau voor Hypothecair Krediet en Distrigas kunnen verkopen.

Van die maatregelen verwachtte de regering een opbrengst van 7 miljard F in 1988.

Werkgelegenheid.

De beslissingen inzake de werkgelegenheid of « jobcontrole » bleven grotendeels beperkt tot het verlengen, harmoniseren en uitbreiden van bestaande maatregelen die tot doel hebben de tewerkstelling te bevorderen door de sociale-zekerheidsbijdragen te verlagen. Zo werd de Maribel-operatie (de forfaitaire vermindering van werkgeversbijdrage voor arbeiders die, althans bij de invoering van de operatie in 1981, gecompenseerd werd door een BTW-verhoging) uitgebreid tot de arbeid(st)ers in de gezins- en bejaardenhulp en in de horeca-sector.

De vertrekpremie voor langdurig werklozen uit niet-EG-landen die naar hun land terugkeren, zou worden verdubbeld.

Door de latere kabinetscrisis zouden de meeste beslissingen van het zomerclonclaf, althans in 1987, niet worden uitgevoerd.

IV. Regeringscrisis.

A. VOEREN, ABORTUSKWESTIE EN ZIEKENFONDSAFFAIRE.

Nog tijdens het parlementair reces werd het klimaat in de meerderheidsrijen vertroebeld door verklaringen over Voeren, door meningsverschillen over de abortuskwestie en door onthullingen over financiële onregelmatigheden bij de ziekenfondsen.

Een interview met CVP-Kamerlid Eric van Rompuy en zijn broer Herman, de directeur van de christendemocratische studiedienst Cepass, in het weekblad *Knack* (29 juli), waarin zowat het hele regeringsbeleid op de korrel werd genomen, veroorzaakte opschudding in het politieke milieu, niet het minst bij de CVP zelf. In dat interview zei Eric van Rompuy onder meer: « Als Happart in oktober, bij de aanvang van het nieuwe parlementaire jaar, niet is afgezet op basis van artikel 56 (van de Gemeentewet), dan is een regeringscrisis onvermijdelijk ».

Gelijkaardige taal werd gesproken door CVP-Kamerlid Herman Suykerbuyk, die tegenover *Gazet van Antwerpen* (15 september) verklaarde dat de zaak-Happart vóór de heropening van het parlementaire jaar haar

beslag diende te krijgen. Als er tegen dan geen duidelijkheid was, zouden « een dozijn CVP-Kamerleden » hun vertrouwen in de regering weigeren.

Het CVP-partijbestuur, dat op 16 september bijeenkwam, zei in een mededeling dat « de kwestie Voeren een struikelblok (vormt) voor de normale werking van onze democratische instellingen. Ook om die reden eist de CVP dat de regering thans op kordate wijze de ondubbelzinnige arresten en adviezen van de Raad van State toepast. Er moet zonder verder dralen een eindpunt worden geplaatst achter dit aanslepend schandaal dat onze rechtspraak in opspraak brengt ».

Diezelfde dag kwamen het hoofdbestuur (*comité directeur*), de parlementsfracties en de arrondissementele voorzitters van de PSC bijeen. Zij kantten zich andermaal tegen het sturen van een commissaris naar Voeren (art. 88 van de Gemeentewet) en tegen de afzetting van José Happart als schepen wegens « kennelijk wangedrag of grove nalatigheid » (art. 56 van de Gemeentewet).

Op 20 september kondigde eerste-minister Martens tijdens een uitzending op de RTL-televisie aan, dat de regering vóór het begin van het parlementaire jaar een Voer-initiatief zou nemen.

Op 23 september, op het einde van een tweedaags beraad in Oostduinkerke, zei de CVP-Kamerfractie dat niet « een dozijn » maar alle Kamerleden, inclusief premier Martens, van oordeel waren dat de regering de Happart-kwestie « kordaat en ondubbelzinnig » diende te regelen. De fractie zei erop te staan dat het arrest van de Raad van State op het terrein werd uitgevoerd. « Wij hebben in deze zaak veel geduld gehad. Wij zijn aan het einde van de bobijn. De zaak moet nu haar beslag krijgen in de regering. Als men daar geen consensus kan bereiken over een voorstel van de premier, moeten diegenen die het niet eens zijn de conclusies trekken », zei fractieleider Luc Van den Brande.

's Anderendaags drong ook de PVV-Kamerfractie aan op een snelle oplossing van de Voer-kwestie, « die een hypotheek dreigt te leggen op het regeringswerk ».

Nog op 24 september weigerde minister Michel van Binnenlandse Zaken te antwoorden namens de afwezige premier Martens op een Voer-interpellatie die Johan Sauwens (VU) in de Kamercommissie voor de Binnenlandse Zaken zou houden. De interpellatie werd uitgesteld tot 7 oktober.

Vóór die datum zorgde het « abortusvoorstel » dat de Senatoren Lucienne Herman-Michielsens (PVV) en Roger Lallemand (PS) in maart 1986 hadden ingediend voor bijkomende spanningen in de meerderheid. Het wetsvoorstel bepaalde dat vrijwillige zwangerschapsafbreking in bepaalde gevallen niet langer strafbaar zou zijn, met name indien de zwangere vrouw in een noodsituatie verkeert en de arts uitdrukkelijk

verzoekt de zwangerschap af te breken, en de zwangerschapsafbreking plaatsheeft vóór de vijftiende week na de bevruchting. Na de vijftiende week zou de zwangerschapsafbreking niet strafbaar zijn als er een ernstig gevaar bestaat voor de fysieke of psychische gezondheid van de moeder of als vaststaat dat het kind dat zal worden geboren, zal lijden aan een uiterst zware kwaal die als ongeneeslijk wordt erkend op het ogenblik van de diagnose. Het voorstel was mede ondertekend door Senatoren van de PRL, de SP, Agalev, Ecolo, het FDF en Paks. Al na de indiening had de CVP haar ongenoegen over het voorstel laten blijken.

Volgens persberichten vroeg op 26 maart 1987 een delegatie van de CVP-fracties van Kamer en Senaat aan premier Martens een initiatief te nemen om te beletten dat een wisselmeerderheid in de Senaatscommissies voor Volksgezondheid en Justitie het voorstel zou goedkeuren. Premier Martens en CVP-Senaatsfractie leider Bob Gijs ontkenden die versie. Volgens Gijs hadden de fracties de premier er alleen op gewezen dat er spanningen groeiden in de meerderheidsfracties rond verschillende ontwerpen en voorstellen.

Na de afwijzende reacties van andere partijen op die demarche, kondigden de Vlaamse christendemocraten aan (30 maart) dat zij « het nefaste voorstel met alle parlementaire middelen zullen bestrijden, maar dat zij het regeerakkoord zullen eerbiedigen ». Luidens het regeerakkoord « is het de taak van het Parlement een eventuele wijziging te behandelen van de artikels 348 tot 353 van het Strafwetboek (over de bestraffing van zwangerschapsafbreking), met eerbiediging van de gewetensvrijheid van eenieder ».

Op 8 april zei premier Martens, in antwoord op een interpellatie in de Senaat, dat ook inzake een eventuele wijziging van de abortuswetgeving het regeerakkoord van kracht blijft.

CVP-voorzitter Swaelen noemde het « abortusvoorstel » op 23 april in een « politieke tribune » op de BRT-radio « een onvriendelijke daad vanwege een coalitiepartner ».

Op 3 juni amendeerden de indieners van het « abortusvoorstel » hun tekst, om tegemoet te komen aan de bezwaren die ook leefden bij de PSC en bij Agalev. Zo werd de bepaling « vijftiende week » vervangen door « twaalfde week ». De CVP reageerde afwijzend. Vóór het reces zou niet meer over het voorstel worden gestemd.

Op het einde van hun « fractiedagen » (3 oktober) noemden de CVP-Senatoren het voorstel nog eens « onaanvaardbaar en niet amendeerbaar, niet het minst omdat het abortus op eenvoudige aanvraag mogelijk maakt ». Zij drukten er hun ongenoegen over uit dat een « fractievoorzitter uit de meerderheid (Lucienne Herman-Michielsens) een

wetsvoorstel heeft ingediend dat duidelijk onaanvaardbaar is voor de belangrijkste coalitiepartner en op die manier de verstandhouding tussen de meerderheidsfracties kan schaden en het voortbestaan van de regering in het gevaar brengen ».

Op 5 oktober waarschuwde Bob Gijs nogmaals voor de politieke gevolgen van de goedkeuring door een wisselmeerderheid van het voorstel in de Senaatscommissies. De stemming daarover, die op 7 oktober zou plaatshebben, werd echter verdaagd.

Dat er in het politieke milieu sprake was van een dreigende kabinet-crisis, vervroegde verkiezingen en een coalitiewissel, hield ook verband met het ziekenfonds-dossier.

Op 7 september meldde *De Standaard* dat een gerechtelijk vooronderzoek onregelmatigheden bij de ziekenfondsen aan het licht had gebracht. Het onderzoek was in 1983 ingesteld, na een klacht van artsleider Wynen tegen de ziekenfondsen wegens het onwettig overhevelen van geld van de ziekteverzekering naar « zwarte kassen », het vervalsen van de boekhouding en het verrichten van ongeoorloofde beleggingen.

Uit het vooronderzoek, waar ook het Hoog Comité van Toezicht bij betrokken was, bleek dat via verschillende technieken geld van de verplichte ziekteverzekering was overgeheveld naar « niet erkende kassen » en vzw's. De ziekenfondsen wezen de aantijgingen van de hand, al erkende de voorzitter van de socialistische landsbond, Willy Claes, tevens een toppoliticus van de SP, dat er in het verleden onregelmatigheden werden begaan. Minister Dehaene van Sociale Zaken kondigde een wijziging van de ziekenfondswetgeving aan.

In verband met de zaak was er sprake van dat Franstalige ziekenfondsverantwoordelijken die bindingen hebben met de PSC zouden aansturen op een coalitiewissel, met de bedoeling dat onder een nieuwe christendemocratisch-socialistische regering de ziekenfondsen niet zouden hoeven te vrezen voor initiatieven die hun financiële armslag beknotten.

Al op 25 september had de pers gewag gemaakt van een stormachtig telefoongesprek tussen PSC-voorzitter Deprez en zijn PRL-collega Louis Michel, waarin eerstgenoemde zou gezegd hebben dat het voortzetten van de coalitie geen zin meer had. Een woordvoerder van de PSC ontkende dat en verwees naar vroegere verklaringen van Deprez dat « ik niet de voorzitter van de partnerruil wil zijn ».

Dat CVP-voorzitter Swaelen in een interview met *De Standaard* (2 oktober) had gezegd dat, als het electoralisme onhoudbaar zou worden, de parlementsverkiezingen (van 1989) zouden kunnen samenvallen met de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1988, droeg er mede toe bij dat de politieke rentree in een zenuwachtig klimaat plaats had.

B. MARTENS VI NEEMT ONTSLAG.

In antwoord op de (uitgestelde) interpellatie van Johan Sauwens (VU) bevestigde eerste-minister Martens op 7 oktober in de Kamercommissie voor Binnenlandse Zaken, dat de regering een nieuw initiatief inzake Voeren voorbereidde, omdat José Happart zich niet neerlegde bij de adviezen van de Raad van State.

Nadat de regeringstop zich op 11 oktober een eerste keer over het dossier had gebogen, begon in de avond van 14 oktober de « vergadering van de laatste kans ». 's Anderendaags zou in de Kamer worden gestemd over een Voer-motie die vóór het reces was ingediend en verstreek het « ultimatum » van de CVP-fractie.

De bijeenkomst op het Stuyvenbergkasteel, die tot half zes in de ochtend duurde, eindigde zonder resultaat. De PSC verzette zich tegen een compromis waaraan de ministers Dehaene en Gol hadden gewerkt en dat de andere partijen wel aanvaardden.

Dat compromis hield vooreerst een wetsontwerp over de taalkennis van mandatarissen in de faciliteitengemeenten in. Het wetsontwerp zou bepalen dat ieder openbaar mandataris van zo'n gemeente de taal moet kennen van het taalgebied waarin de gemeente gelegen is.

Voor *gemeenteraadsleden* zou het ontwerp ervan uitgaan, dat er door hun verkiezing bij algemeen stemrecht een onweerlegbaar vermoeden bestaat dat zij de taal van het gebied kennen. Dat vermoeden kan nooit worden weerlegd. Er kan dus nooit sprake zijn van een taalproef of een taalexamen voor raadsleden.

Voor *schepenen en burgemeesters* bestaat er door hun verkiezing resp. benoeming eveneens een vermoeden dat zij de taal van het gebied kennen. Indien zij gedurende ten minste drie jaar ononderbroken het ambt hebben uitgeoefend, is dat vermoeden onweerlegbaar. Er zou met andere woorden een soort taalamnestie komen voor de schepenen en burgemeesters in de rand- en taalgrensgemeenten tegen wie sinds de verkiezingen van 1982 geen klacht was ingediend wegens onvoldoende taalkennis.

In de andere gevallen — en dus ook voor de nieuw gekozen schepenen en nieuw benoemde burgemeesters — zou het vermoeden van taalkennis kunnen worden weerlegd op verzoek van een gemeenteraadslid. Dat moet het bewijs van ernstige aanwijzingen brengen, die kunnen aantonen dat de mandataris niet de vereiste taalkennis heeft (een rechterlijke beslissing, de bekentenis van de mandataris, de wijze waarop hij zijn ambt uitoefent). Klachten moeten binnen de zes maanden worden ingediend bij de Raad van State, die binnen de zestig dagen uitspraak doet.

Als de Raad beslist dat het vermoeden is weerlegd, vermeldt hij in zijn arrest dat de schepen geen enkele bevoegdheid meer mag uitoefenen

als individuele bestuursautoriteit tot na de volgende gemeenteraadsverkiezingen. Als de Raad beslist dat het vermoeden van taalkennis is weerlegd voor een burgemeester, dan vernietigt hij diens benoeming. Als het arrest van de Raad van State betrekking heeft op een waarnemend burgemeester, dan wordt het ambt van burgemeester waargenomen door een andere schepen of een ander gemeenteraadslid, in toepassing van artikel 107 van de Gemeentewet. Een burgemeester wiens benoeming volgens deze procedure wordt vernietigd, kan niet opnieuw tot burgemeester worden benoemd, noch het ambt van burgemeester waarnemen tot na de volgende verkiezingen.

Het wetsontwerp zou een gelijkaardige regeling bevatten voor de leden en de voorzitter van een OCMW-raad in een faciliteitengemeente.

De uitspraken van de Raad van State zouden worden gedaan door eentalige kamers, maar de klacht zou vooraf onderzocht worden door twee tweetalige auditeurs, ieder van een verschillende taalrol. Hun advies is niet bindend ; zij kunnen zelf elk een afzonderlijk advies uitbrengen.

Het compromis hield voorts in dat de regering drie omzendbrieven zou versturen naar resp. :

- alle provinciegouverneurs, waarin zou staan dat ingevolge de jurisprudentie van de Raad van State een burgemeester wiens benoeming werd vernietigd ook geen waarnemend burgemeester kan zijn ;
- de gouverneur van Limburg, met de vraag er het schepencollege van Voeren van te verwittigen dat de burgemeestersfunctie in die gemeente moet worden waargenomen door schepen Lang, op straffe van ontslag ;
- José Happart, met de vraag zich binnen de 48 uur neer te leggen bij de aanwijzing van Lang. In geval van een negatief of ontwijkend antwoord zou de gouverneur Happart voor maximum drie maanden schorsen.

De PSC verwierp twee punten van het compromis. De partij eiste dat tweetalige kamers van de Raad van State uitspraak zouden doen over de taalkennis van mandatarissen in de faciliteitengemeenten. Zij verwierp ook elke sanctie tegen Happart zolang het wetsontwerp niet in het Parlement zou zijn goedgekeurd.

In politieke kringen overheerste de mening dat een harde kern in de PSC, aangevoerd door voorzitter Deprez en vice-premier Maystadt, doelbewust op een regeringscrisis aanstuurde.

Enkele uren na het afspringen van het Stuyvenberg-overleg kwam de ministerraad bijeen. Omstreeks elf uur bracht premier Martens verslag uit bij de Koning. Kwart over twaalf deelde het Paleis mee, dat de

premier het ontslag van de regering had aangeboden en dat de Koning zijn beslissing in beraad hield. Kamer en Senaat schortten na de middag op verzoek van de regering hun werkzaamheden op.

Terwijl de Koning de gebruikelijke raadplegingen hield, trachtten topfiguren uit de regering en de meerderheidspartijen via discrete contacten een uitweg uit de crisis te zoeken. Pogingen om het oorspronkelijke compromis bij te sturen botsten op hardnekkige tegenstand van de PSC.

Op maandag 19 oktober bracht premier Martens opnieuw verslag uit bij de Koning. Kwart voor elf deelde het Paleis mee dat « de Koning het ontslag van de regering (heeft) aanvaard en de regering belast met het afhandelen van de lopende zaken. De Koning heeft de heer Martens verzocht een nieuwe regering te vormen, die ermee belast is een ontwerp van verklaring tot herziening van de Grondwet voor de Kamers te verdedigen, alsmede de dringende wetsontwerpen die nodig zijn voor de goede werking van de Staat ». Een en ander impliceerde dat het Parlement zou worden ontbonden en er vervroegde verkiezingen zouden plaatshebben.

C. DE VERDERE EVOLUTIE IN DE ZAKEN-HAPPART EN -CAPART.

Inmiddels waren op « het terrein » zelf nieuwe ontwikkelingen opgetreden in de zaken-Happart en -Capart.

Op 18 augustus veroordeelde de Luikse rechter Bartels José Happart in kort geding om als waarnemend burgemeester op te treden. Happart had geweigerd twee attesten — een bewijs van goed gedrag en zeden en een nationaliteitsbewijs voor de aannemer Marcel Droeven, de broer van de fractieleider van de Luiksgezinden in de gemeenteraad — te ondertekenen, onder verwijzing naar het verbod dat hem was opgelegd nog langer bestuursdaden te stellen. In zijn vonnis stelde de rechter dat de continuïteit van de openbare dienst niet mag worden onderbroken en dat de rechtbanken niet gebonden zijn door de adviezen van de Raad van State. Hij had het ook over de « juridische dwalingen van de minister van Binnenlandse Zaken ».

Minister Michel van Binnenlandse Zaken kondigde aan dat het openbaar ministerie beroep zou aantekenen tegen het vonnis. Dat gebeurde half september, op basis van art. 138 van het Gerechtelijk Wetboek, waarin staat dat het openbaar ministerie ambtshalve optreedt « (...) telkens als de openbare orde zijn tussenkomst vergt ». Volgens procureurgeneraal Giet was dat het geval, omdat er tegenstrijdigheid bestond tussen een beslissing van een rechtbank en een stelling van de Raad van State. De zaak werd op 24 september ingeleid voor het Hof van Beroep in Luik. Een uitspraak zou pas in 1988 vallen.

Op 26 augustus kwam de gemeenteraad van Voeren bijeen. De schepenen Lang en Pinckaers en het oudste raadslid, Syben, weigerden de vergadering voor te zitten. Daarop verplichtte de meerderheid Happart « zijn verantwoordelijkheid te nemen » en « dreigde » zij ermee zijn afzetting te vragen indien hij zou weigeren de vergadering te leiden.

Op 23 september vernietigde gouverneur Vandermeulen van Limburg de gemeenteraadsbeslissingen van 26 augustus, omdat Happart de vergadering had voorgezeten. Om dezelfde reden had hij al op 4 september de beslissingen van het schepencollege van 13 augustus vernietigd en zou hij later systematisch alle gemeenteraads- en collegebesluiten vernietigen, o.m. die van de gemeenteraadszittingen van 15 oktober en 14 december. Als gevolg daarvan waren er voor 1988 geen voorlopige kredieten geopend en kon het gemeentepersoneel vanaf 1 januari niet worden betaald.

Op 3 oktober raakte bekend dat de CVP van Voeren bij de Raad van State beroep had aangetekend tegen de jongste herverkiezing van Happart tot eerste-schepenen. Zij reageerde daarmee tegen de stelling, die ook door de nationale CVP-leiding werd gedeeld, dat Happart wel nog schepenen kon zijn.

Op 9 oktober spande Marie-Rose Deckers een kort geding in tegen José Happart. Deckers was op 26 augustus door de gemeenteraad benoemd tot lerares aan de gemeenteschool, maar omdat ook die beslissing vernietigd was, kreeg zij haar wedde niet. Zij verweet Happart dat hij ondanks de waarschuwing van de voogdijoverheid, toch de raadszitting had geleid. Happart reageerde met een kort geding tegen de Belgische Staat, vertegenwoordigd door de minister van Binnenlandse Zaken.

De Luikse rechter Trousse gaf Happart op 24 december gelijk. Volgens de rechter werden de besluiten van de gemeenteraadszitting die Happart voorzat ten onrechte vernietigd. Hij gaf Happart het bevel het loon van Deckers en van drie collega's van haar uit te betalen. De rechter zei dat er geen wettelijke verplichting bestaat voor mandatarissen in gemeenten met een bijzonder taalstatuut om tweetalig te zijn. De dagvaarding van de Belgische Staat door Happart werd niet behandeld omdat er geen hoogdringendheid was. In 1988 zou minister Michel beroep aantekenen tegen het vonnis.

Minister Michel van Binnenlandse Zaken verstuurde op 22 oktober twee omzendbrieven. Het was enerzijds een brief aan alle gouverneurs, waarin stond dat in geval van ontstentenis of verhindering van de burgemeester, krachtens artikel 107 van de Gemeentewet, de eerste-schepenen verplicht is het burgemeestersambt uit te oefenen. Indien deze zelf afwezig of verhinderd is, « zal overeenkomstig de volgorde van de stemmingen,

de volgende schepen de wettelijke verplichting hebben zich aan te bieden om dit ambt waar te nemen », aldus de brief.

In een tweede brief, die alleen naar Limburg werd gestuurd, verzocht Michel gouverneur Vandermeulen het college van burgemeester en schepenen van Voeren mee te delen dat : « Thans wordt het burge-meestersambt naar de vorm, regelmatig uitgeoefend door de heer Lang of bij ontstentenis, door de heer Pinckaers ».

Op 27 oktober antwoordde Lang aan de gouverneur « dat de adviezen van de Afdeling Wetgeving van de Raad van State geen enkele dwingende kracht hebben », dat luidens artikel 107 van de Gemeentewet de eerste-schepen de functie van burgemeester waarneemt en dat het eerste-schepen José Happart is « die de functie van burgemeester moet waarnemen als hij fysiek in de gemeente Voeren aanwezig is ». Derde-schepen Pinckaers beriep zich op dezelfde argumenten om eveneens het waarnemend burge-meesterschap te weigeren.

In Kraainem verkoos de Franstalige meerderheid van de Raad voor Maatschappelijk Welzijn op 3 februari René Capart opnieuw tot voorzitter. Gouverneur Roggen van Brabant nodigde Capart uit voor een « taalgerek » op 10 maart, maar deze ging daar niet op in. Op 25 maart vernietigde gemeenschapsminister Rika Steyaert, die de voorgedij uitoefende over de OCMW's van het Vlaamse Gewest, de verkiezing. Ook de bevestiging door de RMW van de beslissing van Capart, die zichzelf na het arrest van de Raad van State tot waarnemend voorzitter had uitgeroepen, werd vernietigd.

Tegen die beslissingen tekende de Franse gemeenschapsregering beroep aan bij het Overlegcomité regering-executieven. Volgens haar werd de beslissing van Steyaert daardoor gedurende zestig dagen geschorst, maar de Vlaamse regering was het daar niet mee eens. Volgens haar was tegen een administratieve beslissing geen beroep mogelijk. In het Overlegcomité kon de kwestie niet worden bijgelegd.

Op 15 juni werd Capart voor de tweede keer tot OCMW-voorzitter herkozen. Die beslissing werd op 17 juli op vraag van gemeenschapsminister Steyaert door gouverneur Roggen vernietigd. Roggen duidde het na Capart oudste raadslid, de tweetalige PSC'er Paul Willemart, tot waarnemend voorzitter aan. Capart, die het met die gang van zaken niet eens was, stapte naar de rechter. In kort geding vonniste de Brusselse rechter mevrouw Vélou op 14 oktober dat Capart het subjectieve recht had om als oudste lid in jaren de raad van het OCMW voor te zitten en een vergadering van de raad bijeen te roepen. Daarop liet Capart zich op 16 oktober andermaal tot OCMW-voorzitter verkiezen.

Gemeenschapsminister Steyaert tekende beroep aan tegen het vonnis en kreeg op 9 december gelijk van het Hof van Beroep van Brussel. Het

Hof verbrak het vonnis-Vélu. Het zei dat het arrest van de Raad van State van 15 januari 1987 een absoluut gezag van gewijsde heeft, d.w.z. dat de verkiezing van Capart met terugwerkende kracht werd vernietigd. Aangezien Capart nooit voorzitter was geweest, was aan zijn mandaat geen einde gekomen en hoefde hij niet te worden vervangen, zoals artikel 25 van de OCMW-wet voorschrijft. Zelfs als het artikel van toepassing zou geweest zijn, kon Capart geen waarnemend voorzitter zijn, aangezien de wet duidelijk spreekt van « vervangen », d.w.z. dat er iemand anders in de plaats komt, aldus het Hof van Beroep.

Op grond van het arrest vernietigde Steyaert de herverkiezing van Capart, maar al op 17 december liet deze zich andermaal tot OCMW-voorzitter verkiezen. De Kraainemse « mallemlen » draaide eind 1987 voort.

V. Overgangskabinet en parlementsverkiezingen.

A. VERKLARING TOT HERZIENING VAN DE GRONDWET, FINANCIEWET.

Nadat hij op 19 oktober met een formatie-opdracht was belast, ontmoette Wilfried Martens achtereenvolgens de drie ontslagnemende vice-premiers en de voorzitters van de oppositiepartijen. In de avond van 20 oktober begon hij met de ontslagnemende vice-premiers en de voorzitters van de christendemocratische en liberale partijen gesprekken over de vorming van een rooms-blauw overgangskabinet. Vierentwintig uur later bereikten zij daarover een akkoord. Nog diezelfde avond legden alle afgetreden leden van de regering-Martens VI de eed af (17).

De zwaarste dobber bij de besprekingen, die haast uitsluitend handelden over de lijst van grondwetsartikelen die voor herziening vatbaar zouden worden verklaard, was de federalisering van het onderwijs (artikel 59bis) Het verzet van de PSC daartegen was er in 1985 de oorzaak van geweest dat er geen herzieningsverklaring kon worden goedgekeurd (18).

Dit keer was de PSC bereid artikel 59bis in de lijst van voor herziening vatbare grondwetsartikelen op te nemen, op voorwaarde dat er waarborgen inzake non-discriminatie kwamen voor het vrij (katholiek) onderwijs in Wallonië. De overige regeringspartijen stemden daarmee in. Er

---

(17) Het ontslag van de regering-Martens VI werd bij KB van 21 oktober aanvaard. Uit het KB, dat op 23 oktober in het *Belgisch Staatsblad* verscheen, bleek dat de Koning het ontslag van premier Martens zelf niet had aanvaard. Ook na de parlementsverkiezingen van 1985 had de Koning het ontslag van eerste-minister Martens niet aanvaard. Waarnemers zagen daarin een uitzonderlijke blijk van waardering van de Koning voor Wilfried Martens. De leden van de regering-Martens VII werden bij KB van eveneens 21 oktober benoemd.

(18) *Ibid.*, blz. 387.

werd afgesproken artikel 59bis pas te herzien, om de federalisering van het onderwijs mogelijk te maken, nadat de artikelen 17 en 107ter zouden worden gewijzigd. In artikel 17, dat handelt over de vrijheid van onderwijs, zouden de waarborgen van het Schoolpact worden ingeschreven. In artikel 107ter, dat handelt over het Arbitragehof, zou worden bepaald dat het Hof wetten en decreten die in strijd zijn met artikel 17 kan vernietigen, ook op vraag van individuele personen.

De socialistische partijen werden, als mede-ondertekenaars van het Schoolpact van 1958, uitgenodigd dat zgn. onderwijsakkoord te onderschrijven. De SP weigerde dat. De partij was het niet eens met een paragraaf van het akkoord die alleen op het Nederlandstalig onderwijs betrekking had. Daarin stond dat de CVP en de PVV hun akkoord over de oprichting van een Autonome Raad voor het Nederlandstalige Rijks-onderwijs bevestigden (19). De Vlaamse socialisten vroegen dat de Autonome Raad, die in de plaats van de minister van Onderwijs zou komen als « inrichtende macht » van het rijksonderwijs, « bij consensus » zou worden opgericht. CVP en PVV zeiden op die vraag niet te kunnen ingaan omdat de socialisten dan een feitelijk vetorecht zouden krijgen. Omdat de SP het onderwijsakkoord niet ondertekende, weigerde ook de PS dat te doen.

Op 23 oktober las premier Martens een korte regeringsverklaring voor in Kamer en Senaat. Hij kondigde aan dat de regering een ontwerp-verklaring tot herziening van de Grondwet zou indienen, evenals een wets-ontwerp over het legercontingent en een ontwerp van Financiewet, en maatregelen zou voorbereiden om het aan de gang zijnde overleg over een ambtenarenakkoord te doen slagen (20). Hij zei dat de regering snel wilde handelen om zo vlug mogelijk de kiezers te raadplegen.

Nog diezelfde dag kreeg de regering het vertrouwen van de christendemocraten en de liberalen in de Kamer. De Senaat schonk op 24 oktober, meerderheid tegen oppositie, zijn vertrouwen in de regering. PSC-Senator Desmarets onthield zich omdat hij gekant was tegen de federalisering van het onderwijs.

In de daaropvolgende weken bespraken en keurden de Kamer en de Senaat de ingediende ontwerpen goed. De herzieningsverklaring verscheen in een speciale editie van het *Belgisch Staatsblad* van 9 november. Daardoor werd het Parlement van rechtswege ontbonden. In hetzelfde *Staats-*

---

(19) Het « geheim » akkoord van 26 oktober was op dat ogenblik nog niet bekend en zou pas later « uitlekken », met name in *De Standaard* van 16 november. Het had betrekking op de oprichting van een Autonome Raad voor het Rijksonderwijs, de werkings- en investeringsmiddelen van de scholen en het personeelsstatuut.

(20) Zie hoofdstuk VII.

blad werden de kiezers opgeroepen om op 13 december een nieuw Parlement en nieuwe Provincieraden te kiezen.

De Financierwet van 7 november bevatte onder meer :

- voorlopige kredieten voor de eerste drie maanden van 1988 ;
- de bekrachtiging van de bestaande belastingwetten ;
- de bekrachtiging van het KB van 22 december 1986 over het pensioensparen ;
- de verlenging voor één jaar en tegelijkertijd de halvering van de solidariteitsbijdrage die ambtenaren dienen te betalen ;
- de verlenging van de bijzondere matigingsbijdrage die trekkers van inkomens van meer dan 3 miljoen F dienen te betalen ;
- een aantal tewerkstellingsbevorderende maatregelen die tijdens het zomerconclaaf waren overeengekomen (vermindering van de socialezekerheidsbijdragen bij aanwerving, uitbreiding van de Maribeloperatie tot de gezins- en bejaardenzorg) ;
- de verhoging van het gewaarborgd minimumpensioen voor zelfstandigen en van het bestaansminimum voor alleenstaanden met één of meer ongehuwde minderjarige kinderen ten laste ;
- besparingsmaatregelen in de sector van de klinische biologie.

De verklaring tot herziening van de Grondwet, de negende in de Belgische parlementaire geschiedenis, bevatte meer dan vijftig artikels die het nieuw te kiezen Parlement zou kunnen herzien. Voorts stond in de verklaring dat een reeks nieuwe artikels en bepalingen in de Grondwet kunnen worden ingeschreven. Ten slotte kreeg de Constituante de mogelijkheid drie verouderde artikels op te heffen.

De geplande grondwetsherziening heeft in de eerste plaats betrekking op de aanpassing en aanvulling van de grondwettelijke bepalingen over de rechten en de vrijheden : de bescherming van het privé-leven ; de vrije meningsuiting via de audiovisuele media ; de eerbied voor de effectieve vrije keuze en het pluralisme in het onderwijs ; de uitbreiding van het briefgeheim tot nieuwe vormen van communicatie ; economische, sociale en culturele rechten ; openbaarheid van bestuur ; ombudsman.

Een tweede reeks voor herziening vatbare of nieuwe artikels en bepalingen heeft betrekking op de staatshervorming : bevoegdheden en instellingen van de Staat, van de Gemeenschappen en van de Gewesten, hervorming van het tweekamerstelsel, invoering van het referendum, hervorming van de provincies, omvorming van het Arbitragehof tot een Grondwettelijk Hof. Op het financiële vlak werd de mogelijkheid geschaapen een grens aan de fiscale en parafiscale druk in de Grondwet in te

schrijven, de budgettaire werkmethode te herzien en het Rekenhof te hervormen.

Ten slotte kreeg de Constituante de mogelijkheid vormaanpassingen door te voeren, inclusief de herstructurering van de Grondwet, de officiële Duitse tekst van de Grondwet vast te stellen, en de verhouding tussen het Belgische recht en het internationale en supranationale recht te regelen.

Het voorstel van Agalev-Ecolo om artikel 4 te herzien ten einde politieke rechten toe te kennen aan vreemdelingen, werd door de meerderheid niet gesteund. Hetzelfde gebeurde met het voorstel van een aantal oppositiepartijen om artikel 131 over de herzieningsprocedure zelf te wijzigen.

Het voorstel van de regering om nieuwe bepalingen in te voegen « betreffende de bevoegdheden van de wetgevende en van de uitvoerende macht » werd in de Senaatscommissie bij staking van stemmen verworpen en door de regering niet opnieuw ingediend. Het liberaal geïnspireerde voorstel beoogde een soort permanente « volmachten » voor de regering in de Grondwet te laten inschrijven.

B. VERKIEZINGEN.

De campagne voor de parlementsverkiezingen van 13 december kende een rustig verloop. Terwijl in Vlaanderen het sociaal-economisch herstelbeleid het belangrijkste thema van de campagne was, had die in Wallonië een meer communautaire kleur.

De CVP gaf in haar programma de voorrang aan de voortzetting van het herstelbeleid: de strijd voor meer werk, de gezondmaking van de overheidsfinanciën, de verlaging van de belastingen. De deelneming van de CVP aan een regering « hangt vooral af van het sociaal-economisch herstelbeleid. Andere taken, zoals de staatshervorming, zijn hieraan ondergeschikt », stond in het programma. Zoals in 1985 werd de figuur van premier Martens als boegbeeld van de partij uitgespeeld. Martens vroeg van de kiezer een « ja » voor de toekomst.

Ook voor de PVV was de voortzetting van het herstelbeleid de inzet van de verkiezingen. De Vlaamse liberalen legden sterk de nadruk op een belastingverlaging, de verdere sanering van de openbare financiën en de privatisering van overheidsbedrijven. Zij noemden zich de enige waarborg tegen de intrede van de socialisten in de regering.

Voor de SP had de strijd tegen de werkloosheid de hoogste prioriteit. De Vlaamse socialisten pleitten voor een meer rechtvaardig herstelbeleid, dat alle lagen van de bevolking ten goede komt.

De Volksunie stelde dat een volgehouden en definitief herstelbeleid maar kan slagen « na het lichten van de communautaire hypotheek », door een verdere hervorming van de Staat. De VU legde in haar campagne ook de klemtoon op een zindelijke politiek.

Agalev legde vier grote accenten in het verkiezingsprogramma : welvaart zonder kernenergie, ontwapenen om te ontwikkelen, bestaanszekerheid voor allen, meer kansen voor vrouwen.

Het Vlaamse Blok kwam op voor « eigen volk eerst ».

In het Franstalige landsdeel benadrukten de grote partijen, vooral de PS en de PSC, de noodzaak van de Franstaligen zich te verdedigen tegen de hen bedreigende dominantie van de Vlamingen in de « Etat belgo-flamand », waarvan de Voer-kwestie een illustratie was. De Franstalige socialisten schakelden José Happart in hun campagne in.

Tussen de PSC en de PRL brak een rel uit over het « loyauteitspact » dat beide partijen begin 1986 sloten om gedurende acht jaar samen het Waa'se Gewest, de Franse Gemeenschap en zo mogelijk ook de provincies te besturen. Aanleiding was een « geheim » akkoord tussen PS en PRL om samen de provincie Luxemburg te blijven besturen. PSC en PRL beschuldigden er elkaar wederzijds van het pact te doen springen.

Tijdens de campagne zorgde het initiatief van *Kerk en Leven*, het weekblad van de rooms-katholieke kerk in Vlaanderen, om voor het eerst verkiezingsadvertenties af te drukken — vier boodschappen van de CVP, één van de Volksunie — voor enige opschudding. De Vlaamse bisschoppen distantieerden zich uitdrukkelijk van het initiatief, waarover zij niet geraadpleegd waren.

Een ander opgemerkt feit was de uitval van artsenseider Wynen naar Willy Claes, die genoemd werd als mogelijk socialistisch premier van de nieuw te vormen regering. Verwijzend naar het voorzitterschap van Claes van de socialistische ziekenfondsen, zei Wynen op een persconferentie tien dagen vóór de verkiezingen dat hij wilde beletten dat de artsen « straks zullen moeten onderhandelen met een eerste-minister die mede verantwoordelijk is voor de valsheid in geschrifte, de vervalste boekhouding en de verduistering van geld waaraan de ziekenfondsen zich schuldig hebben gemaakt ».

Bij de parlamentsverkiezingen van 13 december 1987 verloor de CVP zes Kamerzetels, die naar de PVV (plus drie), Agalev (plus twee) en het Vlaams Blok (plus één) gingen. Ondanks stemmenwinst bleef het zetelaantal van de SP en de VU status-quo.

In het Franstalige landsdeel was de PS de overwinnaar van de verkiezingen, met een winst van vijf Kamerzetels. De PRL en de PSC verloren elk één zetel (aftredend RAD-UDRT-Kamerlid Robert Hendrick, die op de Brusselse PSC-lijst verkozen werd, nam later ontslag uit de

PSC-fractie en stelde zich onafhankelijk op, zodat het PSC-verlies tot twee zetels opliep). Ondanks stemmenwinst verloor Ecolo twee van zijn vijf Kamerzetels. Het FDF hield tegen de verwachtingen in stand.

De aftredende meerderheid viel in de Kamer terug van 115 op 109 van de 212 zetels. In de Senaat hadden christendemocraten en liberalen samen 54 van de 106 rechtstreeks verkozen leden, een verlies van vijf. Bij de verkiezing van de provinciale Senatoren kregen zij 26 van de 52 mandaten, een verlies van twee. Op 14 januari 1988 konden zij veertien Senatoren coöpteren, één minder dan in 1985. In totaal hadden de christendemocraten en de liberalen in de Senaat 94 zetels van de 183 (exclusief prins Albert, die van rechtswege Senator is), een verlies van acht (21).

C. SPITAELS INFORMATEUR.

Zoals dat gebruikelijk is, bood premier Martens daags na de verkiezingen het ontslag van zijn regering aan. De Koning aanvaardde het ontslag en belastte het demissionaire kabinet ermee de lopende zaken af te handelen.

Nog op 14 december begon het staatshoofd zijn raadplegingen die op 18 december uitmondde in de aanstelling van PS-voorzitter Guy Spitaels tot informateur. Spitaels zei dat hij de mogelijkheden zou onderzoeken « die kunnen leiden tot de vorming van een stabiele regering die de hele regeerperiode uitdoet ». Hij zei geen voorstander te zijn van een asymmetrische nationale regering (d.w.z. een regering waaraan niet de twee partijen — de Nederlandstalige en de Franstalige — van een zelfde « politieke familie » deelnemen) en evenmin iets te voelen voor niet-parallele regionale coalities (d.w.z. gewest- en gemeenschapsregeringen die op andere partijen steunen als de nationale regering). Spitaels zei ook dat het niet nodig was dat de regering meteen over een twee-derde-meerderheid in het Parlement beschikte om aan de staatshervorming te kunnen beginnen.

Politieke waarnemers verwachtten dat het formatieberaad lang zou duren. Zij wezen erop, dat Vlaanderen en Wallonië — voor het eerst — verschillend hadden gestemd en dat het wantrouwen tussen de partijen, vooral tussen de CVP en de socialisten, bijzonder groot was.

Theoretisch was het mogelijk de aftredende rooms-blauwe coalitie voort te zetten. Meteen na de verkiezingen pleitten zowel de CVP als de PVV daarvoor. Maar de PSC en de PRL wezen erop, dat men de machtspositie

(21) Zie voor de verkiezingsuitslag het verkiezingsnummer van *Res Publica*, 1988, nr. 1, blz. 3-24 en het *Statistisch overzicht van het politieke jaar 1987* in dit nummer.

van de PS in Wallonië niet kon negeren (in de Waalse Gewestraad had de PS 51 van de 104 zetels). Uit de aanstelling van Spitaels tot informateur bleek dat het Paleis van oordeel was dat de rooms-blauwe formule niet kon worden voortgezet en dat de socialisten, die voor het eerst sinds 1936 weer de grootste « politieke familie » van het land waren, regeringsverantwoordelijkheid dienden te krijgen.

Op 15 december kwam voorgoed een einde aan het loyauteitspact tussen PSC en PRL, nadat de PRL in Luxemburg een coalitie-akkoord met de PS ondertekende.

Voor het verdere verloop van het formatieberaad was het niet onbelangrijk dat het partijbestuur van de CVP voorzitter Swaelen op 15 december mandateerde om onderhandelingen te beginnen met de PVV over de voortzetting van de Vlaamse CVP-PVV-regering. Op 24 december had een eerste inleidend gesprek plaats. De eigenlijke onderhandelingen zouden begin 1988 van start gaan. Al op 18 december had SP-voorzitter Van Miert aan *De Standaard* en *Le Soir* gezegd dat zijn partij ervan uitging dat zij, in geval van regeringsdeelneming, op de twee beleidsniveaus — het nationale en het Vlaamse — zou aanwezig zijn.

Veel aandacht kreeg de brief die CVP-voorzitter Swaelen op 22 december aan informateur Spitaels overhandigde en 's anderendaags in enkele kranten verscheen. Swaelen zei in de brief o.m. dat het statuut van Voeren onaantastbaar is, dat de zaak-Happart niet anders kan worden geregeld dan in de zin van de arresten en adviezen van de Raad van State, dat het « sociaal-economisch vernieuwingsbeleid » van de aftredende regering moet worden voortgezet en dat de behandeling van het abortusprobleem niet aan het Parlement kan worden overgelaten. De Franstalige pers reageerde boos op de « arrogante » toon van de brief, waaruit weinig of geen compromisbereidheid bleek.

Informateur Spitaels bracht op 28 december een tussentijds verslag uit aan de Koning. Aan de pers zei hij dat de sfeer kil was, maar dat er « minder mist hangt dan sommigen willen doen geloven ». Hij zou zijn opdracht tot begin 1988 voortzetten.

VI. Buitenlands- en defensiebeleid.

A. BUITENLANDSE BETREKKINGEN.

Golfoorlog. Op verzoek van de Verenigde Staten en na overleg binnen de Westeuropese Unie (WEU) besliste de regering op 14 september de mijnenjagers/veggers *Breydel* en *Bovesse* en het commando- en ondersteuningsschip *Zinnia* naar de Perzische Golf te sturen om er « met

inachtneming van (Belgiës) strikte neutraliteit » in het conflict tussen Irak en Iran deel te nemen aan « louter defensieve ontminningsoperaties in de internationale wateren in de Arabisch-Perzische Golf », « met als doel de naleving van de vrije scheepvaart te verzekeren ». De veiligheid van de scheepvaart in de Golf was in het gedrang gekomen door zee-mijnen die in het kader van de Iraans-Iraakse oorlog (door vermoedelijk Iran) werden gelegd.

Pogingen van met name Nederland om de operatie in het WEU-kader te organiseren, mislukten. Groot-Brittannië en Frankrijk beslisten in augustus afzonderlijk mijnenvegers te sturen. Italië nam later een gelijkwaardige beslissing.

Een week nadat Nederland besliste twee mijnenjagers te sturen, nam de ministerraad op 14 september het besluit twee mijnenjagers/vegers en een commandoschip naar de Golf te sturen. Daarbij werd verwezen naar de « nationale belangen die de vrijwaring van de vrije scheepvaart in de Golf vereisen ». Minister Tindemans van Buitenlandse Betrekkingen zei dat 17 % van de Belgische oliebevoorrading langs de Golf gebeurt.

De beslissing lokte scherpe kritiek uit bij de meeste oppositiepartijen. De Franstalige socialisten zeiden niet tegen het principe te zijn, maar tegen de manier waarop de beslissing werd genomen, zonder een debat in het Parlement.

In een eerste fase zou de operatie vier en een halve maand duren en 50 miljoen F kosten. De drie schepen van de Belgische Zeemacht voeren op 21 september af en kregen later het gezelschap van twee Nederlandse mijnenjagers. De flottielje, die onder Belgisch bevel en onder Britse bescherming stond, opereerde aanvankelijk in de Golf van Oman. De tweede officier in bevel op de *Breydel* werd in oktober teruggeroepen nadat in de pers was uitgelekt dat hij op dolfijnen had laten schieten.

Op 19 november voer de Belgisch-Nederlandse flottielje door de Straat van Hormoes naar een gebied in de Perzische Golf ten noordoosten van Qatar, waar tot 1 december (vruchteloos) naar mijnen werd gezocht. Nadien keerde de flottielje naar de Golf van Oman terug.

Op 13 december besliste de regering de opdracht te verlengen tot 15 april 1988. Wel zouden eerst de *Breydel* en later de *Bovesse* worden teruggeroepen en vervangen worden door de moderne mijnenjager *Crocus*. De bemanning van de *Zinnia* zou worden vervangen.

Nederland. Op 10 maart werden in Den Haag de besprekingen over de herziening van de zgn. Waterverdragen hervat (22). Besloten werd twee afzonderlijke werkgroepen op te richten, over de problemen van

---

(22) Zie M. DEWEERDT, Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1986. In: *Res Publica*, 1987, nr. 3, blz. 341-342.

de Maas resp. de Schelde. Het overleg leed onder een Belgisch-Nederlandse woordentwist over de vervuiling van het Scheldewater. De Nederlandse minister van Verkeer en Waterstaat, Neelie Smit-Kroes, zei dat haar land niet zou meewerken aan de verdieping van de Westerschelde als België niet snel zorgde voor een schonere Schelde. Van Belgische zijde werd geantwoord dat het Scheldewater minder vervuild is dan dat van de Rijn, maar Nederland betwistte dat.

Het overleg liep nadien vast op het Waalse ongenoegen over de geringe betrokkenheid van de gewesten bij de onderhandelingen.

Op 14 maart ondertekenden België en Nederland een akkoord over de samenwerking op het vlak van de kernveiligheid. Nog geen maand later maakte Nederland zich ongerust over de mogelijke gevolgen van het in bedrijf houden van de kerncentrales van Doel, waar het personeel in staking was.

Zaire. Op de 12de zitting van de Gemengde Belgisch-Zairese Commissie, die in juli in Kinshasa plaatshad, zegde België voor de periode 1988-1992 aan zijn oud-kolonie voor 20 miljard F hulp toe. Voorrang zou worden gegeven aan landbouw en infrastructuur. Het officiële bezoek dat premier Martens in oktober aan Zaire zou brengen, werd wegens de politieke crisis uitgesteld.

Bezoeken. Mede door het Belgische voorzitterschap van de EG-Ministeraad, van 1 januari tot 30 juni, was 1987 een jaar van drukke diplomatieke activiteiten.

Op 6 april kwam koning Hoessein van Jordanië in Brussel aan om er bij de Belgische regering en de EG steun te zoeken voor een internationale vredesconferentie over het Midden-Oosten. In datzelfde verband en in opdracht van zijn EG-collega's reisde minister Tindemans van Buitenlandse Betrekkingen in april naar Jordanië, Egypte en Saoedi-Arabië en in mei naar Israël.

In mei was president Oscar Arias van Costa Rica in het kader van een Europese rondreis in Brussel om steun te werven voor zijn vredesplan voor Centraal-Amerika (waarvoor hij later de Nobelprijs voor de Vrede zou krijgen). Minister Tindemans van Buitenlandse Betrekkingen vertegenwoordigde drie maanden eerder in Guatemala-Stad de Twaalf op de derde conferentie van de landen van de EG, Centraal-Amerika en de zgn. Con-tadora-groep.

Andere buitenlandse gasten waren eerste-minister Cavaco Silva van Portugal (februari), eerste-minister Junejo van Pakistan (april), president Dos Santos van Angola (september), de Hongaarse partijleider Kadar en president Li Xiannian van China (november). Bijzonder opgemerkt was het staatsbezoek dat het staatshoofd van de DDR, Eric Honecker, van 13 tot 16 oktober aan België bracht en besloten werd met de onder-

tekening van een akkoord over economische, industriële en technische samenwerking.

Premier Martens bracht eind april een officieel bezoek aan Spanje. Minister Tindemans bezocht in mei Polen, in het kader van de normalisering van de betrekkingen tussen beide landen. Het bezoek aan Polen was al gepland voor mei 1985, maar Tindemans had het toen afgelast omdat hij geen ontmoeting kon hebben met vertegenwoordigers van de verboden vakbond Solidariteit. Die ontmoeting had nu wel plaats.

Koning Boudewijn en koningin Fabiola brachten van 30 juni tot 4 juli een bezoek aan Rwanda, ter gelegenheid van de 25ste verjaardag van de onafhankelijkheid van dat land. Rwanda was van 1919 tot 1962 achtereenvolgens een Belgisch mandaatgebied van de Volkenbond en een Belgisch VN-voogdijgebied. Van 25 november tot 8 december brachten de koning en de koningin een officieel bezoek aan Australië en Nieuw-Zeeland. Het was het eerste bezoek van een Belgisch staatshoofd aan die landen. Het bezoek was eerder uitgesteld omwille van de politieke toestand in België (maart 1979 en december 1985) of omwille van de gezondheids-toestand van de koning (maart 1983).

Diversen. Op 8 februari kwam in El Salvador de Belgische arts-ontwikkelingshulpster Michael Dewitte bij een beschieting door het leger om het leven.

Buitenlandse Zaken ontkende, na de vrijlating begin september van de Nederlander Klaas de Jonge, onvoldoende te hebben gedaan om de Belgisch-Nederlandse Helena Passtoors, de ex-echtgenote van De Jonge vrij te krijgen. Zij zat in Zuid-Afrika een gevangenisstraf van tien jaar uit omdat zij wapens zou hebben gesmokkeld voor het verboden ANC. Minister Tindemans had op 8 oktober een niet vooraf aangekondigde ontmoeting met zijn Zuidafrikaanse ambtgenoot over de kwestie, maar die bleef zonder resultaat.

België en Luxemburg bereikten op 14 juli een gedeeltelijk akkoord over een zes jaren oud schadegeschil tussen beide landen. In 1981 had een Mirage van de Belgische Luchtmacht een zendmast van de RTL in Dudelange omvergevoegen. België stemde er mee in 75 % van de schadeclaim voor de mast (299 miljoen F) te betalen. Brussel beriep zich daarvoor op de Conventie van Londen van 1951. Luxemburg vraagt een afwijking van het verdrag en wil dat België ook de resterende 25 % betaalt.

Op 22 oktober werd in Chili de Belgische Rita Ceuppens aangehouden, samen met haar Chileense echtgenoot die in België erkend politiek vluchteling is, op beschuldiging van illegaal wapenbezit. Ceuppens was er werkzaam als secretaresse op de Belgisch-Chileense Kamer van Koophandel. Op 4 december werd zij op borgtocht vrijgelaten en het land uitgezet.

Op 8 november maakte de radicale Palestijnse groepering Aboe Nidal bekend dat in de Middellandse Zee, voor de kust van Gaza, een jacht was gekaapt met vijf Belgen en drie Fransen aan boord. Zij werden beschuldigd van spionage voor Israël. Brussel en Parijs meenden dat het om een vergissing ging.

B. LANDSVERDEDIGING.

Zoals de andere Westerse landen reageerde ook België positief op het INF-akkoord dat de Verenigde Staten en de Sovjetunie sloten. Premier Martens noemde het akkoord « goed nieuws voor ons allen ». Hij zei dat het akkoord « niet alleen bewijst dat met de nodige politieke wil wapenbeheersing echt mogelijk is, maar ook dat de destijds door België genomen beslissing over het plaatsen van middellange-afstandsraketten in het kader van het NATO-dubbelbesluit, de juiste keuze was ».

Onmiddellijk na de ondertekening van het akkoord over de verwijdering van alle middellange- en kortere-afstandsraketten (8 december) liet de Belgische regering de werken aan de militaire basis in Florennes stopzetten. Pas dan raakte bekend dat er in Florennes sinds maart 1985 niet zestien, zoals steeds was gezegd, maar twintig Cruise-raketten aanwezig waren; wel werd benadrukt dat er maar zestien kernkoppen opgeslagen lagen. Het akkoord hield, luidens de regeringsbeslissing van 15 maart 1985, in dat de overige 32 kruisraketten niet zouden worden opgesteld.

Tegen o.a. de aanwezigheid van kernraketten op Belgisch grondgebied waren op 25 oktober in Brussel andermaal vele tienduizenden opgestapt in een vredesbetoging.

Minister de Donnea van Landsverdediging kreeg op 11 februari van het ad-hoc-ministercomité voor Landsverdediging de opdracht met de NATO bondgenoten gesprekken te voeren over de Belgische defensie-inspanningen die, als gevolg van de Sint-Annaplanbesparingen, verminderd dienden te worden (23).

Na die gesprekken besliste het ministercomité op 22 mei dat België zijn overblijvende Nike-luchtdoelraketten in de Bondsrepubliek Duitsland zou ontmantelen en niet zou vervangen door het dure (25 miljard F kostende) Patriot-systeem. Het besluit lokte negatieve reacties uit bij de bondgenoten. Tijdens een bezoek aan Washington liet premier Martens zich eind mei tegenover de pers ontvallen dat er nog geen beslissing was genomen, maar op 3 juni werd het besluit van 22 mei bekrachtigd.

---

(23) *Ibid.*, blz. 343-344.

Om het Belgische aandeel in de AMF, de mobiele strijdmacht van de NATO, te vergroten, onderzocht Landsverdediging de mogelijkheid een vierde bataljon paracommando's op te richten.

Minister de Donnea ondertekende op 26 maart, te zamen met zijn Nederlandse en Luxemburgse collega's, een militair samenwerkingsverdrag. Het ging om de aanpassing van het Belgisch-Nederlandse verdrag van 1948, waarbij ook het Groothertogdom Luxemburg toetrad.

Bij de voorbereiding van de begroting voor 1988 kreeg de Donnea de toestemming om dat jaar voor 40 miljard F nieuwe bestellingen te plaatsen, o.m. helikopters en elektronische beveiliging (ECM) voor de F-16-gevechtsvliegtuigen.

In het *Belgisch Staatsblad* van 19 juni verschenen de Koninklijke Besluiten van 15 juni die vanaf de lichte-1987 de dienstplicht verlengen tot tien maanden in Duitsland en twaalf maanden in België, en per 1 maart 1987 de soldij verhogen (24). Met de publikatie ervan werd gewacht tot de goedkeuring van de nieuwe dienstplichtwet van 16 juni, die eveneens op 19 juni in het *Staatsblad* verscheen. De wet beperkt, vanaf 1 januari 1987, het aantal vrijlatingen van legerdienst. De parlementaire bespreking van de wet had lang geduurd omdat de CVP vond dat, gezien de verlenging van de legerdienst, het aantal vrijlatingen te drastisch verminderd werd. De partij stemde uiteindelijk in met het wetsontwerp nadat de regering haar vier voorwaarden had aanvaard: de legerdienst geldt als wachttijd voor de werkloosheidsuitkeringen en wordt verrekend in de anciënniteitsregeling voor ambtenaren en leerkrachten; dienstplichtigen kunnen sollicitatieverlof krijgen; de periode tussen het einde van de studies en de oproeping wordt zo kort mogelijk gehouden.

Na protest van zowat alle Vlaamse partijen kwam minister de Donnea in november terug op zijn beslissing (5 augustus) de Koninklijke Kadettenschool van Lier over te hevelen naar Laken. Aan de Kadettenschool worden jongeren voorbereid op het ingangsexamen van de Militaire School.

In februari werden de garagehouder Johan Lampaert en kolonel in ruste Joël De Smet, die kabinetschef van oud-minister Vreven van Landsverdediging was geweest, aangehouden. De arrestaties gebeurden in het kader van een gerechtelijk onderzoek naar het betalen van « smeergeld » bij de aankoop van 144.000 granaten voor de Landmacht in 1985. Het contract met het Amerikaanse bedrijf GDC was 6,8 miljard F waard. In 1985 had de Nederlandse concurrent van GDC, Eurometaal, al melding gemaakt van omkoperij. Lampaert en De Smet werden na een paar weken vrijgelaten. Op 27 augustus werd een derde persoon aangehouden, Pierre

---

(24) *Ibid.*, blz. 344.

Celi, die secretaris van kabinetschef De Smet was geweest. Ook hij kwam na een paar weken vrij. Eind 1987 duurde het onderzoek voort. Oud-minister Vreven ontkende persoonlijk bij de zaak te zijn betrokken.

VII. Overige gebeurtenissen.

Hierna volgt een overzicht van een aantal gebeurtenissen uit 1987 die in vorige hoofdstukken nog niet aan bod zijn gekomen.

Staatshervorming.

In uitvoering van de wet van 28 december 1984 en van het zgn. Sint-Catharina-akkoord van 25 november 1986 (25) werden in 1987 vier parastatale instellingen overgeheveld: het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn (NWK; K.B. van 28 januari) en het Fonds voor de Bouw van ziekenhuizen en medisch-sociale inrichtingen (K.B. van 22 juli) naar de gemeenschappen; de Nationale Maatschappij der Waterleidingen (K.B. 16 april) en het Nationaal Instituut voor de Huisvesting (NIH; K.B. 23 februari) naar de gewesten.

De wet van 21 augustus 1987 voerde het Brusselse deel van het zgn. Sylvesterakkoord (26) uit. De wet regelde de toekenning van de opbrengst van de erfenisrechten in Brussel aan het Brusselse Gewest en herschikte de bevoegdheden van de agglomeratie. Een deel van de agglomeratiebevoegdheden werd overgedragen aan het Brusselse Gewest; de agglomeratie behield alleen technische bevoegdheden (zoals vuilnisophaling, brandweer, ...), die vanaf 1990 kunnen worden uitgebreid met technische materies die aan de gemeenten worden onttrokken. Voorts bepaalt de wet dat de agglomeratieraad om de vijf jaar wordt vernieuwd, samen met de Europese verkiezingen (sinds de eerste verkiezingen van de raad in 1971 was er geen, in beginsel vierjaarlijkse, vernieuwing gebeurd). In 1989 zouden de verkiezingen plaatshebben met eentalige lijsten (met « poolvorming »); in 1994 zouden ook tweetalige lijsten worden toegelaten. Het agglomeratiecollege telt vijf leden: twee Nederlandstalige en twee Franstalige en een door de raad uit zijn midden verkozen voorzitter. Beslissingen worden collegiaal en bij consensus genomen. Als er geen akkoord is, wordt de kwestie voorgelegd aan de raad, die beslist bij meerderheid der stemmen in elke taalgroep.

Met het oog op de voorbereiding van de verdere staatshervorming werd op 12 mei de Gemengde parlementaire commissie voor de communautaire

---

(25) *Ibid.*, blz. 330-333.

(26) *Ibid.*, blz. 337-339.

dialogo geïnstalleerd. De commissie telde 24 leden en was taalparitair samengesteld. De PS en het FDF weigerden evenwel aan de werkzaamheden deel te nemen omdat de PSC en de PRL voorafgaand Franstalig overleg afwezen. De commissie is maar een paar keer bijeengekomen. De vergadering die voor 6 juli was gepland, werd afgelast nadat de PRL had voorgesteld de commissiewerkzaamheden op te schorten om overleg onder de Franstalige partijen mogelijk te maken. Nadien zou de commissie niet meer bijeenkomen.

De nationale regering tekende wegens bevoegdheidsoverschrijding bij het Arbitragehof beroep aan tegen het Vlaamse decreet van 27 juni 1985 over de bijzondere jeugdbijstand, het decreet van 17 juli 1987 van de Franse Gemeenschap op het taalgebruik van mandatarissen en het Waalse decreet van 7 oktober 1985 over de bescherming van de oppervlaktewateren tegen verontreiniging. Tegen het decreet van 17 juli 1987, het zgn. decreet-De Decker, dat zich beriep op internationale verdragen om Franstalige mandatarissen het recht te geven overal de Franse taal te gebruiken, was eerder al de Vlaamse Executieve in beroep gegaan. Het decreet van 7 oktober 1985 voerde o.m. een « watertaks » in op de uitvoer van drinkwater uit Wallonië naar Brussel en Vlaanderen.

Het Arbitragehof vernietigde wegens bevoegdheidsoverschrijding delen van Vlaamse decreten over de reisbureaus (21 maart 1985), de afvalstoffen (2 juli 1981) en de veiligheid in de bejaardenhuizen (5 maart 1985).

Wetgeving.

Behalve de elders in dit jaaroverzicht vermelde wetten kwamen in 1987 volgende « politieke » wetten tot stand :

De wet van 13 april 1987 schrapt de mogelijkheid van lijstverbinding (apparentering) bij de parlementsverkiezingen tussen de arrondissementen Leuven en Nijvel. Nog in verband met de parlementsverkiezingen breidde de wet van 28 juli 1987 het stemmen bij volmacht uit tot bloed- of aanverwanten in de derde graad. Een andere wet van 28 juli 1987 verfijnt de regeling voor de bescherming van letterwoorden. Het wetsvoorstel-Tant over de samenvoeging van de arrondissementen Aalst en Oudenaarde voor de Kamerverkiezingen, zoals dat het geval is voor de Senaatsverkiezingen, werd door de Kamer maar niet door de Senaat goedgekeurd.

De wet van 2 juni 1987 beoogt « politieke overloperij » in de gemeenteraden tegen te gaan. De wet bepaalt dat de voordracht van een kandidaat-burgemeester voortaan moet ondertekend zijn door ten minste een meerderheid van de raadsleden die op dezelfde lijst als de kandidaat werden verkozen. Een gelijkaardige regeling geldt voor de verkiezing van schepenen, waarvoor de voordracht voortaan ook schriftelijk moet gebeu-

ren. In beide gevallen mag geen enkel raadslid meer dan één voordrachtsakte ondertekenen.

De wet van 6 juli 1987 tot wijziging van de Provinciewet herschikte de taken van de bestendige deputatie en de gouverneur. De wet verruimde ook de opdracht van de arrondissementencommissaris.

In het *Belgisch Staatsblad* van 26 juni 1987 verscheen de wet van 22 december 1986 op de intercommunale verenigingen. De wet heeft tot doel de intercommunales te democratiseren, de werking ervan doorzichtiger te maken, de voogdij over de intercommunales te verlichten en de invloed van de gemeenten in de intercommunale verenigingen te vergroten.

Andere belangrijke wetten uit het verslagjaar zijn :

- de nieuwe afstammingswet van 31 maart die de discriminatie tussen wettige en natuurlijke kinderen wegwerkte ;
- de vluchtelingenwet van 15 juli die de procedure voor de erkenning als politiek vluchteling versnelde en versoepelde, en maatregelen bevatte om de inwijking van « economische » vluchtelingen af te remmen ;
- de wet van 17 maart over de invoering van nieuwe (soepele) arbeidsregelingen in de ondernemingen ;
- de wet van 6 oktober die de territoriale wateren uitbreidde van 3 tot 12 zeemijl ;
- de wet van 14 juli die de eenpersoonsvennootschap met beperkte aansprakelijkheid invoerde.

Wapenhandel.

Nadat er in 1986 in de pers berichten waren verschenen over illegale wapenleveringen aan Iran (27), besliste de Kamer in maart een bijzondere commissie op te richten die werd belast met « het onderzoek naar Belgische leveringen van wapens en munitie aan landen die in een gewapend conflict verwickeld zijn of waartegen een embargo geldt ».

De commissie hield meer dan veertig vergaderingen en ondervroeg een zestigtal getuigen. De werkzaamheden ervan werden ingevolge de politieke crisis voortijdig afgebroken, zonder dat er een eindverslag werd goedgekeurd. Wel werd een interim-rapport opgesteld dat via minister Gol van Justitie aan het parket werd overhandigd.

De commissie is er, vooral op basis van een verslag van de Zweedse douane, in geslaagd een inzicht te krijgen in de « structuren » en de

---

(27) *Ibid.*, blz. 343.

« mechanismen » van de wapenhandel. Zij stelde vast dat de Belgische douane vrij machteloos staat tegenover fraude (valse omschrijving van goederen, valse aangifte van eindbestemming) en dat er weinig of geen politieke controle bestaat op de naleving van de wapenembargo's die de regering invoert.

De belangrijkste vaststelling deed de Belgische douane na een half jaar geduldig speurwerk. Luidens een proces-verbaal van 15 juli 1987 had de Belgische wapenproducent PRB een verkeerde bestemming opgegeven voor bijna 1 miljoen kilogram buskruit en 1,6 miljoen stuks onderdelen voor projectielen en munitie (waarde 523 miljoen F), die naar Iran waren « gesmokkeld ».

RTT-contract.

Na maanden discussie hechtte het sociaal-economisch kernkabinet op 11 augustus definitief zijn goedkeuring aan het zgn. RTT-contract. De vorige overeenkomst tussen de telefoonregie en de bedrijven Bell Telephone en GTE-Atea over de levering van telefooncentrales (« commutatief materiaal »), die een looptijd had van 15 jaar, was op 21 oktober 1986 afgelopen.

Op 18 juni 1987 was het kernkabinet het eens geraakt over een nieuw raamakkoord, met een looptijd van vijf jaar, dat werd uitgebreid tot andere bestellingen dan alleen maar centrales. Bell en Atea zouden de schakelcentrales mogen leveren, Philips kreeg het leeuwedeel van de transmissie-apparatuur, kabels zouden worden besteld bij een consortium van Belgische fabrikanten. De markt van de eindapparatuur (zoals telefoontoestellen) zou worden « gedemonopoliseerd ». Het raamakkoord werd op 11 augustus bekrachtigd en aangevuld met een bepaling over onderzoeksprojecten inzake telecommunicatie.

Mediabeleid.

In 1987 werd het openbare-omroepmonopolie doorbroken. De wet van 6 februari 1987 op de omroepreclame bepaalt dat in elke Gemeenschap maar één omroep — de openbare of de commerciële — handelsreclame mag uitzenden. Voor de Franse Gemeenschap besliste de regering begin juni dat de commerciële zender RTL-TV_i, waarin het Luxemburgse commerciële tv-station RTL en de meeste Franstalige kranten participeren, de reclamevergunning kreeg. RTL-TV_i ging op 12 september van start, nadat de Franse Gemeenschapsraad begin juli het zgn. mediadecreet goedkeurde. In de Vlaamse Gemeenschap kwamen het kabeldecreet van 28 januari 1987 en de uitvoeringsbesluiten daarop tot stand en werd op 28 oktober de commerciële zender Vlaamse Televisie Maatschappij (VTM)

opgericht, maar de zend- en reclamevergunningen werden nog niet toegelaten. De VTM werd opgericht door de uitgevers van de Vlaamse kranten (behalve *De Standaard*, *de Financieel Economische Tijd* en *De Morgen*).

Steenkoolmijnen.

Op 23 februari maakte de directie van de nv Kempense Steenkoolmijnen (KS) de sociale begeleidingsmaatregelen van het plan-Gheyselink bekend. Luidens dat plan zouden de drie oostelijke Limburgse mijnen (Eisden, Waterschei en Winterslag) worden gesloten (28). Personeelsleden van de drie mijnen die vrijwillig weggingen konden op vervroegd pensioen gaan, een rust- of invaliditeitspensioen krijgen of, als zij daarvoor te jong waren, de EGKS-wachtvergoeding. In al die gevallen kwamen daar nog aantrekkelijke KS-premies bij.

's Anderendaags brak in Waterschei en Winterslag een staking uit die werd georganiseerd door een onafhankelijk mijnwerkerscomité dat zich verzette tegen de sluiting van de mijnen. De staking sloeg over naar Eisden en werd door de vakbonden erkend. Op 6 maart sloten de westelijke zetels Beringen en Zolder zich bij de actie aan.

Na overleg tussen de KS-directie en de vakbonden werd op 19 maart beslist dat de mijnwerkers van het westelijke bekken dezelfde afvloei-regeling konden krijgen als die van het oostelijke, dat een maandelijks werkloosheidswaarborg die gedurende tien jaar zou worden uitbetaald bovenop de EGKS-wachtvergoeding kon worden omgezet in een eenmalige premie van 500.000 F en dat wie de mijn verlaat in plaats van de EGKS-wachtvergoeding een « gouden handdruk » van 800.000 F netto kon krijgen.

De vakbonden trokken daarop hun steun aan de actie in, maar desondanks werd in het oostelijke bekken nog enige weken voortgestaakt. Op 22 april hervatte Eisden als laatste het werk.

Op 28 april werd bekend dat 9.796 mijnwerkers ervoor geopteerd hadden de mijn te verlaten, zowat 1.500 meer dan nodig was om in het westen de tewerkstelling op 9.000 te houden. De eigenlijke afvloeiing begon eind juni in Waterschei. Op 11 september werd de kolenproductie er stopgezet.

Supersnelle trein (SST of TGV).

Minister De Croo van Verkeerswezen kreeg op 9 oktober van de ministerraad een mandaat om te onderhandelen met Frankrijk, Nederland, de

(28) *Ibid.*, blz. 334-337.

Bondsrepubliek Duitsland en Groot-Brittannië over het inschakelen van België in het Noordeuropees net voor de supersnelle trein (SST of TGV, van het Frans *train à grande vitesse*). De minister kreeg daarbij een aantal richtlijnen mee. Zo moet het SST-net de Belgisch-Franse grens verbinden met Brussel en vandaar met enerzijds Luik en de Duitse grens en met anderzijds Antwerpen en de Nederlandse grens. Op het Belgische grondgebied zou het SST-net een eigen bedding krijgen (behalve in de verstedelijkte gebieden, met name Brussel-Antwerpen, Lembeek-Brussel en Brussel-Leuven) en optimaal worden verbonden met het binnenlandse net. Het projekt mag de rijksbegroting niet bezwaren. Vooraleer een definitieve beslissing wordt genomen zou een studie worden gemaakt over de invloed van de supersnelle trein op het milieu, alsook een rendabiliteitsstudie.

Tegen de aanleg van een nieuw SST-net werd in Vlaanderen, meer bepaald in Halle en de Kempen, betoogd. De optie van een SST-verbinding met Nederland door de Kempen werd uiteindelijk niet aangehouden. Op de PVV na waren alle Vlaamse partijen erg terughoudend tegenover het SST-projekt. De CVP zei herhaaldelijk dat er in Vlaanderen geen plaats was voor een SST-net in een eigen bedding. In Wallonië lag het probleem minder gevoelig. Vanuit Luik werd zelfs met aandrang om een SST-verbinding gevraagd.

Ambtenarenakkoord.

Na maanden overleg en een 24-urenstaking op 19 juni bereikte de regering op 29 oktober een akkoord met de kristelijke en de liberale vakbond van de ambtenaren over een collectieve arbeidsovereenkomst 1987-1988 voor het overheidsperoneel. De socialistische bond ondertekende het akkoord niet. De belangrijkste bepalingen van het akkoord zijn een weddeverhoging met 1.000 F per maand en de afschaffing, in twee fasen, van de solidariteitsbijdrage die de ambtenaren sinds 1982 betalen. Eerder al (5 juni) had de regering beslist de lonen van de laagst betaalde ambtenaren te verhogen.

SCK-affaire.

Na een ongeval met een vrachtwagen die nucleair afval vervoerde en op basis van een reportage van de Westduitse omroep WDR-3 (17 augustus) beschuldigden Agalev-parlementsleden op 8 september het diensthoofd van de afdeling afvalverwerking van het Studiecentrum voor Kernenergie (SCK) in Mol, N. Van de Voorde, en diens plaatsvervanger, G. Dumont, ervan betrokken te zijn bij geknoei met nucleair afval. Hoewel beiden de beschuldiging ontkenden, wees een intern onderzoek uit dat vier jaar

lang vanuit Duitsland meer en hoger radioactief afval voor verwerking naar Mol was gebracht dan werd aangegeven en dat de twee daarvoor smeergeld hebben ontvangen van het Westduitse bedrijf Transnuclear. Verder onderzoek bracht in december aan het licht dat er vanuit Mol nucleair afval illegaal naar Duitsland was gebracht. Er was sprake van ten minste 321 vaten plutoniumhoudend slib, afkomstig van een ongeval in 1976 tijdens een reinigingsbeurt van de BR3-reactor in Mol. Het onderzoek zou in 1988 worden voortgezet.

Diversen.

Op 2 oktober ledge Emile Wauthy (PSC) de eed af als gouverneur van Namen, in opvolging van de socialist Emile Lacroix.

Op 1 september werd in bepaalde openbare plaatsen een rookverbod van kracht.

VIII. De evolutie in de partijen.

De *Socialistische Partij* (SP) verkoos op haar tweejaarlijks administratief congress (Hasselt, 15 maart) Karel Van Miert met een applausstemming opnieuw tot voorzitter. Hij was de enige kandidaat. Op het congres werd kritiek geuit op de gebrekkige werking van de partij-afdelingen en werd gewezen op de noodzaak de vernieuwing en de verjonging van de partij voort te zetten.

Op 1 mei verscheen het laatste nummer van *Links*, het weekblad dat 28 jaar lang de spreekbuis van de linkerzijde van de socialistische beweging in Vlaanderen was geweest. Bij de redactie was er geen consensus meer over de redactionele en politieke lijn van het blad. Een aantal medewerkers van *Links* zocht samenwerking met Doorbraak en Paks, twee andere groepen « aan de rand van de SP », in het blad *Nieuw Links, tijdschrift voor een rood-groene beweging*. Gezegd werd dat de drie groepen op termijn tot een fusie willen komen. Een tiental vertegenwoordigers van de rood-groene beweging kregen bij de parlementsverkiezingen van 13 december een (niet-verkiesbare) plaats op de SP-lijsten. Paul Pataer (Paks) werd, zoals in 1985, later door de SP tot senator gecoöpteerd.

De *Partij voor Vrijheid en Vooruitgang* (PVV) kwam in opspraak toen het weekblad *Knack* (7 oktober) berichtte dat de partij en een aantal PVV-prominenten geld hadden gekregen van het Brusselse ingenieursbureau BVAI. Dat zou gebeurd zijn in ruil voor de onderhandse toewijzing in 1985 door de toenmalige PVV-minister van Landsverdediging, Freddy Vreven, van een studieopdracht voor de bouw van een Amerikaanse wijk bij de luchtmachtbasis in Florennes, waar dat jaar zestien kruisraketten

werden opgesteld. De PVV bevestigde van BVAI 150.000 F te hebben gekregen, maar ontkende enig verband met de werken in Florennes. PVV-woordvoerder Patrick Bouwen gaf toe 250.000 F te hebben gekregen voor zijn persoonlijke verkiezingscampagne, maar ook hij zei dat de schenking geen uitstaans had met de werken in Florennes. Andere Vlaamse liberalen, o.m. voorzitter Neyts, vice-premier Verhofstadt en oud-minister Vreven, ontkenden geld te hebben gekregen. Neyts zei wel dat BVAI gedurende twee zaterdagen een plakploeg ter beschikking had gesteld. De zaakvoerder van BVAI, Frans De Vos, werd later beschuldigd van actieve corruptie.

De *Volksunie* (VU) werkte verder aan de verjonging en de vernieuwing van de partij. Voorzitter Jaak Gabriëls legde daarbij veel nadruk op het « zindelijke » gedrag van de eigen mandatarissen. In dat verband werd op 13 juni senator Joos Somers uit de partij gezet, omdat hij « zich herhaaldelijk schuldig heeft gemaakt aan deontologisch ontoelaatbare praktijken, aan het niet naleven van nauwkeurige afspraken en aan het destabiliseren van de partijstructuren ». Een en ander had te maken met de politieke situatie in Mechelen, waar Somers gemeenteraadslid was en door zijn optreden de SP-VU-PVV-bestuursmeerderheid in gevaar bracht.

Enkele oudere of « falende » parlementsleden (o.m. Willy Desaeeyere, Franz Van Steenkiste en Jo Belmans) kregen bij de parlementsverkiezingen van 13 december geen verkiesbare plaats meer. Een aantal van hen werd vervangen door een van de acht zgn. verruimingskandidaten waarmee de VU uitpakte, o.m. prof. Roger Blanpain, Herman Candries (Flag), Herman Lauwers (verbondscommissaris van de scouts), de diplomaat Hans De Belder en oud-Agalev-Kamerlid Fernand Geyselings.

Guy Spitaels werd op het congres van 15 februari in Brussel met 95,5 % van de stemmen tot voorzitter van de *Parti Socialiste* (PS) herkozen. Er waren geen tegenkandidaten. Guy Coëme bleef Waals ondervoorzitter, Philippe Moureaux volgde François Guillaume op als Brussels ondervoorzitter.

Het congres van de *Parti Réformateur Libéral* (PRL) besliste op 19 september dat de voorzitter van de partij voortaan door alle partijleden (in plaats van door het congres) zal worden verkozen, voor maximum tien (in plaats van acht) jaar.

Bij *Ecolo* stapten weer twee mandatarissen op. François Roelants du Vivier, die sinds 1984 Ecolo vertegenwoordigde in het Europees Parlement, kondigde op 29 januari aan de partij te verlaten. Hij verweet Ecolo een gebrek aan realisme en zei dat de partij de ecologische thema's op de achtergrond had verdrongen, maar volgens Ecolo lagen financiële motieven aan de basis van het ontslag (Ecolo-mandatarissen moeten een groot deel van hun parlementaire vergoeding aan de partij afstaan). Roelants bleef

als onafhankelijke zitting hebben in het Europees Parlement en zocht toenadering tot de PSC.

In september kondigde senator Edgard Flandre aan de partij te verlaten omdat hij onvoldoende steun kreeg voor eigen wetgevende initiatieven en het niet eens was met het (pro-) abortusstandpunt van de partij.

Op 13 mei werd op een persconferentie meegedeeld dat het *Rassemblement Wallon* (RW), waarvan in 1986 de ontbinding was aangekondigd, nooit als politieke partij ontbonden werd. Fernand Massart, die in 1968 medestichter was van de partij, diende zich als voorzitter aan.

Bij RAD-UDRT (*Respect voor Arbeid en Democratie - Union démocratique pour le Respect du Travail*) verliet Roger Frankinouille, de Vlaamse medevoorzitter, uit protest tegen de « stiefmoederlijke behandeling van de Nederlandstaligen », op 15 april de partij. Hij trad, samen met een paar RAD-afdelingen, toe tot het Vlaams Blok, de partij waarmee hij het anti-gastarbeidersstandpunt deelde. Frankinouille werd als Vlaams medevoorzitter opgevolgd door Michel Demey. Robert Hendrick werd op 27 april door de Algemene Vergadering van RAD-UDRT tot voorzitter van de partij herkozen. Hendrick, het enige Kamerlid van RAD-UDRT, werd bij de parlementsverkiezingen van 13 december herkozen op de Brusselse PSC-lijst, maar hij stelde zich later als onafhankelijk Kamerlid op.

Op 13 juni volgde Vincent Leurquin Daniel Grodos op als voorzitter van de « nieuw-linkse » partij *Solidarité et Participation* (SeP). Het congres besliste de contacten met Ecolo te verdiepen. SeP nam niet deel aan de parlementsverkiezingen; SeP-kandidaten kregen een plaats op de Ecolo-lijsten.

De *Partei der Deutschsprachigen Belgier* (PDB) kwam in de zomer in opspraak door berichten dat zij geld zou gekregen hebben van de Westduitse Hermann-Niermann-Stiftung, een stichting die in het verleden relaties had met een paar uiterst-rechtse figuren. De PDB gaf toe geld ontvangen te hebben, maar in Duitsland werd ontkend dat de stichting een extreem-rechts karakter droeg.

BIJLAGE

Samenstelling van de regering-Martens VII

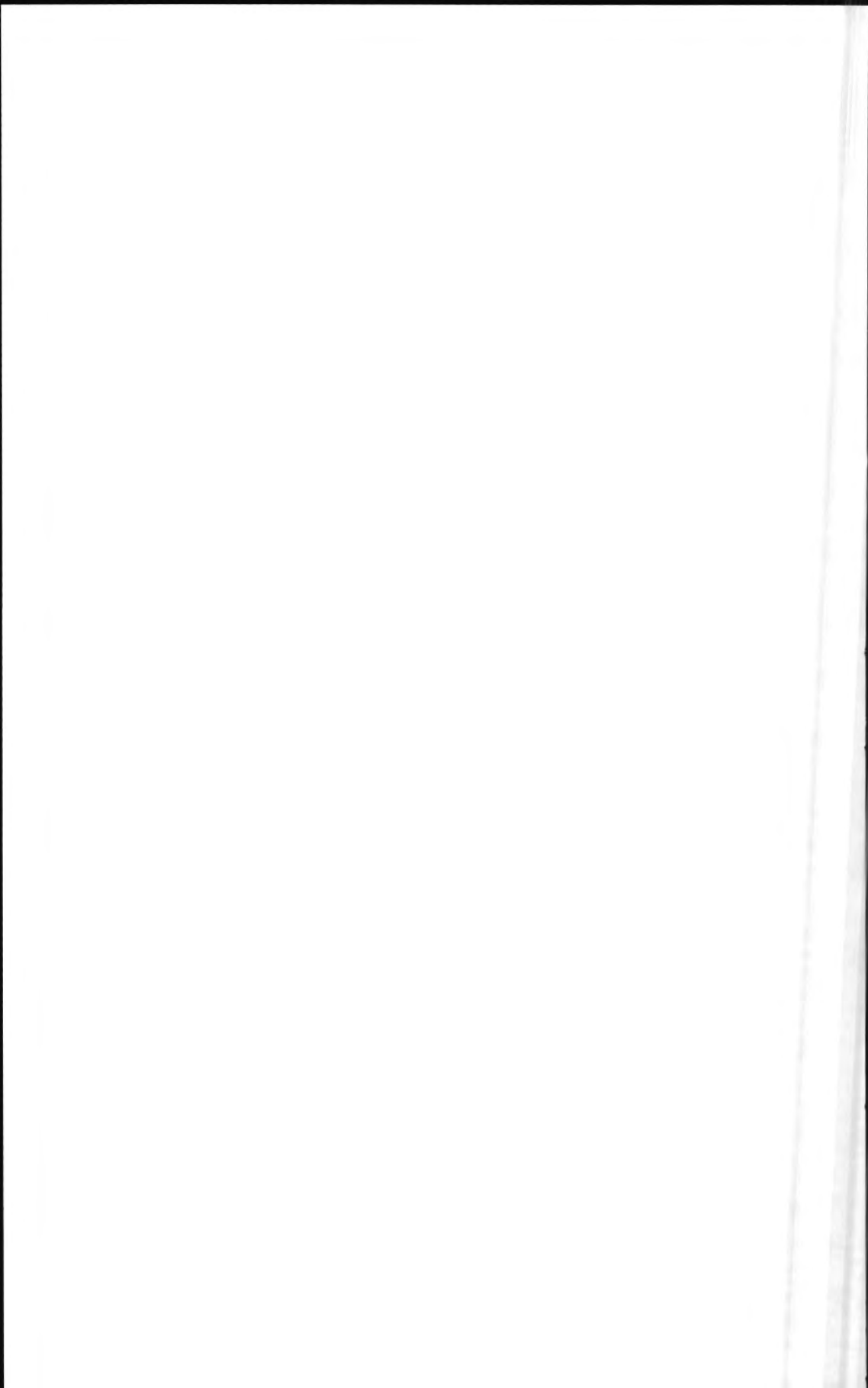
Ministers

Wilfried Martens (CVP)	Eerste-minister
Jean Gol (PRL)	Vice-premier, Justitie en Institutionele Hervorming
Philippe Maystadt (PSC)	Vice-premier, Economische Zaken
Guy Verhofstadt (PVV)	Vice-premier, Begroting, Wetenschapsbeleid en het Plan
Joseph Michel (PSC)	Binnenlandse Zaken, Openbaar Ambt en Decentralisatie
Leo Tindemans (CVP)	Buitenlandse Betrekkingen
Mark Eyskens (CVP)	Financiën
Louis Olivier (PRL)	Openbare Werken
Herman De Croo (PVV)	Verkeerswezen en Buitenlandse Handel
Michel Hansenne (PSC)	Tewerkstelling en Arbeid
Daniel Coens (CVP)	Onderwijs
Jean Luc Dehaene (CVP)	Sociale Zaken en Institutionele Hervormingen
François-Xavier de Donnée (PRL)	Landsverdediging en Brusselse Gewest
Jacky Buchmann (PVV)	Middenstand
Antoine Duquesne (PRL)	Onderwijs

Staatssecretarissen

André Kempinaire (PVV)	Ontwikkelingssamenwerking
Etienne Knoops (PRL)	Buitenlandse Handel
Pierre Malnil (PSC)	Pensioenen
Paula D'Hondt-Van Opdenbosch (CVP)	PTT
Paul De Keersmaeker (CVP)	Europese Zaken en Landbouw
Firmin Aerts (CVP)	Energie
Georges Mundeleer (PRL)	Justitie en Middenstand
Jan Bascour (PVV)	Brusselse Gewest
Guy Lutgen (PSC)	Modernisering en Informatisering van de Openbare Diensten
Louis Bril (PVV)	Openbaar Ambt en Wetenschapsbeleid
Jean-Louis Thys (PSC)	Brusselse Gewest
Miet Smet (CVP)	Leefmilieu en Emancipatiezaken
Wivina Demeester - De Meyer (CVP)	Volksgezondheid en Gehandicaptenbeleid

Belgian politics in 1987

---

by Ivan COUTTENIER,

Licentiate in Political Science.

★

I. The Budgetary Problems.

A. TENSION RISES INSIDE THE RULING COALITION.

During the first half of 1987 Belgium was in charge of the EC presidency, and in order to have sufficient time for their European agenda, the ministers had tried to solve a number of pending domestic issues before the end of 1986. The Cabinet had reached an agreement on Brussels and on the Limburg Province coal mines. Finding no immediate solution for the perennial Fourons issue, the ministers had agreed on the next best thing ; i.e., a truce. Despite all these precautions political tension rose rapidly during the first half of 1987. François Martou, the president of the francophone Catholic Workers Movement (MOC), told the Catholic conservative daily « La Libre Belgique » (January 3-4), that the Government had to put an end to its austerity policy. MOC's Flemish counterpart, the ACW, urged the Government to issue a moratorium on social welfare benefit cuts. The ACW pleaded for higher unemployment compensation and medical benefits for certain categories of beneficiaries. It warned the Government that it would strongly oppose new cuts in education. Meanwhile, Vice Premier and Budget Minister Verhofstadt (PVV) warned the Government's critics that the additional budget allocations (BF 20 billion) requested by a number of ministers would have to be matched by an equal amount in savings. Vice Premier and Economic Affairs Minister Philippe Maystadt, close to Catholic labor, joined the debate by pointing out that if the Government's austerity measures caused the loss of 18,000 jobs, the ministers would implement measures aimed at creating new jobs.

On February 14, the CVP executive board endorsed the ACW position. Social Welfare Minister Jean-Luc Dehaene, the spokesman of the ACW on the Government benches, told the Catholic independent news-

paper « De Standaard » that his party remained in favor of the Government completing its term in office. In fact, Dehaene's statement was aimed at the francophone Christian Democrats (PSC) who seemed to favor a coalition government with the Socialists. During the February 21 PSC party convention, President Gerard Deprez denied these allegations saying that his party remained strongly in favor of continuing the center-right coalition, but he warned the other coalition parties that the PSC would oppose additional austerity measures in the educational and social welfare fields.

Traditionally late in submitting its budgets to Parliament, the Cabinet got involved in a tug-of-war with the Senate. On January 13, the Senate refused further discussion on bills of those Ministers who had failed to submit their budget to Parliament. The Senate threatened to deny a continuing resolution to those Ministers who would have failed to submit their budget by the end of June. Angered by the attitude of Parliament, Vice Premier and Justice Minister Jean Gol (PRL) suggested to use the special powers beyond the March 31 deadline to circumvent the recalcitrant Parliament. CVP Chamber floorleader Luc Van den Brande replied that the majority parties had agreed not to request new special powers. On April 10, during a debate in Parliament, Prime Minister Martens endorsed the viewpoint of the CVP floorleader saying that his Cabinet would no longer seek to obtain special powers.

B. THE 1987 BUDGET ADJUSTMENT.

It was the Cabinet's aim to reduce the budget deficit which had been 12 % of GNP in 1985, and 10.9 % in 1986, to 8.1 % in 1987. The Socialist opposition alleged that the Government was cheating, and that the deficit would be BF 30 to 35 billion higher than forecasted. The currency re-alignment within the European Monetary System (EMS) of January 12 was an encouragement for the Government. The Belgian franc was revaluated by 1.5 % against the ECU. On February 26, Minister Verhofstadt told the Cabinet that because of slower economic growth and higher unemployment, a BF 23 billion savings plan would have to be implemented to keep the 1987 budget deficit at BF 417.8 billion. When the ministers started to discuss ways to implement these savings, controversy arose over education. Francophone Education Minister Damseaux (PRL) asked much higher additional budget allocations for 1987 than his Flemish opposite number Daniel Coens (CVP). There were allegations in the Flemish press about Damseaux's sluggish management. Very damaging for Damseaux was a report from the budget administrative services pointing out that the

Minister had failed to implement part of the austerity measures agreed upon in 1986. Damseaux, who had meanwhile lost the support of his own party and particularly of Vice Premier Jean Gol, resigned on March 9. He was replaced by Antoine Duquesne (PRL), Gol's own chief-of-cabinet.

To keep the budget deficit at the planned 8.1% of GNP, the Government decided on a package of savings including cuts in the operational budgets for the bureaucracy, transfer of funds within the social security system to finance the fast rising unemployment compensation costs, and additional cuts in the educational allocations. The Cabinet also decided to sell gold and silver ECU coins minted on the occasion of the EC presidency. The Government expected to earn BF 2 billion by selling its shares of the Distrigaz public natural gas company. The ministers announced that other privatization schemes would be realized by means of bills introduced into Parliament. The governmental plans did not only consist of cuts. For example, some categories of family allowances were raised.

C. IMPLEMENTATION OF THE 1986 BUDGET PLAN.

The Government had until March 31 to implement the 1986 budget savings by means of special powers executive decrees. One of the most important decisions the Government still had to implement was privatization of the occupational health insurance which had a potential of yielding BF 7 billion for the Government coffers. However, the employers and private insurance companies had come to the conclusion that privatization would not work, and the scheme was put off. The Government decided to raise the BF 7 billion savings by means of a special employers' contribution which allowed the Government to reduce its subsidies to the insurance.

Furthermore, the Government decided to take another step toward complete privatization of the occupational injury insurance. This new measure was supposed to go into effect on January 1, 1988.

Another decision which had been agreed upon in 1986 but had not been implemented was the higher deductible for « technical medical treatment ». Social Welfare Minister Dehaene argued that this measure was no longer necessary since the health insurance budget was no longer in the red. As for raising the compulsory retirement age for women from 60 to 65, when announced in 1986, this decision had met strong opposition from the women organizations and the trade unions. The Government said it would only take a final decision after having received the advice of the National Labor Council. In the Council, employers and

employees failed to reach an agreement. The unions alleged that the funds of the pension system allowed reduction of the compulsory retirement age for men from 65 to 60. The Belgian Business Federation (VBO/FEB) endorsed the Government's view: i.e., compulsory retirement at age 65 for women, with the possibility of retiring at 60 for specific categories. It proposed compulsory retirement at age 60 for unemployed and disabled, measures which would do away with the early pension system, while it suggested ending the automatic cost-of-living adjustment for pensions.

In the teaching profession, negotiations on implementing the budget cuts never took off. On January 23, the teachers' unions organized work stoppages to put pressure on the Government. In March, the Government decided to continue the 1986 austerity measures without further consultation with the educators.

In the spring of 1987, Communications Minister Herman De Croo (PVV) got involved in a tug-of-war with the board of directors of the National Railroads. On April 17, Minister De Croo nullified 192 promotions. The Minister argued that the autonomy of the board was limited and that he, in his capacity of Communications Minister, had the political responsibility for the railroads. Honoré Paelinck, a private businessman recruited by De Croo to become managing director of the railroads, resigned on April 24. Commenting on his resignation Paelinck pointed out that it would be impossible for him to reorganize the railroads as requested by the minister, if he had not the necessary freedom to complete his mission.

During the second half of 1987, tension rose over the future of the river Scheldt ferries which used to provide free transportation to its customers. The Government decided to discontinue subsidizing the ferries. In the autumn, following heavy protest from the customers and local municipalities, and also because the parliamentary elections were near, the Government allowed the ferries to continue for a transitional period.

II. The Happart Affair.

On September 30, 1986, the Council of State had nullified the nomination of Fourons mayor José Happart. The subsequent question was whether Happart, once unseated, could exercise the function of first alderman and acting mayor of his municipality. In October 1986, the majority parties had failed to answer this question, but had agreed on a truce.

However, from the first weeks of 1987 on the Government was again confronted with the issue.

A. THE GOVERNMENT ANNOUNCES IT WILL TAKE AN INITIATIVE.

On January 15, Prime Minister Martens told the Chamber of Representatives that the truce agreed upon in 1986 was limited in time and that as the Government's special envoy Pierre van Outryve d'Ydewalle had not succeeded in finding a compromise solution among the local Fourons politicians, the Government would soon announce a new initiative.

The Limburg Province Governor had until January 26 either to suspend or to nullify Happart's re-election by the Fourons municipal council as first alderman and acting mayor.

Meanwhile, inside the Government a consensus was growing on how to deal with the recalcitrant mayor :

- Happart would have to cede certain mayoral functions he was exercising as acting mayor. This would be implemented by means of a ministerial instruction to the province governors. The ministerial instruction would contain a reference to the obligation mayors of municipalities with language facilities have to use the two languages (Dutch and French).
- The Limburg Province Governor would suspend Happart's election as first alderman. During the forty day suspension period Happart would have time to consider accepting his reduced role in his municipality.
- The Government would introduce into Parliament a bill on the use of languages by mayors of municipalities in which language minorities have special privileges. It would be assumed that these mayors have sufficient command of the two languages. If there is doubt, the language knowledge would have to be proven.

On January 22, the CVP Chamber group rejected the governmental compromise. It argued that because of the ministerial instruction the Government planned to send, doubt may arise about the value of the Council of State's 1986 ruling which had unseated Happart. Moreover, the CVP Chamber group argued that by reducing Happart's mayoral responsibilities, the 1986 Council of State verdict was not fully implemented. The CVP group also argued that the Limburg Province Governor should retain his full jurisdiction in this affair, including the authority to impeach Happart on the grounds of « insubordination » or « neglect of office » as provided for in article 56 of the municipal code.

A few hours after the CVP Chamber group meeting, Limburg Governor Vandermeulen suspended for a second time Happart's election as first alderman by the Fourons municipal council. In his memorandum the Governor indicated that he had suspended rather than nullified the election, since the Government had announced a new initiative.

More controversy arose on January 23 when it was announced that a few days earlier the seventh (Dutch) Chamber of the Council of State had unseated René Capart, President of the Municipal Assistance Commission of Kraainem. (Kraainem is one of the six Flemish municipalities of the Brussels periphery where francophones have special language facilities). The Council had nullified Capart's nomination on the grounds that in exercising his office he did not use Dutch, the official language of the municipality. In Wezembeek-Oppem, another of the six municipalities, the election of three substitute members of the municipal assistance commission was nullified because they had not proven sufficient command of Dutch to exercise their function, while the nomination of three full members was not nullified because they had proven sufficient command of Dutch.

These two verdicts confirmed the Council of State's line of thought of 1986, but the Council extended its jurisprudence to members of an indirectly elected governing body (members of the municipal assistance council). Institutional affairs experts alleged that this was also applicable to the Fourons board of municipal aldermen.

In its verdict in the Kraainem and Wezembeek-Oppem cases the Council of State pointed out that through article 3b of the Constitution, Belgium is divided into linguistic areas, and that within each area the authorities have to use the official language of that area. Because the Flemish municipalities where francophones have language privileges belong to Flanders, the local authorities have to use Dutch in office without the help of interpreters. The special privileges (« facilities ») francophones enjoy in these municipalities have been designed only for the inhabitants' business with the municipal authorities, not for the elected officials. The Council argued that the members of the municipal assistance commission in exercising their function act as a municipal authority, and that, therefore, they have to observe the laws on the use of languages. The Council further pointed out that individual members of a municipal assistance commission in their written and oral contacts with the municipal assistance administration have to use the official language of the area, and that, consequently, they need to have sufficient command of the language.

These verdicts of the Council of State went beyond the language legislation as interpreted by the Arbitration Court when on March 26,

1986, it had nullified the Lepaffe Decree of the Francophone Community Council. According to the Arbitration Court individual elected officials came only under the jurisdiction of the language laws the moment they acted as an individual municipal authority, e.g. a mayor. In the Kraainem case the Council of State argued it was not bound by the finding of the Arbitration Court.

On January 25, the Cabinet met to discuss the political consequences of these new verdicts of the Council of State. The Flemish ministers argued that sending a ministerial instruction allowing Happart to retain some of his mayoral functions, would be in conflict with the recent findings of the Council. The same day, PSC Party President Gérard Deprez said his party was in favor of new legislation on the use of languages in public administration, but he warned that his party would oppose eligibility requirements for elected officials. He added that complaints would, henceforth, have to be reviewed by a bilingual chamber of the Council of State. The next day the CVP strongly opposed the idea of changing the way the Council of State operates. On January 30, the Fourons municipal council reinstated José Happart as first alderman and acting mayor. When the Cabinet met on February 1, it failed to agree on ways to cope with the Fourons issue, and was forced to prolong the truce.

B. THE JURISPRUDENCE.

On June 17, the Arbitration Court nullified the Suykerbuyck-Coveliers Decree of the Flemish Community Council. Through this decree the Flemish Council had laid down a procedure whereby mayors of Flemish municipalities would be proposed by the Flemish Community Council for appointment by the King. Both the National Government and the Francophone Community Executive had applied for nullification of the decree arguing that it went beyond the jurisdiction of the Flemish Community Council. In its considerations the Arbitration Court pointed out that proposing mayors for nomination by the King was the prerogative of the municipal council, and that the Flemish Council was not qualified to add additional requirements to the procedure for nomination of mayors laid down in the municipal code.

On March 2, the European Human Rights Court ruled in the Clerfayt case. In 1981, Georges Clerfayt and Lucienne Mathieu-Mohin, two Members of Parliament for the Brussels-based Francophone Democratic Front (FDF) had filed a complaint with the European Human Rights Commission against the Belgian State. At the time of filing their complaint, both FDF politicians were domiciled in the Flemish Halle-Vilvoorde

administrative district. However, they had been elected in the Brussels electoral district, of which Halle-Vilvoorde is part. Having taken the oath in French as Member of Parliament, they were not allowed to become member of the Flemish Community Council. They claimed that the 1980 Devolution Act which disallowed them membership of the Flemish Community Council infringed article 3 of the first protocol of the European Human Rights Treaty which deals with free elections. They also argued that article 14 of the Treaty on Non-discrimination was being violated by the Belgian State. On March 2, the European Court ruled that the principle of « *jus soli* » on which the Belgian legislation on the use of languages is based does not impair the rights of linguistic minorities, and that the obligation for elected officials to know and speak the language of the region does not violate the principle of universal suffrage and the European Human Rights Treaty. The Court also referred to the special clauses in the Belgian legislation aimed at protecting language minorities.

On April 10, the Court of Cassation rejected the appeal introduced in September 1986 by the then Interior Minister Charles-Ferdinand Nothomb against the decision of the Council of State to unseat Fourons Mayor Happart. The Court argued that complaints about nominations of mayors come under the jurisdiction of the Council of State which is a court in administrative affairs.

C. HAPPART WITH REDUCED RESPONSIBILITIES.

On March 13, Limburg Province Governor Vandermeulen nullified the election of Happart as first alderman and acting mayor by the Fourons municipal council. However, the *tit for tat* continued and on March 20 he was once again reinstated by the municipal council. The CVP was irked by these new developments, and when the Chamber Interior Committee met on April 7, CVP Deputy Suykerbuyck introduced a motion urging to impeach Happart under article 56 of the municipal code. The press reported that Interior Minister Michel (PSC) would oppose the use of article 56. On May 6, with Limburg Province Governor Vandermeulen on holiday, Miel Mannaerts, member of the Limburg Province executive (Permanent Deputation), nullified Happart's re-election. Moreover, the Permanent Deputation of Limburg decided to start the procedure aimed at sending a special envoy to exercise the functions Happart failed to perform because of his insufficient command of Dutch. The first stage in this procedure was the sending of a first warning to Happart. The francophone parties, caught by surprise, were outraged.

The PSC alleged that Social Welfare Minister Dehaene had masterminded the initiative of the Limburg Permanent Deputation.

Nevertheless, tension temporarily diminished and during the Chamber meeting of May 7, the CVP announced it was willing to withdraw its motion in which it insisted on the deposition of Happart. The majority parties approved a motion of confidence in the Government. Only PSC Deputy Gendebien voted against the motion. However, the majority interpreted the motion in very different ways. The PRL said it had only voted the confidence in its own ministers. The CVP said it endorsed the decision of the Limburg Deputation, while the PSC said it endorsed the Prime Minister and the Interior Minister in their efforts to « ensure that no special envoy would be sent to Fourons ». On May 8, it was reported that Interior Minister Michel had urged Governor Vandermeulen back from holiday. The Flemish parties feared that the Minister would ask Vandermeulen to appeal the decision of his own Permanent Deputation. A government crisis atmosphere was in the air. Nevertheless, the majority parties managed to weather the storm. Minister Michel promised not to nullify the first warning sent by the Limburg Permanent Deputation, while the latter promised not to send a second one. From its side the Government promised to submit to Parliament a bill on the use of languages by elected officials in municipalities with a special language status. However, on May 14, the Fourons municipal council once again reinstated Happart as first alderman.

On May 22, the leading Ministers of the Government started their negotiations on the bill they had promised to submit, but on May 25 they had to admit they had failed to reach an agreement. Instead of a bill, the Government announced that Happart's responsibilities would be reduced by way of a royal decree. This royal decree would give a new authoritative interpretation of article 107 of the municipal code. The decree would stipulate that until the next municipal elections, mayors whose nomination is nullified by the Council of State would not be allowed to chair the municipal council or to act as the civil servant of the public registration office. Violation of this royal decree would be regarded as a ground for impeachment as provided for in article 56 of the municipal code. The Government added that the decree it planned to enact would expire in January 1989 unless confirmed by law. Meanwhile, the Government asked the Members of Parliament of the majority parties to refrain from parliamentary initiatives which could endanger this truce. The opposition parties argued that this solution ignored the prerogatives of Parliament. Legal experts claimed that the solution was unlawful as it attempted to amend the municipal code by means of a royal decree. They added that the decree violated the existing lan-

guage laws as it allowed a mayor who does not meet the language requirements to perform some mayoral tasks in the capacity of first alderman. CVP Chamber floorleader Luc Van den Brande termed this solution as one step in the right direction. The PSC was less cooperative. The party said it would only accept this solution provided it was limited to January 1, 1988 (in lieu of January 1, 1989), and the Government had to promise it would introduce its bill before the summer recess. Pressed by the PSC, the Government met again and decided to ask the majority parties to take over the government's initiative, and draft jointly the text of a bill which would have to be introduced into Parliament, before March 1, 1988. The royal decree, the Government promised, would be confirmed before the summer recess for a period expiring on July 31, 1988. The PSC was still not satisfied and it requested introduction of the royal decree by way of an amendment to the bill ratifying the special powers decrees.

On May 27, after more negotiations the ministers agreed on a compromise solution :

1. The problems of municipalities with special language status would be referred to a parliamentary committee which would be called to produce a lasting solution from January 1, 1989 onwards ;

2. During the transitional period a royal decree would be issued implementing article 107 of the municipal code. This royal decree would be introduced as an amendment to the bill ratifying the special powers executive decrees. The text would be immediately forwarded to the Council of State for legal advice ;

3. Two mediators would be appointed by the Interior Minister to seek a truce among the local Fourons politicians.

The Government again asked the majority parties to refrain from parliamentary initiatives in the Fourons affair.

D. THE COUNCIL OF STATE REJECTS THE ROYAL DECREE.

In an interview with the conservative Catholic « *La Libre Belgique* » Interior Minister Michel qualified this agreement « solid as concrete ». He also revealed that the Cabinet had been on the verge of resigning, and that during the negotiations Prime Minister Martens had carried in his pocket the text of a draft decree dissolving Parliament. The Flemish Socialists alleged that the King had actually signed a decree dissolving the Chamber, but that the decree had not been issued. The SP assailed the Royal Palace for taking part in « Martens' little games ». The Prime

but denied it was ever signed. On June 15, the joint Dutch-Francophone Minister confirmed that a decree dissolving Parliament had been drafted, chambers of the Council of State issued their advice on the royal decree restricting Happart's responsibilities. The Council of State first objected to the idea of introducing the decree as an amendment to the bill ratifying the special powers executive decrees. The Council argued that the two matters were in no way related. On the matter itself the Council said that although the Council's September 30, 1986 verdict unseating Happart, did not explicitly cover a first alderman exercising the function of acting mayor, it was unconceivable that a person who was disallowed to exercise the function of mayor because he has no command of the official language, would be allowed to exercise the same function indirectly. The Council also pointed out that the government's royal decree restricting Happart's responsibilities was an implicit amendment of the language laws.

After having received the opinion of the Council, the Government decided the same day to ask the Council additional advice. Under heavy pressure from the PSC, the Government also asked the Council whether the advice meant that Happart could not be first alderman. The additional opinion of the Council would have great political significance, because on June 16 it was revealed that when the Government actually drafted its royal decree, the leading ministers in the Government had agreed to drop the decree if the Council would rule that the September 30, 1986 verdict meant that Happart could not become first alderman.

On June 19, the Council supplied the requested supplementary advice, confirming that, indeed, Happart could not exercise the function of first alderman. At the end of the July 3 Cabinet meeting Interior Minister Michel announced that Happart would be notified of these two advices via the Limburg Province Governor. Minister Michel also warned Happart that all future decisions and acts of public administration done by him would be nullified. As a consequence of the supplementary advice of the Council of State, the Government decided to drop its decree limiting Happart's jurisdiction and not submit draft legislation to Parliament.

On July 9, Governor Vandermeulen suspended the May 14 re-election of Happart. Shortly afterwards, the Limburg Permanent Deputation decided to send a second warning to Happart as part of the procedure which, ultimately, would have led to the sending of a special envoy. Minister Michel immediately instructed Governor Vandermeulen to appeal the decision. On August 8, the King, upon proposition of Minister Michel, nullified the decision of the Permanent Deputation. On July 20, on the eve of the Belgian national day, King Baudouin had made an

emotional plea for tolerance, saying to be saddened by the developments in the Fourons affair. On July 29, the Fourons municipal council re-elected Happart first alderman. In doing so, the municipal council ignored the government's pledge to comply with the advice of the Council of State.

III. The summer budget talks.

A. FOUR FILES.

On May 13, during a parliamentary debate on the Fourons issue, Prime Minister Martens announced that before the summer recess his Government would have to decide on four pending files; the 1988 budget, the tax reform, the public enterprises (privatization) and employment.

When the Government was formed in 1985, Christian Democrats and Liberals had decided to reduce taxes. In 1986, a Royal Commission of experts had been created to advise the Government on the course to follow. On February 6, 1987, the experts presented their report to Finance Minister Mark Eyskens. The Commission proposed to reduce the tax rates from fourteen to four: 30 % for an income up to BF 300,000; 40 % for the BF 300,000 — BF 750,000 tax bracket; 50 % for the BF 750,000 — BF 1.5 million bracket, and 60 % beyond BF 1.5 million annual income. Furthermore, the Commission suggested to keep the total tax burden under the 50 % mark. It also proposed separate taxation for working couples, and suggested a 70/30 splitting for households with only one income. Moreover, it proposed to raise the tax-free minimum to BF 150,000 for singles, and to BF 225,000 for households (adding BF 45,000 for the first child, and BF 112,500 for the following children). The Commission suggested to treat substitute incomes as regular incomes, and said it favored globalization of all incomes, disregarding the origin. Moreover, the Commission proposed to cut tax deductions. The lump sum deduction on a net taxable income should be BF 50,000 per taxpayer, the Commission said, and there should be one single corporation tax rate. It also proposed to raise excise duties on alcoholic beverages, fuel and tobacco, while reducing the duties on other commodities. Furthermore, the VAT-rates would be reduced from 5 to 3, with a highest imposition of 25 % in lieu of 33 %. The Commission estimated that such a reform would cost the Government BF 62 billion in lost income, but that this would be compensated for by higher corporation and indirect taxes.

After the Commission had issued its recommendations, Finance Minister Eyskens announced he would introduce into Parliament a bill containing the government's new tax proposals. Eyskens said he was in favor of limiting tax deductions (BF 40 to 50 billion) to allow a reduction in incomes tax.

On June 9, the conservative daily « Het Laatste Nieuws » published a detailed tax reform plan of Vice Premier and Budget Minister Verhofstadt which would reduce incomes taxes by BF 102 billion. The plan was immediately opposed by Finance Minister Eyskens, and a few days later by the CVP executive board. On June 17, the CVP produced its own proposals which were more favorable for larger families than those of the Budget Minister.

On privatization the ministers agreed that the Government subsidies to public companies would be reduced by attracting private capital, and to that effect the corporate rules of these companies would be amended. Moreover, these public companies would be allowed greater autonomy. A group of experts and academics which had been asked by the Government to prepare a document on the issue urged the Government not to rush into a massive privatization plan. On March 11, during the budget review, Minister Verhofstadt proposed a five year plan to privatize the state credit institutions, the National Investment Agency, the public natural gas company Distrigaz, Sabena (the Belgian airlines), postal services and telecommunications, and the cross-channel ferries. Minister Verhofstadt claimed his plan would yield BF 25 billion. His plan being assailed by the Christian Democratic coalition parties, the ministers referred the issue to a ministerial working group which would have to produce a proposal in June. As a first step toward privatization, the Government decided that the capital increase of the National Investment Agency would be done by attracting private capital, while the government's Distrigaz shares would be sold. (This sale was not implemented in 1987).

The privatization issue pitted the Flemish Liberals (PVV), the champions of free market economy, against the other majority parties. Surprisingly, the francophone Liberals (PRL) gave only lukewarm support to Verhofstadt's privatization plans. One of the first privatization measures actually implemented was the partial privatization of the Zaventem Airport Authority. On July 10, Communications Minister De Croo (PVV) obtained the cabinet's approval to create the Brussels Airport Terminal Company (BATC), to operate the Zaventem airport facilities. Shareholders of the new company were the Airport Authority itself, banks and financial holding companies.

On April 10, Minister Verhofstadt proposed a number of measures to reduce the 1988 budget deficit to 7 % of the GNP. According to the Government's own policy statement, this goal had only to be attained one year later, in 1989, but Verhofstadt argued that 1989 was an election year and that it would be politically difficult to implement the necessary budget cuts in the middle of an election campaign. However, the other majority parties ignored Verhofstadt's call.

B. THE DECISIONS.

The summer budget talks started on July 17. Budget Minister Verhofstadt estimated total expenditures for 1988 at BF 1,909.6 billion and total revenues at BF 1,479.2 billion, leaving a budget deficit of BF 434.4 billion or 7.9 % of GNP. Verhofstadt proposed to reduce the deficit further to 7.1 % or BF 390 billion. This meant that the ministers would have to agree on an additional BF 44.4 billion savings. The Budget Minister noted that a more rigid implementation of the 1986 savings plan would have brought the 1988 deficit close to the 7 % target. In that respect, he pointed at Social Welfare Minister Dehaene who, Verhofstadt alleged, had only realized BF 1.6 billion of the BF 9.6 billion he was supposed to save.

The Budget.

At the end of their negotiations the ministers fixed the budget deficit at BF 405 billion or 7.4 % of the GNP. This was based on a real economic growth of 1.9 % and 2 % inflation. To reach its goal the Government proposed a package of BF 20.9 billion additional savings and BF 11.3 billion extra revenue.

The government's savings plan contained :

- social Welfare (BF 9.4 billion) :
  - newly retired civil servants would receive their pension at the end of the month,
  - reduction of the subsidies to the wage and salary earners' pension administrative services,
  - stricter control of part-time workers drawing unemployment compensation,
  - reduction of the subsidies to the health and disability insurance ;
- reshuffling of the public debt ;
- hiring freeze in public administration.

The extra revenue would be generated by :

- the sale of gold ECU-denominated coins in the United States and Canada ;
- a toll for foreigners using Belgian highways ;
- sale of certain state-owned companies.

Tax reform.

As for the tax reform the Government proposed a four year plan. In 1993, at full implementation, the tax reform would cost the Treasury BF 88.7 billion per year in revenue. Among the most important decisions were :

- separate taxation for working couples ;
- indexation of the different tax brackets ;
- a substantial tax reduction for families with three or more children ;
- the 14 tax rates reduced to 7 in 1989, to 6 in 1990 and 1991, and 5 in 1992 ;
- tax exemption raised to an annual income of BF 150,000 for singles and to BF 260,000 for households.

To finance the reform, the Government proposed to cut the deductions that could be made before taxation. In particular, the Government decided to reduce the lump sum deduction for wage and salary earners from BF 125,000 to BF 75,000. Moreover, for corporations there was a substantial reduction in deductibility of investments. The Government believed that by cutting the tax deductions it would raise BF 44,8 billion. The other half, the Government argued, would have to come from supply-side economics, and higher VAT receipts.

Public companies.

Together with its budget decisions, the Government announced a limited program of selling state-owned companies. The ministers identified three groups that would be affected. A first group, including the postal services, telecommunications, the Government Airport Authority, and the National Railroads would be given greater autonomy and freedom of management, but would remain completely state-owned. On a second list were companies that would be allowed to go public for capital increases, as long as the State retained fifty percent interest. This list included the state credit institutions, the Belgian airlines (SABENA) and the National Investment Agency. A third list comprised companies which would be sold outright. The list included the cross-channel ferries, the

national gas distribution company Distrigaz and the Mortgage Loan Bureau. According to the government's estimations its privatization plan would yield BF 7 billion in 1988.

Employment.

With regard to employment the ministers merely continued, streamlined or extended existing measures ; e.g. the reduction in social security costs for employers hiring new employees. Moreover, the Government decided to increase the premium for longtime unemployed guest workers who decide to leave Belgium.

Most measures agreed on during the summer conclave were not implemented in 1987 because of the government crisis which came later during the year.

IV. The Government crisis.

A. FOURONS, ABORTION AND MUTUAL AID SOCIETIES.

During the summer vacation the political tension never eased. In an interview with the Flemish weekly *Knack* (July 29), CVP Deputy Eric Van Rompuy and his brother Herman, the Director of the CVP research department (CEPESS), severely criticized the governmental record. Eric Van Rompuy warned that if at the start of the new parliamentary year in October, Happart was still in office, a government crisis would become inevitable. His CVP colleague Herman Suykerbuyck said that the CVP deputies would no longer support the Government if the latter failed to produce a solution for the Fourons issue. On September 16, the CVP executive board issued a statement urging the Government to implement the verdicts and advices issued by the Council of State on Fourons. The same day the PSC said it would oppose the sending of a special envoy to Fourons or the revocation of its mayor via article 56 of the municipal code. On September 20, Prime Minister Martens announced that his Government would take a new initiative before the start of the parliamentary year. Three days later the CVP deputies warned that time was running out. On September 24, Interior Minister Michel refused to answer a question of Volksunie Deputy Sauwens in Parliament. This interpellation was postponed until October 7.

Meanwhile, controversy arose among the coalition parties over the abortion issue. In March 1986 the francophone Socialist Senator Roger Lallemand and Flemish Liberal colleague Mrs. Herman-Michielsens had submitted to Parliament a bill which would liberalize abortion. The bill

proposed a period of fifteen weeks during which, under certain circumstances, pregnant women could choose to abort. After the 15th week of pregnancy, abortion would still be possible if the physical and mental health of the mother was in danger, or if it was determined that the child would have a serious handicap. This bill was sponsored by politicians from the Flemish Socialist Party, the francophone Liberal party, the two ecologist parties and from the Francophone Democratic Front (FDF). On several occasions the CVP warned that continuing the parliamentary proceedings would create unwanted tension in the coalition. On April 8, Prime Minister Martens reminded that the majority parties had agreed to leave the initiative with Parliament. On June 3, the sponsors of the bill amended their text to meet suggestions from the PSC and Agalev. The fifteen week period was reduced to twelve weeks, but the CVP announced it would not compromise. The CVP directed its attacks against Senator Herman-Michielsen in particular since she was the Senate floorleader of the PVV, a party supporting the ruling coalition. The first of the bill's four articles was approved by a substantial majority of the Senate's joint Justice and Public Health Committees in early May, but a vote on the more controversial articles scheduled to take place on October 7, was postponed.

A third issue which caused concern to the majority parties at the start of the new parliamentary year was the mutual aid societies file. On September 7, the independent Catholic newspaper «*De Standaard*» alleged that a preliminary judicial investigation had revealed irregularities in the management of the mutual aid societies. The judicial inquest had started in 1983 following charges pressed by Doctor Wynen, the leader of Belgium's largest professional organization for physicians. Wynen alleged that the mutual aid societies were unlawfully transferring funds from the compulsory health insurance to «*slush funds*». To that effect, he alleged, the societies had falsified their books, and he added that the societies were making improper investments. The mutual aid societies denied these allegations, although Minister of State Willy Claes, a leading SP politician and President of the Socialist Mutual Aid Societies, admitted that in the past there had been irregularities. Social Welfare Minister Dehaene announced that he would take the necessary legislative steps to tighten up control. During the days that this scandal was in the press, it was rumored that top officials of the Catholic Mutual Aid Societies close to the PSC, were in favor of the fall of the Martens Government because, they hoped, a center-left cabinet would be more friendly toward their organization.

Political tension rose even more when in an interview CVP Party President Frank Swaelen hinted at the possibility of having anticipated

parliamentary elections in October 1988, jointly with the municipal elections.

B. MARTENS VI RESIGNS.

After a preliminary meeting a few days earlier, on October 14, the cabinet ministers started the ultimate negotiation on Fourons. The next day the Chamber had to vote on the motions introduced at the end of Fourons interpellations held before the parliamentary summer recess. The Cabinet meeting ended in a deadlock, because the PSC ministers refused to endorse a compromise which had been drafted by Gol and Dehaene, the two ministers in charge of institutional reform. Under the terms of the compromise, the Government would submit a bill on the use of languages by elected officials in municipalities with special language status. The elected officials would have to use the language of the region. For municipal councilmen the knowledge of the language of the region would be presumed by the mere fact of their election. This implied that it would have been impossible to subject these councilmen to language tests. This same presumption would apply to aldermen and mayors. If in office for three or more years, this presumption would have been irrefutable. This implied that it would become impossible to press new charges against aldermen elected and mayors appointed in the 1982 ; i.e., the previous municipal election, and against whom no complaints were ever filed. For the other aldermen and mayors there was the possibility of their language knowledge being challenged by a councilman. According to the text of the compromise, the Council of State, if the presumption was refuted, would disallow an alderman to exercise his function until after the next municipal election. If the presumption was refuted against a mayor, he would be unseated, not qualify for re-appointment, and be disallowed to exercise the function of mayor until after the next municipal election. These rules would also apply for presidents of the municipal assistance commissions in municipalities with special language status. According to the text of the compromise, the verdicts of the Council of State would be rendered by unilingual chambers, as was the case in the Happart verdict of 1986, but complaints would be reviewed by two bilingual auditors.

The ministers had also worked out an arrangement whereby Fourons' first alderman Lang would become acting mayor, and if Happart refused to comply he would be suspended for a three month period.

The PSC rejected this compromise on two particular points : the unilingual chambers of the Council of State and that Happart would become the subject of sanctions before the bill was approved by Parliament. Because this umpteenth compromise on Fourons was again rejected

by the PSC, political observers were of the opinion that both PSC President Gérard Deprez and PSC Vice Premier Philippe Maystadt were seeking the fall of the Government. After this failure to reach a compromise Prime Minister offered the resignation of his Cabinet, but the King wished to wait with his answer. Meanwhile, upon request of the Government, the two Houses of Parliament suspended their meetings. During the following days further political consultations took place but the PSC refused to yield. On October 19, after Prime Minister Martens had met with the King, the Royal Palace issued a statement saying that the King had accepted the resignation of the Cabinet and had asked it to continue in a caretaker status. Moreover, the King had asked Martens to form a new Government in order to prepare a statement on the amendment of the Constitution.

C. FURTHER DEVELOPMENTS IN THE HAPPART AND CAPART AFFAIRS.

On August 18, a Liège judge ordered Happart to exercise his function as mayor. Such a request had been filed by a Fourons inhabitant who needed official municipal documents. Minister Michel announced that an appeal would be introduced against the decision of the Liège judge, which he effectively did in September.

In Fourons, the other aldermen refused to chair the municipal council meetings, « compelling Happart to assume his responsibilities ». From September on Limburg Province Governor Vandermeulen systematically nullified all the decisions of the Fourons municipal council chaired by Happart. One of the consequences was that as of January 1, 1988 Fourons would no longer be in a position to pay the wages of its municipal employees. On October 22, Interior Minister Michel notified the Fourons municipal authorities, via Governor Vandermeulen, that, henceforth, alderman Lang was acting mayor, and in Lang's absence alderman Pinckaers. Both Lang and Pinckaers refused to comply arguing that Happart was first alderman.

Meanwhile, the tug of war between René Capart, President of the Kraainem Municipal Assistance Commission and the authorities continued. On February 3, Capart was re-elected by the Kraainem Council of the Municipal Assistance Commission. On March 10, Brabant Province Governor Roggen invited Capart for an interview to test his command of Dutch. Capart refused to appear and on March 25, Rika Steyaert, Minister of the Flemish Community Executive and controlling minister of the municipal assistance commissions located in Flanders, nullified the Kraainem decision. Upon protest from the Francophone Community Executive the case was referred for mediation between the central and

regional governments, but no solution was reached. Like in the Fourons affair, the Kraainem Municipal Assistance Commission Council ignored the verdict of the controlling authorities and re-elected Capart. This tit for tat, at a later stage involving the judicial branch, continued for the remainder of the year.

V. The transitional Government and the elections.

A. THE STATEMENT ON AMENDMENT OF THE CONSTITUTION AND THE FINANCE BILL.

On October 20, as requested by the King, Wilfried Martens started negotiations with his Vice Premiers and the presidents of the Christian Democratic and Liberal parties on the forming of a transitional government. In 24 hours an agreement was reached and the ministers (the same of the previous Cabinet) were sworn in. The discussion among Christian Democrats and Liberals had centered on the articles which should be open for revision or amendment by the next legislature. The PSC was extremely reticent about including article 59b of the Constitution, which would allow the transfer of the jurisdiction over education from the central Government to the Communities. The PSC had earlier opposed revision of article 59b. This time, however, it agreed on including article 59b on condition that in the Constitution guarantees would be included for the Catholic schools in Francophone Belgium. The ministers agreed that 59b would only be revised after amendment of articles 17 and 107c. Article 17 deals with the freedom of education, and article 107c deals with the Arbitration Court which would be empowered to nullify, also upon request of individual persons, acts and decrees which violate article 17 of the Constitution.

Christian Democrats and Liberals asked the Socialists, the other party which signed the 1958 school truce (the School Pact) to endorse the agreement reached between Christian Democrats and Liberals, which the Flemish Socialists refused to do. The SP objected a special provision agreed upon between CVP and PVV on the creation of an Autonomous Council for the Dutch-language public schools. The Flemish Socialists demanded an agreement of the three parties about this Autonomous Council, the new institutional authority for the public schools. Both PVV and CVP said that this would imply a « de facto » veto right for the Socialists. In the end, the two Socialist parties refused to sign the educational agreement.

On October 23, Martens announced that the new Government would introduce a bill on the 1988 conscription quota for the army, the finance bill and the statement on the amendment of the Constitution, and that the Government would continue the collective bargaining negotiations with the public service employees. The same day, the Christian Democratic and Liberal majority of the Chamber approved the governmental statement and the next day the transitional government won the confidence in the Senate. The following weeks the two Houses of Parliament debated the government's statement on the article of the Constitution open for revision. On November 9, the list appeared in the official government bulletin and Parliament was dissolved automatically. The Parliamentary elections were scheduled for December 13.

The finance bill of November 7 contained :

- a continuing resolution for the first quarter of 1988 ;
- confirmation of the legislation allowing the authorities to levy taxes ;
- and a number of socio-economic measures agreed upon earlier which awaited implementation.

The statement on the amendment of the Constitution, the ninth such statement in the parliamentary history of Belgium, contained over 50 articles. The statement also included a list of new articles, and three articles were earmarked for abolishment.

The articles dealt with the individual rights, protection of privacy, freedom of speech via new media techniques, freedom of education, and the extension of the secrecy of correspondence to the new communication techniques. A second series dealt with the institutional reform and included new responsibilities for the regions and communities, reform of the bi-cameral parliamentary system, introduction of the referendum, reform of the provinces, and turning the Arbitration Court into a constitutional court. Other articles aimed at imposing limits on taxation, the introduction of new budgetary methods and reform of the Audit Court. A proposal of the two Ecologist parties to give foreigners the right to vote was opposed by the other parties. The Government attempted to include an article which would give future governments more leverage over Parliament but it failed to win the necessary support in Parliament.

B. THE ELECTIONS.

The election campaign took place in a lackluster mood. The Flemish parties emphasized socio-economic issues, while the francophone parties

concentrated their efforts on the institutional files. The entire CVP campaign focussed on Prime Minister Martens who, according to the campaign literature, was the guarantee for the continuation of the policy of the center-right Cabinet. The CVP posters had a picture of the Premier asking the voters to give him a referendum-style « yes ». In their campaign the Flemish Liberals proposed to lower taxes and to cut the government expenditures by means of privatization. The PVV said it was the only party capable of halting the Socialists. The Flemish Socialists concentrated on the employment issue and on the need to stimulate the economy. Meanwhile, the Volksunie said that the economic recovery would only materialize via a reform of the country's political institutions. Agalev emphasized its opposition to nuclear energy and strongly pleaded for disarmament. The Flemish Bloc focussed on the need to remove the foreigners from Belgium. In the francophone part of Belgium both the PS and PSC tried to convince the electorate of the need to unite to challenge the dominating position of the Flemings. Fourons mayor José Happort featured prominently in the PS campaign and was a speaker at all major party rallies, but he was not a candidate.

During the campaign the PSC and PRL started to argue about the loyalty pact they had signed in 1986. Not only had the two parties pledged loyalty in the Walloon Region and Francophone Community, but they had also promised to form coalitions at the provincial level. During the campaign it was reported that a secret agreement had been reached for the continuation of the PRL-PS coalition in the Luxembourg provincial executive.

Doctor Wynen, the president of Belgium's largest physicians' organization announced that he would press charges against Socialist Minister of State Willy Claes, the president of the Socialist mutual aid societies. Referring to the Socialist leader, Wynen said that, in the future, he would not like to have to deal with a Prime Minister « responsible for forging documents, falsifying books and embezzling money ».

In the December 13 election the CVP lost six Chamber seats, the PVV won three seats, Agalev won two and the Flemish Bloc one. Both the SP and VU made small percentage point gains but won no additional seats. Of all Francophone parties the PS was the only one that made substantial gains, winning five additional Chamber seats. Both the PRL and PSC lost one seat. Deputy Robert Hendrick, former President of the anti-tax party UDRT/RAD, won a seat on the Brussels PSC ticket, but shortly after the election he dissociated from the PSC, which made the PSC lose two seats compared to 1985. Despite percentage point gains Ecolo lost two of the four seats it held in the Chamber. To

the general surprise the Francophone Democratic Front managed to hold to its seats.

On aggregate the center-right majority in the Chamber dropped from 115 to 109 on a total of 212 seats. In the Senate, Christian Democrats and Liberals won 54 of the directly elected seats: i.e., a loss of five seats. They obtained 26 of the 52 senatorial seats elected by the Province Councils; i.e., a loss of two. When on January 14, 1988, the directly elected Senators and those elected by the province councils choose another 25, Christian Democrats and Liberals won 14 seats. This brought the total for the center-right coalition to 94 on a total of 183, i.e. 8 seats less than in 1985.

C. SPITAELS INFORMATEUR.

As the tradition requires, the day after the general election Prime Minister Martens went to the King to present the resignation of his Cabinet. The King asked the Cabinet to continue in a care-taker status until the formation of a new Government. On December 14, the King started his political consultations and on December 18, PS Party President Guy Spitaels was named informateur. Spitaels said he was opposed to an asymmetric Cabinet: i.e., a Cabinet with only one of the two Liberal, Socialist or Christian Democratic parties in the coalition, and he added that it would be better to have the same coalitions at national and regional level, and that the new coalition should have a two-thirds majority in Parliament to amend the Constitution.

In theory the continuation of the Christian Democratic-Liberal coalition was still possible, and both the CVP and PVV announced they remained in favor of a center-right cabinet. However, the PS had 51 of the 104 seats in the Walloon Region Council and both the PSC and PRL pointed out that a Government without the PS would no longer be possible. The fact that the King had asked Spitaels to be informateur was seen as the Royal Palace's acknowledgement that a center-right cabinet was no longer possible. Moreover, for the first time since 1936 the two Socialist parties had surpassed the two Christian Democratic parties. When on December 15, PRL and PS reached an agreement on a coalition for the Luxembourg Province Executive, the PSC-PRL loyalty pact came to an end. The same day, the CVP executive board mandated its president Frank Swaelen to start negotiations with the PVV on the continuation of the center-right Flemish Community coalition government. These negotiations started in 1988. On this occasion SP President Van Miert said that his party would only join a national government if it was allowed to become party of the coalition in the Flemish Community.

On December 22, CVP President Frank Swaelen informed Spitaels in writing that his party would not allow tinkering with the Fourons status, and that the Fourons affair had to be settled in accordance with the verdict and advices of the Council of State. Spitaels continued his mission until early 1988.

VI. Foreign Policy and defense.

A. FOREIGN POLICY.

The Gulf War.

Upon request of the United States and after consultation in the West European Union (WEU), on September 14, the Belgian Government decided to send two minesweepers and one support vessel to the Gulf to participate in minesweeping operations. Announcing its decision, the Government emphasized that it would observe the strictest neutrality in the war between Iran and Iraq. In August, Great Britain and France had decided to send vessels to the Gulf, and the Dutch Government had unsuccessfully tried to organize the operation within the WEU framework. The Belgian decision came one week after the Dutch had decided to sail to the Gulf. Foreign Minister Tindemans justified the decision by pointing out that Belgium depended for 17 % of its oil supply on the Gulf. Among the opposition parties the Flemish Socialists (SP) and the Volksunie were the most vocal opponents. The francophone Socialists (PS) said they were not opposed in principle, but they complained that the decision had been taken without a debate in Parliament. The cost of the operation for the first four and a half months was budgetted at BF 50 million. The three Belgian vessels sailed to the Gulf on September 21, and were joined by two Dutch minesweepers. In a first period the Belgian-Dutch flotilla, sailing under Belgian command and under British protection, operated in the Gulf of Oman. On November 19, the flotilla sailed through the Strait of Hormuz and operated offshore Qatar where no mines were found. On December 1, the flotilla returned to the Gulf of Oman. On December 13, the Government decided to continue the operation until April 15, 1988, but both two minesweepers operating in the Gulf would be withdrawn and replaced by one more recently built minesweeper. The Government also announced that the crew of the support vessel would be replaced.

The Netherlands.

On March 10, the Belgian-Dutch negotiations on the amendment of the water treaties were resumed. The Dutch Communications Minister

Mrs. Nelie Smit-Kroes warned that her Government would not participate in the dredging of the Western Scheldt as long as Belgium was not taking action to improve the quality of the Scheldt water. Later during the year the Walloon regional authorities complained about not being involved in the talks.

Zaire.

The 12th meeting of the mixed Belgo-Zairian Commission took place in July in Kinshasa. Belgium agreed on a BF 20 billion aid program for the 1988-92 period.

On April 6, during Belgium's EC presidency, King Hussein of Jordan was in Belgium to seek EC support for an international peace conference on the Middle East. In April, Minister Tindemans toured Jordan, Egypt and Saudi Arabia, and in May he was in Israel to discuss the situation in the Middle East.

In May, President Oscar Arias of Costa Rica was in Belgium to seek support for his peace plan for Central America. Three months earlier Minister Tindemans had represented the EC at the third Conference of the Contadora Group, held in Guatemala City.

From October 13 to 16, Eric Honecker, President of the German Democratic Republic, was on an official visit in Belgium. On this occasion a convention on economic, industrial and technological cooperation was signed.

In September, Klaas de Jonge, a Dutch subject was allowed to leave South Africa, but not his Belgian-Dutch ex-wife Helene Pastoors, condemned to serve a 10 year imprisonment sentence for high treason. Critics in Belgium alleged that Minister Tindemans had not exercised enough pressure on South Africa to obtain the release of Pastoors. On October 8, Tindemans met with South African colleague Botha in Paris.

On November 8, the Palestinian Abu Nidal terrorist group took eight hostages offshore Gaza, including three Belgians. The terrorist claimed that the hostages were Israeli spies. Both Brussels and Paris believed the hostages, including children, had been taken by mistake.

B. DEFENSE.

Commenting on the signing of the INF Treaty, Prime Minister Martens said it was « good news for everyone ». He added that « Belgium's decision to deploy middle range nuclear missiles on its territory as a deterrence, had been the right one ».

Immediately after the signing of the treaty on December 8, the Belgian Government decided to stop the infrastructure works at the Florennes air base where the cruise missiles are deployed. On that moment it was revealed that not 16 but 20 cruise missiles were actually deployed at Florennes, but only 16 nuclear warheads. Another result of the INF treaty was that, in accordance with the March 15, 1985 decision, the remaining 32 cruise missiles would not be deployed in Belgium.

On May 22, after negotiations with the NATO allies, Belgium decided to dismantle the remaining Nike missiles deployed in the German Federal Republic, and not to replace them by the much more expensive Patriot. Belgium's NATO allies reacted negatively, and during a visit to the United States Martens hinted that this was not yet Belgium's final word. However, on June 23, the Government confirmed its May 22 decision.

When the 1988 budget was discussed, BF 40 billion was earmarked in new contracting authority for new defense equipment. This allowed Defense Minister de Donnea to start the formal tender procedure for new helicopters for the army and for electronic counter measures (ECM) for the F-16 fighters.

In the June 19 Official Bulletin the royal decree appeared extending the military service for conscripts from 8 to 10 months for a service in the German Federal Republic and from 10 to 12 months for a military service in Belgium. As of March 1, 1987 the soldiers' pay was raised.

In February a garage-owner and retired colonel Joel de Smet, Chief-of-Cabinet of former Defense Minister Vreven (PVV), were arrested in a case of alleged payoffs for a contract the Belgian Army passed in 1985 with the American company GDC for the purchase of 144,000 shells. GDC's Dutch competitor Eurometaal had made payoff allegations in 1985. De Smet and the other persons imprisoned were set free after a few weeks. At the end of 1987 the case was still under review.

VII. Other Events.

The agreement reached in 1986 on Brussels was implemented by the August 21, 1987 act. The act allocated the proceeds of the inheritance taxes levied in Brussels to the Brussels region. It also stipulated that elections for the Brussels Agglomeration Council will be held every five years, together with the elections for the European Parliament. In 1989 these elections will be held on unilingual tickets, and from 1994 on bilingual lists of candidates will be allowed. The new Agglomeration

Executive will be composed of five members, two Dutch-speakers, two francophones and a president elected by the Agglomeration Council from among its members.

Legislation.

The April 13, 1987 act discontinued for the parliamentary elections the pooling of votes between the Flemish Leuven district and the francophone Nivelles district in the bilingual Brabant Province. This legislation was enacted to avoid the election of Flemish candidates in Nivelles and of francophone candidates in Leuven. A bill introduced by CVP Deputy Tant aimed at merging the Aalst and Oudenaarde electoral districts for the Chamber elections, as is done for the Senate elections, was approved by the Senate, but had not passed the chamber when Parliament was dissolved.

Arms Traffic.

In 1986 press reports had appeared about arms traffic to Iran. In March 1987, the Chamber decided to create a special commission to investigate into « the alleged arms traffic to countries involved in an armed conflict and that are the subject of an arms embargo ». The commission held 40 meetings and heard some sixty testimonies. In the fall the hearings had to be discontinued because of the government crisis, leaving the Commission no time to publish its findings. Only an interim report was drafted which, via Justice Minister Gol, was forwarded to the prosecutor. Based on reports of the Swedish customs the Commission managed to familiarize itself with the organization of the arms traffic. The Commission came to the conclusion that the Belgian customs services were poorly equipped to monitor fraud and there was very little political control. The most important fraud case traced by the Belgian customs was the shipping of 1 million kg of explosives and 1.6 million parts for ammunition which were smuggled into Iran by using documents carrying another destination.

RTT contract.

On August 11, the Government allocated the telecommunications contract. The switchboards were allocated to Bell and Atea. Philips obtained the lion's share of the transmission equipment while the cables were to be supplied by a consortium of Belgian manufacturers. The Government also decided that the free market would be restored for end-user equipment.

Media.

In 1987 the monopoly of public broadcasting came to an end. The February 6, 1987 act stipulated that in both the Flemish and Francophone communities commercial advertising had to be allocated to either the public or the commercial broadcasting system, not to the two. The Francophone Community decided to allocate commercial advertising to RTL-TVi, a private company in which the Luxembourg commercial TV station RTL participates together with most of the francophone newspapers. On the Flemish side the commercial TV station (VTM) was established by the publishers of the Flemish newspapers (excluding *De Standaard*, *de Financieel Economische Tijd* and *De Morgen*), but at the end of 1987 VTM was not yet operational.

The Limburg coal mines.

On February 23, the Limburg mines (KS) management made public how the contracts of the miners made redundant by the Gheyselincx plan would be terminated. According to the plan, three of the five mines located in Limburg Province would be shut down. The miners could opt for termination of their contracts, early retirement or transfer to the two remaining mines. Miners of the pits that were to be closed down qualified for supplementary severance payment. On February 23, wildcat strikes broke out at the Waterschei and Winterslag mines, organized by an independent miners' committee. The strike spread to the other miners, and the two miners' unions (Catholic and Socialists) decided to endorse the strike. After consultation between management and the unions, it was announced that the miners of the remaining two mines would also qualify for supplementary severance payments. Once the agreement had been reached the unions decided to end the strike, but the independent miners continued the strike. On April 22, the Eisden miners were the last to resume work. On April 28, it was made public that 9,796 miners had opted to terminate their contract; i.e., 1,500 more than originally planned. On September 11, coal mining was stopped at the Waterschei mine.

The high speed train.

On October 9, the Cabinet allowed Communications Minister De Croo (PVV) to start negotiations with France, the Netherlands, the German Federal Republic and Great Britain, on Belgium's participation in the northern section of the European high speed train. The Cabinet requested that coming from France the train would have a first stop at Brussels, that the Germany-bound train would stop in Liège and the Netherlands-bound train in Antwerp. The Cabinet also announced that

the high speed train project would have to be self-supporting and that before a final decision, the environmental effects would be studied. The government's decision led to demonstrations in the Halle and Kempen areas. All Flemish parties, except the PVV, were very critical of the initiative. Wallonia showed less reservations, and Liège business and labor circles said they were in favor of the project.

Civil service.

On October 29, the Government concluded a collective bargaining agreement for the public sector with the Catholic and Liberal public service unions. The agreement covered 1987 and 1988. The Socialist Public Service Union (ACOD/CGSP) refused to sign the agreement. The agreement provided with a monthly wage rise of BF 1,000 and a gradual abolishment of the solidarity withholding the public service employees were paying since 1982 because of the job security they enjoy.

The Mol Nuclear Research Center.

After a truck transporting nuclear waste got involved in a traffic accident and after revelations in the West German media, the Flemish Ecologist party Agalev alleged that managers of the Mol Nuclear Research Center had been involved in nuclear waste fraud. Although at first the managers denied these allegations, an investigation conducted by the Research Center itself revealed that during four years large quantities of nuclear waste, in excess of the registered amounts, had been shipped from Germany to Mol, and that two managers had received bribes from the German transport company Transnuclear.

VIII. Evolution in the political parties.

The Flemish Socialist Party (SP).

During the party's statutory convention of March 15, Karel Van Miert was re-elected party president. He was unopposed. On May 1, the last issue of « Links » appeared. The magazine was the mouthpiece of the party's left wing. A number of former « Links » collaborators, together with militants operating in « Breakthrough » and « Paks » created a new magazine entitled « Nieuw Links », in an attempt to include ecologists and progressive Catholics in the party. In the 1987 election, some 10 members of the « red-ecologist » movement were granted a place in SP tickets, but only Paks militant Paul Pataer made it to Parliament.

The Flemish Liberals (PVV).

On October 7, the Flemish weekly « Knack » alleged that Flemish Liberal politicians had received funds from a Brussels engineering company BVAI. In compensation, Knack alleged, BVAI would have obtained from the then Defense Minister Vreven (PVV) a research project for the housing facilities of the American troops at Florennes air base. The PVV acknowledged to have received BF 150,000 from BVAI but denied the linkage with the Florennes housing project. PVV press attache Patrick Bouwen acknowledged to have received BF 250,000 from BVAI for his election campaign, but also denied the linkage with Florennes. Other leading PVV politicians, including Party President Neyts, Vice Premier Verhofstadt and former Defense Minister Vreven denied to have received money from the engineering firm.

The Volksunie (VU).

Throughout the year the Volksunie leadership attempted to bring in new and younger people in the party organization while emphasizing the need of a « code of conduct » for its elected officials. On June 13, Senator Joos Somers was removed from the party on the grounds that his conduct was in conflict with the office he held. His removal had to do with the political situation in Mechelen, where Soomers endangered a fragile SP/VU/PVV coalition in the municipal council. For the December 13 elections the Volksunie leadership removed some less-performing parliamentarians from its tickets and replaced them by personalities from the academic world, from cultural organizations and by businessmen.

The Francophone Socialists (PS).

On February 15, Guy Spitaels was re-elected president of the Francophone Socialist Party. Deputy Guy Coëme remained vice-president for Wallonia, and Deputy Philippe Moureaux replaced Senator François Guillaume as vice-president for Brussels.

The Francophone Liberals (PRL).

On September 19, the PRL decided that in the future its president would be elected by general suffrage of all the party members, and that he would be allowed to hold office only for ten years maximum.

Other parties.

Two members of the francophone Ecologist party (ECOLO) broke with their party. Euro-MP François Roelants du Vivier decided to quit

because, in his words, the party was not active enough in the field of environment protection. Senator Edgard Flandre quitted because he disagreed with the party's pro-abortion stance.

Roger Frankinouille, the Flemish co-president of the anti-tax party UDRT/RAD left his party on April 15. Together with a few more Flemish party militants he joined the Flemish Bloc. Robert Hendrick, the UDRT/RAD President, was elected on the Brussels PSC ticket in the December 13 election. Once the election over, Hendrick dissociated from the PSC and announced he would sit in the Chamber as an independent member.

« Solidarité et Participation » (SEP), a small party originally sponsored by the francophone Catholic Workers Movement (MOC) decided on closer cooperation with Ecolo, and in the December election a few SEP militants were allowed on the Ecolo tickets.

The Party of the German-speaking Belgians (PDB) admitted to have received funds from the German Herman-Nierman Stiftung, an organization which, allegedly, had contacts with the German extreme right. In Germany the extremist character of the organization was denied.

Summary : Belgian politics in 1987.

In 1987 the Martens center-right cabinet had to resign over the perennial Fourons issue. The many painstakingly reached compromises each time met strong opposition from the Francophone Social Christian Party (PSC) and its ministers on the government benches. Once the government resignation accepted by the King, Parliament was dissolved and elections were held. They resulted in a Socialist victory, and a personal defeat for Prime Minister Martens. In the election aftermath, a cabinet of Christian Democrats and Socialists became more likely.

Because of the Fourons issue, the Cabinet found hardly time to address their other issues, and many of the decisions it reached were never implemented because of the government crisis ; e.g. the tax reform plan.

The most important decision in the international field was the sending of minesweepers to the Gulf.

Statistisch overzicht van het politieke jaar 1987

door Mieke VERMINCK,

Assistente aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

1. Politieke instellingen.

1.1. Parlementsverkiezingen van 13 december 1987*

	Kamer van Volksvertegenwoordigers		Senaat	
	Stemmen (%)	Vershil 1987-1985	Stemmen (%)	Vershil 1987-1985
CVP	19,5	- 1,8	19,2	- 1,8
PSC	8,0	+ 0,1	7,8	- 0,1
SP	14,9	+ 0,4	14,7	+ 0,2
PS	15,6	+ 1,9	15,7	+ 1,8
PVV	11,5	+ 0,8	11,3	+ 0,7
PRL	9,4	- 0,8	9,3	- 0,5
VU	8,1	+ 0,2	8,1	+ 0,0
FDF	1,2	+ 0,0	1,3	+ 0,1
Agalev	4,5	+ 0,8	4,9	+ 1,1
Ecolo	2,6	+ 0,1	2,8	+ 0,1
RAD-UDRT	0,1	- 0,7	0,1	- 0,8
KPB-PCB	0,8	- 0,4	0,9	- 0,3
Vlaams Blok	1,9	+ 0,5	2,0	+ 0,5
SAP-POS	0,5	+ 0,3	0,5	+ 0,2
PVDA-PTB	0,7	- 0,1	0,7	+ 0,0
Andere	0,7	- 1,3	0,7	- 1,3
Ingeschreven kiezers	100,0	-	100,0	-
Blanco en ongeldig	6,6	- 0,8	7,4	- 1,1
Geldig uitgebrachte stemmen	93,4	- 0,2	93,4	- 0,2

* Officiële resultaten, ter beschikking gesteld door het Ministerie van Binnenlandse Zaken, Directie van de Verkiezingen en van de Bevolking.

1.2. Samenstelling van de politieke instellingen volgens politieke fractie en taal

1.2.1. Kamer van Volksvertegenwoordigers

Fracties	Nederlandstalige leden		Franstalige leden		Totaal	
	Voor verkiezingen	Na verkiezingen	Voor verkiezingen	Na verkiezingen	Voor verkiezingen	Na verkiezingen
CVP	49	43				
PSC			20	18	69	61
SP	32	32				
PS			35	40	67	72
PVV	22	25				
PRL			24	23	46	48
VU	16	16			16	16
Agalev	4	6				
Ecolo			5*	3	9	9
FDF			3	3	3	3
UDRT			1		1	
Vlaams Blok	1	2			1	2
Onafhankelijke				1		1
Totaal	124	124	88	88	212	212

* Op 13 oktober 1987, neemt Jacques Preumont ontslag als kamerlid. Hoewel hij aanvankelijk deel uitmaakte van de Ecolo-Agalev-fractie, stelde hij zich sinds 29 september 1986 onafhankelijk op. Zijn opvolger, Henri Simons, maakt opnieuw deel uit van de Ecolo-Agalev-fractie, zodat deze terug 9 leden telt.

1.2.2. Circulatie van de volksvertegenwoordigers

Gedurende de gewone zitting 1986-1987, en de gewone zitting 1987-1988 zijn er zes kamerleden vervangen :

Yves Delforge, opvolger van Georges Dutry, ontslagnemend, Ecolo (29 januari 1987)

Gerolf Annemans, opvolger van Karel Dillen, ontslagnemend, Vlaams Blok (12 maart 1987)

Willem Draps, opvolger van Roger Nols, ontslagnemend, PRL (7 april 1987)

Anny Duroi-Vanhelmont, opvolger van August Bogaerts, overleden, SP (4 juli 1987)

Michel Lebrun, opvolger van Emile Wauthy, benoemd tot Gouverneur van de Provincie Namen, PSC (13 oktober 1987)

Henri Simons, opvolger van Jacques Preumont, ontslagnemend omwille van gezondheidsredenen en om redenen van politieke onenigheid met

de leiding van de partij, op de lijst waarvan hij werd verkozen, Ecolo (13 oktober 1987)

Na de parlamentsverkiezingen van 13 december 1987 telt de Kamer 50 nieuwkomers op 212 leden (23,58 %). Van deze 50 zijn er 8 die vóór de verkiezingen in de Senaat zetelden en 1 die ook in 1985 tot kamerlid werd verkozen, maar in de loop van de legislatuur ontslag nam.

1.2.3. Senaat

Fracties	Nederlandstalige leden		Franstalige leden		Totaal	
	Voor verkiezingen	Na verkiezingen	Voor verkiezingen	Na verkiezingen	Voor verkiezingen	Na verkiezingen
CVP	42	39				
PSC			18	16	60	55
SP	28	29				
PS			33	36	61	65
PVV	19	18				
PRL			23	21	42	39
VU	12	13			12	13
Agalev	3	5				
Ecolo			3	3	6	8
FDF			2	2	2	2
UDRT						
Vlaams Blok		1				1
Totaal	104	105	79	78	183	183

1.2.4. Circulatie van de senatoren

Gedurende de gewone zitting 1986-1987, en de gewone zitting 1987-1988 zijn er drie senatoren vervangen :

René Swinnen, opvolger van Henri Boel, benoemd tot lid van het Arbitragehof, SP (5 december 1986)

Herman Deleeck, is tot senator verkozen door de provincieraad van Antwerpen, ter vervanging van Jos Vangeel, CVP (27 januari 1987)

François Dufour is tot senator verkozen door de provincieraad van Henegouwen, ter vervanging van Roger Delcroix, die afziet van zijn mandaat omwille van gezondheidsredenen, PS (24 februari 1987)

Edgard Flandre, Ecolo, ziet af van zijn mandaat (13 oktober 1987).

Na de parlamentsverkiezingen van 13 december 1987, telt de Senaat 55 nieuwkomers op 183 leden (30,05 %). Van deze 55 hebben er 15 deel uitgemaakt van de Kamer, gedurende de voorbije legislatuur.

1.2.5. Vlaamse Raad

<i>Fracties</i>	<i>Voor</i>	<i>Na</i>
	<i>verkiezingen</i>	
CVP	74	65
SP	48	49
PVV	33	36
VU	23	24
Agalev	6	9
Vlaams Blok	1	3
Totaal	185	186

1.2.6. Waalse Gewestraad

<i>Fracties</i>	<i>Voor</i>	<i>Na</i>
	<i>verkiezingen</i>	
PSC	26	25
PS	47	51
PRL	26	25
Ecolo	4	2
FDF	/	1
Totaal	103	104

1.2.7. Franse Gemeenschapsraad

<i>Fracties</i>	<i>Voor</i>	<i>Na</i>
	<i>verkiezingen</i>	
PSC	30	27
PS	53	60
PRL	37	35
FDF	4	4
Ecolo	7	5
UDRT	1	
Onafhankelijke		1
Totaal	132	132

1.2.8. Raad van de Duitstalige Gemeenschap

<i>Fracties</i>	<i>Aantal</i>
CSP	10
PDB	5
FFF	5
SP	3
Ecolo	1
SEP	1
Totaal	25

1.2.9. Regering

<i>Fracties</i>	<i>Ministers</i>	<i>Staatssecretarissen</i>	<i>Totaal</i>
CVP	5	5	10
PSC	3	3	6
PVV	3	3	6
PRL	4	2	6
Totaal	15	13	28

Op 9 maart biedt André Damseaux zijn ontslag aan als Minister van Onderwijs, hij wordt opgevolgd door Antoine Duquesne. Damseaux werd ervan beschuldigd de Sint-Annamaatregelen niet helemaal te hebben uitgevoerd.

1.2.10. Gemiddelde regeringservaring

	<i>Continue regeringservaring (in dagen)</i>	<i>Cumulatieve regeringservaring (in dagen)</i>
1 januari 1987	1377	1854
9 maart 1987*	1444/1427	1921/1904
13 december 1987**	1706	2183
31 december 1987	1724	2201

* Antoine Duquesne volgt André Damseaux op als minister van Onderwijs.

** Parlementsverkiezingen.

1.3. Verloop van het wetgevend werk tijdens de gewone zitting 1986-1987

1.3.1. Kamer

1. Openbare vergaderingen

Zittingsdagen	50
Aantal plenaire vergaderingen	68
— voormiddag	21
— namiddag	47
2. Wetgevende werkzaamheden
  - a) *Wetsontwerpen*

Ingediend	45
Door de Senaat overgezonden	37
Door de Senaat geamendeerd	4

Totaal ontvangen

86

Aangenomen	81
Verworpen	17*
Ingetrokken	/
<hr/>	
Totaal onderzochte teksten	98
In behandeling	/
b) <i>Wetsvoorstellen</i>	
Ingediend	224
Aangenomen	22
Verworpen	1
Ingetrokken	6
<hr/>	
Totaal onderzochte teksten	29
In behandeling	195
3. Controlewerkzaamheden	
a) <i>Interpellaties</i>	
Ingediend	320
Besproken	273
Ingetrokken	10
Ingediende moties	132
b) <i>Vragen</i>	
Schriftelijke vragen	4558
Mondelinge vragen	186
Dringende vragen	2
4. Werkzaamheden van de commissies	
a) <i>Vaste commissies</i>	
Aantal	15
Aantal vergaderingen	184
b) <i>Bijzondere commissies</i>	
Aantal	15
Aantal vergaderingen	58

* Op 5 mei 1987 heeft de Kamer beslist om 17 wetsontwerpen die dateren van vorige legislaturen, niet meer te onderzoeken.

1.3.2. *Senaat*

1. Openbare vergaderingen

Zittingsdagen	71
Aantal plenaire vergaderingen	115
— voormiddag	14
— namiddag	71
— avond	40

2. Wetgevende werkzaamheden

a) *Wetsontwerpen*

Ingediend	37
Door de Kamer overgezonden	99
Door de Kamer geamendeerd	1

Totaal ontvangen	137
------------------	-----

Aangenomen	137
Verworpen	/
Ingetrokken	/

Totaal onderzochte teksten	137
----------------------------	-----

3) *Wetsvoorstellen*

Ingediend	146
Aangenomen	11
Verworpen	8
Ingetrokken	4

Totaal onderzochte teksten	23
----------------------------	----

3. Controlewerkzaamheden

a) *Interpellaties*

Ingediend	154
Besproken	145
Ingetrokken	6
Vervallen	3
Moties	55

b) *Vragen*

Schriftelijke vragen	3286
Mondelinge vragen	221

4. Aantal commissievergaderingen	444
----------------------------------	-----

1.4. *Wetten gestemd, bekrachtigd en afgekondigd, verdeeld volgens initiatiefnemer (1)*

1.4.1. *Wetten gestemd, bekrachtigd en afgekondigd tijdens de parlementaire zittingen van 1968 (bijzondere zitting) tot 1984-1985, verdeeld volgens initiatief**

Zitting	Regerings-initiatief		Parlementair initiatief				Totaal
	N	%	Kamer N	Senaat N	Totaal N %		N
EZ 1968	28	96,6	1		1	3,4	29
1968-1969	133	87,5	6	13	19	12,5	152
1969-1970	161	88,5	9	12	21	11,5	182
1970-1971	196	89,1	11	13	24	10,9	220
1971-1972	81	87,1	6	6	12	12,9	93
1972-1973	121	85,2	15	6	21	14,8	142
1973-1974	47	81,0	7	4	11	19,0	58
BZ 1974	57	82,6	6	6	12	17,4	69
1974-1975	171	82,6	17	19	36	17,4	207
1975-1976	168	90,8	9	8	17	9,2	185
1976-1977	95	88,0	5	8	13	12,0	108
BZ 1977	46	97,9			1	2,1	47
1977-1978	141	88,7	7	11	18	11,3	159
1978-1979	52	89,6	3	3	6	10,3	58
BZ 1979	78	96,3	1	2	3	3,7	81
1979-1980	128	88,3	9	8	17	11,7	145
1980-1981	160	88,4	13	8	21	11,6	181
1981-1982	62	86,1	4	6	10	13,9	72
1982-1983	145	89,5	12	5	17	10,5	162
1983-1984	163	95,3	5	3	8	4,7	171
1984-1985	115	74,7	22	17	39	25,3	154
1968-1981	1.863	88,0			253	12,0	2.116
1968-1985	2.348	87,8			327	12,2	2.675

* Pas vanaf de zitting 1969-1970 wordt de initiatiefnemer in de tabellen aangeduid. BZ 1968 en zitting 1968-1969 werden in de *Omnigie* en het *Belgisch Staatsblad* opgezocht.

(1) Cijferreeksen opgesteld door Marc Maes.

1.4.2. Materiële (2) wetten gestemd, bekrachtigd en afgekondigd tijdens de parlementaire zittingen van 1968 (bijzondere zitting) tot en met 1984-1985, verdeeld volgens initiatiefnemer

Zitting	Regeringsinitiatief		Parlementsinitiatief		Totaal
	N	%	N	%	N
BZ 1968	8	88,9	1	11,1	9
1968-1969	87	82,1	19	17,9	106
1969-1970	95	81,9	21	18,1	116
1970-1971	107	81,7	24	18,3	131
1971-1972	40	76,9	12	23,1	52
1972-1973	59	73,7	21	26,3	80
1973-1974	12	52,2	11	47,8	23
BZ 1974	28	70,0	12	30,0	40
1974-1975	81	69,2	36	30,8	117
1975-1976	81	82,6	17	17,4	98
1976-1977	45	77,6	13	22,4	58
BZ 1977	14	93,3	1	6,7	15
1977-1978	61	77,2	18	22,8	79
1978-1979	10	62,5	6	37,5	16
BZ 1979	23	88,5	3	11,5	26
1979-1980	32	65,3	17	34,7	49
1980-1981	54	74,0	19	26,0	73
1981-1982	26	72,2	10	27,8	36
1982-1983	44	72,1	17	27,9	61
1983-1984	59	88,1	8	11,9	67
1984-1985	45	53,6	39	46,4	84
1968-1981	837	76,9	251	23,1	1.088
1968-1985	1.011	75,7	325	24,3	1.336

Bron : *Parlementaire Handelingen*.

(2) Materiële wetten zijn de formele wetten zonder de begrotingen, de goedkeuringen van internationale akten, de verklaringen tot herziening van de Grondwet en de vaststellingen van de legersterkte.

1.5. *Personeelssterkte in de overheidssector*

<i>Sector</i>	<i>Personeelssterkte op 30 juni 1986*</i>
1. Ministeries en wetenschappelijke inrichtingen van de Staat	
Eerste minister	466
Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt	2.557
Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking	3.576
Financiën	36.445
Justitie	6.554
Economische Zaken	3.184
Landbouw	1.783
Middenstand	334
Verkeerswezen	2.230
Onderwijs - Nederlandstalig regime	2.249
Onderwijs - Franstalig regime	1.507
Tewerkstelling en Arbeid	1.632
Sociale Voorzorg	725
Volksgezondheid en Leefmilieu	1.636
Openbare Werken	8.206
Landsverdediging	7.081
Brussels Gewest	184
Totaal	80.349
2. Bijzondere korpsen	
Rechterlijke orde	9.036
Raad van State	208
Provinciegouverneurs, arrondissements-commissarissen, enz.	311
Onderwijs	268.480
Leger	61.040
Rijkswacht	15.854
Totaal	354.929
3. Gemeenschappen en Gewesten	
Ministeries	6.521
Instellingen van openbaar nut	5.912
Totaal	12.433

<i>Sector</i>	<i>Personeelssterkte op 30 juni 1986*</i>
4. Plaatselijke machten	
Gemeenten	93.648
Agglomeraties van gemeenten	2.393
Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn	58.463
Intercommunales	15.863
Provincies	14.615
	<hr/>
Totaal	184.982
5. Instellingen van Openbaar Nut	180.152
6. Wetgevende Macht	1.490
	<hr/>
Algemeen totaal	814.335

* De cijfers voor 1987 zijn nog niet beschikbaar.

Bron : Ministerie van Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt. *Overzicht van de personeelssterkte in de overheidssector. Toestand op 30 juni 1986.*

2. Beleid.

2.1. Publieke financiën

2.1.1. *Ontwerp van begroting voor de ontvangsten en de uitgaven van het Rijk in 1987 (in miljarden BF)*

A. Ontvangsten	
— Lopende ontvangsten	1.449,0
— Kapitaalontvangsten	3,6
Totaal	1.452,6
B. Uitgaven	
— Lopende uitgaven	1.695,2
— Kapitaaluitgaven	173,0
Totaal	1.868,2
C. Saldo	
— Saldo van de lopende verrichtingen	— 246,2
— Saldo van de kapitaalverrichtingen	— 169,4
Netto saldo	— 415,6
D. Saldo van de schatkistverrichtingen	— 2,2
E. Netto te financieren saldo	— 417,8
F. Aflossingen van de Rijksschuld	122,4
G. Bruto te financieren saldo	— 540,2

2.1.2. Raming van de ontvangsten en de uitgaven van de verschillende ministeries in 1987 (in miljoenen BF)

	Lopende ont- vangsten	Kapi- taal- ont- vangen	Totaal	Lopende uitgaven*	Kapitaal- uitgaven	Totaal
Eerste minister	44,3	2,0	46,3	a) 1.635,6	a) 900,9 b) 6.235,5 c) 7.386,0	a) 2.536,5 b) 6.235,5 c) 7.386,0
Justitie	680,1		680,1	a) 23.035,0	a) 548,1 b) 50,0 c) 50,0	a) 23.583,1 b) 50,0 c) 50,0
Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt	333,7		333,7	a) 88.367,5	a) 379,4 b) 120,3 c) 77,6	a) 88.746,9 b) 120,3 c) 77,6
Buitenlandse Zaken, Buiten- landse Handel en Ontwik- kelingssamenwerking	205,3		205,3	a) 11.249,8 b) 186,8	a) 103,4 b) 495,1 c) 321,0	a) 11.353,2 b) 681,9 c) 321,0
Financiën	1.427.659,7	3.584,7	1.431.244,4	a) 34.937,3	a) 7.227,1 b) 15,4	a) 42.164,4 b) 15,4
Landsverdediging	119,1		119,1	a) 79.719,7 b) 21.307,7 c) 2.485,5	a) 209,1 b) 4.388,6 c) 3.719,5	a) 79.928,8 b) 25.696,3 c) 6.205,0
Landbouw	17,5	2,0	19,5	a) 10.825,8	a) 1.049,9 b) 74,6 c) 76,4	a) 11.875,7 b) 74,6 c) 76,4
Economische Zaken	370,6	11,2	381,8	a) 39.095,2	a) 3.775,6 b) 550,5 c) 68,2	a) 42.870,8 b) 550,5 c) 68,2
Verkeerswezen	2.798,1	40,0	2.838,1	a) 76.255,1	a) 5.767,5 b) 17.964,0 c) 18.182,3	a) 82.022,6 b) 17.964,0 c) 18.182,3
Posten, Telegrafie en Telefonie	7.604,5		7.604,5	a) 14.658,3	a) 0,5 b) 622,0	a) 14.658,8 b) 622,0
Openbare Werken	167,0		167,0	a) 75.938,2 b) 26,0 c) 61,0	a) 26.815,6 b) 15.962,0 c) 17.366,2	a) 102.753,8 b) 15.988,0 c) 17.427,2
Pensioenen				a) 181.304,6		a) 181.304,6
Middenstand				a) 6.172,6	a) 2.407,3	a) 8.579,9
Tewerkstelling en Arbeid	77,0		77,0	a) 53.290,3	a) 18,0	a) 53.308,3
Sociale Voorzorg	31,0		31,0	a) 145.297,6	a) 2.224,8	a) 147.522,4
Onderwijs - Nederlandstalig regime	86,5		86,5	a) 150.510,9	a) 960,2 b) 420,0 c) 360,0	a) 151.471,1 b) 420,0 c) 360,0
Onderwijs - Franstalig regime	78,9		78,9	a) 116.858,9	a) 792,6 b) 400,0 c) 340,0	a) 117.651,5 b) 400,0 c) 340,0
Volksgezondheid en Gezin	106,5		106,5	a) 41.712,8	a) 2.065,7 b) 730,8 c) 360,8	a) 43.778,5 b) 730,8 c) 360,8

* a) Niet-gesplitste kredieten.
b) Ordonnanceringskredieten.
c) Vastleggingskredieten.

2.1.3. *Begroting van de Vlaamse Gemeenschap (in miljoenen BF)*

A. Ontvangsten

1. Dotaties

a) Wettelijke dotaties	70.635,0
b) Aanvullende dotaties	1.793,5
c) Bijkomende dotatie	480,7

Totaal 72.909,2

2. Ristorno's

a) Gemeenschapsaangelegenheden	5.898,3
b) Gewestelijke aangelegenheden	8.232,1

Totaal 14.130,4

3. Successierechten 1.411,0

4. Eigen ontvangsten 750,0

5. Begrotingsontvangsten komende
van de saldi van de fondsen 1.263,4

Algemeen totaal 90.464,0

B. Uitgaven

1. Werkingslasten van de organen
van de Vlaamse Gemeenschap 4.772,5

2. Uitgaven m.b.t. Gemeenschaps-
bevoegdheden 47.522,5

3. Uitgaven m.b.t. de Gewestbe-
voegdheden 39.940,4

Algemeen totaal 92.235,4

2.1.4. *Begroting van het Waalse Gewest (in miljoenen BF)*

A. Ontvangsten

1. Dotaties	
a) Wettelijke dotaties	23.801,7
b) Aanvullende dotatie	677,1
c) Bijkomende dotatie	359,6
	<hr/>
Totaal	24.838,4
2. Belastingristorno's	2.705,7
3. Eigen middelen	435,1
4. Diverse opbrengsten	476,1
	<hr/>
Algemeen totaal	28.455,3

B. Uitgaven

1. Deel Ministerie van het Waalse Gewest	
a) Niet - gesplitste kredieten	19.962,6
b) Vastleggingskredieten	11.537,0
c) Ordonnanceringskredieten	9.600,2
2. Deel dotatie	108,4

2.1.5. *Begroting van de Franse Gemeenschap (in miljoenen BF)*

A. Ontvangsten

1. Dotaties	
a) Wettelijke dotaties	32.170,1
b) Dotatie betreffende de betaling van de saldi van de vorige jaren	657,1
	<hr/>
Totaal	32.827,2
2. Ristorno's	2.720,2
3. Diverse opbrengsten	58,8
	<hr/>
Algemeen totaal	35.606,2

B. Uitgaven

1. Niet - gesplitste kredieten	31.236,0
2. Vastleggingskredieten	1.597,5
3. Ordonnanceringskredieten	1.685,2

2.2. Economie

2.2.1. Evolutie van het Bruto Nationaal Produkt*

	BNP tegen marktprijs in werkelijke prijzen		BNP tegen marktprijs in constante prijzen (in prijzen 1980)	
	Absolute cijfers (in miljarden BF)	Groei- percentage	Absolute cijfers (in miljarden BF)	Groei- percentage
1982	3.940,2	8,4	3.499,7	1,2
1983	4.178,6	6,1	3.507,0	0,2
1984	4.497,6	7,6	3.587,3	2,3
1985	4.811,7	7,0	3.636,8	1,4
1986	5.133,3	6,7	3.737,5	2,8

* In de recente nummers van het *Statistisch Tijdschrift*, worden herberekende cijfers van het BNP weergegeven. Vandaar de verschillen met gegevens in vorige Statistische Overzichten.

Bron : NIS, *Statistisch Tijdschrift*.

2.2.2. Conjunctuurindicator van de Nationale Bank (Basis: juli 1974 - juni 1981 = 100).

	Gezamenlijke curve
1982	100,8
1983	102,3
1984	109,6
1985	111,3
1986	108,4
1987 januari	108,0
februari	109,2
maart	107,3
april	109,5
mei	108,6
juni	111,5
juli	110,6
augustus	110,6
september	112,6
oktober	112,5
november	115,5
december	115,3

Bron : NBB.

2.2.3. *Indexcijfers van de industriële productie.*

a) Bruto indexcijfers van de nationale industriële productie - algemene indexcijfers (Basis 1980 = 100)

	<i>Exclusief bouwnijverheid</i>	<i>Inclusief bouwnijverheid</i>
1982	97,5	93,5
1983	99,3	90,9
1984	102,0	90,4
1985	103,6	90,2
1986	104,6	91,1
1987 januari	102,6	80,4
februari	104,3	84,7
maart	111,0	93,5
april	110,2	98,6
mei	103,3	91,9
juni	110,9	100,8
juli	85,0	69,2
augustus	96,3	87,9
september	115,3	105,0
oktober	119,2	107,6
november	107,8	95,6
december	100,8	84,0

Bron : NIS, *Industriële Statistieken.*

b) Bruto indexcijfers van de regionale industriële productie - algemene indexcijfers (Basis: 1980 = 100)

	<i>Vlaams Gewest (— arrondissement Halle-Vilvoorde)</i>		<i>Waals Gewest</i>		<i>Brussels Gewest (+ arrondissement Halle-Vilvoorde)</i>	
	<i>Exclusief bouw- nijverheid</i>	<i>Inclusief bouw- nijverheid</i>	<i>Exclusief bouw- nijverheid</i>	<i>Inclusief bouw- nijverheid</i>	<i>Exclusief bouw- nijverheid</i>	<i>Inclusief bouw- nijverheid</i>
1982	102,2	97,9	89,5	87,1	92,8	87,8
1983	106,6	97,8	88,9	83,3	88,1	76,8
1984	107,0	95,8	95,7	84,7	90,4	78,0
1985	111,3	98,0	93,8	82,8	88,5	71,4
1986	112,9	99,5	91,0	79,5	95,4	79,6
1987 januari	111,7	89,5	88,0	68,8	92,9	66,3
februari	114,4	95,3	87,6	70,5	95,5	70,5
maart	121,7	104,4	94,2	79,2	102,1	78,6
april	120,0	108,8	96,1	87,2	96,8	78,8
mei	109,9	98,9	92,8	84,1	95,2	76,5
juni	119,5	108,7	96,4	89,7	102,5	84,1
juli	93,8	77,9	75,2	61,6	63,7	47,7
augustus	104,8	88,9	89,5	89,8	83,0	80,8
september	127,0	115,9	99,8	93,8	103,8	86,5
oktober	127,7	116,0	108,1	99,7	108,5	89,6
november	118,1	105,2	98,2	88,4	90,4	74,9
december	111,2	94,3	89,0	74,2	85,9	65,5

Bron : NIS, *Weekbericht.*

2.2.4. *Indexcijfers van de consumptieprijzen*

	<i>Algemeen indexcijfer</i>	<i>Levens- middelen</i>	<i>Andere produkten dan levens- middelen</i>	<i>Diensten</i>	<i>Huur</i>
Basis : juli 1984 - juni 1975 = 100					
1982	166,58	153,94	166,01	178,01	173,24
1983	179,35	166,93	177,47	192,09	188,85
Basis : 1981 = 100					
1984	123,84	127,50	124,39	120,19	123,95
1985	129,87	131,88	131,52	125,82	130,09
1986	131,56	134,44	129,00	132,38	134,96
1987 januari	132,43	133,63	129,90	134,31	136,73
februari	132,69	133,57	129,51	134,91	140,92
maart	132,83	133,88	129,67	135,03	140,40
april	133,44	133,92	130,25	136,19	140,77
mei	133,50	133,51	130,37	136,49	140,95
juni	133,65	133,25	130,62	136,88	140,88
juli	134,12	133,47	130,74	138,10	141,18
augustus	134,54	134,69	130,96	138,29	141,20
september	134,30	134,72	130,59	137,95	141,32
oktober	134,16	134,90	130,93	136,88	140,98
november	133,75	133,78	130,81	136,35	141,64
december	133,79	133,43	130,77	136,81	141,71

Bron : NIS, *Statistisch Tijdschrift*.

2.3. *Tewerkstelling en werkloosheid*2.3.1. *Tewerkgestelden in de primaire, secundaire en tertiaire sector**

	<i>Primaire sector</i>	<i>Secundaire sector</i>	<i>Tertiaire sector</i>	<i>Hertewerkstellings- programma's**</i>
1982	106.768	1.144.657	2.420.908	64.564
1983	106.065	1.106.098	2.421.485	74.865
1984	106.085	1.083.094	2.445.532	69.688
1985	104.952	1.069.234	2.488.102	112.729
1986	103.195	1.058.022	2.536.720	126.678

* Cijfers voor 1987 zijn nog niet beschikbaar.

** Hierin zijn o.a. begrepen : het Bijzonder Tijdelijk Kader, het Derde Arbeidscircuit, de Tewerkgestelde werklozen en de jongerenstages. Deze categorie is enkel pro memorie toegevoegd, vermits de gegevens in de drie sectoren zijn opgenomen.

Bron : Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid.

2.3.2. *Ontwikkeling van de bruto-uurlonen in de nijverheid (Basis : oktober 1980 = 100)**

1982	113,8	1987 januari	131,5
1983	119,1	april	133,5
1984	125,4	juli	133,7
1985	129,1	oktober	133,5
1986	131,2		

* Deze cijfers zijn de resultaten van de beperkte driemaandelijksse enquête naar de ontwikkeling van de verdiende bruto-uurlonen van de mannelijke meerderjarige arbeiders in de nijverheid.

Bron : NIS, *Weekbericht*.

2.3.3. *Evolutie van het absoluut aantal uitkeringsgerechtigde volledig werklozen**

	Rijk	Vlaams Gewest	Waal Gewest	Brussels Gewest
1982	456 579	258.256	150 259	48.064
1983	504.962	285.144	164.949	54.869
1984	512.400	285.157	173.876	53.367
1985	477.254	252 438	170.938	53 878
1986	442.348	225.124	167.004	50.220
1987 januari	461.982	239.411	175.754	46.817
februari	453.368	233.663	174 010	45.695
maart	450 343	229.346	174.856	46.141
april	442.179	222.483	173.172	46.524
met	432.195	214.624	171.351	46 220
juni	424.390	211 688	166.975	45.727
juli	437.965	220.114	171.303	46.548
augustus	428 962	212.315	171.904	44.743
september	423.218	210.442	169 151	43.625
oktober	422 567	211.087	167.545	43.935
november	417.179	210.064	163.571	43.544
december	422.217	214.359	163.626	44.232

* Absoluut aantal uitkeringsgerechtigde volledig werklozen, met uitsluiting van de oudere uitkeringsgerechtigde volledig werklozen, die nog werkloosheidsuitkeringen ontvangen, maar die op hun aanvraag, niet meer als werkzoekende zijn ingeschreven.

Bron : NIS, *Statistisch Tijdschrift*.

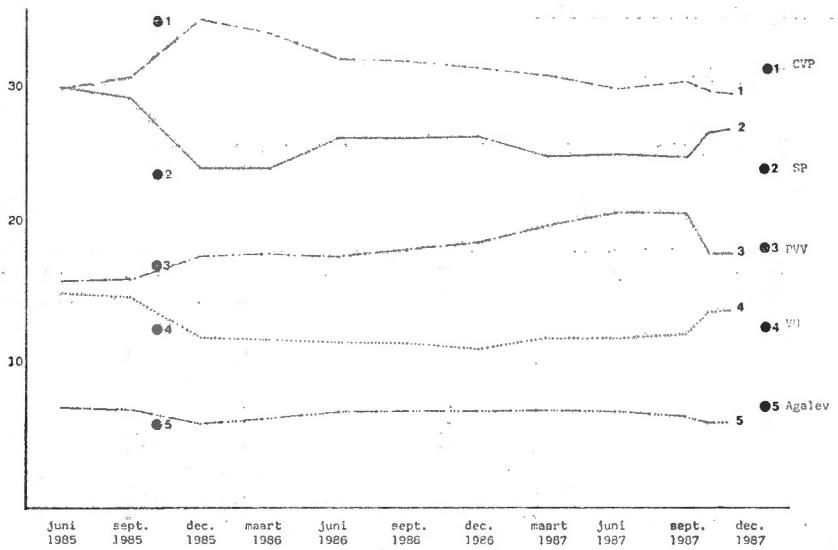
3. Legitimiteitsindicatoren.

3.1. Publieke opinie

3.1.1. Stemintenties volgens de opiniepeilingen

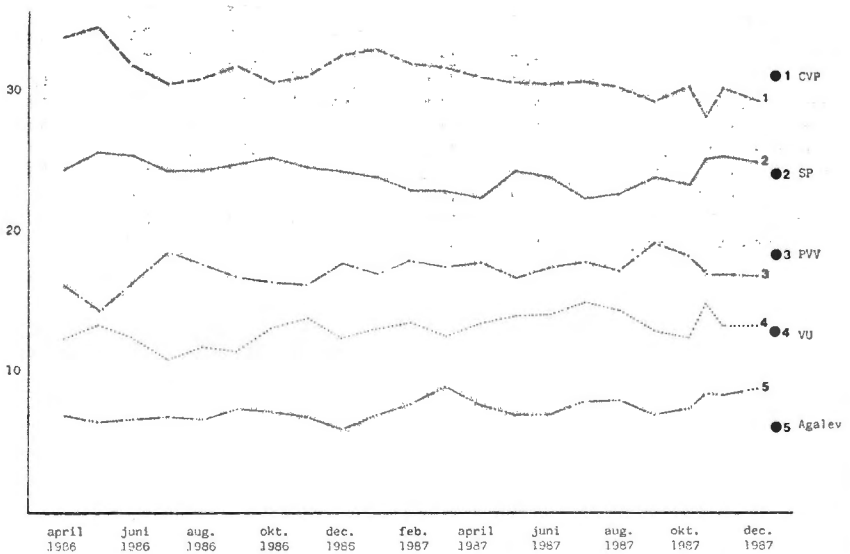
a) Vlaanderen

<i>Peilingen / Verkiezing</i>	<i>CVP</i>	<i>SP</i>	<i>PVV</i>	<i>VU</i>	<i>Agalev</i>	<i>Andere</i>
MARKETING UNIT						
September 1986	31,9	26,3	18,1	11,7	6,9	5,1
December 1986	31,4	26,4	18,9	11,9	6,8	4,6
Maart 1987	30,9	25,0	20,1	12,1	6,9	5,0
Juni 1987	29,9	25,1	21,1	12,1	6,8	5,0
September 1987	30,3	25,0	21,0	12,3	6,5	4,9
Oktober 1987	29,7	26,8	18,1	13,9	6,0	5,5
November 1987	29,5	27,0	18,1	14,0	6,0	5,4
<i>Parlementsverkiezingen</i>	<i>31,4</i>	<i>24,2</i>	<i>18,5</i>	<i>12,9</i>	<i>7,3</i>	<i>5,7</i>
DIMARSO						
September 1986	32,0	25,0	17,0	11,4	7,5	7,1
Oktober 1986	30,8	25,6	16,6	13,2	7,3	6,5
November 1986	31,2	24,7	16,3	13,9	6,9	7,0
December 1986	32,7	24,5	17,9	12,5	6,0	6,4
Januari 1987	33,2	24,1	17,2	13,1	7,0	5,4
Februari 1987	32,2	23,1	18,1	13,6	7,8	5,2
Maart 1987	31,9	23,1	17,7	12,6	9,0	5,6
April 1987	31,2	22,6	17,9	13,5	7,8	7,0
Mei 1987	30,8	24,4	16,8	14,1	7,1	6,8
Juni 1987	30,7	24,0	17,6	14,2	7,1	6,5
Juli 1987	30,9	22,5	17,9	15,0	8,0	5,7
Augustus 1987	30,5	22,8	17,3	14,4	8,1	6,9
September 1987	29,4	24,0	19,3	13,0	7,1	7,2
Oktober 1987 (1-13)	30,6	23,5	18,3	12,5	7,5	7,4
Oktober 1987 (21-29)	28,3	25,3	17,1	14,9	8,5	5,9
November 1987	30,4	25,5	17,1	13,3	8,4	5,3
December 1987 (4-8)	29,5	25,1	17,0	13,3	8,8	6,3
<i>Parlementsverkiezingen</i>	<i>31,4</i>	<i>24,2</i>	<i>18,5</i>	<i>12,9</i>	<i>7,3</i>	<i>5,7</i>

• Uitslag van de Kamerverkiezingen.

GRAFIEK 1. — Stemintenties in Vlaanderen. Opiniepeiling Marketing Unit.

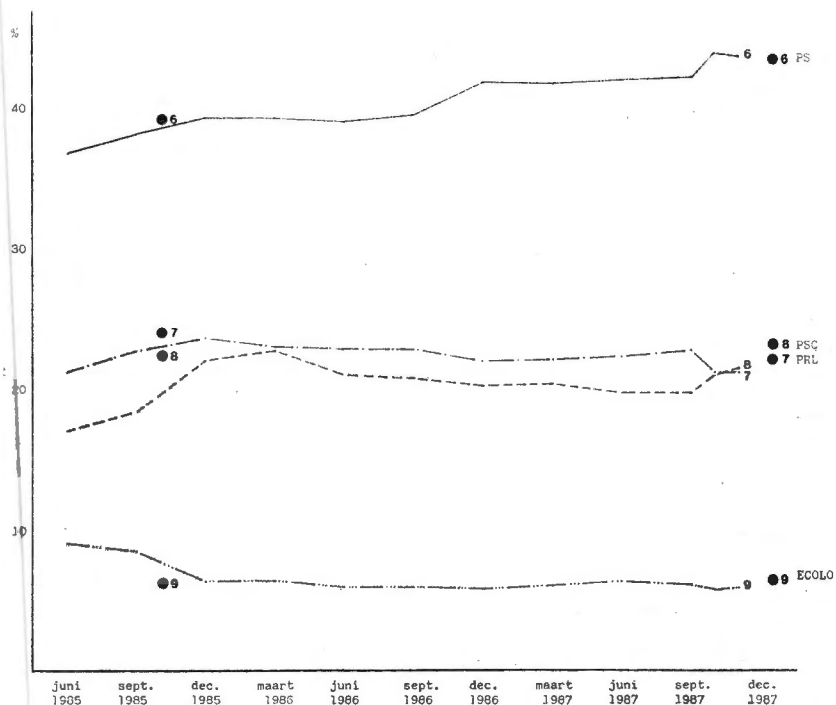

• Uitslag van de Kamerverkiezingen.

GRAFIEK 2. — Stemintenties in Vlaanderen. Opiniepeiling Dimarso.

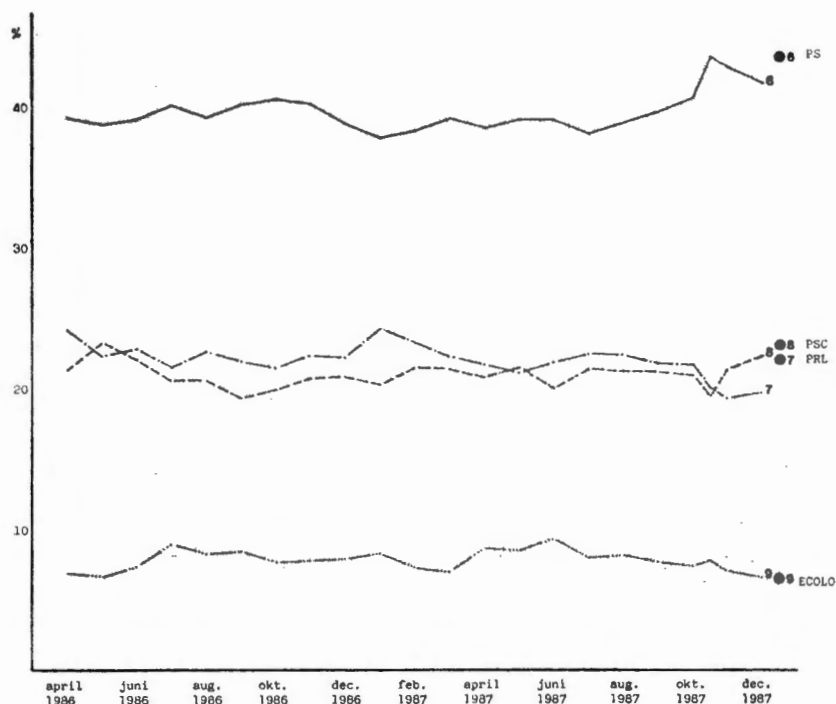
b) Wallonië

<i>Peiltingen / Verkiezing</i>	<i>PS</i>	<i>PRL</i>	<i>PSC</i>	<i>Ecolo</i>	<i>Andere</i>
MARKETING UNIT					
September 1986	39,7	23,0	20,9	6,0	10,4
December 1986	42,1	22,1	20,3	5,9	9,6
Maart 1987	42,0	22,2	20,5	6,1	9,2
Juni 1987	42,2	22,4	19,9	6,3	9,2
September 1987	42,5	22,9	19,9	6,1	8,6
Oktober 1987	44,2	21,3	21,1	5,8	7,6
November 1987	44,0	21,3	21,6	5,9	7,2
<i>Parlementsverkiezingen</i>	<i>43,9</i>	<i>22,2</i>	<i>23,2</i>	<i>6,5</i>	<i>4,2</i>
DIMARSO					
September 1986	40,4	22,1	19,6	8,6	9,3
Oktober 1986	40,8	21,6	20,1	7,8	9,7
November 1986	40,5	22,5	20,9	7,9	8,2
December 1986	39,1	22,4	21,0	8,0	9,5
Januari 1987	38,1	24,4	20,5	8,3	8,7
Februari 1987	38,6	23,5	21,7	7,4	8,8
Maart 1987	39,5	22,5	21,6	7,1	9,2
April 1987	38,8	21,9	21,0	8,7	9,6
Mei 1987	39,4	21,3	21,7	8,5	9,1
Juni 1987	39,4	22,1	20,2	9,4	8,9
Juli 1987	38,3	22,7	21,5	8,0	9,5
Augustus 1987	39,1	22,7	21,4	8,2	8,6
September 1987	39,9	22,0	21,3	7,7	9,1
Oktober 1987 (1-13)	40,8	21,8	21,1	7,4	8,9
Oktober 1987 (21-29)	43,9	20,2	19,6	7,8	8,5
November 1987	43,2	19,4	21,6	7,1	8,7
December 1987 (4-8)	42,0	19,9	22,5	6,7	8,9
<i>Parlementsverkiezingen</i>	<i>43,9</i>	<i>22,2</i>	<i>23,2</i>	<i>6,5</i>	<i>4,2</i>

• Uitslag van de Kamerverkiezingen.

GRAFIEK 3. — Stemintenties in Wallonië. Opintepelling Marketing Unit.

• Uitslag van de Kamerverkiezingen.

GRAFIEK 4. — Stemintenties in Wallonië. Opiniepeiling Dimarso.

c) Brussel

Peilingen / Verkiezing	CVP	PSC	SP	PS	PVV	PRL	VU	FDF	Agalew Ecolo	Andere
MARKETING UNIT										
September 1986	13,0	7,0	9,3	12,4	9,2	19,2	7,6	5,1	4,8	12,4
December 1986	13,0	7,1	9,1	12,6	9,4	19,5	7,7	5,0	4,8	11,8
Maart 1987	12,7	6,9	8,8	12,5	9,6	19,9	7,7	4,8	4,8	12,3
Juni 1987	11,7	6,6	9,1	12,6	9,7	19,8	7,8	5,0	4,9	12,8
September 1987	12,0	6,9	9,1	12,5	9,6	19,9	7,7	4,8	4,9	12,6
Oktober 1987	11,9	7,2	9,3	13,2	9,7	20,1	8,0	4,8	4,9	10,9
November 1987	12,2	7,7	9,2	13,1	9,7	20,1	8,0	4,8	5,1	10,1
Parlementsverkiezingen	13,9	6,3	9,0	15,5	9,6	19,0	6,7	8,2	4,3	7,5

Bron : — Dimarso, Maandelijkse opiniepeiling naar de stemintenties.

Publikatie : *De Standaard*.

— Marketing Unit, De seizoensbarometer van de publieke opinie.

Publikatie : *La Libre Belgique*.

3.1.2. Populariteit van een aantal politici in België*

	September 1986	December 1986	Maart 1987	Juni 1987	September 1987	November 1987
Martens	44	42	43	40	41	43
Tindemans	37	38	38	37	35	40
Van Miert	30	29	27	29	26	30
Eyskens	34	34	35	34	37	39
Verhofstadt	29	29	29	29	26	30
De Croo	28	29	30	31	26	28
Swaelen	18	20	19	17	17	20
Dehaene	NG**	NG	17	16	16	18
Claes	30	28	27	28	22	21
Schiltz	22	19	18	18	18	20
Geens	24	24	24	24	23	25
Neyts	22	22	23	24	21	27
Gabriëls	NG	18	16	16	17	20

* Deze cijfers zijn het percentage respondenten dat een positief antwoord geeft op de vraag : « Kunt U van elk van de volgende personen zeggen of U al dan niet wenst dat zij een belangrijke politieke invloed uitoefenen tijdens de komende maanden ? »

** Niet vermeld door de respondenten.

Bron : Marketing Unit, De seizoensbarometer van de publieke opinie.
Publikatie : *La Libre Belgique*.

3.1.3 Populariteit van de Eerste Minister*

	September 1986	December 1986	Maart 1987	Juni 1987	September 1987	November 1987
Rijk	44	42	43	40	41	43
Vlaanderen	54	54	55	50	52	55
Wallonië	27	25	25	26	26	28
Brussel	40	37	36	31	32	32

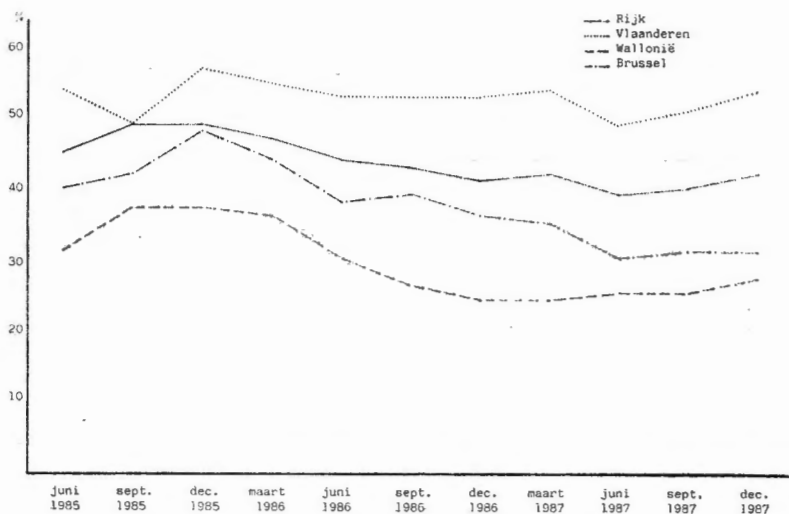
* Deze cijfers stellen het percentage respondenten voor dat wenst dat Martens tijdens de komende maanden een belangrijke politieke invloed uitoefent.

Bron : Marketing Unit, De seizoensbarometer van de publieke opinie.
Publikatie : *La Libre Belgique*.

3.2. Partijsteun : ledenaantallen

Zie : M. MAES, *De ledenaantallen van de politieke partijen in België, 1945-1987. Een documentaire studie.* Leuven, Afdeling Politologie. K.U. Leuven, 1988, 172 blz.

Zie : M. VERMINCK, *Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1985 en 1986.* In : *Res Publica*, 1987, nr. 3, blz. 449-508.
M. VERMINCK, *Morphologie des partis politiques francophones en 1986 et 1987.* In : *Res Publica*, 1988, nr. 2-3, blz. 311-343.

GRAFIEK 5. — Populariteit van de Eerste Minister.

3.3. Sociale verkiezingen 1987*

	Ondernemingsraad			
	Vlaams Gewest	Waals Gewest	Brussels Gewest	Rijk
ABVV	36,61	50,99	39,76	40,83
ACV	53,31	40,83	42,88	47,82
ACLVB	7,83	4,71	9,75	7,54
NCK	1,36	1,71	4,96	2,30
Onafhankelijke lijsten	0,89	1,76	2,64	1,52

	Comité voor Veiligheid, Gezondheid en Verfraaiing van de werkplaats			
	Vlaams Gewest	Waals Gewest	Brussels Gewest	Rijk
ABVV	36,73	51,82	43,48	41,88
ACV	54,68	42,38	44,74	49,57
ACLVB	8,60	5,81	11,78	8,55

* In percentages.

Bron : Officiële resultaten sociale verkiezingen 1987.

3.4. Protestgedrag : stakingen begin 1986*

	Aantal geschillen	Aantal betrokken vestigingen	Werkstakers	Aantal verloren arbeidsdagen
Januari	3	3	2.566	11.331
Februari	3	3	687	6.097

* Verdere gegevens zijn nog niet beschikbaar.

Bron : NIS, Statistisch Tijdschrift.

Verdere gegevens omtrent het protestgedrag zijn te vinden in : *De maatschappelijke vraag. Een component van de politieke conjunctuur. Maandoverzicht.* Leuven, Afdeling Politologie, 1987 en 1988.

Wallonie 87 :

Les enjeux économiques, politiques et culturels

---

par Michel COLLINGE

Assistant au département de sociologie
de l'Université Catholique de Louvain

et Michel QUÉVIT

Professeur de développement régional à l'Université Catholique de Louvain

★

Présenter l'année 1987 en Wallonie relève d'un défi.

L'ensemble de la politique nationale et même européenne a sans conteste influencé les enjeux économiques, politiques et culturels en Wallonie. D'autre part, l'interaction des enjeux économique, communautaire et culturel semble se confirmer dans la Wallonie de 1987.

Tout ne pouvait être abordé dans les limites de ce texte. Des choix ont dû s'opérer.

Dans une première partie, nous analyserons la situation économique de la Wallonie en 1987. L'accent sera mis sur son évolution et ses implications structurelles et conjoncturelles. Cette analyse nous conduira à nous interroger, dans la perspective européenne de 1992, sur le concept de Belgique à deux vitesses qui a été au centre du débat de politique économique.

Un second chapitre traitera des enjeux communautaire et électoral. Les développements de l'affaire Happart durant 1987 a fait naître autour de cette problématique une symbolique liée aux principes fondamentaux de notre système politique. Les élections, issues de la crise fouronnaise, ont clairement montré le parallélisme entre les enjeux économiques et communautaires en Wallonie.

Enfin, nous terminerons par une analyse de la problématique culturelle au travers du sentiment d'appartenance, permettant de percevoir le phénomène d'identité en Wallonie. L'étude du sentiment d'appartenance en Wallonie montre que l'identité est associée à la problématique économique de la région wallonne.

I. La situation économique de la Wallonie en 1987.

La situation économique de la Wallonie doit s'apprécier tant en fonction de l'évolution structurelle que conjoncturelle de l'économie européenne et belge. En effet, l'économie wallonne largement exportatrice dans l'ensemble européen dépend étroitement des mouvements conjoncturels de l'activité économique européenne mais elle est aussi tributaire d'un long processus structurel de désindustrialisation dans les secteurs lourds de son économie et tout particulièrement le secteur de la métallurgie. Rappelons que le bloc sidérurgie-non-ferreux et fabrications métalliques représente encore 44 % de la production industrielle wallonne et qu'il constitue 53,6 % des livraisons industrielles étrangères de la région contre 45,4 % pour l'ensemble de l'économie belge.

C'est à ces deux niveaux — structurel et conjoncturel — qu'il importe donc d'apprécier l'avenir économique de cette région. Certes, comparée à la Flandre moins marquée par un tissu industriel traditionnellement vieilli, l'écart économique entre les deux régions déjà constaté au début des années 70 s'est maintenu. C'est ce qui a conduit certains responsables politiques flamands à parler de Belgique à deux vitesses. Le débat de politique économique des pouvoirs publics en 1987 a fortement été marqué par ce type de discours dont la finalité politique et idéologique est évidente. Dans la réalité, il importe de faire la part entre la réalité économique concrète dans sa double dimension structurelle et conjoncturelle et la signification politique qui en est tirée. Tel est le but de la première partie de cet article.

A. L'ÉVOLUTION STRUCTURELLE DE L'ÉCONOMIE WALLONNE ET SES IMPLICATIONS EN 1987.

L'évolution structurelle de l'économie wallonne au cours des deux dernières décennies, s'est caractérisée par deux mutations importantes dont les effets négatifs vont se faire sentir aux travers de la politique d'austérité menée par le gouvernement belge depuis quatre ans.

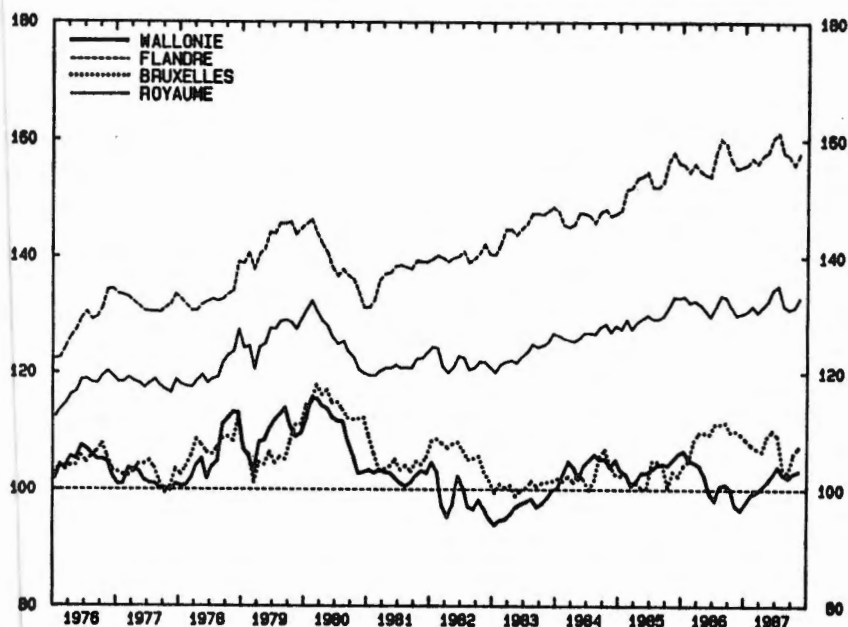
La perte de compétitivité de l'industrie wallonne sur le plan européen et mondial ont entraîné des restructurations fondamentales dans le domaine du textile, de la métallurgie et de l'énergie au travers de plans financés principalement par les pouvoirs publics. Ces diverses restructurations se sont concrétisées principalement par des investissements défensifs ou de rationalisation qui ont entraînés des pertes d'emplois sérieuses sans qu'il ne fut entamé de la part des pouvoirs publics de politique de reconversion industrielle. Dès ce moment, l'écart écono-

mique entre la Wallonie et la Flandre n'a fait que s'amplifier pour arriver à un point de non retour.

C'est ce qu'indique clairement le tableau I relatif à l'évolution de la production industrielle régionale. A l'indice 100 en 1970, la production industrielle wallonne oscille autour de la barre de 100 tandis que celle de la Flandre atteint l'indice 155. D'un côté, la production industrielle stagne tandis que de l'autre, elle s'envole... (1).

TABLEAU I
Production industrielle régionale
Indices 1970 = 100 (VSE, MM 3 M)

Sources : IRES.

Parallèlement aux pertes d'emplois dans l'industrie, l'économie wallonne a, d'autre part, connu une progression importante de son emploi dans les services. Cette progression n'a certes, pas compensé les pertes de l'emploi industriel mais elle a ammorti le choc social inhérent aux restructurations. Cependant, élément essentiel de la compréhension de la dynamique économique en Wallonie, le développement du secteur tertiaire

(1) Ministère de la Région Wallonne, Tableau de Bord de l'économie wallonne, mise à jour de mars 1988.

s'est concentré principalement dans les services de consommation : administration publique, santé, enseignement...

C'est ce qui apparait au tableau II relatif à l'évolution de l'emploi par provinces de 1973 à 1982 à partir d'une analyse Shift-Share (2). Pour la Wallonie, les pertes d'emploi se sont concentrées dans l'industrie

TABLEAU II
Evolution de l'emploi 1973-1982 (analyse Shift-Share)

<i>Provinces</i>	<i>Différentiel</i>	<i>Net shift</i>	<i>Secteurs +</i>	<i>Secteurs -</i>
Anvers	+	+	Services de production et de consommation	Industrie
Flandre Occidentale	+	+	Services de production et de consommation	Industrie
Flandre Orientale	+	-	Services de production et de consommation	Agriculture et industrie
Limbourg	+	+	Services de production et de consommation	Agriculture et industrie
Brabant Flamand	+	+	Services de production et de consommation	Agriculture et industrie
Liège	-	-	Services de consommation	Agriculture et industrie
Hainaut	-	-	Services de consommation	Agriculture et industrie
Namur	+	+	Services de production et de consommation	Agriculture et industrie
Luxembourg	+	+	Services de consommation	Industrie
Brabant Wallon	+	+	Services de production et de consommation	Agriculture et industrie
Bruxelles Capitale	-	-	Services de production et de consommation	Agriculture et industrie

Sources : M. Quevit. Rider.

et l'agriculture et les gains d'emploi dans les services de consommation tandis que toutes les provinces flamandes voient s'accroître leur emploi tant dans les services de production que dans les services de consommation.

De cette double constatation, une première conclusion s'impose à savoir que la politique des pouvoirs publics s'est efforcée non pas de

(2) M. QUÉVIT, Territorial Desequilibria and Regional Politics in Belgian Context, Ve Conférence de la Confédération Européenne des Associations nationales d'économie, Bormio, Italie, juin 1986.

reconvertir le tissu productif régional mais de suppléer aux pertes d'emplois industriels par la création d'emplois non productifs largement dépendants du financement public. Cette « politique défensive » des pouvoirs publics mise en place au cours des années 60-70 aura pour résultat que les politiques d'austérité des pouvoirs publics entre 1984 et 1987 produiront des effets négatifs plus sensibles sur l'économie wallonne que sur le reste du pays puisqu'elle a porté non seulement sur la restructuration des secteurs industriels mais aussi sur la compression de l'emploi dans l'ensemble des secteurs publics et parapublics (enseignement, santé, communication, pouvoirs locaux, etc...). Rares furent, dès lors, les catégories socioprofessionnelles qui ne furent pas touchées par l'austérité. Nous voudrions en prendre pour preuve la situation du chômage.

Le taux de chômage en Wallonie atteint en 1987 le score de 22 % contre 14 % en Flandre. En outre, depuis 1985, nous assistons à un léger recul du chômage en Flandre tandis que cette tendance ne s'est guère manifestée en Wallonie (3). En 1987, le chômage a augmenté de 11.000 unités au Sud du pays et seulement de 3000 unités au Nord. Plus manifeste encore d'un déséquilibre structurel entre les deux régions est la situation du chômage selon le sexe. En Wallonie, le taux de chômage masculin est particulièrement élevé comparé à la Flandre : 17 % de chômeurs contre 8 %. Le chômage féminin reste très élevé dans les deux régions mais l'écart y est moindre : respectivement 30 % et 23 %.

Cet impact plus sévère de la politique d'austérité du gouvernement belge sur l'économie wallonne est à mettre en relation avec les résultats électoraux de 1987 que nous analyserons plus loin. Notons simplement que ces élections législatives se sont caractérisées par un divorce entre le Nord et le Sud du pays. La Flandre a manifestement voté pour le maintien de la politique économique du Gouvernement Martens VII tandis que la Wallonie s'y est opposé en portant le parti socialiste à son score historique de 44 % des électeurs wallons.

L'évolution économique conjoncturelle de la Wallonie en 1987.

Dans ce contexte général de dépression économique, l'année 1987 laisse-t-elle entrevoir des perspectives économiques plus favorables pour la Wallonie. Dans son dernier relevé du tableau de bord de l'économie wallonne, l'IRES dresse un panorama de la situation. Il relève quelques indices positifs à savoir une croissance de la production industrielle plus soutenue qu'en Flandre (en Novembre 87, le taux de croissance s'élève à + 4,3 % en Wallonie contre + 0,0 % en Flandre). Cette situation

---

(3) Ministère de la Région Wallonne, *Ibidem*.

est cependant due à l'évolution favorable de la sidérurgie sous l'effet de la demande internationale (4).

Autre indication favorable, l'évolution de l'investissement. Ainsi que le constate les analystes de l'IRES, « depuis 1985, les investissements dans les industries manufacturières wallonnes semblent se redresser — sans toutefois atteindre la niveau observé en Flandre ». Après un ralentissement en 1986, ce redressement est très soutenu en 1987 et, ce également dans les services. La situation de l'économie wallonne n'est cependant pas aussi positive pour tous les indicateurs économiques. Nous avons déjà relevé la situation du chômage. En ce qui concerne les faillites et fermetures d'entreprises, après une année nettement plus favorable en Wallonie qu'en Flandre, l'année 1987 voit s'inverser la tendance avec 5,2 % de faillites et 9,8 % de travailleurs touchés par les fermetures d'entreprises alors qu'en Flandre ces évolutions sont négatives.

C'est donc à un diagnostic mitigé qu'aboutit une lecture conjoncturelle de la situation de l'économie wallonne confrontée à ses propres mutations structurelles. Dans ce contexte, doit-on parler d'une Belgique à deux vitesses ?

Quelle Belgique à deux vitesses ?

Le débat autour du concept de Belgique à deux vitesses est fondamental dans le contexte de l'évolution de la société belge tant sur le plan économique que sur le plan politique. Notons que si dans ses racines, ce concept est principalement économique, dans son instrumentalisation, il est essentiellement politique. En d'autres termes, que le constat d'une situation de disparité économique régionale est utilisé pour défendre des intérêts politiques. Il n'est d'ailleurs pas insignifiant de constater que l'idée ait été lancée publiquement par le Président de l'Exécutif flamand, Monsieur Gaston Geens. Mais, chose étonnante, la pertinence économique de ce concept a été mise en cause durant l'année 1987 par un certain nombre d'économistes wallons. Il y a tout d'abord, la position des chercheurs de l'IRES dans la publication de leur ouvrage : *Wallonie, Horizon 1992* (5). Sans mettre en cause l'écart structurel existant entre les deux régions, l'ouvrage montre que dès lors que l'on extrait des données statistiques le secteur de la métallurgie, la plupart des autres secteurs économiques wallons affichent une évolution et une santé identiques à celles de Flandre. Cette constatation est importante car elle démontrerait qu'il est plus correct de parler de Wallonie à deux vitesses que de Belgique à deux vitesses. A côté d'entreprises industrielles en prise avec des restruc-

(4) Ministère de la Région Wallonne, *Ibidem*.

(5) IRES, *Wallonie, Horizon 1992*, Ed. Deboeck, 1987.

turations importantes liées d'ailleurs à des contraintes de compétitivité internationale, il coexiste dans le tissu productif wallon un nombre non négligeable d'entreprises en parfaite santé économique et en pleine croissance. Dès lors, à terme, il est plausible d'espérer que l'économie wallonne se retrouve dans une situation nettement plus positive que ne laissent transparaître les données macroéconomiques. C'est, en tous cas, ce qui se dégage de l'analyse du portefeuille de la Société Régionale d'investissement de Wallonie (SRIW) (6). Rappelons que la SRIW a été constituée en 1979 par l'Exécutif Régional Wallon dans le double but de venir en aide aux entreprises en voie de restructuration par le biais de missions déléguées et de soutenir l'émergence d'initiatives économiques de sa propre initiative à partir de ses fonds propres. Eu égard à cette double mission, la SRIW est en prise directe avec les mutations internes de l'appareil productif wallon. Signalons pour le lecteur qu'en 1987, le portefeuille de la société pour compte propre représente quelque 120 entreprises actives et qu'en 1986, les entreprises de son portefeuille au nombre de 94 qui réalisaient déjà un chiffre d'affaires de 125 milliards, généraient une valeur ajoutée de 54,3 milliards et occupaient ensemble quelque 35.300 personnes.

De l'analyse du portefeuille de la SRIW en 1987, deux faits majeurs frappent :

- Son portefeuille est à l'image de l'industrie wallonne : il comporte des entreprises en pleine croissance et des entreprises en phase de restructuration couvrant tous les secteurs industriels hormis les secteurs restés de compétences nationales.
- La part des entreprises en croissance augmente sensiblement par rapport aux autres entreprises alors que nous nous trouvions dans une situation inverse il y a quelques années. En témoigne l'augmentation des réserves et des bénéfices reportés qui sélèvent à 703 millions contre 505 millions en 1986.

Certes, l'évolution du portefeuille de la SRIW ne peut être considérée comme totalement représentative de la structure industrielle wallonne mais elle est exemplative d'une tendance nouvelle de régénérescence de son tissu productif qui appelle dès lors une appréciation plus nuancée de son avenir.

Ces quelques constats indiquent clairement que le discours sur une Belgique à deux vitesses relève autant si pas plus d'une intention politique que d'un constat économique, ce dernier fut-il statistiquement argumenté.

---

(6) SRIW, Rapport Annuel 1986-1987, février 1988.

Il vise, en réalité, directement la problématique de la fédéralisation institutionnelle du pays. En effet, pour faire face aux difficultés de la crise économique qui touche toutes les régions du pays, des voix se sont élevées de plus en plus nombreuses en Flandre pour accroître les compétences et les moyens budgétaires des régions. Cette revendication est aussi portée par une partie non négligeable de l'opinion wallonne principalement d'obédience socialiste. Mais le facteur perturbateur d'une convergence interrégionale tient au fait que l'approche flamande de la réforme de l'Etat rejetait le principe d'une solidarité financière de la Flandre, région prospère, en faveur de la Wallonie comme cela se pratique dans tous les Etats fédéraux.

Il est donc fort probable que l'électorat en Wallonie ait pris conscience de l'interpénétration des enjeux économiques et des enjeux communautaires. La politique d'austérité du Gouvernement a été perçue comme avantageant la Flandre et portant atteinte à l'économie wallonne dont les efforts de redressement se sont trop longtemps faits attendre. Le gouvernement belge, ou du moins ses membres francophones ont sous-estimé l'impact des mesures d'austérité qui pour les raisons développées plus haut ont touché presque toutes les couches de la population wallonne.

La chute du gouvernement sur un problème communautaire, les Fourons avec la symbolique de Happart qui lui est liée, ont certainement contribué à associer dans le chef de nombreux électeurs même non socialistes les deux enjeux d'autant que la parti socialiste avait fait de cette symbolique l'atout majeur de sa stratégie de renversement de la coalition gouvernementale en place depuis six ans.

II. Deux enjeux politiques centraux de l'année 1987 : l'affaire Happart et les résultats des élections législatives.

Traiter de l'année politique en Wallonie ne peut se faire sans se référer au contexte général de la politique nationale.

L'année 1987 a été marqué par les effets conjugués des mesures d'austérité prises antérieurement et la problématique communautaire, plus particulièrement l'affaire Happart. Ces deux problématiques vont alimenter l'année politique 1987 dans la région Wallonne et laisser en arrière plan les actes politiques posés par l'exécutif dans le domaine de ses compétences.

Les élections de décembre vont mettre en évidence l'impact de ces problématiques.

A. L'AFFAIRE HAPPART.

Le combat de J. Happart est à la fois historique et actuel.

Il représente un mouvement de revendication local qui s'est toujours opposé au transfert de la commune de Fouron de la province de Liège à la province du Limbourg en 1962.

Il est actuel parce que son mandat de Bourgmestre a été combattu par la communauté flamande, dès la présentation de sa candidature, pour connaissance insuffisante de la langue de la région.

Le harcèlement de la tutele et les avis, rendus ultérieurement par les Chambres Flamandes du Conseil d'Etat, ont donné à J. Happart une stature d'opprimé aux yeux des wallons.

Il est alors apparu comme le garant de la démocratie. Il est en effet l'élu d'une liste recueillant près des deux tiers des votes exprimés dans la commune de Fouron. Son score personnel en fait d'ailleurs l'élu le plus plébiscité. Il incarne donc le choix d'une majorité significative des habitants de la commune.

Les Wallons soucieux de garantir le choix des électeurs communaux soutienne donc J. Happart en tant que Bourgmestre pour ce qu'il représente la majorité des habitants de sa commune. Il s'oppose en cela au point de vue flamand. Pour eux l'élection est une chose, mais d'autre part les néerlandophones attachent une valeur importante à la connaissance de langue de la région au nom de l'unité territoriale et linguistique de la Flandre manifestée à plusieurs reprises, notamment lors de la publication du décret de septembre. Le point de vue Wallon sur l'aspect linguistique tient en deux principes. Le premier relève que si l'usage du néerlandais est fait dans le cadre légal et selon les lois linguistiques en vigueur, il n'y a pas lieu d'exiger plus des mandataires de langue française dans les communes de la région flamande. D'autre part, la connaissance linguistique ne peut pas être en soi une nouvelle condition d'éligibilité. Or, la position flamande tend vers cette condition en exigeant que le Bourgmestre de Fouron ne puisse plus exercer ses fonctions pour connaissance insuffisante du néerlandais.

Pour le Nord du pays, la connaissance de la langue de la région est un préalable indispensable à l'exercice d'une fonction de responsabilité politique dès le niveau communal. Pour le Sud, le respect de l'autonomie communale et du suffrage universel ne peut mettre en péril le principe d'éligibilité. Il y va du respect d'un des principes fondamentaux de notre système politique qu'est la démocratie.

On peut mieux comprendre pourquoi J. Happart est devenu le symbole du combat Wallon et francophone. Si on ne peut nier les attaques personnelles dont est victime J. Happart, c'est au niveau des principes

fondamentaux qu'il faut comprendre l'élan de soutien à l'action de J. Happart du côté Wallon.

Le premier principe est certainement l'autonomie communale qui semble bafouée par les interminables interventions de la tutelle provinciale et les avis du Conseil d'Etat.

Le second est le principe démocratique. Celui-ci est mis en péril par la contestation de la désignation de J. Happart comme Bourgmestre, ou Premier Echevin alors qu'il fût le candidat choisi par une majorité des électeurs fouronnais.

Le troisième principe est la garantie des normes légales existantes. La raison principale qui justifie l'expulsion de J. Happart comme premier magistrat de la commune de Fouron est sa méconnaissance linguistique. Cet argument est une entorse aux conditions d'éligibilités dans la mesure où J. Happart utilise le néerlandais dans les formes requises par les lois linguistiques sur l'emploi des langues et non pas de manière permanente.

C'est en considérant les distances prises vis-à-vis de ces trois principes que l'on peut comprendre qu'en Wallonie, J. Happart est devenu un symbole de la défense des droits francophones et Wallons.

B. LES ÉLECTIONS DU 13 DÉCEMBRE 1987 (7).

En Région Wallonne, les élections législatives du 13 décembre 1987 ont été marquées par une poussée significative du Parti Socialiste, une légère augmentation du Parti Social Chrétien et du Parti Ecolo et une baisse du Parti Réformateur Libéral. Les petites listes ont, quant à elles, des mouvements en sens divers.

Le Parti Socialiste confirme sa position de première force politique de Wallonie. Avec ses 43,9 %, il atteint son plus beau score depuis 1961. Il accentue l'écart, le plus important depuis la guerre (20,7 %), qui le sépare du second parti.

Par rapport à 1985, la progression du PS, pour l'ensemble des arrondissements Wallons, est de 4,5 % à la Chambre et de 4,7 % au Sénat. Cela équivaut à 100.000 voix supplémentaires.

Depuis 1981, le PS a gagné 7,6 % des voix à la Chambre des Représentants. Cette progression est unique pour le parti. Seuls, le PLP de

---

(7) W. FRAEYS, Les élections législatives du 13 décembre 1987. Analyse des résultats, *Res Publica*, 1988, n° 1, pp. 5-26.

X. MABILLE, E. LENTZEN, Les élections du 13 décembre 1987 *Courrier Hebdomadaire du Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, n° 1179-1180, 50 p.

J.-F. ISTASSE, Les élections du 13 décembre 1987 en Wallonie, *Socialisme*, n° 205, janvier-février 1988, pp. 3-23.

1961 à 1968 et le RW de 1968 à 1971 ont fait mieux en terme de progression.

Il est important de constater que la progression du PS est commune à tous les arrondissements, Chambre et Sénat confondus. Ce sont les arrondissements de Mons-Soignies (pour le Sénat) et à Namur (pour la Chambre) qui connaissent la plus grande progression avec une augmentation de 6,1 % et 5,9 %. Les progressions les plus faibles restent relativement importantes, ainsi le montre les augmentations de 3,4 % et 3,2 % dans l'arrondissement de Tournai-Ath-Mouscron à la Chambre et au Sénat.

Le PS recueille plus de 50 % des voix dans trois arrondissements wallons : Mons (Chambre : 54,5 %), Mons-Soignies (Sénat : 50,7 %), Huy-Waremme (Chambre : 53,1 % ; Sénat 53,2 %) et Liège (Chambre : 50,2 %).

Cette analyse indique le succès indéniable du PS dans l'ensemble de la Région Wallonne.

Le Parti Social Chrétien n'a pas eu un succès uniforme sur le plan régional. S'il progresse légèrement (0,6 % à la Chambre et 0,2 % au Sénat) dans l'ensemble de la Région Wallonne, il enregistre des résultats en dents de scie dans les arrondissements. A la Chambre, il progresse dans cinq arrondissements sur treize : Charleroi (3,8 %), Mons (3,5 %), Verviers-Eupen (2,3 %), Nivelles (0,7 %), Liège (0,3 %). Au Sénat sur neuf arrondissements, le PSC progresse, dans une moindre mesure dans cinq districts électoraux : Namur (1,4 %), Mons (1,2 %), Verviers-Eupen (1,0 %), Charleroi (0,8 %), Liège (0,2 %). Le PSC enregistre des pertes substantielles dans quelques arrondissements, pour la Chambre : Thuin (— 2,9 %), Dinant-Philippeville (— 2,0 %), Soignies (— 1,5 %), Namur (— 1,0 %) ; pour le Sénat : Luxembourg (— 2,1 %), Tournai-Ath-Mouscron (— 1,7 %), Huy-Waremme (— 1,0 %).

Le PSC récolte plus de 30 % des voix, pour la Chambre, dans l'arrondissement de Verviers-Eupen (35,4%) et dans les deux arrondissements de la province de Luxembourg (Arlon-Marche-Bastogne : 34,8 % ; Neufchâteau-Virton : 33,9 %). Pour le Sénat, le PSC obtient plus de 30 % des votes valables dans les provinces de Luxembourg (34,3 %) et de Namur (30 %), ainsi que dans l'arrondissement de Verviers-Eupen (30,4 %).

Le PRL a subi la plus grande perte d'électeurs, soit 2,0 % à la Chambre et 1,5 % au Sénat. Pour la Chambre, ses pertes sont parfois considérables comme à Verviers-Eupen (— 4,7 %), Neufchâteau-Virton (— 3,8 %), Mons et Charleroi (— 3,4 %), Arlon-Marche-Bastogne (— 3,2 %). Pour le Sénat les pertes sont moins importantes. Dans la province de Namur, elles sont de — 3,3 %. A Charleroi-Thuin, la perte

du PRL est de 3 %. A Mons-Soignies et à Verviers-Eupen elle est inférieure à 3 %, soit respectivement — 2,3 % et — 2,1 %.

Pour la Chambre, le PRL progresse à Nivelles et à Thuin de 1,1 % et de 0,7 %. Pour le Sénat, la progression des libéraux est de 1,5 % à Nivelles et de 0,2 % à Tournai-Ath-Mouscron.

Notons que le parti perd sa deuxième place au profit du PSC qu'il avait conquis en 1965, 1968, 1981 et 1985.

Le Parti Ecologiste progresse globalement de 0,3 % à la Chambre et de 0,1 % au Sénat. A la Chambre, la plus forte augmentation d'Ecolo se situe dans l'arrondissement de Arlon-Marche-Bastogne (1,5 %). Il progresse de moins de 1 % dans 9 autres arrondissements : Nivelles, Soignies, Namur, Neufchâteau-Virton (0,7 %) ; Verviers-Eupen (0,6 %) ; Huy-Waremme, Liège, Tournai-Ath-Mouscron (0,4 %) ; et Dinant-Philippeville (0,1 %). Les pertes se sont concentrées dans trois arrondissements hennuyers : Charleroi (— 0,9 %), Mons (— 0,8 %) et Thuin (— 0,4 %).

Au Sénat, Ecolo progresse dans quatre arrondissements : Nivelles, Verviers-Eupen (0,7 %), Huy-Waremme (0,5 %), Liège (0,2 %). Il subit des pertes dans quatre autres districts électoraux du Sénat : Charleroi-Thuin (— 0,4 %) ; Tournai-Ath-Mouscron, Mons-Soignies et Namur-Dinant-Philippeville (— 0,1 %). Il reste stable dans le Luxembourg.

Les meilleurs scores d'Ecolo, à la Chambre, se situent dans les arrondissements de Namur et de Nivelles avec 8,7 % et 8 % des votes valables. Pour le Sénat, Ecolo récolte 8 % dans l'arrondissement de Nivelles.

Pour les autres arrondissements, Ecolo se situent dans la fourchette de 5 % à 7,4 %.

Pour ce qui concerne les « petites listes », les partis n'obtenant pas au moins 5 % des votes valables, certains résultats sont importants à relever.

Le FDF, présent uniquement dans l'arrondissement de Nivelles, reste à 0,2 % des votes valables, mais progresse d'environ 1.000 voix, pour la Chambre et le Sénat.

Le Rassemblement Wallon refait une apparition. Il récolte plus de voix que le Parti Wallon en 1985 — 11.550 contre de 8.015 — soit 0,6 % des voix.

Le Parti Communiste avec 1,6 % à la Chambre et 1,7 % au Sénat continue de perdre des électeurs. Il reste toutefois toujours en tête des partis d'extrême gauche. En effet, si le Parti Ouvrier Socialiste double ses voix, le Parti du Travail de Belgique reste au niveau de 1985 soit respectivement 0,6% (Chambre et Sénat) et 0,4 % (Chambre) ; 0,5 % (Sénat).

L'Union Démocratique pour le Respect du Travail absente dans beaucoup d'arrondissements récolte 0,3 % des suffrages valables à la Chambre et au Sénat.

Enfin, signalons que le Parti des Belges de Langue Allemande (PDB) augmente de 1,4 % dans les cantons germanophones avec 15,8 %.

Nous pouvons à ce stade formuler quelques interprétations.

La progression générale du PS indique que les électeurs wallons ont voté pour un changement de politique à la fois par rapport aux choix des mesures d'austérité effectuées dans les matières économiques et sociales et vis-à-vis de la question communautaire par l'entremise d'une accentuation du fédéralisme.

Le léger progrès du PSC montre que globalement les électeurs wallons n'ont pas sanctionné ce parti pour les positions fermes défendues dans le projet de compromis relatif aux fourons. Mais d'autre part, il semble que les progrès enregistrés dans les différents arrondissements soient plus liés à la personnalité des candidats placés en tête de liste : (pour la Chambre) Maystadt à Charleroi, Wathélet à Verviers, Deprez à Nivelles ; (pour le Sénat) Liénard à Mons, Dalem à Namur, Mainil à Mons et Wintgens à Verviers par exemple. Ces personnalités ont occupé des fonctions importantes au niveau national ou régional.

Les pertes du PRL peuvent s'expliquer par l'effet conjugué de l'absence de position claire dans la proposition de solution sur les Fourons et les différentes mesures d'austérité ayant un caractère néo-libéral affirmé portant sur des choix ne prenant pas assez en compte les soucis des particuliers à revenu faible ou moyen.

La légère progression des Ecologistes semble indiquer que l'association Ecolo-Sep n'a pas remporté le succès escompté. En effet, le Sep en 1985 avait récolté 1,4 % des votes valables. On constate que le report des voix n'a pas été automatique et qu'il n'a donc pas profité aux Ecologistes. Les tensions internes au parti ne sont sans doute pas étrangères aux résultats d'Ecolo.

Si les résultats électoraux exprimés en voix ont une importance certaine pour connaître l'impact de chacune des formations politiques présentes, le nombre d'élus est déterminant pour assurer la majorité parlementaire aux différents niveaux de pouvoir.

Les arrondissements wallons ont élu 69 députés sur les 212 que comprend la Chambre des représentants. Le PS gagne trois sièges et le FDF un. Le PSC et ECOLO en perdent un chacun. Le PRL, quant à lui, perd deux députés.

Ces mouvements de sièges sont différents selon les arrondissements. Sur les 13 arrondissements de la Chambre, 9 subissent des transformations dans leur représentation partisane.

A Charleroi, le PSC gagne deux sièges au détriment du PRL et d'Ecolo qui en perdent chacun un.

Si à Mons, le PS prend un siège au PRL, à Thuin le PRL prend un siège au PS.

Dans l'arrondissement de Tournai-Ath-Mouscron, le PS enlève un siège supplémentaire au détriment du PSC.

A Huy-Waremme, le PRL obtient un siège alors que le PS en perd un.

Le PS passe de 6 à 7 représentants dans l'arrondissement de Liège alors que le PRL diminue de un.

Dans l'arrondissement de Neufchâteau-Virton, le PRL perd sa représentation acquise en 1985 au profit du PS.

A Namur, le PS prend le deuxième siège que le PSC avait acquis par l'appareusement en 1985.

Enfin à Nivelles, le PSC perd un siège au profit du FDF suite aux nouvelles dispositions de l'appareusement dans la province de Brabant.

En ce qui concerne les sénateurs élus directs, seul l'arrondissement de Nivelles et la Province de Luxembourg connaissent des modifications.

A Nivelles, le PRL reprend le siège de la VU suite aux nouvelles dispositions de l'appareusement dans la province de Brabant.

Dans le Luxembourg, le PRL perd sa représentation au bénéfice du PS.

Le nombre d'élus à la Chambre des représentants et au Sénat à une implication directe sur la composition des conseils régional et communautaire. Le Conseil Régional Wallon compte 104 sièges. Les élections ont donné 51 sièges au PS, soit un gain de 4 sièges. Il n'a raté la majorité absolue que de deux sièges puisqu'elle est de 53. Le PSC et le PRL, ayant perdu chacun un siège, en comptent à présent 25. La majorité qu'ils avaient obtenue en 1985, par l'éviction illégale du sénateur Volksunie Van Overstraeten, n'est plus atteinte. Il sont donc dans l'impossibilité de reconduire cette majorité.

En conclusion de ce chapitre électoral, nous pouvons affirmer que le Parti Socialiste renforce sa position de premier parti de Wallonie et cela depuis 1985. L'explication de ce phénomène trouve ces origines sur deux plans.

Le premier est l'ampleur et les choix politiques effectués dans le cadre de l'assainissement budgétaire mené par la majorité sociale-chrétienne-libérale où l'accent néo-libéral s'est porté au désavantage des ménages. Le déclin du Parti Réformateur Libéral serait l'indice de l'expression du mécontentement des électeurs Wallons sur les choix économiques.

Le second reste sans conteste la fermeté des électeurs wallons de s'affirmer comme force de contre-poids face aux pressions communautaires

et régionales de nos voisins du Nord. Le relatif maintien du Parti Social Chrétien semble confirmer cette hypothèse suite à la fermeté du Vice-Premier Ministre Maystadt dans le projet de solution sur les Fourons.

III. Le sentiment d'appartenance au cœur de la problématique culturelle en Wallonie (8).

Depuis la réforme institutionnelle de 1980 et à l'approche d'une nouvelle, nous pouvons nous demander comment les Wallons vivent la nouvelle structure de l'Etat. Nous pouvons aussi nous interroger de savoir comment se positionnent les individus par rapport aux nouvelles institutions.

Toute cette problématique a fait l'objet d'études annuelles par sondages de 1979 à 1986. Les enquêtes n'ont pas été menées en 1983 et 1985 (9).

Nous nous sommes attachés dans cet article à analyser le sentiment d'appartenance des Wallons. Ce sentiment d'appartenance permet de mettre en évidence l'identité des individus. Cette identité témoigne de l'attachement des personnes à leur réseau institutionnel se référant à une culture et un territoire précis.

Nous analyserons dans un premier temps les constantes du sentiment d'appartenance dans les différents sondages.

Dans un second temps, nous tâcherons de définir les déterminants sociologiques du sentiment d'appartenance. Pour ce faire, nous avons distingué les caractéristiques sociales propres et les attitudes et opinions politiques des répondants.

La troisième partie mettra l'accent sur l'évolution du sentiment d'appartenance de 1979, année précédant la réforme de l'Etat, jusqu'en 1986, année de la dernière enquête menée dans le cadre du projet de recherche.

A. CONSTANTES GÉNÉRALES SUR TOUS LES SONDRAGES.

Cette première partie analysera le sentiment d'appartenance selon une perspective synchronique, c'est-à-dire sans considérer l'aspect évolutif.

---

(8) M. COLLINGE, Le sentiment d'appartenance : une identité fluctuante, in *Complexe Belgique, Cahiers du Centre d'Action Culturelle de la Communauté d'Expression Française (CACEF)*, n° 130, pp. 7-23.

Tout le numéro est consacré à la problématique des opinions et attitudes des belges face aux nouvelles institutions communautaires et régionales.

(9) Sondages réalisés en commun par l'UCL et l'ULB dans le cadre d'un projet de recherche financé par le FRFC sur les attitudes des belges vis-à-vis des problèmes communautaires.

Pour mener à bien cette analyse, nous considérons l'ensemble des échantillons lors de chaque enquête.

La question sur le sentiment d'appartenance a été posée dans chaque enquête. Sa formulation et les possibilités de réponses étaient toujours les mêmes.

Considérant l'ensemble des répondants pour chacune des enquêtes, nous pouvons tirer un ensemble de constantes se vérifiant à chaque sondage à quelques rares exceptions près.

D'une manière générale, le sentiment d'appartenance à l'ensemble des belges est dominant en Wallonie.

Le sentiment d'appartenance à la Région Wallonne est le second en ordre d'importance. La Communauté vient ensuite.

Pour être complet, notons que le sentiment d'appartenance à la province est très faible partout.

L'appartenance à la ville ou à la commune est relativement peu importante en Wallonie.

Le choix des réponses à cette question sur le premier groupe d'appartenance, nous permet de voir à quelle forme d'identité se raccrochent les Wallons.

Les Wallons ont une identité nationale puis régionale. L'identité communautaire n'intervient qu'en troisième lieu.

Le sentiment d'appartenance à la région, en Wallonie, peut être lié à la situation économique de cette région. N'ayant que peu de problèmes de défense culturelle, les Wallons perçoivent plus les problèmes de déclin économique de leur Région et se sentiraient plus attachés à la défense de leur territoire en tant qu'entité économique que culturelle. Le sentiment d'appartenance, en Wallonie, est lié, essentiellement, à la crise économique et sociale. Nous noterons qu'environ deux Wallons sur trois estiment que si leur Région avait plus de pouvoir, elle pourrait mieux faire face à la crise économique et sociale.

D'autre part, nous percevons un sentiment de minorisation chez les francophones. La nature du sentiment de minorisation serait politique, économique et social.

L'aspect politique de la minorisation proviendrait des différents conflits politiques de l'après-guerre. Ces derniers ont montré une différence nette de points de vue entre le nord et le sud du pays. Chaque Région présentait une homogénéité d'opinion sur une solution éventuelle. Mais de par la loi du nombre, les avis francophones étaient dilués et effacés lorsque les opinions étaient présentées au niveau national. Cela s'est particulièrement concrétisé lors de la scission de l'Université de Louvain et des réformes constitutionnelles de 70 et 80. Cette dernière a certainement renforcé le sentiment de minorisation chez les francophones. En effet,

n'a-t-il pas fallu dix ans pour réaliser l'application du 107 quater, de manière inachevée, alors que la communautarisation était déjà effective ?

De même sur le plan économique et social, les Wallons ont vu s'accroître les investissements d'infrastructure en Flandre (les ports de Zeebruges et d'Anvers, le complexe sidérurgique de Sidmar...), alors que leurs charbonnages ont été démantelés, leur sidérurgie de Liège et Charleroi restructurée et amoindrie et leur tissu industriel réduit.

B. LE CLIVAGE NATIONAL - COMMUNAUTAIRE/RÉGIONAL.

Ce qui frappe en première lecture, c'est l'existence d'un clivage entre les personnes se sentant d'abord appartenir à l'ensemble des belges et celles se sentant d'abord appartenir à une Communauté ou à une Région.

La question qui vient à l'esprit est de se demander ce que représente les personnes s'identifiant d'abord à la Communauté ou à la Région par rapport à ceux qui s'identifient à l'ensemble des belges. Pour la clarté de l'exposé nous parlerons des nationalistes et des régionalistes.

Notre analyse portera sur deux niveaux. Le premier tentera de dégager les caractéristiques sociologiques de ces personnes.

Le second confrontera cette catégorie de répondants et leur positions et attitudes par rapport à certains problèmes politiques.

1. *Les caractéristiques socio-professionnelles.*

Nous avons relevé deux caractéristiques socio-professionnelles significatives : le niveau d'études et le revenu. Par rapport, au sentiment d'appartenance, seules ces deux variables d'identification indiquent une relation significative.

En Wallonie, les premiers sondages indiquaient un lien entre le sentiment régionaliste et le niveau d'études supérieures. La dernière enquête montre que ce lien tend à s'inverser.

En Wallonie, les hauts revenus étaient proportionnellement plus régionalistes, au début des années 80. Mais en 1986, cette corrélation s'atténue et nous trouvons proportionnellement plus de régionalistes dans la catégorie des revenus inférieurs à 50.000 F par mois.

Ces caractéristiques peuvent être mises en relation avec l'études des électors des partis communautaires. Toutefois, suite à la disparition du RW, c'est le parti socialiste qui repris, en grande partie, les revendications régionalistes dans son programme. C'est de cette manière que nous pourrions expliquer les modifications de l'échantillon wallon.

2. *Les opinions politiques.*

Nous nous sommes interrogés de savoir si les attitudes et les opinions politiques n'avaient pas une réelle influence sur le sentiment d'appartenance.

En Wallonie, l'appartenance syndicale serait liée au sentiment régionaliste.

La signification du clivage gauche-droite est difficile à préciser. Mais comme le note A.-P. Frogner (10), ces notions de gauche et de droite consiste surtout dans la capacité d'organiser le champ politique de façon simple, d'y situer les partis, les groupes et les hommes politiques, et de rendre plus aisée l'interprétation des actions et des décisions politiques.

En Wallonie, la majorité des répondants se positionnent au centre gauche. Toutefois, les personnes ayant un sentiment d'appartenance régionale sont proportionnellement plus nombreuses dans les positions de gauche sur l'axe. Alors que les personnes ayant un sentiment d'appartenance nationale sont proportionnellement plus nombreuses à droite sur l'axe.

En Wallonie, les régionalistes votaient pour le RW, depuis la disparition de ce dernier, les régionalistes se sont répartis dans l'ensemble des autres formations politiques. On notera, toutefois, que les régionalistes sont plus nombreux, mais pas majoritaires, au PS et chez Ecolo que dans les autres partis PRL, PSC, SEP et UDRT où les nationalistes sont largement majoritaires.

3. *Les attitudes politiques.*

Au delà, des opinions et attitudes politiques traditionnelles, nous nous sommes demandés si une relation existait entre l'engagement politique des répondants, au travers de leurs actions politiques, et le sentiment d'appartenance. Nous distinguons trois niveaux d'actions politiques : les actions politiques passives, individuelles et collectives.

Les actions politiques passives ne nécessitent aucun engagement mais une simple réception de l'information politique. Par exemple, nous pouvons citer la lecture des journaux, écouter les émissions politiques à la radio et regarder les émissions politiques à la télévision.

Nous parlerons d'actions politiques individuelles parce que ces actions profitent, en premier lieu, à la personne qui les posent. De plus, elles se font de personne à personne. C'est principalement, l'intervention auprès

---

(10) A.-P. FROGNIER, *L'axe gauche / droite*. In : *Res Publica*, 1975, n° 4, pp. 471-478.

des organisations ou de personnes influentes, convaincre des personnes de voter comme soi, le travail pour un problème local.

Dans le dernier type d'actions que nous distinguons, les personnes s'engagent avec d'autres, publiquement, pour réaliser des objectifs précis. Nous les appellerons les actions politiques collectives. Elle regroupent surtout les activités dans les campagnes électorales, l'assistance à des réunions politiques et l'intervention sur des sujets politiques dans les médias.

Cette échelle d'actions politiques révèle une corrélation significative avec le sentiment d'appartenance. Dans le premier type, nous trouvons une majorité de nationalistes. Dans le second, ces derniers diminuent au profit des régionalistes. Enfin, dans la dernière catégorie, les régionalistes sont majoritaires alors que les nationalistes deviennent minoritaires.

Il existe donc bien un lien entre l'engagement politique et un sentiment d'appartenance régionale ou communautaire.

C. ANALYSE DE L'ÉVOLUTION DU SENTIMENT D'APPARTENANCE.

Au delà, des constantes sur l'ensemble des sondages, nous pouvons analyser l'évolution du sentiment d'appartenance. Considérant les mêmes individus d'un échantillon à l'autre, nous observons s'ils changent d'opinions ou pas. Nous pouvons, à partir de ces constatations, tenter d'expliquer les changements d'opinions.

Chez les Wallons, le sentiment d'appartenance à l'ensemble des belges est le plus élevé en 1981 et en 1985.

Le sentiment d'appartenance à la Communauté subit une chute très significative à partir de 1984, alors qu'il n'était déjà pas très élevé.

Le sentiment régional est le plus haut en 1979 et en 1984 mais reste plus ou moins stable pour les autres années.

Le sentiment d'appartenance semble évoluer au fil des événements politiques et économiques.

Il est symptomatique de voir que lorsque la pression des revendications flamandes se fait plus forte, lors des débats préparatoires à la réforme d'août 1980, lors des développements de l'affaire Happart, en 1982 et 1984, le sentiment d'appartenance régionale des Wallons est en hausse au détriment du sentiment d'appartenance national. Notons la simultanéité du sentiment d'appartenance régionale le plus élevé (24 %) et le succès électoral de J. Happart aux élections européennes de juin 1984. L'enquête avait été effectuée en mai de la même année.

Nous pouvons ajouter que sur le plan économique la période de 1982 à 1984, durant laquelle le sentiment d'appartenance régionale a subi la

plus forte augmentation (de 17 % à 24 %), la Wallonie vivait les graves problèmes de la restructuration de la sidérurgie liégeoise et carolorégienne.

Par contre, si le discours politique tente de geler les problèmes communautaires en mettant en avant la nécessité d'assainir les finances de l'Etat pour éviter sa faillite pure et simple, le sentiment d'appartenance régionale diminue au profit du sentiment d'appartenance national. Ces discours ont surtout dominé du côté des partis de la majorité gouvernementale, PRL et PSC, lors des campagnes électorales de 1981 et 1985.

Une identité fluctuante !

Les Wallons se sentent d'abord Belges puis Wallons.

Le sentiment d'appartenance à l'ensemble des belges est assorti de la capacité du pouvoir régional à faire face à la crise économique et social. Le sentiment d'appartenance en deuxième instance est d'ailleurs la Région. Il existe donc un lien entre le sentiment d'appartenance et la crise économique. Le lien entre le sentiment d'appartenance et l'axe gauche-droite confirme la détermination du caractère économique du sentiment d'appartenance. L'évolution du sentiment d'appartenance, en Wallonie, montre que celui-ci est lié aux différents événements politiques.

Sur le plan socio-politique, le sentiment d'appartenance semble associé à une certaine forme de culture politique.

Nous constatons, en effet, que le sentiment d'appartenance communautaire et régional est lié à l'engagement politique et au niveau d'études et pécuniaires élevés. Le choix du sentiment d'appartenance serait corrélé au niveau de connaissance politique des individus et par transition à l'engagement croissant dans l'action politique.

Nous pouvons donc parler d'une identité fluctuante qui apparaît ou disparaît entre une identité nationale et une identité régional-communautaire suivant les événements politiques et l'évolution structurelle et conjoncturelle de la vie économique.

Conclusion.

Cette analyse des trois grands enjeux qui ont marqué la vie sociétale en Wallonie au cours de l'année 1987 démontre à suffisance que les événements qui ont marqué cette année s'inscrivent dans une évolution structurelle de la société belge que les comportements électoraux de décembre 1987 n'ont fait que rendre plus visible encore. L'élément le plus révélateur de cette analyse est bien l'existence d'une interdépendance entre l'évolution économique de la région, le comportement électoral de la population et la manière dont la population s'identifie culturellement

à sa collectivité territoriale. En d'autres termes, le comportement électoral des wallons aurait vraisemblablement suivi la même tendance que celle de la Flandre, à savoir le soutien à la politique économique du gouvernement Martens VII, si les gouvernements successifs avaient appliqué en Wallonie une réelle politique de reconversion industrielle plutôt que de recourir à une politique facile mais budgétairement lourde de création d'un tertiaire de consommation. Notons que l'application d'une telle politique de reconversion n'était guère souhaitée par les responsables gouvernementaux flamands qui préféraient par un comportement non volontariste de l'Etat laisser libre cours à la dynamique de développement du Nord du Pays.

L'articulation de l'enjeu communautaire à l'enjeu économique ne s'est, cependant pas cristallisé sur le seul comportement électoral mais elle transparait aussi au travers du sentiment d'appartenance des wallons. Ceux-ci pour des raisons historiques qu'il serait trop long de développer, se sont identifiés plus que les flamands au sentiment national belge par association au succès de la première révolution industrielle qui fut l'œuvre de la bourgeoisie industrielle francophone (11). Cette réalité historique explique en grande partie le fait que les wallons se définissent avant tout comme belges mais il est significatif aussi le sentiment d'appartenance à la région wallonne prenne nettement la pas sur la référence francophone dans un contexte où l'économie détermine les choix électoraux. Tel nous semble être une des explications fondamentales du phénomène Happart dont la symbolique a dépassé largement le problème fouronnais.

Au delà d'un simple constat de l'articulation entre ces trois enjeux, il importe de noter que leur superposition entraîne un raffermissement de la conscience wallonne et une certaine radicalisation des relations communautaires belges. L'année 1987 pourrait très bien être considérée comme l'année de la concrétisation du divorce belge tant annoncé et décrit dans les années 70. 1987 est effectivement une année de rupture, prélude à un temps de crise institutionnelle fondamental de la société belge. Les difficultés issues des élections de décembre 87 pour la création d'un nouveau gouvernement après le seuil historique des 147 jours en sont la suite logique.

---

(11) M. QUÉVIT, *Les causes du déclin Wallon*, Ed. Vie Ouvrière, 1978.

Ontwikkelingen in het Onderwijsbeleid 1986-1987

---

door Georges MONARD,

Secretaris-generaal van het Ministerie van Onderwijs.

★

Op 28 november 1985 kon Wilfried Martens, zoals hij het de kiezers gevraagd had, een nieuwe christendemocratisch-liberale coalitie vormen. Met de uittredende regering had hij niet zonder succes getracht « de grote economische evenwichten » te herstellen: de concurrentiekracht van de ondernemingen werd hersteld, waardoor ook de handelsbalans opnieuw een batig saldo vertoonde en de werkgelegenheid in de privé-sector niet verder afgebroken werd. Toch bleef de werkloosheid erg hoog. De groei van de overheidsuitgaven werd wel afgeremd, maar het tekort en vooral de schuld bleven onaanvaardbaar groot.

Als Martens na het Heizeldrama het parlement ietwat voortijdig moest ontbinden, vroeg hij in een sterk gepersonaliseerde campagne het vertrouwen, om het « herstelbeleid », door hem belichaamd, voort te zetten.

De CVP-PSC wonnen, de SP eveneens, de PS en de VU stagneerden, de PVV ging achteruit. De christendemocratisch-liberale meerderheid werd tegen de verwachtingen van velen niet gebroken. De kiezers werden bijgevolg geacht niet voor de « ommekeer » gestemd te hebben en zouden deze ook niet krijgen. Hoewel ...

De overwinnaars meden triomfalisme om de voortzetting van de coalitie niet te hypotekeren. De liberale « verliezers » « trokken lessen » uit de verkiezingen en hun nieuwe jonge leider Guy Verhofstadt was veeleisend én knap in de onderhandelingen. Hij zette het zetelverlies om in winst in het regeerakkoord. De liberale accenten waren duidelijker dan voorheen.

Een ingrijpende sanering van de overheidsfinanciën, gekoppeld aan een absolute « fiscale stop », werd prioriteit nummer één. Verhofstadt werd vice-Premier en Minister van Begroting en toonde zich, samen met zijn knappe kabinetschef Luc Coene, een principieel en onbuigzaam

politicus, die zich in de Wetstraat zodanig gevreesd en onpopulair durfde op te stellen dat hij er buiten de Wetstraat razend populair van werd.

Het werd een hele « ommekeer » tegenover de vroegere liberale vice-Premier Willy De Clercq, een gewiekste politicus, die reeds vele waters doorzwommen en daarbij compromissen nooit verafschuwd had.

De twee grote uitgavensectoren, de sociale sector (sociale zekerheid, gezondheidszorg en de werkloosheidsvergoedingen) en onderwijs werden door Verhofstadt uiteraard eerst geïsoleerd. Op sociale zaken stootte hij op Jean-Luc Dehaene, de sterke man van de christendemocratie, niet in het minst door zijn scherpe intelligentie en zijn zeldzaam vermogen tot synthese en zijn visie, maar natuurlijk ook door zijn woordvoerderschap van het A.C.W., bij wiens genade de coalitie mocht voortdoen: hij was wel bereid tot een voorzichtige restauratie van het eerbiedwaardige bouwwerk van de sociale zekerheid, maar niet tot de door Verhofstadt gewenste « fundamentele hervorming » die de socialisten « afbraak » noemden.

Ook de Minister van Arbeid, Michel Hansenne, wist dat de coalitie niet zou overleven, als zij « meer de werklozen dan de werkloosheid zou aanpakken », en had daarenboven creatieve ideeën en voorstellen als geen ander.

En het onderwijs? In de vorige regering had het beleid van de Vlaamse christendemocraat Daniël Coens het ideologisch gevoelige deel van de liberale achterban heel wat last bezorgd. Het onderwijs legde op ieder PVV-congres een domper op de algemene tevredenheid. Na ruim drie jaar Coens verwachtte men dan ook algemeen een liberale aflossing op Onderwijs. Verhofstadt had zijn prioriteiten echter anders gelegd. Hij legde *alle* eieren van zijn geloofwaardigheid in de korf van de begrotingsaanpak. Uiteraard liet hij ook zijn oog vallen op het Onderwijs, dat in België nog altijd erg duur is, en alleszins de hoogste personeelsomkadering van Europa had (en nog heeft). Tegen de vrijzinnige lobby van de PVV liet Verhofstadt dus voor de tweede maal de onderwijsportefeuille aan de CVP, wel wetend wat hij in Onderwijs van plan was.

Coens daarentegen had van zijn aanwezigheid op het Onderwijsdepartement van december 1981 tot 1985 een succes gemaakt. Hij had wel een aantal besparingsmaatregelen getroffen, hij had de traditionele groei van de tewerkstelling in Onderwijs wel « onder controle » maar toch waren er in 1985 2.300 (1) ambten meer dan bij zijn aantreden. Bovenal had hij van de opgelegde « sanering » gebruik gemaakt om een

---

(1) Alle cijfers over tewerkstelling in het onderwijs steunen op een omrekening in full-time ambten. Het gaat om de totaliteit van de door het Onderwijsdepartement betaalde ambten, exclusief het universitair onderwijs, inclusief het onderwijs voor sociale promotie.

herverdeling door te voeren : Vlaanderen « won » 3.000 ambten t.o. het Franstalig onderwijs, het gesubsidieerd onderwijs kreeg ruim 5.700 ambten meer en het Vlaamse Rijksonderwijs leverde er 3.400 in, waardoor het verschil in tewerkstelling per leerling gevoelig afnam. De slogan « de lat gelijk leggen » werd met Coens geïdentificeerd. Daarenboven slaagde hij er, in tegenstelling tot zijn socialistische voorgangers, in de leerplicht te verlengen, en maakte eindelijk werk van de herwaardering en vernieuwing van het beroepsonderwijs.

Terwijl de voorgangers vooral het secundair onderwijs vertroetelden, stelde Coens het kleuter-, lager en buitengewoon onderwijs prioritair. Op de CVP-congressen haalde Coens — samen met de premier — veruit de hoogste scores op de « applausmeter ».

Wie in de Griekse mythologie al te succesvol en ambitieus is (en dus blijk geeft van « hubris ») krijgt van de goden een lesje : hij wordt uit de al te hogere sferen weggeblijksend...

« Blijkbaar heeft Coens nog niet echt moeten besparen ... » en « Daar is nog ruimte ... » zo reageerden sommigen op Coens' succes.

De CVP schoof hem opnieuw vooruit als onderwijsminister. Het was overigens vrij logisch, gezien de formateur uitging van de stelling : « never change a winning team » en de meeste ministers op hun post behield. De PSC profiteerde in zekere mate mee van de lijn-Coens : de prioriteit voor het basisonderwijs, de herwaardering van het beroepsonderwijs en de verlenging van de leerplicht en de relatieve winst van het gesubsidieerd onderwijs hebben zij actief ondersteund en in de Franstalige opinie konden zij ze vrij geloofwaardig als de PSC-inbreng in het beleid laten doorgaan. Zij hadden wel last van de bezuiniging op het (in het Franstalig onderwijs quasi-veralgemeende) V.S.O. en van de Vlaamse winst in de communautaire verdeling, maar in grote mate werd dit geweten aan de PRL-minister. Overigens zijn velen in de PSC overtuigd dat de leiding van het onderwijsdepartement voor hen zelden dankbaar is en dat zij beter als coalitiepartner kunnen drukken op een minister van de andere partij.

De PRL beroemde zich erop dat zij de « sérieux » in het beheer van het departement hersteld hadden, het V.S.O. wat teruggeschoefd in meer « liberale » richting en de « linkse indoctrinatie » hadden bestreden. Een van de grote winstpunten van hun regeringsdeelname was het onderwijs echter niet. Overigens hadden zij het onderwijsdepartement niet echt opgeëist, maar ja, er kunnen onmogelijk twee katholieke ministers op onderwijs aanvaard worden. Men kan ook moeilijk beweren dat zij er hun sterkste figuren hadden geplaatst ...

Vanuit deze situatieschets kan men wellicht begrijpen dat tegen de verwachtingen in de onderwijsdepartementen opnieuw naar de CVP

en (dus ook) de PRL gingen, en dat Coens zichzelf opvolgde, terwijl het na Tromont en Bertouille nu de beurt was aan Damseaux.

Conform aan haar eerste prioriteit trok de nieuwe regering zich al snel in conclaaf terug om een nooit geziene saneringsoperatie uit te werken.

Met het oog op het terugbrengen van het overheidstekort in 1987 tot 8 % van het B.N.P., werd het zgn. « *St. Annaplan* » op 23 mei 1986 goedgekeurd.

Ook het onderwijsbeleid werd beheerst door de begrotingsanering. Dit leidde tot een verscherping van de communautaire spanningen en tot het volledig springen van het tot dan gehanteerde pacificatiemiddel tussen de « zuilen » en partijen, nl. het schoolpact en de schoolpactcommissie. Van de situatie werd ook gebruik gemaakt om een aantal positieve ontwikkelingen op gang te brengen, die tot dan onmogelijk bleken, en voornamelijk de versnelde aanpassing van het onderwijsaanbod (« rationalisatie en programmatie »). De sanering bespoedigde tevens het debat over het beheer en de werking van het Rijksonderwijs. Elk van deze ontwikkelingen zullen wij in afzonderlijke hoofdstukken uitdiepen. De lezer zoek hier geen gedetailleerde beschrijving van afzonderlijke maatregelen, maar wel een syntese van de intenties, de visie achter de maatregelen, en de bereikte resultaten en de dieperliggende tendensen en evoluties.

1. De « grote » sanering.

De regeringstop begon aan de onderhandelingen over het St. Annaplan (of « Pinksterplan »), vanuit de zorg om bij het begin van een volle legislatuur een ingrijpend en ambitieus saneringsplan goed te keuren en door te voeren. Om in 1987 het objectief van een tekort van 8 % van het B.N.P. te bereiken waren ongeveer 200 miljard besparingen nodig. Verhofstadt liet uitschijnen dat gelet op het aandeel van Onderwijs in de rijksuitgaven het « objectief » voor Onderwijs tussen 30 en 35 miljard moest liggen. Wat werd het ?

Coens bood meteen een drastische bezuiniging aan op de *scholenbouw*. De schoolpactwet voorzag hiervoor sinds 1973 fabuleuze bedragen. De driepartijregering-Leburton werd destijds « afgekocht » door een aantal substantiële tegemoetkomingen aan het gesubsidieerd onderwijs (ondersteuning van bouwinitiatieven, gelijke bezoldiging voor priesters, identieke omkadering met opvoeders enz...). Terwille van het evenwicht werden gigantische dotaties ingeschreven voor de scholenbouw : in het gemeentelijk en provinciaal onderwijs 1 miljard per jaar ; in het Rijks-

onderwijs : 3 miljard per jaar, gekoppeld aan de bouwindex (nu ongeveer 10 miljard) en daarenboven een extra-dotatie van hetzelfde bedrag gedurende 10 jaar. Voldoende om in 15 à 20 jaar het ganse patrimonium totaal te vernieuwen. Het bedrag werd bijzonder slecht besteed mede door de bedroevende wijze waarop *alle* partijen de « scholenfondsen » inpalmden en bevolkten. Nochtans waren er reële behoeften ; vergeten we niet dat het rijksonderwijs vooral in Vlaanderen van recente datum is en op vele plaatsen een « voorlopige behuizing » kreeg.

Als in 1985 de extra-dotatie afliep, had de regering geen verlenging ervan voorgesteld, wat leidde tot scherpe kritiek van de oppositie, vooral de SP.

Nu werden de « gewone » dotaties zelf geamputeerd met ruim 10 miljard per jaar.

De maatregel was erg drastisch en wellicht een overreactie, maar geen redelijk mens zal ontkennen dat de wettelijk voorziene bedragen compleet irrationeel waren, zeker na de ongeveer 130 miljard die sinds 1973 in de scholenbouw reeds geïnvesteerd werden.

Vanuit de schoolpactlogica was de maatregel echter een ongehoorde « aanslag ». De extra-kredieten voor de scholenbouw maakten deel uit van een « evenwicht », moeizaam overeengekomen tussen *alle* schoolpactpartijen. De wet stelde dan ook dat deze bedragen « bij voorrang worden uitgetrokken op elke begroting » en « even onaantastbaar geacht worden als de kredieten die bestemd zijn voor de werkingsuitgaven van de Staat ».

Het was gewoon ondenkbaar hierover een consensus te bereiken van alle schoolpactpartijen, inclusief de SP en PS in de oppositie. De regering heeft het dan ook nauwelijks geprobeerd. De basisregels van het schoolpact werden dan ook « brutaal verbroken » ...

Overigens waren niet alleen de socialisten diep ontstemd, ook vele liberalen hadden grote moeite met deze aanpak. Maar Verhofstadt had nu eenmaal een andere prioriteit ...

De Minister van Begroting nam overigens geen vrede met deze ingreep in de investeringsuitgaven. Ook de lopende uitgaven moesten structureel naar beneden. Zoals bekend is onderwijs een zeer arbeidsintensieve sector en de tewerkstelling was sinds twintig jaar de eerste prioriteit van alle onderwijsministers. In het basis- en hoger onderwijs zitten we in de Europese kopgroep, maar in het secundair onderwijs liggen we alleen en heel ver voorop.

Hier vond Verhofstadt inspiratie bij zijn collega van Financiën Mark Eyskens. In een aantal toespraken stelde hij dat de Europese eenmaking niet alleen een harmonisering vereiste van de fiscaliteit en de parafiscaliteit, maar ook van de grote uitgavencategorieën. Bijgevolg moesten bij priori-

teit onze onderwijsuitgaven teruggedrongen worden. Het « Europese gemiddelde » zou snel een belangrijke richtsnoer worden voor de regering.

Vanuit die invalshoek moest het secundair onderwijs bij voorrang inleveren. Er waren nog andere redenen : Coens verklaarde meteen dat zijn drie prioritaire sectoren, het basis-, buitengewoon en beroepsonderwijs (de 3 « b »'s) buiten schot moesten blijven.

De Franstalige liberaal Damseaux was om ideologische en « doelmatigheidsredenen » tegenstander van het V.S.O. : de vernieuwing van het secundair onderwijs zou een nivellering naar beneden meegebracht hebben, het onderwijs in de basiskennissen (Moedertaal, Wiskunde, Vreemde Talen, ...) naar een ongezien laag niveau gehaald hebben en dit ondanks een veel hogere kost. De PRL (ook en vooral Minister Gol) wilde zich niet beperken tot een budgettaire operatie : tegelijk moest het secundair onderwijs terugkeren tot een « ernstige » aanpak.

De PSC aanvaardde dat het secundair onderwijs te duur was en deelde Coens' mening over de te beschermen sectoren. Van een afschaffing van het V.S.O. wilden zij niet weten : het moest een budgettaire, maar pedagogisch-neutrale operatie worden, met respect voor de pedagogische autonomie van de scholen zelf.

Coens had al eerder bezuinigingen op het V.S.O. doorgevoerd en verdedigd : het V.S.O. was veralgemeend in heel het Franstalig onderwijs, en in het Vlaams Rijksonderwijs ; in Vlaanderen zaten de meerderheid van de leerlingen in het gesubsidieerd onderwijs nog in het traditioneel onderwijs.

Gezien het verschil in omkadering van ongeveer 25 % (1981) was Vlaanderen benadeligd in de communautaire verdeling en het (Vlaams) katholiek onderwijs in de ideologische verdeling. Het traditioneel onderwijs zou daarenboven onmogelijk nog naar het V.S.O. kunnen overstappen, alleszins niet met de hogere omkadering. Daarom had voorganger Calewaert al eens gesuggereerd om de traditionele scholen die in 1980 nog niet overgegaan waren, wel de stap nog te laten (of doen) zetten, maar zonder het surplus aan omkadering. Coens wees uiteraard de definitieve coëxistentie van twee types en ook van twee soorten omkadering resoluut af. Iedereen moest naar een eventueel bijgestuurd V.S.O. kunnen, maar met dezelfde omkadering. Als deze te duur was, moest ze omhoog voor iedereen, niet alleen voor de « nieuwkomers ».

Vermits daarenboven ook andere Europese landen comprehensieve onderwijssystemen pratikeren met veel minder personeel, moest ook het Belgisch V.S.O. het kunnen doen met iets meer dan de toenmalige zeven

leerlingen per leerkracht (2). Tussen 1982 en 1984 was het verschil in omkadering al teruggedrongen tot ongeveer 12 %.

Voor Verhofstadt waren bijna alle oplossingen goed, als zij het nodige geld opbrachten. Hij bestreed wel ieder voorstel om het besparings-objectief te verminderen.

Het resultaat van de discussie was dan ook het volgende : de omkadering van het V.S.O. zou in twee jaar teruggebracht worden tot in de buurt van deze van het traditioneel secundair onderwijs : — 5 % in 1986-1987 en — 5 % in 1987-1988. « In dit raam komt het de verantwoordelijken van de verschillende inrichtende machten toe hun pedagogische projecten aan te passen aan de nieuwe begrotingsmogelijkheden en hierbij de polyvalente en algemene vorming alsook het taalonderricht te bevoordeligen ». De maatregel zou in 1987 bijna 1,6 miljard opbrengen in het Vlaams en ruim 2,3 miljard in het Franstalig onderwijs.

Daarenboven werden nog tal van maatregelen in het vooruitzicht gesteld in verband met het ziekteverzuim, het wachtgeld van leerkrachten wier job is weggevallen, prestaties die voorheen van de leerkracht als lesuur werden aangerekend, enz.

Maatregelen, die *vele* leerkrachten raakten in hun statuut, inkomen of arbeidsbelasting.

De uitwerking van al deze afgesproken maatregelen in wetsbesluiten vergde nog heel wat tijd, besprekingen en moeite. Tevens leidden zij tot heel wat protest in de onderwijswereld en dit in alle netten en in de twee gemeenschappen.

Tussen meerderheid en oppositie kwam het tot een bijzonder gespannen en bitsige verhouding, die de gewone tegenstelling overtreft. Maar ook in de meerderheid waren er spanningen, vooral met de PSC.

Een aantal maatregelen, vooral deze die de tewerkstelling van de leerkrachten reduceerden, werden herhaaldelijk afgezwakt en bijgestuurd. De tweede vermindering met 5 % van de omkadering in het VSO zou er nooit komen.

De start van het nieuwe schooljaar 1986-1987 verliep in een geladen sfeer. Uit vele scholen kwamen alarmkreten : de regering zou zich misrekend hebben, het effect zou veel groter zijn dan beoogd werd... (3).

Wat blijkt achteraf het reële effect te zijn geweest ?

---

(2) Dit betekent niet dat de klassen gemiddeld slechts 7 leerlingen tellen. Een leerkracht staat gemiddeld 22 uur voor de klas, een leerling in het secundair onderwijs tussen 32 en 36 uur.

(3) Opnieuw werden fantasisistische cijfers de wereld ingestuurd : men sprak wel niet meer van 28.000, maar toch nog van 10 à 15.000 banen die zouden wegvallen.

We steunen hiervoor op de cijfers van het Rekencentrum van het Vlaamse Ministerie van Onderwijs betreffende het aantal betalingen, telkens einde januari, omgerekend in full-time betrekkingen :

TABEL

Aantal betalingen, per einde januari : omgerekend in full-time betrekkingen (secundair onderwijs)

1986 (vóór Sint-Annaplan)		1987 (na Sint-Annaplan)	
R.O.	15.571 (100)	14.686	(94,3)
O.G.O.	5.979 (100)	6.005	(100,4)
V.G.O.	43.463 (100)	42.641	(98,1)
<hr/>		<hr/>	
Totaal	65.013 (100)	63.332	(97,4)

In het Vlaams secundair onderwijs gingen er dus 1.700 ambten verloren, d.i. 2,6 %, terwijl het aantal leerlingen er met 2,1 % (9.600) terugliep. Voor het geheel van het onderwijs, exclusief het universitair onderwijs, liep het aantal ambten ongeveer met hetzelfde cijfer terug, nl. 1.600 (1,2 %) terwijl het aantal leerlingen daalde met 1,1 % (13.500).

Vooreerst moet er een zekere technische correctie gemaakt worden op deze cijfers. In feite is de daling iets sterker, onder meer omdat loopbaanonderbrekers met uitkering in de cijfers opgenomen blijven.

Een groot deel van het effect van bezuinigingen is in de betalingen slechts voelbaar één of twee jaren later : vastbenoemden die hun job verliezen, kunnen niet meteen elders aan de slag, het verlies aan ambten wordt vooral in het begin gespreid over vele leerkrachten die alle een deel van hun job verliezen maar vaak volledig doorbetaald worden enz. (4).

Hoe is dit te verklaren ? Vooreerst moesten de maatregelen herhaaldelijk afgezwakt worden, om de vrede minimaal te bewaren en de coalitie bij mekaar te houden. Daarenboven moeten besparingen vertaald worden in de realiteit van enkele duizenden scholen. Zij hebben vele middelen om het effect te milderen : van het aanspreken van de reserve aan ambten die iedere grote voorzichtige school bewaart tot het afwentelen van ambtsverlies op vastbenoemden ... die toch doorbetaald worden.

---

(4) Een andere technische benadering corrigeert dit enigszins : het departement onderwijs gaf in 1987 op lopende uitgaven (dus zonder de bouw) bijna 7 miljard minder uit dan oorspronkelijk (vóór de bezuiniging) als behoefte was geraamd. Hierin zijn wel de aanzienlijke reducties begrepen t.o. de wettelijke bepalingen inzake werkingskredieten. Van 1983 tot 1988 werd volgens die berekening cumulatief 34 miljard « bespaard » op het Vlaams Onderwijs. De vergelijking van de twee benaderingen wijst ook op de grote ingebouwde groeifactoren, zelfs als het aantal leerlingen al daalt.

Tenminste wordt het reële effect van bezuinigingen aldus gespreid in de tijd ... Toch was het subjectieve « leed » in een aantal scholen groot : vele leerkrachten verloren een deel van hun opdracht, of moesten plots andere vakken geven.

Hieruit is een eerste les te trekken. Bezuinigen in het onderwijs is een werk van lange adem. Plotse revoluties zijn niet mogelijk. De voorzitter van de P.S.C., Gérard Deprez, had fundamenteel gelijk als hij de oorspronkelijke St. Annabezuiniging in het onderwijs takseerde als « trop et trop vite ».

Alleen met een volgehouden budgettaire discipline kunnen onderwijsuitgaven in toom gehouden worden. Het is dan ook onverantwoordelijk plots de teugels te vieren : in de jaren zeventig, o.m. bij de uitbouw van het V.S.O., kwamen er soms vele duizenden ambten in één jaar bij.

Om nadien met hetzelfde aantal te verminderen, is een jarenlange pijnlijke inspanning nodig. Want intussen hebben weer zoveel jongeren opnieuw geopteerd voor een onderwijsloopbaan. Het budgettaire en personeelsbeleid op Onderwijs behoeven continuïteit. Sterke ombuigingen op korte termijn, in de ene of de andere richting, zijn ondoenbaar of uit den boze.

Het is al een hele krachttoer het personeelsbestand gelijke tred te laten houden met de leerlingencijfers, die in deze periode geleidelijk maar lichtjes dalen (5).

Deze ervaring heeft de onderhandelaars van de volgende regering geïnspireerd bij de uitwerking van de financiering van het Onderwijs, als het naar de Gemeenschappen zal overgeheveld zijn : de onderwijsdotatie wordt voortaan jaarlijks verminderd in verhouding tot de daling van het aantal kinderen van 0 tot 18 jaar, d.i. met ongeveer 1 % per jaar. Wat men voorheen via harde nationale besparingsoperaties niet kon bereiken, zal nu gerealiseerd worden door « inhouding aan de bron » !

2. Aanpassing van het onderwijsaanbod.

In de expansieve jaren zestig en zeventig was het onderwijs in volle expansie, vooral dank zij de democratisering van secundair en hoger onderwijs.

Toch dook reeds af en toe de behoefte aan besparing op.

---

(5) Ter illustratie deze vaststelling : de christendemocratisch-liberale coalitie voerde twee besparingsoperaties door tussen 1981 en 1988. Toch is het aantal ambten in het Vlaams onderwijs merkwaardig constant gebleven :

1982 (januari) : 124.723

1988 (januari) : 124.718.

Het aantal leerlingen daalde in dezelfde periode met 1,5 %.

De groei van de uitgaven kwam in grote mate voort van de stijgende scolarisatie en de oprichting van nieuwe scholen en afdelingen.

Tegelijk werden voor het eerst een aantal traditionele sectoren uit het technisch en beroepsonderwijs bedreigd door de maatschappelijke en industriële evolutie. Zo kwam het tot een deal. De Ministers van Onderwijs verkregen dat de bedreigde scholen en afdelingen, ook als zich nog weinig leerlingen aanmeldden, mochten blijven bestaan. De Ministers van Begroting eisten daarop uiteraard dat er dan ook geen nieuwe scholen en afdelingen zouden opgericht worden, tenzij ter vervanging van bestaande die tegelijk afgebouwd worden. Zo ontstond in 1966 « voor één schooljaar » en beperkt tot het « technisch en middelbaar onderwijs » de eerste remwet (6) : er valt niets weg, er komt niets bij.

In 1967 werd de maatregel met één schooljaar verlengd en uitgebreid tot het normaalonderwijs (7).

In de wet van 11 juli 1973 werd de remwet heringevoerd en uitgebreid tot al het onderwijs, onderworpen aan het schoolpact, tot de Koning regels zou vastgelegd hebben tot rationalisatie (behoud) of programmatie (oprichting) van nieuwe scholen en afdelingen. De rationalisatie- en programmatieplannen zouden vóór einde 1973 vastgelegd worden. Als een eenzame strijder stelde volksvertegenwoordiger W. Kuypers voor, « realistisch te zijn en de regering niet een half jaar maar anderhalf jaar te geven ». Zijn amendement werd weggestemd. Hoewel blijkbaar zelfs Kuypers nog veel te optimistisch was.

Tot 1980 heeft men moeten wachten op het eerste rationalisatie- en programmatieplan, namelijk dit voor het secundair onderwijs.

Intussen had men de remwet zelfs uitgebreid tot de P.M.S.-sector. Hier zette men nog een stap verder : ook de personeelsbezetting werd per P.M.S.-centrum geblokkeerd en losgemaakt van latere evoluties.

Voor alle rechtstreeks betrokkenen bleek dergelijke remwet de minst pijnlijke wijze om de onderwijsuitgaven enigszins te beheersen : bestaande instellingen en personeel krijgen zekerheid, en wie er nog niet is, kan niet protesteren.

Naar het veld wordt de maatregel uitgelegd als een beveiliging voor scholen en personeel, naar de regering toe als een blokkering en bezuiniging.

Onderwijskundig en maatschappelijk is het een catastrofe !

Uiterekend in het hoger onderwijs van het korte type en het onderwijs voor sociale promotie, dat sterk beroepsgericht is, werd de evolutie en aanpassing gedurende 13 jaar « afgeremd » !

---

(6) Wet Grootjans-Toussaint van 8 juli 1966 tot tijdelijke opschorting van de uitbreiding van de onderwijsnetten.

(7) Wet van 7 juli 1967 tot beperking van de uitbreiding van de schoolnetten.

De redenen voor dit « immobilisme » zijn tweevoudig : vooreerst is de rationalisatie en programmatie voorgeschreven door de schoolpactwet en moest er een consensus over bereikt worden in de schoolpactcommissie. Het « evenwicht tussen de schoolnetten » is daarbij de invalshoek bij uitstek. Welnu sluiting en oprichting van scholen en afdelingen kunnen wel eens de bestaande territoriumbezetting doorbreken.

In 1979-1980 bereikten alle schoolpactpartijen (onder een driepartijen-regering) nog een overeenkomst over de rationalisatie en programmatie van het secundair onderwijs, maar « in de geest van het schoolpact » werden de eisen van de diverse « zuilen » en partijen in grote mate opgeteld en gezamenlijk ingewilligd. Van toen dateert het politieke grapje, dat « niets in het onderwijs zo duur is als een rationalisatie ».

Nadien bleek dergelijke aanpak niet meer mogelijk.

De tweede reden waarom de rationalisatie- en programmatieplannen zo lang op zich lieten wachten, was ook wel het reeds gemelde feit, dat de pressiegroepen uit het onderwijsveld zelf met de « stabiliteit » van de remwet eigenlijk niet zoveel problemen hadden. Integendeel.

In 1984 werd de rationalisatie en programmatie van het basisonderwijs gerealiseerd, samen met een nieuwe omkadering (« het lestijdenpakket »). De zachte (?) dwang die Minister Coens daarbij hanteerde t.o. de schoolpactcommissie, zette de (lange) doodstrijd in van deze commissie. Het zich bekennen tot een bepaald « karakter » (confessioneel of niet-confessioneel) was niet langer een criterium of voorwaarde voor behoud. Voor alle scholen van gelijk welk net golden in principe dezelfde normen voor behoud of oprichting. Wel konden deze normen rekening houden met objectieve verschillen (landelijk versus stedelijk gebied — onderlinge afstand van scholen enz.). Een principiële voorkeurbehandeling van een gans net (b.v. rijksonderwijs) was niet meer voorzien, ook al speelden de objectieve verschillen vaker in het voordeel van rijksscholen. Toch werd de realisatie ervan vergemakkelijkt door het feit dat de operatie gepaard ging met een bewuste verbetering van de personeelsomkadering van de kleuter- en lagere scholen (8).

Bij de rationalisatie en programmatie van de andere niveaus was dat uiteraard niet meer mogelijk. Ze konden dan ook helaas slechts doorgevoerd worden via bijzondere machten en mits miskennis van de door de schoolpacttraditie voorgeschreven consensusregel in de schoolpactcommissie.

---

(8) De kostprijs van een leerling voor de Staat bedroeg in het basisonderwijs slechts één derde van deze in het secundair onderwijs.

De belangrijkste van deze besluiten betrof de rationalisatie en programmatie van het hoger onderwijs van het korte type (9), dat zeer direct beroepsgericht is.

Tot vóór enkele jaren vertegenwoordigde de lerarenopleiding (het « normaalonderwijs ») ongeveer 1/3 van de studentenpopulatie van het hoger onderwijs van het korte type; het werd verstrekt in meer dan 80 instituten (Vlaanderen). Een onbetwistbaar Europees record. Het genoot daarenboven van een bijzonder gunstige personeelsomkadering. Sinds enkele jaren leverden de normaalscholen jaarlijks dubbel zoveel leerkrachten af als er in het onderwijs vacatures waren, rekening houdend met de leerlingenevolutie en de te verwachten pensioneringen. Anderzijds heeft het bedrijfsleven (en de overheid) meer en meer behoefte aan hogergeschoolde technici en economisch-administratief geschoolden, die geleidelijk de taken van vroegere A3 - A2, en gediplomeerden van het lager of hoger middelbaar onderwijs overnemen.

De rationalisatie moest dan ook de verdwijning van een aantal normaalafdelingen en -scholen voor gevolg hebben en de oprichting mogelijk maken van tal van moderne richtingen in het technisch en economisch hoger onderwijs.

De vele tientallen nieuwe oprichtingen, zowel op 1-9-1987 als op 1-9-1988 verliepen uiteraard zonder grote politieke discussie en hadden overigens overal veel succes. De geleidelijke sluiting in het normaalonderwijs, samen met de scherpe daling van het aantal inschrijvingen, leidde tot een grote malaise in de betrokken kringen. In vele artikels en vrije tribunes werd het « gebrek aan visie » en de « kortzichtigheid » van de overheid op de korrel genomen. Jaarlijks wordt gepleit voor een betere omkadering per student, « die niets zou kosten gezien de daling van het aantal studenten ». Over de kostprijs van de nieuwe noodzakelijke oprichtingen in het economisch en technisch hoger onderwijs wordt daarbij niet gerept. Een typische illustratie van de moeilijkheden bij de aanpassing van het onderwijsaanbod (of van « reconversie » binnen de overheidssector).

Ondanks alle wrijvingen en problemen is het voor het hoger onderwijs een positieve operatie geworden: de aantrekkingskracht ervan is gevoelig gestegen, hoewel de denataliteit ook daar voelbaar zou moeten worden; de jongeren schrijven zich veel meer in voor richtingen, die uitstekende toekomstkansen bieden.

---

(9) K.B. nr. 460 van 17 september 1986 tot vaststelling van het rationalisatieplan en het programmatieplan van het hoger onderwijs van het korte type en tot wijziging van de wetgeving betreffende de organisatie van het hoger onderwijs van het lange type.

De rationalisatie en programmatie van het hoger onderwijs van het korte type is een belangrijke stimulans geworden voor een langere en betere scolarisatie na de leerplicht.

Daarenboven heeft het ertoe bijgedragen het hoger onderwijs van het korte type geleidelijk meer zichzelf te laten worden. Het hoger onderwijs is historisch gegroeid uit grote secundaire scholen: grote middelbare scholen richtten hun eigen normaalschool op, grote technische scholen hun hogere afdelingen. Vandaar de al te grote spreiding en de al te kleine schaal van de instellingen: tot voor enkele jaren telde meer dan 1 op 3 gemeenten in Vlaanderen een instelling voor hoger onderwijs, vaak met een zeer beperkt studieaanbod. Geleidelijk komen nu meer campussen voor hoger onderwijs tot stand, waarin ook het hoger onderwijs voor het korte type aanwezig is. Deze evolutie van aanhangsel bij het secundair onderwijs tot volwaardig onderwijs voor jongvolwassenen zal zich blijven doorzetten.

Ook de rationalisatie en programmatie van het onderwijs voor sociale promotie (10) heeft na jaren remwet geleid tot het geleidelijk afbouwen van verouderde richtingen en zelfs instituten en tot het oprichten van nieuwe afdelingen, afgestemd op de maatschappelijke en economische behoeften van vandaag en morgen. Waar zijn de noden overigens meer evolutief dan in de volwassenvorming, bij- en nascholing? De stijging van het aantal studenten gedurende het voorbije schooljaar toont dat de ingreep het onderwijs voor sociale promotie beter gewapend heeft in zijn concurrentie met de vormingsinstituten, die nu reeds van de Vlaamse Gemeenschap afhangen (R.V.A., Middenstand ...).

Wel is het aanbod vanuit onderwijs en vorming nog ongecoördineerd en zijn de organisatie en vooral het personeelsbeleid in sociale promotie nog aan al te strakke regels gebonden.

Ook voor de P.M.S.-centra (11) werden rationalisatie- en programmatieregels vastgelegd. Tegelijk werden normen voor de personeelsomkadering bepaald. In de P.M.S.-sector was door de jarenlange blokkering van centra en personeelsbestand de verhouding tussen de te bedienen schoolbevolking en het aantal personeelsleden erg variabel geworden. In sommige gevallen stond eenzelfde aantal personeelsleden in voor twee- tot driemaal zoveel leerlingen. Volgens de nieuwe normen is het aantal personeelsleden — ten dele degressief — evenredig

---

(10) K.B. nr. 461 van 17 september 1986 houdende het rationalisatie- en programmatieplan van het onderwijs voor sociale promotie.

(11) K.B. nr. 467 van 1 oktober 1986 betreffende de rationalisatie en programmatie en de normen inzake personeelsomkadering van de psycho-medisch-sociale centra en tot vastlegging van de voorwaarden voor toegang tot de Fondsen voor schoolgebouwen.

met het aantal leerlingen. Door de operatie verliezen de Rijks-P.M.S.-centra, over enkele jaren gespreid, bijna honderd personeelsleden en krijgen de vrije centra er evenveel bij. Toch is er na de herschikking in de rijkssector nog 1 personeelslid per 639 leerlingen tegen één per 913 leerlingen in de vrije sector (De P.M.S.-centra van het Rijk zijn gemiddeld kleiner).

Desondanks is de operatie voor de « verdedigers van het rijksonderwijs » een moeilijk te verwerken klap. Samen met de afschaffing van de totale gratuiteit van het leerlingenvervoer naar een « vrijekeuzeschool » staan de P.M.S.-normen bovenaan op de lijst van de punten, die de SP alleszins zal willen herzien.

Tenslotte kreeg ook het buitengewoon onderwijs zijn rationalisatie en programmatie (12). Een zeer « zacht » plan : weinig scholen of afdelingen sneuvelen, hier en daar kon een leemte opgevuld worden, vooral in het buitengewoon secundair onderwijs, dat jonge gehandicapten tracht voor te bereiden op een maximale inschakeling in het beroeps- en maatschappelijk leven.

Merkwaardig is dat het rijksonderwijs door deze operatie zijn markt-aandeel verbeterde en leerlingen won, terwijl de andere netten er eerder verloren. Het rijksbuitengewoon onderwijs is van recente datum en had zich in enkele streken voorheen onvoldoende kunnen uitbouwen.

De rationalisatie en programmatie van al deze onderwijsniveaus is m.i. onderwijskundig de belangrijkste hervorming van de jaren 1987-1988. Het effect ervan zal zich gedurende enkele jaren sterk en nadien hopelijk blijvend laten gevoelen. Ze was waarschijnlijk niet mogelijk geweest zonder de budgettaire druk.

Toch blijft aanpassing van het onderwijsaanbod een moeilijke opgave. Altijd opnieuw zullen de gevestigde belangen — scholen en personeel — blijven verdedigen wat bestaat, waardoor het nieuwe ook geen levenskansen krijgt. Daarenboven heeft het personeel van alle netten in het kader van zijn sociale beveiliging de vaste benoeming verworven. Afbouw van verouderde richtingen zet deze leerkrachten op de « reffectatie » naar andere scholen. Als ze specifiek werken in verouderde vakken kunnen zij moeilijk elders nog terecht, vooral als ze al een zekere leeftijd hebben : kan een regentes huishoudkunde van 50 jaar nog omgeschoold worden naar informatica en zelfs naar het vage vak « technologie » ?

Hieronder schuilen sociale drama's, die een school — soms zeer begrijpelijk — ertoe brengen verouderde richtingen nog « een tijdlang » in stand te houden. Het is het probleem van *vele* typische « meisjes-

---

(12) K.B. nr. 439 houdende rationalisatie en programmatie van het buitengewoon onderwijs.

richtingen » in het technisch en beroepsonderwijs. Van een aantal diploma's weet men bij voorbaat dat ze een entree-etiket zijn naar het stempel-lokaal. Toch maken de scholen nog reclame voor deze richtingen ... Een typisch conflict tussen de belangen van de scholen en hun personeelsleden enerzijds en de belangen van de leerlingen anderzijds. De scholen en leerkrachten hebben krachtige organisaties die hun taak knap vervullen. Wie verdedigt in dit debat de leerling ?

Dit leidt tot een tweede bemerking bij de rationalisatieproblematiek. Rationalisatie en programmatie zijn essentieel gebaseerd op het aantal leerlingen dat een school of richting aantrekt.

Wie geen leerlingen meer vindt moet afbouwen. Een nieuwe richting of school mag van start gaan, als er voldoende leerlingen voor zijn. Eigenlijk het principe van de vrije markt. Uiteindelijk bleek dit het minst slechte criterium te zijn. Alle andere criteria zouden de centrale beslissingsmacht en dus de politisering in de hand gewerkt hebben. Alleen in het hoger onderwijs, waar de beschotten tussen de zuilen iets minder sterk zijn, wordt dit principe gemilderd door een netoverschrijdend overleg en advisering in de Vaste Raad voor het hoger onderwijs. Niet iedereen is ervan overtuigd dat dit mechanisme de besluitvorming inzake behoud of oprichting van studierichtingen verbetert.

3. Elk net zijn diepe verzuchting.

1. Het Rijksonderwijs is ongetwijfeld getraumatiseerd uit de bezuinigingsoperatie gekomen. Op 7 jaar verloor het 13 % van zijn leerlingen en 18 % van zijn personeelsbestand. In 1987-1988 telt het Rijksonderwijs voor de eerste keer minder leerlingen dan het onderwijs van gemeenten en provincies.

De argumentatie dat de Staat voor een leerling in het Rijksonderwijs nog altijd de helft meer uittrekt dan voor een leerling in het gesubsidieerd onderwijs kan de onrust en verwarring niet opvangen. Het zelfvertrouwen en het vertrouwen in de eigen inrichtende macht wankelt.

Een ideale voedingsbodem om met meer kracht dan vroeger een eigen inrichtende macht te eisen, los van de politieke wisselingen. De gedachte is al enkele tientallen jaren oud : tot nu werd ze echter slechts bovengehaald door een partij in de oppositie, maar eens aan de macht, gaf men deze liever niet meer af en werd de idee van een eigen inrichtende macht, los van het kabinet van de Minister, snel opgeborgen.

Nu werd het menens. De verdedigers van het Rijksonderwijs van alle strekkingen hebben hun hoop gevestigd op een Autonome Raad voor het Rijksonderwijs. De PVV maakte er in 1987 in de regering haar eerste

onderwijseis van. Voor de SP werd het een voorafgaande voorwaarde voor de overdracht naar de Vlaamse Gemeenschap. Ook de christendemocraten en de Volksunie zagen er een middel in, om de Minister — nu rechter en partij — in een normale verhouding te plaatsen van onafhankelijk beleidsman voor alle netten.

Uiteraard kwamen bij de verdere discussie vele meningsverschillen naar boven: meer of minder lokale autonomie, samenstelling van de organen en financiering van het Rijksonderwijs. Alle strekkingen zitten wat gewrongen met hun houding over de twee laatste knelpunten: samenstelling en financiering.

Wie verdedigt dat het gaat om rijksonderwijs, onderwijs van de ganse gemeenschap, kan makkelijker een eigen (betere) financiering bepleiten, maar zou dan ook moeten aannemen dat de organen een weerspiegeling moeten zijn van de ganse gemeenschap. Als men de organen ziet als de weerspiegeling van de 17 % van de bevolking, die voor Rijksonderwijs kiest, wordt het onderwijs van een deelgroep in de samenleving. Moet het dan niet « gesubsidieerd » worden zoals het onderwijs van andere deelgroepen in de samenleving?

Alle partijen nemen inzake financiering enerzijds, samenstelling van de organen anderzijds standpunten in, die onderling moeilijk te verzoenen zijn.

Wellicht kiest ook het autonome Vlaanderen voor een (typisch Belgische!) mengvorm van beide visies. Ook het « akkoord » dat PVV en CVP hierover sloten vlak vóór de verkiezingen van 13 december 1987 ging in die richting.

Uiteraard zal dit alles heronderhandeld worden, hopelijk met alle Vlaamse strekkingen.

In 1987 heeft de SP-specialist Baldewijns een wetsvoorstel tot oprichting van de Autonome Raad ingediend. Het advies van de Raad van State liet geen twijfel bestaan: zolang 59bis § 2, 2° van de grondwet niet herzien is, kan de Autonome Raad niet in het Vlaams Rijksonderwijs alleen ingevoerd worden. Welnu de Franstaligen, vooral de Franstalige socialisten en liberalen, wilden in geen geval weten van dergelijke organisatie van het Rijksonderwijs: de Minister moet de inrichter en baas van het Rijksonderwijs blijven, wat enige interne decentralisatie niet uitsluit.

De SP en PVV hebben dus plots moeten vaststellen, dat hun belangrijkste verzuchting inzake onderwijs totaal onrealiseerbaar zou blijven, zolang de volledige federalisering van het onderwijs, die zij in 1971 hadden onmogelijk gemaakt, niet zou gerealiseerd zijn. Hoe een dubbeltje rollen kan? Of: wie een put graaft voor een ander...

Door de crisis in het Rijksonderwijs is overigens nog een bredere reflexie op gang gekomen. Hoewel naar buiten uit velen alle schuld

op Minister Coens schoven, wisten zij wel, dat er heel wat misging in het Rijksonderwijs zelf. Een aantal zwakheden konden voorheen door de relatieve overvloed aan middelen wat toegedekt worden.

Zo is het bewustzijn gegroeid dat er een enorm tekort is aan (ruimte voor) management of goed beheer. Een van de grote oorzaken is het statuut met zijn strakke regels, die geen ruimte laten om de *beste* elementen uit te kiezen en naar leidende functies te brengen. Ook het besef, dat tot nog toe onderwijsbeleid te veel werd opgevat als zuiver tewerkstellingsbeleid. Het besef is geleidelijk gegroeid dat in de balans tussen de belangen van het personeel en deze van school en leerlingen het evenwicht verbroken werd ten voordele van het personeel. Met leerlingverlies als gevolg.

Om het wat provocerend te stellen : in het rijksonderwijs en bij zijn verdedigers is een nieuwe « patronale reflex » gegroeid : de instellingen verdedigen. De Vereniging voor Socialistisch Onderwijzend Personeel verdedigde de evolutie met de argumenten, die door alle werkgevers worden gebruikt : als wij de instelling of het bedrijf niet redden, gaat ook de tewerkstelling eraan.

De roep naar privatisering uit liberale hoek heeft zeker bijgedragen tot het bewustzijn dat de openbare diensten in het algemeen, en het rijksonderwijs in het bijzonder, efficiënter en « klantvriendelijker » moeten gaan werken, willen zij overleven.

2. Het vrij katholiek onderwijs heeft in de periode-Coens ook heel wat problemen gekend : globaal is het aantal leerlingen op 6 jaar tijd, ondanks de denataliteit, nauwelijks teruggelopen. De tewerkstelling is, in voltijdse eenheden, sinds 1982 met 5.000 eenheden gestegen, sinds 1985 echter gestabiliseerd.

De stijging situeert zich echter hoofdzakelijk in het buitengewoon onderwijs en het basisonderwijs, en dit ondanks de daling van het aantal kinderen, en in de scholen van het type 2 (traditioneel secundair onderwijs), dit mede dank zij een aangroei van leerlingen.

Inderdaad, door de bezuinigingen op het type 1 en de onrust die ermee gepaard ging, en de twijfels rond de kwaliteit van het type 1, verloren nogal wat scholen van type 1 leerlingen aan de type 2 scholen. Het ging globaal slechts om enkele percenten, maar hier en daar was de beweging uitgesproken en pijnlijk. De concurrentie nam weinig fraaie (en christelijke) vormen aan en was scherper tussen katholieke scholen onderling dan tussen de netten. Soms werd hierdoor het geloof in de « vernieuwing » en zelfs in het cement dat de katholieke scholen bindt, aan het wankelen gebracht.

De bezuinigingen hadden daarenboven een veel groter effect in het Franstalig katholiek onderwijs — integraal type 1 — dan in het Vlaamse.

Ook deze tweespalt werd daardoor in het katholiek onderwijs aangescherpt.

Om de eenheid van het katholiek onderwijs en van de Guimardstraat te redden, liep de — hoofdzakelijk Vlaamse — leiding in 1986 voorop in een grote betoging van het Belgisch Katholiek Onderwijs. Ondanks de verklaring dat zij niet betoogden « tegen Coens » was het voor velen een pijnlijk spektakel. Niet in het minst voor hen die de kop hadden genomen van de betoging ...

Toch bleek vrij snel dat ook dit bolwerk, een der laatste van het unitaire België, niet langer tegen de communautaire stroming standhield. Geleidelijk zullen het Vlaams en het Franstalig katholiek onderwijs hun eigen leiding en beleid krijgen.

De onderwijscentrales van ACV en ACOD gaan dezelfde weg op, de ene wat sneller dan de andere. Maar alle even onherroepelijk.

Het Vlaams katholiek onderwijs kiest resoluut — « met grote moed » — voor de vervanging van de beide concurrerende onderwijstypes voor een « eenheidsstructuur » : een (in de Europese context bekeken) meer dan gematigde « comprehensiviteit » of VSO-structuur in de eerste twee jaren, een beperkt aantal studierichtingen met een duidelijk ($\pm$ type 2-) profiel in de latere jaren.

Het broze compromis, dat in het Vlaams katholiek onderwijs werd bereikt, is niet realiseerbaar zonder aanpassing aan de reglementering. Daarenboven is enige officiële steun in de rug welkom voor een orgaan, dat geen echte beslissings-, maar wel een grote overredingsmacht heeft. De tegenstand bij een aantal type 2-scholen is immers taai. De andere netten kijken overigens met genoegen uit naar het einde van de tweesporigheid in het katholiek secundair onderwijs, die in de concurrentieslag iedereen parten speelt. De officiële secundaire scholen zijn niet van plan hun structuur en leerplannen overhoop te halen, maar willen af van het etiket VSO of type 1 (versus traditioneel onderwijs of type 2).

De Raad voor het Secundair Onderwijs kon in 1987 dan ook een ruim akkoord bereiken over de reglementair vastgelegde structuur van het secundair onderwijs : hierin wordt de indeling in twee structuren opgeheven, maar aan de scholen, binnen ruime grenzen, een grote vrijheid van invulling gegeven : de nieuwe eenheidsstructuur zal de scholen niet beletten meer comprehensief of meer traditioneel te werken. Het zal echter gaan om vele gradaties, niet meer om twee zogezegd homogene blokken, die tegenover mekaar staan.

De realisatie van het advies van de Raad vergt echter in de huidige grondwettelijke toestand een *nationaal* koninklijk besluit. Al snel wisten de insiders duidelijk, dat een nationale consensus hierover totaal onmogelijk is. Gewoon niet aan te beginnen. Op de enige nationale vergadering

hierover was het Franstalig katholiek onderwijs binnen het « afwijzingsfront » het scherpst : « wij zijn niet meer bereid teksten over te nemen die de Vlamingen met het oog op *hun* problemen hebben uitgewerkt ». Een tijdje nog worden de scholen in de waan gelaten dat de eenheidsstructuur er op 1-9-1988 kan komen. Maar diegenen die het kunnen weten, weten het : zonder communautarisering kan ook de diepste verzuchting van het Vlaams katholiek onderwijs niet in vervulling gaan. De CVP is altijd voorstander geweest van overheveling van het onderwijs naar de gemeenschappen, maar was daarin voorheen toch wat gehinderd door de nationale structuur en opstelling van N.S.K.O. en A.C.V. Nu is er geen reden meer, om niet resoluut door te gaan ...

3. Intussen werd, na vervanging van Minister Damseaux door Minister Duquesnes, iedere samenwerking en overeenstemming tussen de gemeenschappen op onderwijsgebied onmogelijk. « Geleerd door de ervaring sinds 1982 », verkiest Duquesnes de afwezigheid van iedere beslissing, liever dan nog « gerold te worden door de Vlamingen. »

Besluit.

In de jaren 1986-1987 werd gepoogd drastisch te besparen op de onderwijsuitgaven, met inbegrip van de personeelsuitgaven. De pijl is tijdens het (lange) vliegen heel wat gezakt. Toch kwamen de maatregelen in een aantal scholen, vooral de secundaire scholen van het type 1 en de normaalscholen, hard aan, vooral omdat ze daar gepaard gingen met verlies van leerlingen/studenten.

De bezuiniging trof in grotere mate het Franstalig onderwijs en in Vlaanderen het rijksonderwijs. Daarmee zette Minister Coens opnieuw een stap naar het « gelijk leggen van de lat » tussen het Vlaams en het Franstalig onderwijs en tussen het rijks- en gesubsidieerd onderwijs.

Van de bezuinigingsdruk en van de bijzondere machten werd positief gebruik gemaakt om eindelijk de remwet op te heffen in het buitengewoon onderwijs, het hoger onderwijs van het korte type, het onderwijs voor sociale promotie en de P.M.S.-centra : in de plaats kwamen regels voor afschaffing of behoud en voor oprichting van scholen en afdelingen. In een aantal (sub)sectoren leidt dit tot pijnlijke sluitingen ; elders kunnen eindelijk studierichtingen opgericht worden, die beter afgestemd zijn aan de actuele economische en maatschappelijke behoeften. Hierdoor worden alle klassieke « reconversieproblemen » in de onderwijs-wereld binnengebracht : vooral de « reffectatie » en omscholing van leerkrachten naar andere scholen en vakken veroorzaakt heel wat ver-warring en onrust.

De verzuchtingen en opvattingen in de twee gemeenschappen lopen steeds meer uit mekaar. In 1988 werden haast geen beslissingen meer gezamenlijk getroffen, wat tot immobilisme leidde. Het Vlaams Rijksonderwijs verwacht alle heil van de Autonome Raad van het Rijksonderwijs, het Vlaams katholiek onderwijs wil uit de interne spanningen en ruzies geraken via een eenheidsstructuur in het secundair onderwijs. Beide verzuchtingen lopen stuk op de nationale besluitvorming.

Door de correctie die Coens van 1982 tot 1987 aanbracht aan de verdeling van de geldmiddelen tussen de gemeenschappen, lijkt zelfs een billijke financieringsregeling haalbaar te worden. De steeds grotere gelijkheid tussen scholen en onderwijsnetten brengt ook een nieuwe basis van de « schoolvrede » dichterbij.

Sociale verkiezingen 1987 :

Kaderleden verzwakken traditionele vakbonden

---

door Guy TEGENBOS,

Journalist bij *De Standaard*.

★

Van 1 tot 19 april 1987 hadden in België voor de tiende keer sociale verkiezingen plaats. Die lieten aan de werknemers van zo'n 3.000 grotere bedrijven (meer dan 100 werknemers) toe vertegenwoordigers te kiezen voor Ondernemingsraden. Aan de werknemers van meer dan 5.000 bedrijven (met meer dan 50 personeelsleden) boden ze de kans te stemmen voor de samenstelling van een Comité voor veiligheid, gezondheid en verfraaiing van de werkplaatsen (verder kortweg Comité veiligheid genoemd).

In de ondernemingsraadverkiezingen zagen alle traditionele vakbonden, zowel het ABVV als het ACV en de ACLVB, hun stemmenpercentages dalen in vergelijking met de verkiezingen van 1983 (tabel I). Dat is het rechtstreeks gevolg van de nieuwe wetgeving die de centrumrechtse regering invoerde en die het monopolie (« triopolie ») van de drie vakbonden om kandidaten voor te dragen doorbrak voor de nieuw opgerichte kiescolleges voor kaderleden. Kaderleden konden in 1987 voor aparte kaderkandidaten stemmen, en niet alleen de drie vakbonden maar ook de « onafhankelijke » Nationale Confederatie van het Kaderpersoneel (NCK) konden daarvoor kandidatenlijsten indienen. Zelfs ad-hoc-groeperingen van kaderleden van een bepaald bedrijf konden onder bepaalde voorwaarden kandidaten voordragen op zgn. Individuele kaderlijsten (verder aangeduid als IL), ook wel bedrijfsgebonden lijsten of huislijsten genoemd.

Mocht die vernieuwing niet doorgevoerd geweest zijn, had het ACV wellicht opnieuw zijn positie versterkt ten nadele van het ABVV. Die trend is al sinds 1958 aan de gang (met een kleine hapering in 1963) maar werd in 1983 bruusk afgebroken zoals blijkt uit tabel I. De uitslagen van de verkiezingen voor de Comités veiligheid, waar de kaderleden geen aparte vertegenwoordigers hebben en blijven mee stemmen met

TABEL I
Evolutie stemmenpercentages sociale verkiezingen 1954-1987
Ondernemingsraden

	ABVV	ACV	ACLVB	NCK	IV
1954	59,0	37,0	3,5		
1958	55,0	41,0	4,0		
1963	51,1	43,8	5,1		
1967	51,5	42,5	6,0		
1971	48,7	45,5	5,8		
1975	46,1	47,7	6,2		
1979	42,6	50,1	7,3		
1983	43,4	48,6	7,9		
1987	40,8	47,9	7,5	2,3	1,5

ABVV Algemeen Belgisch Vakverbond.
 ACV Algemeen Christelijk Vakverbond.
 ACLVB Algemene Centrale van de Liberale Vakbonden van België.
 NCK Nationale Confederatie van het Kaderpersoneel.
 IV Individuele (bedrijfsgebonden) kaderlijsten.

TABEL II
Evolutie stemmenpercentages sociale verkiezingen 1983-1987
Comités veiligheid

	ABVV	ACV	ACLVB
1983	43,9	47,7	8,4
1987	41,9	49,6	8,6

de andere bedienden, versterken het vermoeden dat zonder de « kaderoperatie » die trend ook in de Ondernemingsraden zou verder gezet zijn (tabel II).

De gestage versterking van het resultaat van het ACV (en ook van de ACLVB) en de geleidelijke verzwakking van het stemmenpercentage van het ABVV vertoont geen enkel parallellisme met de resultaten van de overeenkomstige politieke families tijdens de politieke verkiezingen in die periode. Dat leidt tot de (vast-)stelling dat « sociale verkiezingen sociale verkiezingen en geen politieke verkiezingen zijn », m.a.w. dat de werknemers tijdens die verkiezingen niet of slechts marginaal in functie van de politieke actualiteit stemmen maar stemmen voor concrete vakbondsafgevaardigden in hun concreet bedrijf.

De conclusies die het ABVV trok uit zijn eerder negatieve verkiezingsresultaten van 1987 bevestigen deze stelling. Het ABVV had vooraf gezegd dat de sociale verkiezingen ook een politiek karakter hadden (« Sukses voor het ABVV is een afkeuring van het regeringsbeleid van

Martens VI »)* maar besloot na april 1987 in de toekomst méér nadruk te leggen op het ondernemingsgebeuren, op de vorming van zijn afgevaardigden en op de concrete dienstverlening aan zijn leden. Ongepubliceerde enquêtes van de vakbonden hadden duidelijk gemaakt dat het ACV beduidend beter scoort op het vlak van de ledenservice dan het ABVV.

Vrij algemeen wordt aanvaard dat de sociale verkiezingen van 1983 — toen het ABVV won en het ACV verloor — een uitzondering vormen op deze regel. Deze verkiezingen hadden plaats op het ogenblik waarop de werknemers het scherpst de directe gevolgen van het inleveringsbeleid van de centrum-rechtse coalitie aanvoelden.

Spanningen.

De analyse van de uitslagen van de sociale verkiezingen wordt bemoeilijkt door meerdere factoren. In de eerste plaats door voortdurende wijzigingen in de wetgeving ; naast de reeds vermelde invoering van de aparte kiescolleges voor kaderleden, werden in 1987 een aantal ondernemingen vrijgesteld van het organiseren van sociale verkiezingen, daar waar tijdens de vorige verkiezingen het aantal ondernemingen telkens werd uitgebreid. Analyses worden in de tweede plaats bemoeilijkt doordat de gegevens pas laat en nooit geheel volledig beschikbaar komen. De gegevens van september 1987 omvatten slechts de resultaten van 98 à 99 % van de ondernemingen. De begeleidingscommissie, samengesteld uit de sociale partners, die de minister adviseert over de bekend te maken gegevens remt eerder de beschikbaarheid in plaats van deze te bevorderen. Die begeleidingscommissie remt bv. het opstellen van tabellen over de evolutie van de resultaten van de sociale verkiezingen zodat hiervoor eigen aanvullende berekeningen nodig zijn en interpretatiefouten kleine verschillen mogelijk maken.

De voor 1987 doorgevoerde wijzigingen in de sociale kieswetgeving zorgden overigens voor heel wat politieke en sociale spanningen vooraf.

Het vrijstellen van een aantal ondernemingen van het organiseren van sociale verkiezingen gebeurde op vraag van de werkgeversorganisaties die hierin vooral gesteund werden door de voor « deregulering » pleitende liberale meerderheidspartijen. Het zwaarst wegend argument van de werkgevers stelde dat de statistieken aantoonde dat heel wat werkgevers van groeiende bedrijven hun expansie stopzetten zodra ze de grens van 49 of 99 werknemers bereiken. Ze zouden dit doen om te vermijden de sociale overlegorganen te moeten oprichten (Comité veiligheid : vanaf 50 werknemers ; Ondernemingsraad : vanaf 100 werk-

* *De Standaard*, 1 april 1987.

nemers). Langdurige sociale en politieke discussies leidden uiteindelijk tot een politieke compromisbeslissing: de grens voor de oprichting van een Comité veiligheid bleef liggen op 50 werknemers maar ondernemingen die onder de grens van 50 zakten, zouden niet langer verplicht worden dit Comité te behouden. De grens van 100 werknemers voor de oprichting van een Ondernemingsraad bleef ook behouden maar bedrijven waarvan het personeelsbestand daalt tot minder dan 100 maar meer dan 50, moeten geen Ondernemingsraad meer behouden; het Comité veiligheid neemt dan de functies van de Ondernemingsraad over.

Het verzet van de vakbonden (inzonderheid van het ACV) hiertegen verzwakte toen werkgevers en vakbonden in de schaduw van de onderhandelingen over een centraal akkoord voor 1987-1988 in stilte een gentlemen-agreement sloten over de verdere bescherming (tegen « willekeurig ontslag ») van de vakbondsvertegenwoordigers die in die bedrijven hun mandaat en hun bescherming zouden verliezen ingevolge deze wetswijziging.

Deze wetswijziging zorgde, samen met de globale sociaal-economische en bedrijfseconomische trends (o.a. de trend tot KMO-izing, tot het opsplitsen van grotere bedrijven in afzonderlijke kleine eenheden) voor een daling van het aantal in profit-bedrijven te verkiezen Comités veiligheid met een 600 eenheden.

Een andere wijziging in de wetgeving (het van toepassing worden van het syndicaal statuut van de overheidsdiensten) zorgde voor de verdwijning van een 100-tal Comités veiligheid in openbare diensten.

Het aantal bedrijven dat een Ondernemingsraad moet oprichten verminderde niet noemenswaardig in 1987.

Het aantal werknemers dat kon deelnemen aan verkiezingen voor een Comité veiligheid daalde van 1,287 miljoen tot 1,215 miljoen (— 72.000). Het aantal werknemers dat kon deelnemen aan verkiezingen voor een Ondernemingsraad steeg lichtjes, met 16.000 eenheden (van 1,064 miljoen tot 1,080 miljoen).

Het invoeren van aparte kiescolleges voor kaderleden en het doorbreken van het triopolie van de traditionele vakbonden zorgde echter voor de meeste discussies.

De aparte vertegenwoordiging van de kaderleden — maar dan vooral op het vlak van de Nationale Arbeidsraad (NAR) — werd al jaren gevraagd door de « onafhankelijke » Nationale Confederatie van het Kaderpersoneel (NCK) die zich afzette tegen de drie « politieke » vakbonden aan wie ze vooral de hoge fiscale en parafiscale druk op de kaderleden verweet. In 1983 riep de NCK de kaderleden zelfs op tot een boycot van de sociale verkiezingen.

Aanvankelijk was de NCK niet geïnteresseerd in de opname van afzonderlijke kadervertegenwoordigers in de ondernemingsraden. De confederatie pleitte voor afzonderlijke kaderraden in de bedrijven. Minister van Arbeid Hansenne eiste evenwel een « test » vóór hij de opname van de NCK in de NAR in overweging wou nemen; dat bracht de NCK ertoe deel te nemen aan de ondernemingsraadverkiezingen in 1987.

Participatie.

Vooraleer over te gaan tot een gedetailleerde analyse van de resultaten van de sociale verkiezingen, is het nuttig de betekenis ervan te relativiseren.

Lang niet alle werknemers kunnen deelnemen aan de sociale verkiezingen. Dat is voorbehouden aan *actieve* werknemers van *grotere particuliere* bedrijven uit de profit- en de non-profit-sector. De 400.000 werklozen, de tienduizenden loopbaanonderbrekers, de 100.000 bruggepensioneerde werknemers, de 1 miljoen omvattende groep van werknemers van bedrijven met minder dan 50 werknemers, en 600.000 van de 800.000 werknemers die tewerk gesteld zijn of rechtstreeks betaald worden door de overheid kunnen geen syndicale vertegenwoordigers kiezen.

Verder moet opgemerkt worden dat de deelname aan de sociale verkiezingen van de kiesgerechtigden ook in 1987 verder verminderde. In 1963 nam ongeveer 70 % van de kiesgerechtigden deel aan de verkiezingen. In de « gouden jaren » zestig liep dit percentage op tot bijna 80 %. Maar sinds 1975 daalt de participatiegraad.

In 1983 bedroeg de participatiegraad nog 70 % voor de Ondernemingsraden en 65 % voor de Comités veiligheid. In 1987 daalden deze cijfers verder tot resp. 67 % en 64 %. In de non-profit-sector ligt de participatiegraad biezonder laag: hij bedraagt 40 % voor de Ondernemingsraden en ongeveer 36 % voor de Comités veiligheid.

In de profit-sector ligt de participatie onder de werklieden (83 %) hoger dan onder de bedienden (72 %) en onder de kaderleden (68 %); in de non-profit-sector nemen de kaders het meest deel aan de verkiezingen (51 %), gevolgd door de bedienden (45 %) en de werklieden (39 %).

Tabel III toont aan dat er regionaal ook verschillen in participatie merkbaar zijn. In Brussel participeren kaders en andere bedienden méér dan gemiddeld, terwijl de arbeiders er minder dan gemiddeld aan de verkiezingen deelnemen. De Waalse cijfers liggen over heel de lijn hoger dan de nationale gemiddelden. In Vlaanderen maken vooral de arbeiders en ook, maar in mindere mate, de bedienden, méér dan gemiddeld gebruik van hun kiesrecht; de Vlaamse kaderleden scoren beduidend minder dan gemiddeld.

TABEL III

**Participatiegraad per gewest voor arbeiders, bedienden en kaderleden
(Ondernemingsraden ; profit-sector) ***

	<i>Arbeiders</i>	<i>Bedienden</i>	<i>Kaderleden</i>
Vlaanderen	85	71	63
Wallonië	85	76	75
Brussel	66	72	68
Nationaal	83	72	68

* Jonge werknemers en gemengde kiescolleges worden hier buiten beschouwing gelaten.

TABEL IV

Evolutie aantal kandidaten 1983-1987

	<i>ABVV</i>	<i>ACV</i>	<i>AGLVB</i>	<i>NCK</i>	<i>IL</i>	<i>Totaal kandidaten</i>	<i>Aantal mandaten</i>	<i>Aantal kandidaten per mandaat</i>
Ondernemingsraden								
1983	21.011	25.465	6.302	—	—	52.778	19.156	2,76
1987	19.410	24.028	5.475	586	772	50.271	19.991	2,51
Comités veiligheid								
1983	29.549	35.054	8.242			72.845	31.510	2,31
1987	24.974	30.065	6.239			61.278	28.064	2,18

Uit tabel IV blijkt overigens dat ook de zgn. passieve participatie, het zich kandidaat stellen bij de sociale verkiezingen, afneemt. Het aantal kandidaten voor de Ondernemingsraden lag in 1987 een 2.500 eenheden lager dan in 1983 ; voor de Comités veiligheid bedroeg het verschil zelfs meer dan 11.000 eenheden. Het aantal kandidaten per mandaat daalde eveneens : van 2,76 naar 2,51 voor de Ondernemingsraden en van 2,31 naar 2,18 voor de Comités veiligheid.

Kaders.

In 1987 konden de kaderleden van bedrijven met minstens 100 werknemers en minstens 15 kaderleden voor het eerst hun eigen vertegenwoordigers kiezen in de ondernemingsraden. De kaderleden bleken ongeveer 8 % van het kiezerspubliek uit te maken (8,8 % in de profit-bedrijven, 4,5 % in de non-profit-bedrijven).

Het toelaten van de NCK-lijsten en van de zgn. individuele lijsten of huislijsten van kaderleden knaagde de stempercentages van de drie vakbonden af.

De vakbonden, waarvan de kaderlijsten maar 43,75 % van de kaderstemmen konden verzamelen, kunnen niet claimen echt representatief te zijn voor de kaderleden. De NCK die 34,06 % van de kaderstemmen behaalde en de individuele lijsten die 22,19 % van de kaderstemmen totaliseerden, kunnen dit echter evenmin.

De resultaten van de kaderlijsten verschillen sterk per regio, zo blijkt uit *tabel V*. In Brussel scoorden de vakbonden (47,25 %) en vooral het ABVV beter dan gemiddeld. In Wallonië behalen de individuele lijsten

TABEL V
Stemmenpercentages kaderlijsten 1987 (Ondernemingsraden)

		ABVV	ACV	ACLVB	Totaal vakbonden	NCK	IL
Profit-bedrijven	VLA	10,3	27,8	3,8	(41,9)	36,2	21,9
	WAL	15,1	14,9	3,0	(33,0)	37,2	29,8
	BRU	15,5	25,4	5,9	(46,8)	35,2	18,0
	NAT	13,7	24,5	4,8	(43,0)	35,8	21,2
Non-profit-bedrijven	VLA	4,6	71,4	2,0	(78,0)	2,1	19,9
	WAL	9,3	32,5	—	(41,8)	10,4	47,7
	BRU	37,4	6,7	11,8	(55,9)	19,0	25,1
	NAT	17,5	32,1	4,2	(53,8)	11,5	34,8
Totaal	VLA	10,0	29,9	3,7	(43,6)	34,6	21,8
	WAL	14,1	18,2	2,4	(34,6)	32,2	33,2
	BRU	16,5	24,6	6,2	(47,3)	34,4	18,3
	NAT	14,0	25,0	4,7	(43,7)	34,1	22,2

betere resultaten. De Vlaamse cijfers sluiten nauw aan bij de nationale gemiddelden. Het ACV scoort in Vlaanderen beter dan op nationaal vlak.

In de non-profit-sector halen de vakbonden de meerderheid van de kaderstemmen (53,74 %); de NCK scoort erg zwak in die sector.

Globale resultaten.

Tabel VI laat zien dat de stempercentages van de drie vakbonden achteruit gingen in de ondernemingsraadverkiezingen, ten voordele van de NCK-lijsten en de zgn. individuele kaderlijsten. Deze achteruitgang is het sterkst bij het ABVV. Door het minder sterke verlies van het ACV in de profit-sector, herwint deze vakbond de positie van grootste vakbond die het in 1979 behaalde in de profit-sector maar in 1983 alweer moest afstaan.

De resultaten van de verkiezingen voor de Comités veiligheid, eveneens vervat in *tabel VI*, geven een licht verlies te zien voor het ABVV, een status-quo voor het ACV en een lichte winst voor de ACLVB. De

TABEL VI

Evolutie stemmenpercentages sociale verkiezingen 1983-1987

		ABVV	ACV	ACLVB	NCK	IL
<i>Ondernemingsraden</i>						
Profit-bedrijven	1983	46,2	46,0	7,8		
	1987	43,5	44,8	7,6	2,6	1,5
Non-profit-bedrijven	1983	18,8	72,1	9,1		
	1987	21,7	69,6	6,9	0,5	1,4
Totaal	1983	43,4	48,6	7,9		
	1987	40,8	47,9	7,5	2,3	1,5
<hr/>						
		ABVV	ACV	ACLVB		
<i>Comités veiligheid</i>						
Profit-bedrijven	1983	45,2	46,6	8,2		
	1987	44,6	46,6	8,8		
Non-profit-bedrijven	1983	35,5	55,1	9,4		
	1987	21,4	71,8	6,9		
Totaal	1983	43,9	47,7	8,4		
	1987	41,9	49,6	8,6		

cijfers van de verkiezingen voor de Comités veiligheid laten vermoeden welke de evolutie van de ondernemingsraadverkiezingen zou geweest zijn zonder de invoering van de aparte kiescolleges voor de kaderleden. Het overwicht van het ACV zou er wellicht weer groter geworden zijn. De gevolgen van de wetwijzigingen m.b.t. de Comités veiligheid maken deze conclusie echter enigszins wankel. Het aantal te verkiezen Comités daalde immers sterk; in het 100-tal Comités veiligheid in de openbare diensten dat wegviel behaalde het ABVV in 1983 een meerderheid van ruim 70 % van de stemmen; dergelijke gegevens maken vergelijkingen uiteraard erg moeilijk.

Tabel VII toont aan dat de evolutie van de stemmenpercentages in de ondernemingsraadverkiezingen in de profit-sector erg verschillend ligt per bedrijfstak. In sommige sectoren neemt het ACV de leidende positie van het ABVV over, in andere neemt het ABVV deze positie over van het ACV. In sommige sectoren gaan aanzienlijke verschuivingen in de verkiezingsresultaten gepaard met aanzienlijke veranderingen in het aantal kiesgerechtigde werknemers; dat is b.v. het geval in de ijzernijverheid waar het ABVV bijna 15 procentpunten verliest; dat gaat gepaard met een halvering van het aantal kiesgerechtigden. In andere sectoren (petroleumnijverheid en -handel, banken, handelsluchtvaart) houden de grote verliezen van de traditionele vakbonden duidelijk verband met het hoge percentage kaderleden onder het personeel.

TABEL VII

Selectie van bedrijfstakken uit de profit-sector
 waarvan de resultaten van de ondernemingsraadverkiezingen van 1987
 opmerkelijk afwijken van die van 1983

		ABVV	ACV	ACLVB	NCK	IL
Mijnen	1983	48,7	50,7	6,6		
	1987	45,6	42,2	11,6	0,5	0,2
IJzernijverheid	1983	64,6	31,0	4,4		
	1987	50,8	36,1	9,3	3,1	0,6
Fabrimetal	1983	45,4	46,4	8,2		
	1987	46,1	43,7	6,5	2,6	1,2
Garagebedrijf	1983	44,9	49,3	5,8		
	1987	39,0	49,9	9,4	1,2	0,7
Ceramiek en steenbakkerij	1983	49,8	44,7	5,5		
	1987	58,1	38,6	2,7	0,6	0,0
Petroleumnijverheid en -handel	1983	46,5	46,3	7,2		
	1987	35,6	43,0	6,1	13,5	1,8
Papier en karton	1983	48,6	43,0	8,3		
	1987	44,6	45,2	8,3	0,8	1,2
Grafische sector	1983	49,5	41,2	4,3		
	1987	44,5	47,1	7,3	0,2	0,9
Tabak	1983	45,3	48,8	5,9		
	1987	49,1	45,3	4,2	1,4	0,0
Aanvullend werklieden	1983	53,0	38,4	8,6		
	1987	41,4	47,1	7,4	2,7	1,4
Hotelwezen	1983	43,6	51,7	4,8		
	1987	51,0	42,7	6,3	0,0	0,0
Spektakel	1983	100,0	0,0	0,0		
	1987	36,9	41,9	9,4	2,3	9,5
Banken	1983	37,3	47,4	15,4		
	1987	31,8	44,7	12,1	9,7	1,7
Handelsluchtvaart	1983	47,1	30,2	22,7		
	1987	37,4	30,0	22,6	10,1	0,0

Deze aanzienlijke sectoriële verschillen vormen een bijkomende ondersteuning van de stelling dat « sociale verkiezingen sociale verkiezingen zijn en geen politieke verkiezingen ».

Tabel VIII geeft de stemevoluties weer van de ondernemingsraadverkiezingen per gewest. Voor de profit-sector geldt de regel dat de sterkste vakbond het meest verliest : het ABVV in Wallonië en in Brussel (zodanig dat het ACV in Brussel zelfs de sterkste vakbond wordt in de profit-sector), en het ACV in Vlaanderen.

TABEL VIII

Evolutie stemmenpercentages per gewest 1983-1987 : Ondernemingsraden

			ABVV	ACV	ACLVB	NCK	IL	
Profit-bedrijven	VLA	1983	40,0	51,5	8,5			
		1987	39,5	49,6	8,4	1,6	0,9	
	WAL	1983	59,7	36,5	3,8			
		1987	56,4	36,1	4,0	1,9	1,5	
	BRU	1983	46,1	43,0	10,9			
		1987	39,8	42,5	9,3	5,5	2,8	
	NAT	1983	46,2	46,0	7,8			
		1987	43,5	44,8	7,6	2,6	1,5	
	Non-profit-bedrijven	VLA	1983	9,0	87,1	3,9		
			1987	9,7	87,3	2,5	—	0,4
		WAL	1983	25,3	66,3	8,5		
			1987	24,5	64,2	8,0	0,6	2,7
BRU		1983	29,9	48,4	21,6			
		1987	39,9	45,0	13,2	1,1	1,4	
NAT		1983	18,8	72,1	9,1			
		1987	21,7	69,6	6,9	0,5	1,4	

In Brussel is de verschuiving naar de NCK-lijsten en naar de zgn. Individuele kaderlijsten het grootst ; in Vlaanderen is deze verschuiving kleiner dan nationaal.

Voor de non-profit-sector geldt de regel dat de grootste vakbond meteen de grootste verliezer is. Opmerkelijk is de grote winst (10 procentpunten) die het ABVV boekt in de Brusselse non-profit-sector. Ook in Vlaanderen versterkt het ABVV zijn positie in de non-profit-sector maar het overwicht van het ACV (87 %) blijft er overweldigend.

Tabel IX ten slotte geeft de evolutie van de stemmenpercentages weer van arbeiders en bedienden.

TABEL IX

Evolutie stemmenpercentages arbeiders-bedienden (Ondernemingsraden)
1983-1987

			ABVV	ACV	ACLVB	
Arbeiders	VLA	1983	41,9	49,0	9,1	
		1987	42,6	48,0	9,4	
	WAL	1983	62,9	33,9	3,2	
		1987	61,2	34,7	4,1	
	BRU	1983	50,4	41,7	7,9	
		1987	48,9	42,6	8,5	
	NAT	1983	49,1	44,2	6,7	
		1987	48,0	44,0	8,0	
	Bedienden	VLA	1983	29,7	62,8	7,5
			1987	29,6	63,2	7,2
WAL		1983	49,3	46,3	4,4	
		1987	46,9	47,9	5,2	
BRU		1983	43,0	43,8	13,2	
		1987	42,2	47,3	10,5	
NAT		1983	38,9	52,3	8,8	
		1987	37,7	54,2	8,1	

Onder de arbeiders verzwakt de positie van ABVV en ACV ten voordele van de liberale bond. Het ABVV behoudt zijn overwicht in deze groep, alleszins in Wallonië en Brussel.

Onder de bedienden versterkte het ACV in 1987 zijn dominante positie ten nadele van ABVV en ACLVB.

In Vlaanderen verzwakt het overwicht van het ACV onder de arbeiders; het vergroot er zijn overwicht onder de bedienden. In Wallonië verzwakt de dominante positie van het ABVV onder de arbeiders lichtjes; de socialistische bond moest in Wallonië het vaandel van de sterkste vakbond onder de bedienden overdragen aan het ACV.

In Brussel verliest het ABVV onder arbeiders én bedienden. Het ACV wint onder arbeiders en bedienden en versterkt zelfs zijn nipt overwicht op het ABVV onder de bedienden. De liberale bond wint onder de Brusselse arbeiders maar verliest aanzienlijk terrein onder de Brusselse bedienden.

Besluit.

Het invoeren van aparte kiescolleges voor kaderleden en het toelaten van NCK- en Individuele kaderlijsten heeft de kaarten van de sociale

verkiezingen in 1987 dooreen geschud. Door het doorbreken van het monopolie (triopolie) van de drie vakbonden, verloren deze alledrie stemmen. Globaal genomen verloor het ABVV het meest. Het ACV versterkt zijn positie van grootste vakbond hierdoor. De regionale machtsverschillen blijven evenwel behouden.

De uiteenlopende trends die bij een nadere analyse van de verkiezingsresultaten blijken, bevestigen de stelling dat de invloed van de politieke actualiteit op de sociale verkiezingen niet erg groot is.

Summary : Social elections 1987 : the influence of the trade unions is diminished because of the drawing impact of the executive staff.

In 1987 the centre-right coalition was able to break through partially the triopoly of the three trade unions — the christian ACV, the socialist ABVV en the liberal ACLVB — by admitting to the four-yearly social elections separate lists of candidates for the members of the executive staffs.

As a result of this, the position of the three unions weakened. The decline was most strongly felt by the ABVV ; the socialist union lost 2.6 %. The minor loss of 0.7 % enabled the christian ACV to regain its position as the strongest Belgian union, a position which was taken for the first time in 1979 and was lost again in the elections of 1983.

After the recent social elections, neither the unions (43.7 %), nor the « independent » National Confederation of the Executive Staff Members (34.1 %), nor the individual lists of the members of the executive staffs (22.2 %) can claim to be « the representator » of the members of the executive staffs.

Through the analysis of the 1987 results, it is found once more that social elections are little affected by political events. The results of the social elections are in no way correlated to the results of the political elections.

Morphologie des partis politiques francophones en 1986 et 1987

Rédigée par Mieke VERMINCK,

Assistante à la section de Politologie
de la Katholieke Universiteit te Leuven,
en collaboration avec les secrétariats nationaux des partis politiques.

★

Dans la polyarchie moderne, le parti politique occupe une place importante et fortement fonctionnelle quant aux prises de décisions politiques. Certaines polyarchies assignent même un rôle prépondérant aux partis politiques face aux autres institutions et organisations ; elles sont dès lors qualifiées de partocraties. La Belgique présente clairement les caractéristiques d'une partocratie.

Eu égard à l'importance des partis politiques, il y a lieu de s'étonner que les études, voire les informations pures et simples, concernant ces organisations de pouvoir, soient plutôt maigres, peu ordonnées et auréolées de mystère. Une information plus systématique à propos de l'organisation et du fonctionnement des partis politiques s'impose donc. Sous le titre de *Morphologie des partis politiques belges*, nous nous proposons de fournir chaque année dans le fascicule relatif à l'Année politique une information la plus complète possible en ce domaine. Nous tenterons à tout le moins de donner un aperçu des organes et des structures du parti, des informations sur les dirigeants et sur la façon dont le parti s'inscrit dans la vie politique, et des références aux moyens de communications qu'il met en œuvre. Compte tenu de l'accessibilité des données, nous tâcherons d'aller le plus loin possible dans cette voie. Etant donné la mobilité et la dynamique dans l'organisation et dans le fonctionnement des partis politiques, il a paru nécessaire de noter les changements survenus au cours de l'année. La présente édition concerne uniquement les grands partis francophones du pays : le PS, le PRL, le PSC et le FDF. La morphologie des partis politiques francophones publiée respectivement dans « l'Année politique 1983 » et dans « l'Année politique 1985 » a été

mise à jour pour les années 1986 et 1987. L'optimisation des informations reste toutefois l'objectif principal.

La rédaction tient à remercier sincèrement les secrétariats des quatre grands partis francophones pour leur collaboration patiente et bienveillante.

Nous tenons également à souligner que les secrétaires des partis nous ont aidés admirablement, en dépit des occupations prioritaires qui les absorbaient. En particulier, nous voulons remercier M. R. Gailliez du Parti Socialiste, M. L. Michel du Parti Réformateur Libéral, M. G. Cahay du Parti Social Chrétien et Mme D. Damoiseau de la RTBF pour l'empressement qu'ils ont témoigné inlassablement. Remercions également les autres collaborateurs pour leurs contributions informatives.

Nous espérons avoir communiqué les informations importantes de la façon la plus précise et la plus accessible qui soit, de sorte que citoyen et chercheur puissent en faire un instrument pratique.

La Section de Politologie recevra avec gratitude toutes les remarques, suggestions ou critiques que cette édition de la *Morphologie des partis politiques belges* pourrait occasionner.

PARTI SOCIALISTE (PS).**1. Le Congrès.***1.1. Dates et lieux des congrès organisés.*

- Congrès statutaire, Eupen, 4 octobre 1986.
- Congrès administratif, Bruxelles, 14 février 1987.
- Congrès statutaire, La Louvière, 10 octobre 1987.
- Congrès national, Bruxelles, 22 novembre 1987.

1.2. L'ordre du jour.

- Eupen, 4 octobre 1986 : le problème des Fourons ;
le budget et les économies ;
les relations du PS et de la FGTB.
- Bruxelles, 14 février 1987 : l'élection du Président du parti ;
le rapport du Secrétaire général ;
la ratification de l'élection des deux
vice-Présidents ;
l'élection des membres effectifs du
Bureau.
- La Louvière, 10 octobre 1987 : « Stop au néo-libéralisme ».
- Bruxelles, 22 novembre 1987 : Programme du PS. Elections législa-
tives du 13 décembre 1987.

1.3. Participants.

- Eupen, 4 octobre 1986 : ± 650 personnes.
- Bruxelles, 14 février 1987 : ± 650 personnes.
- La Louvière, 10 octobre 1987 : ± 850 personnes.
- Bruxelles, 22 novembre 1987 : ± 1000 personnes.

*1.4. Elections.**1.4.1. Président du Parti : Spitaels Guy.*

- Date du congrès : 14 février 1987.
- Nombre de membres ayant participé à l'élection : 561.
- Nombre des candidats : un seul, Spitaels Guy.
- Résultats d'élection : 536 oui,
25 blancs et nuls.

1.4.2. Vingt-deux membres du Bureau.

— Date du congrès : 14 février 1987.

— Nombre de membres ayant participé à l'élection : 556.

— Résultats d'élection :

1. Busquin Philippe	547	17. Dehousse Jean-Maurice	403
2. Ylief Ivan	524	18. Lambertz Karl-Heinz	395
3. Van Cauwenberghe Jean-Claude	524	19. Lizin Anne-Marie	376
4. Van Der Biest Alain	519	20. Burgeon Willy	368
5. Féaux Valmy	519	21. Remy Marguerite	347
6. Deworme Elie	517	22. Demazy André	336
7. Anselme Bernard	510	Troisième Bruxellois	
8. Cools André	507	23. D'Hoogh Christian	345
9. Bonzi Richard	502	Femmes	
10. Dury Raymonde	493	24. Burgeon Colette	152
11. Collignon Robert	481	25. Bievez Annie	119
12. Debauque Michel	477	Jeunes	
13. Guillaume François	465	26. Dubois Nicolas	129
14. Urbain Robert	430	27. Marechal José	104
15. Flahaut André	420	28. Dallons Bernard	101
16. Delhayé Jean-Baptiste	414		

2. Le Conseil général.

2.1. *Date et lieu du Conseil général :*

— Namur, 15 février 1986.

2.2. *L'ordre du jour.*

— Namur, 15 février 1986 : examen de la situation politique.

2.3. *Participants.*

— Namur, 15 février 1986 : ± 350 personnes.

B. Le Bureau.

3.1. Composition.

Statuts : Art. 28

1. Des membres avec voix délibérative :

— 4 membres de droit :

— le Président

Situation 1986

Spitaels Guy

Situation 1987

Spitaels Guy

— les deux vice-Présidents

Coëme Guy
Guillaume François

Coëme Guy
Moureaux Philippe

— le Secrétaire général

Gailliez Roger

Gailliez Roger

— 22 membres élus par les délégués du Congrès administratif

Anselme Bernard
Bonzi Richard
Burgeon Willy
Busquin Philippe
Cools André
Debauque Michel
Dehousse Jean-Maurice
Delmotte Fernand
Demazy André
Deworme Elie
Féaux Valmy
Lallemand Roger
Lejoly Marcel
Lizin Anne-Marie
Moureaux Philippe
Péciaux Nestor
Remy Marguerite
Urbain Robert
Van Cauwenberghe
Jean-Claude
Van Der Biest Alain
Ylieff Yvan

Anselme Bernard
Bonzi Richard
Burgeon Willy
Busquin Philippe
Collignon Robert
Cools André
Debauque Michel
Dehousse Jean-Maurice
Delhay Jean-Baptiste
Demazy André
Deworme Elie
Dury Raymonde
Féaux Valmy
Flahaut André
Guillaume François
Lambertz Karl-Heinz
Lizin Anne-Marie
Remy Marguerite
Urbain Robert
Van Cauwenberghe
Jean-Claude
Van Der Biest Alain
Ylieff Yvan

En plus de ces 22 membres et si cela s'avère nécessaire, seront successivement déclarés élus :

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
— un ou des représentants de la fédération de Bruxelles afin que le Bureau compte au moins 3 membres élus de celle-ci ;	Dury Raymonde	D'Hoogh Christian
— une ou des femmes, un ou des jeunes afin que le Bureau compte, conformément à l'article 6, au moins 5 femmes et 3 jeunes.	Brenez Georgette	Burgeon Colette Bievez Annie Dubois Nicolas Marechal José Dallons Bernard
2. Des membres avec voix consultative :		
— le Secrétaire général adjoint	néant	néant
— le Directeur du Centre d'Etudes et de l'Institut E. Vandervelde	Pirot François	Pirot François
— le Président, ou s'il est élu direct un représentant des groupes parlementaires socialistes	Biefnot Yvon Collignon Robert Glinne Ernest	Biefnot Yvon Glinne Ernest Péciaux Nestor Lallemand Roger Lejoly Marcel
— deux représentants du Mouvement des Jeunes Socialistes (un par région)	Mayeur Yvan Ficherouille Paul	Mayeur Yvan Ficherouille Paul
— deux délégués des Comités interentreprises	Pickman Armand Vandoren Jules	Pickman Armand Vandoren Jules
— les délégués des mouvements de l'Action commune	Carpentier Henri (FGTB) Daenen Edouard (UNMS) Delourme Alfred (FGTB) Gayetot Jean (FGTB) Lemaire Henri (FEBECOOP) Massart Ivan (UNMS) Ramaekers Roger (FEBECOOP)	Carpentier Henri (FGTB) Daenen Edouard (UNMS) Fostier Jacques (FGTB) Gayetot Jean (FGTB) Lemaire Henri (FEBECOOP) Massart Ivan (UNMS) Ramaekers Roger (FEBECOOP)

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
— la déléguée aux Droits de la femme	Jacobs Viviane	Jacobs Viviane
— le représentant du Collège des Secrétaires fédéraux désigné par celui-ci	Renson René	Decourty Willy

3.2. *Fréquence des réunions :*

- en 1986 : hebdomadaires.
- en 1987 : hebdomadaires.

4. L'Exécutif.

4.1. *Composition.*

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
Statuts : Art. 33		
— le Président	Spitaels Guy	Spitaels Guy
— les vice-Présidents	Coëme Guy Guillaume François	Coëme Guy Moureaux Philippe
— le Secrétaire général	Gailliez Roger	Gailliez Roger
— le Secrétaire général adjoint	néant	néant
— les Présidents des groupes parlementaires socialistes	Van Der Biest Alain Lallemand Roger Ylieff Ivan Biefnot Ivon	Van Der Biest Alain Lallemand Roger Ylieff Ivan Biefnot Ivon
— le Directeur du Centre d'Etudes et de l'Institut Emile Vandervelde	Pirot François	Pirot François

5. Le Président.

5.1. *Spitaels Guy.*

5.2. *Election :* voir 1.4.1.

6. Membres du parti.

6.1. *Nombre de membres :* 152.000 (1986).
154.000 (1987).

7. Le personnel du parti*

— 1 (le Secrétaire général)

8. Publications

8.1. Publications programmatrices.

a) Mouvement des Jeunes Socialistes :

— Documents.

b) Institut Emile Vandervelde :

— Notes de documentation — Collection « Minor » :

— EUREKA. Quelle Europe technologique ? (un colloque organisé par le Centre Européen Fernand Dehousse en collaboration avec l'Institut d'Etudes Européennes de l'Université Libre de Bruxelles), n° 22, novembre 1986, 67 p. + annexes.

— Commission environnement. Dossier amiante, n° 23, mars 1987, 91 p.

— Ouvrages réalisés par l'Institut Emile Vandervelde dans le cadre du 100e anniversaire du Parti Socialiste :

Collection mémoire ouvrière :

14. STAQUET, G., Groupons-nous et demain..., 176 p.

8.2. Périodiques.

a) Parti Socialiste :

— En direct (hebdomadaire, tirage : 10.000 exemplaires).

b) Mouvement des Jeunes Socialistes :

— JS Action (mensuel, tirage : 500 exemplaires).

— Contact JS (bimestriel, tirage : 4.000 exemplaires).

c) Institut Emile Vandervelde :

— Socialisme (bimestriel, tirage : 1.500 exemplaires).

---

* Le personnel pris en compte est limité aux cadres. Le personnel administratif et technique n'est pas pris en considération. Le personnel de cadre travaille (à mi-temps ou plein-temps) par le parti et est payé par celui-ci. Toutes formes de mise à l'ouvrage qui ont pour but l'absorption du chômage ne sont pas prises en considération. Le cadre est restreint au niveau national du parti.

d) Centre d'Information et de Documentation :

- AD-DOC info (bimestriel, tirage : 4.000 exemplaires).
- Dossier (trois par mois, tirage : 1.500 exemplaires).
- Document (publication extraordinaire).

e) Centre de formation « Freddy Terwagne » :

- Bulletin d'information et de documentation (bimensuel, tirage : 1.000 exemplaires).

9. **Organigramme.**

Etant donné qu'il ne s'est pas produit de modification par rapport à la situation de 1983, nous renvoyons à l'organigramme publié dans la « Morphologie des partis politiques francophones », *Res Publica*, 1984, n° 4, p. 511.

PARTI REFORMATEUR LIBERAL (PRL).

1. Le Congrès.

1.1. Dates et lieux des congrès organisés.

- Bruxelles, 26 janvier 1986.
- Charleroi, 19 octobre 1986.
- Louvain-La-Neuve, 14 et 15 février 1987.
- Woluwe-Saint-Pierre, 19 septembre 1987.
- Wavre, 21 novembre 1987.

1.2. L'ordre du jour.

- Bruxelles, 26 janvier 1986 : élection du Président du PRL.
- Charleroi, 19 octobre 1986 : rassemblement populaire.
- Louvain-La-Neuve, 14 et 15 février 1987 : congrès doctrinal.
- Woluwe-Saint-Pierre : 19 septembre 1987 : modification des statuts.
- Wavre, 21 novembre 1987 : lancement de la campagne électorale.

1.3. Participants.

- Bruxelles, 26 janvier 1986 : ± 1.200 personnes.
- Charleroi, 19 octobre 1986 : ± 17.500 personnes.
- Louvain-La-Neuve : 14 et 15 février 1987 : ± 1.100 personnes.
- Woluwe-Saint-Pierre : 19 septembre 1987 : ± 800 personnes.
- Wavre, 21 novembre 1987 : ± 100 personnes.

1.4. Election du président du Parti.

- Président du Parti : Michel Louis.
- Date d'élection : 26 janvier 1986.
- Nombre de membres ayant participé à l'élection : 1.022.
- Nom du candidat : Michel Louis.
- Résultats d'élection : 772 oui
237 non
13 blancs et nuls.

2. Le Comité permanent.

- 2.1. *Election du Secrétaire général politique.*
- Secrétaire général politique : Klein Edouard.
  - Date d'élection : 22 mars 1986.
  - Nombre de membres ayant participé à l'élection : 351.
  - Nom du candidat : Klein Edouard.
  - Résultats d'élection : 247 oui
91 non
13 blancs et nuls.

3. Le Bureau.

Composition.

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
Statuts : Art. 7 § 1.		
1. Le Président	Michel Louis	Michel Louis
2. Le premier vice-Président	Demuyter Albert	Demuyter Albert
3. Les trois vice-Présidents	Frippiat Michel Hasquin Hervé Mayence-Goossens Jacqueline	Frippiat Michel Hasquin Hervé Mayence-Goossens Jacqueline
4. Le Secrétaire général politique	Klein Edouard	Klein Edouard
5. Le Secrétaire politique adjoint	Bock Jean	Bock Jean
6. Le Président de la Commission de Conciliation et d'Arbitrage	—	—
7. Le Secrétaire de la Commission de Conciliation et d'Arbitrage	Marchand Bernard	Marchand Bernard
8. Le Président national du PRL-PVV s'il est membre du PRL	Descamps Pierre	Descamps Pierre

9. Les parlementaires :

a) Chambre des Représentants

Situation 1986

Bertouille André
 Bonmariage Joseph
 Cornet d'Elzius Charles
 Damseaux André
 De Decker Armand
 de Donnée
 François-Xavier
 Defraigne Jean
 Detaille Michèle
 D'Hondt Denis
 Ducarme Daniel
 Gol Jean
 Klein Edouard
 Knoops Etienne
 Kubla Serge
 Lagneau André
 Michel Louis
 Mundeleer Georges
 Neven Marcel
 Olivier Louis
 Petitjean Charles
 Pivin Jacques
 Poswick Charles
 Simonet Henri

Situation 1987

Bertouille André
 Cornet d'Elzius Charles
 Damseaux André
 De Decker Armand
 de Donnée
 François-Xavier
 Defraigne Jean
 D'Hondt Denis
 Draps Willem
 Dubois André
 Ducarme Daniel
 Gol Jean
 Hazette Pierre
 Henrotin Paul
 Klein Edouard
 Knoops Etienne
 Kubla Serge
 Michel Louis
 Mundeleer Georges
 Neven Marcel
 Olivier Louis
 Pivin Jacques
 Poswick Charles

b) Sénat

Aubecq Charles
 Bock Jean
 Boël Pol
 Clerdent Pierre
 Close Robert
 Decléty Arnaud
 de Clippele Jean-Pierre
 Delruelle-Ghobert Janine
 Demuyter Albert
 Descamps Pierre
 Doumont Jules
 Evers Alfred
 Gillet Jean
 Glibert Lucien
 Godinache-Lambert
 Marie-Thérèse
 Hatry Paul
 Hazette Pierre
 Henrion Robert
 Mayence-Goossens
 Jacqueline
 Monfils Philippe
 Nicolas Jean
 Saulmont Guy
 Vandenhautte Jacques

Aubecq Charles
 Barzin Jean
 Bock Jean
 Boël Pol
 Clerdent Pierre
 Decléty Arnaud
 de Clippele Jean-Pierre
 Delruelle-Ghobert Janine
 Duquesne Antoine
 Evers Alfred
 Glibert Lucien
 Hasquin Hervé
 Hatry Paul
 Henrion Robert
 Houssa Joseph
 Mayence-Goossens
 Jacqueline
 Monfils Philippe
 Petitjean Charles
 Saulmont Guy
 Simonet Henri
 Vandenhautte Jacques

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
10. Les parlementaires européens	André-Léonard Anne Beyer de Ryke Luc Toussaint Michel	André-Léonard Anne Beyer de Ryke Luc Toussaint Michel
11. Le Secrétaire général administratif	Bruyneel Pierre	Bruyneel Pierre
12. Le Trésorier général	Henrion Paul	Henrion Paul
13. Le Trésorier général adjoint	Foret Michel	Foret Michel
14. Les Présidents des Fédérations d'arrondissement :		
Arlon	Piette Omer	Piette Omer
Ath	Descamps Pierre	Descamps Pierre
Bastogne	Olivier Louis	Olivier Louis
Bruxelles	Demuyter Albert	Demuyter Albert
Charleroi	Fontaine Philippe	Fontaine Philippe
Dinant	Dapsens Henry	Lizin Jean
Huy	Moreau Ernest	Moreau Ernest
Liège	Goldine Georges	Goldine Georges
Marche-en-Famenne	Godinache-Lambert Marie-Thérèse	Schreder Philippe
Mons	Tromont Pierre	Tromont Pierre
Mouscron	Braye Robert	Braye Robert
Namur	Barzin Jean	Barzin Jean
Neufchâteau-Virton	André Jean-Marie	André Jean-Marie
Nivelles	Marchand Bernard	Marchand Bernard
Philippeville	Delcoigne Emile	Delcoigne Emile
Soignies	Dubois André	Dubois André
Thuin	Bertrand Etienne	Bertrand Etienne
Tournai	Soudant André	Soudant André
Verviers	Aussems Pierre	Aussems Pierre
Waremme	Blanche Marc	Blanche Marc
15. Les ministres d'Etat s'ils ne sont pas ministres en fonction	Defraigne Jean Descamps Pierre Henrion Robert Toussaint Michel	Defraigne Jean Descamps Pierre Henrion Robert Toussaint Michel
16. Les anciens ministres et les anciens secrétaires d'Etat	Bertouille André Cornet d'Elzcius Charles Damseaux André	Bertouille André Cornet d'Elzcius Charles Damseaux André

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
	de Donnée	de Donnée
	François-Xavier	François-Xavier
	Defraigne Jean	Defraigne Jean
	Demuyter Albert	Demuyter Albert
	Gol Jean	Gol Jean
	Hatry Paul	Hatry Paul
	Henrion Robert	Henrion Robert
	Knoops Etienne	Knoops Etienne
	Mayence-Goossens	Mayence-Goossens
	Jacqueline	Jacqueline
	Monfils Philippe	Monfils Philippe
	Olivier Louis	Olivier Louis
	Poswick Charles	Poswick Charles
	Simonet Henri	Simonet Henri
	Toussaint Michel	Toussaint Michel
	Tromont Michel	Tromont Michel
	Van Offelen Jacques	Van Offelen Jacques
17. Membres élus par le Comité permanent en son sein et après appel aux candidatures	Bacquelaine Yves	Bacquelaine Yves
	Borsus Willy	Borsus Willy
	Brassinne Jacques	Brassinne Jacques
	Collinet Dominique	Collinet Dominique
	Cooremans Jean	Cooremans Jean
	De Boeck Marianne	De Boeck Marianne
	Deville Francine	Deville Francine
	Dreze Pierre	Dreze Pierre
	Duquesne Antoine	Duquesne Antoine
	Goblet d'Alviella Jean	Goblet d'Alviella Jean
	Ledoux Jean-Marie	Ledoux Jean-Marie
	Liebin Bernard	Liebin Bernard
	Militis Jean	—
	Nyssens-Vandenbulcke	Nyssens-Vandenbulcke
	Monique	Monique
	Olivier Maurice	Olivier Maurice
	Plas Virginie	Plas Virginie
	Poswick Eric	Poswick Eric
	Reynders Didier	Reynders Didier
	Schepmans Françoise	Schepmans Françoise
	Stengers Marie-Laure	Stengers Marie-Laure
	Tromont Pierre	Tromont Pierre
	Vandermeulen Lucien	Vandermeulen Lucien
	Van Weddingen Eric	Van Weddingen Eric
	Wathelet Philippe	Wathelet Philippe
	Zimmer Marcel	Zimmer Marcel
18. 2 membres cooptés par le Bureau ainsi consti- tué	Gentges Bernd	Gentges Bernd
	Simonet Jacques	Simonet Jacques

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
19. 2 représentants des femmes PRL	Herzet-Govaerts Jacqueline Mohin Lucienne	Herzet-Govaerts Jacqueline Mohin Lucienne
20. 3 représentants des JRL	Calbeau Patrick Cools Marc Jaivenois Guy	Calbeau Patrick Cools Marc Jaivenois Guy
La fonction de membre du Bureau est incompatible avec celle de ministre ou de secrétaire d'Etat en fonction. Ils sont néanmoins invités au Bureau et y ont voix consultative	Aubecq Charles Bertouille André Damseaux André Decléty Arnaud de Donnée François-Xavier Ducarme Daniel Fagnoul Bruno Gol Jean Knoops Etienne Monfils Philippe Mundeleer Georges Olivier Louis	Aubecq Charles Bertouille André Decléty Arnaud de Donnée François-Xavier Ducarme Daniel Duquesne Antoine Fagnoul Bruno Gol Jean Knoops Etienne Monfils Philippe Mundeleer Georges Olivier Louis
21. Un délégué du Centre Paul Hymans, membre du PRL	Engels Jean	Engels Jean
22. Un représentant du Syndicat Libre de la Fonction publique, membre du PRL	Dehon Roger	Dehon Roger
23. Un représentant de la Ligue des Mutualités libérales, membre du PRL	Valentin Roger	Valentin Roger
24. Un représentant de la Ligue des Pensionnés libéraux, membre du PRL	Berck Suzanne	Berck Suzanne
25. Les députés permanents*	André Jean-Marie Gabriel Georges Libert Georges Mathieu Gérard Regnier Paul Rober Didier Séverin Jean-Marie Wauthier Michel	André Jean-Marie Libert Georges Mathieu Gérard Pire Georges Rober Didier Séverin Jean-Marie Wathelet Philippe Wauthier Michel

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
26. Une représentante de l'Association socio-culturelle des Femmes libérales*	Van Rompaey-Gaspar Gaby	Van Rompaey-Gaspar Gaby
27. Représentants issus de factions politiques et ayant rejoint le PRL*		

4. Le Président.

4.1. *Michel, Louis*

4.2. *Election* : voir 1.4.

5. Membres du parti.

5.1. *Nombre de membres* : 73.727 (1986).
76.298 (1987).

6. Le personnel du parti : non communiqué.

7. Publications.

7.1. *Publications programmatrices.*

a) Centre Paul Hymans :

— Quatre propositions libérales en matières de grève et de représentations des travailleurs. Bruxelles, 1987.

7.2. *Périodiques.*

a) Centre Paul Hymans :

— Progrès (bimestriel, tirage : non communiqué).

b) Jeunes Réformateurs Libéraux :

— Réformes et Liberté (trimestriel, tirage : 7.000 exemplaires).

8. Organigramme.

Etant donné qu'il ne s'est pas produit de modifications par rapport à la situation de 1983, nous renvoyons à l'organigramme publié dans la « Morphologie des partis politiques francophones en 1983 », dans *Res Publica*, n° 4, p. 519.

* Non conforme à l'article 7 § 1 du statut.

PARTI SOCIAL CHRETIEN (PSC).

1. Le Congrès.

1.1. Dates et lieux des congrès organisés.

— Bruxelles, 21 février 1987.

— Liège, 14 novembre 1987.

1.2. L'ordre du jour.

— Bruxelles, 21 février 1987 : congrès d'orientation de la doctrine du PSC.

— Liège, 14 novembre 1987 : « nouveau congrès », réflexions sur les thèmes d'actualité.

1.3. Participants.

— Bruxelles, 21 février 1987 : 1.200 personnes.

— Liège, 14 novembre 1987 : 900 personnes.

2. Le Conseil général.

Néant.

3. Le Comité directeur.

3.1. Composition.

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
Statuts : Art. 37		
— Président national	Deprez Gérard	Deprez Gérard
— Un représentant de chaque arrondissement désigné par le Comité d'arrondissement :		
Arlon	Hutlet José	Nothomb Charles-Ferdinand
Ath	Lenfant Pierre	Lenfant Pierre
Bastogne	Collard Philippe	Petit Guy
Bruxelles	Jonnart Pierre	Jonnart Pierre
Charleroi	Meuter Pierre	Esgain Philippe

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
Dinant	Danthisne Anne-Marie	Bodard Christian
Huy	Jeanmoye Joseph	Taton Albert
Liège	Pirmolin Jacques	Pirmolin Jacques
Marche	Noirhomme Robert	Noirhomme Robert
Mons	Liénard Albert	Liénard Albert
Mouscron	Detremmerie Jean-Pierre	Detremmerie Jean-Pierre
Namur	Doumont Michel	Doumont Michel
Neufchâteau	Poncelet Jean-Pol	Poncelet Jean-Pol
Nivelles	Van Campenhoudt Marc	Van Campenhoudt Marc
Philippeville	Tilquin Marcelle	Lebrun Michel
Soignies	Vandenhaute Willy	Vandenhaute Willy
Thuin	Dewasme Francis	Dewasme Francis
Tournai	Theys Marcel	Theys Marcel
Verviers	Schryns René	Halleux Michel
Virton	Defrance Etienne	Defrance Etienne
Waremme	Evrard Pol	Brûyninckx Guillaume
— des chefs de groupes PSC des assemblées législatives	Langendries Raymond (Sénat) Wauthy Emile (Chambre) Desmarets José (Conseiller Communauté) Gendebien Paul-Henri (Conseiller Régional Wallon)	Langendries Raymond (Sénat) Wauthy Emile (Chambre) Desmarets José (Conseiller Communauté) Gendebien Paul-Henri (Conseiller Régional Wallon)
— deux membres du Sénat et deux membres de la Chambre choisis par leur groupe respectif :		
a) Sénat :	Sondag Jean Wintgens Pierre	Sondag Jean Wintgens Pierre
b) Chambre :	Goor Cécile Tilquin André	Goor Cécile Tilquin André
— deux Ministres choisis par leurs pairs	Maystadt Philippe Nothomb Charles-Ferdinand	Maystadt Philippe Michel Joseph
— un Ministre de la Com- munauté Française	Poullet Edouard	Poullet Edouard
— un Ministre de la Ré- gion Wallonne	Wathelet Melchior	Wathelet Melchior

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
— un Ministre de la Communauté Germanophone	Maraite Joseph	Maraite Joseph
— la Présidente nationale des femmes PSC	Cahay Pierrette	Cahay Pierrette
— le Président national des JSC	Dumont Jean-Paul	néant
— le Président de la Fédération des mandataires communaux	Dewil Monique	Dewil Monique
Avec voix consultative :		
— des Ministres	Dalem Armand Hansenne Michel Liénard Albert Lutgen Guy Mainil Pierre Thys Jean-Louis	Dalem Armand Hansenne Michel Liénard Albert Lutgen Guy Mainil Pierre Thys Jean-Louis
— le Commissaire Européen	néant	néant
— les Présidents PSC des assemblées législatives	Grafé Jean-Pierre (Communauté Française)	Grafé Jean-Pierre (Communauté Française)
— le Secrétaire général	Lefèvre Jacques	Lefèvre Jacques
— la Secrétaire politique des femmes PSC	Van Raemdonck Madeleine	Van Raemdonck Madeleine
— le Secrétaire politique des JSC	Thonon Bernard	Thonon Bernard
— un délégué du CSP	Gehlen Albert	Gehlen Albert
— un représentant des élus du PSC du Parlement Européen si l'un d'entre eux n'y est déjà à un autre titre	Herman Fernand	Herman Fernand
— les responsables PSC exerçant les missions les plus élevées dans les organes communs PSC-CVP	Hallet Jean Scheyven Raymond (†)	Hallet Jean

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
— le responsable financier	le Hardy de Beaulieu Gérard	le Hardy de Beaulieu Gérard

3.2. *Fréquence des réunions* : hebdomadaires.

4. Le Président.

Deprez Gérard.

5. Membres du parti.

5.1. *Nombre de membres* : 43.276 (1986).
43.127 (1987).

5.2. *Sociographie des membres.*

5.2.1. D'après le sexe.

	1986	1987
Hommes	60 %	61 %
Femmes	40 %	39 %

6. **Le personnel du parti** : non communiqué.

7. Publications.

7.1. *Publications programmatrices.*

a) Centre d'Etudes Politiques, Economiques et Sociales (CEPESS) :
Cahiers CEPESS :

- P. VERKAEREN, *La craie et la souris : mutations et permanences dans l'enseignement 1959-1984*, 1986, n° 1-2, 88 p.
- J. SONDAG, *Le bail à ferme. Son évolution*, 1986, n° 3, 59 p.
- N. 't SERCLAES, *C.P.A.S. et aide sociale. 10 ans de fonctionnement*, 1986, n° 4, 51 p.
- J. LAUWEREYS, *Expropriations : plaidoyer pour une révision de la législation*, 1987, n° 1-2, 96 p.
- F. BAILLEUX e.a., *Réforme fiscale : contexte et perspectives*, 1987, n° 3-4, 80 p.

7.2. Périodiques.

a) Parti Social Chrétien :

- Temps Nouveaux (bimensuel, tirage : 45.000 exemplaires).
- Infor. sections (mensuel, tirage : 4.000 exemplaires).

b) Jeunes PSC :

- L'Enjeu (mensuel, tirage : 10.000 exemplaires).
- Action-J (mensuel, tirage : 1.200 exemplaires).

c) Centre d'Etudes Politiques, Economiques et Sociales :

- La Revue Politique. Nouvelle Série (bimensuel).
- Cahiers-CEPESS (trimestriel).
- Chroniques-CEPESS (mensuel) : Ephémérides
  - Situation sociale
  - La vie politique en Belgique
  - Situation financière
  - Situation internationale
  - Situation économique.

8. Organigramme.

Etant donné qu'il ne s'est pas produit de modification par rapport à la situation de 1983, nous renvoyons à l'organigramme publié dans la « Morphologie des partis politiques francophones » *Res Publica*, 1984, n° 4, p. 525.

FRONT DEMOCRATIQUE DES BRUXELLOIS FRANCOPHONES (FDF)

1. Le Congrès.

1.1. *Dates et lieux des congrès organisés.*

- Bruxelles, 25 mai 1986.
- Bruxelles, 11 octobre 1986.
- Bruxelles, 21 février 1987.
- Bruxelles, 28 novembre 1987.

1.2. *L'ordre du jour.*

- Bruxelles, 25 mai 1986 : « Assurer l'emploi des Bruxellois ».
- Bruxelles, 11 octobre 1986 : Election du président.
Election du Secrétaire général.
- Bruxelles, 21 février 1987 : Congrès des mandataires communaux
du FDF.
- Bruxelles, 28 novembre 1987 : Congrès électoral du FDF.

1.3. *Participants.*

- Bruxelles, 25 mai 1986 : 467 personnes.
- Bruxelles, 11 octobre 1986 : 1.145 personnes.
- Bruxelles, 21 février 1987 : 398 personnes.
- Bruxelles, 28 novembre 1987 : 511 personnes.

1.4. *Elections.*

1.4.1. Président du parti : Clerfayt Georges.

- Date d'élection : 11 octobre 1986.
- Nombre de membres ayant participé à l'élection : 1.145 personnes.
- Noms des candidats : Clerfayt Georges, Gosuin Didier.
Clerfayt Georges : 58 %.
Gosuin Didier : 42 %.

1.4.2. Secrétaire général : Cornelissen Jean-Pierre.

- Date d'élection : 11 octobre 1986.
- Nombre de membres ayant participé à l'élection : 1.145 personnes.
- Noms des candidats : Cornelissen Jean-Pierre, d'Oreye de Lantremange Arnold.
- Résultats d'élection : Cornelissen Jean-Pierre : 67 %
d'Oreye de Lantremange : 33 %.

2. Le Conseil général.

2.1. *Nombre de membres* : 279 (1986).
276 (1987).

2.2. *Election du vice-Président* : Gosuin Didier.

— *Date d'élection* : 27 octobre 1986.

— *Nombre de membres ayant participé à l'élection* : 213 personnes.

— *Noms des candidats* : Gosquin Didier.

— *Résultats d'élection* : oui = 82,3 %.

2.3. *Fréquence des réunions* : 4 (1986).
4 (1987).

3. Le Bureau permanent.

4.1. *Composition.*

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
Nouveaux Statuts : Art. 12.		
— le Président	Clerfayt Georges	Clerfayt Georges
— le vice-Président	Gosuin Didier	Gosuin Didier
— le Secrétaire général	Cornelissen Jean-Pierre	Cornelissen Jean-Pierre
— les Parlementaires	Désir Georges Lagasse André Lepaffe Jacques Spaak Antoinette	Désir Georges Lagasse André Lepaffe Jacques Spaak Antoinette
— les Bourgmestres non-parlementaires	Dept Robert Maricq Léon Payfa Andrée Thiery Roger Piccart Marcel	Dept Robert Maricq Léon Payfa Andrée Thiery Roger Piccart Marcel (1)
— le Président de l'Agglomération	Lagasse André	Lagasse André
— le Président de la CFC	Poupko Jean-Pierre	Poupko Jean-Pierre
— le Président de la SDRB	Bernard Luc	Bernard Luc
— l'administrateur FDF de la RTBf	néant	néant

(1) Démissionnaire 20 novembre 1987.

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
— le chef de groupe FDF du Conseil provincial du Brabant	Poels Paul	Poels Paul (2)
— le Président des Jeunes FDF	Maingain Olivier	Hecq Michel Depré Danielle (3)
— la Présidente de l'Asso- ciation des Femmes FDF	Holland Elisabeth	Holland Elisabeth
— le Président du Centre d'Etudes Jacques Geor- gin	Gosuin Didier Maingain Olivier (4)	Gosuin Didier Maingain Olivier (4)
— le responsable de la Commission Propagan- de	Cornelissen Jean-Pierre	Wauthier Chantal
— le Trésorier général	Desmedt Claude	Desmedt Claude
— membres cooptés	Gillet Roland (5) Risopoulos Basile	Gillet Roland (5) Risopoulos Basile
— membre de droit	(catégorie qui n'est plus reprise)	
— le Président ou un mem- bre désigné par chacun des comités de section comptant au moins 100 membres(...)		
— Anderlecht**	* Boelpaep Jean Jacques	* Boelpaep Jean Jacqu
— Auderghem	* Lemans Ghislain Coeymans Christian	Lemans Ghislain Coeymans Christian
— Berchem-Sainte- Agathe**	Boucq Albert	Boucq Albert

---

(2) Jusqu'aux élections du 13 décembre 1987.

(3) Voir nouvel art. 12/11°.

(4) Maingain Olivier : Directeur du Centre d'Etudes J. Georgin (1986-1987).

(5) Le bureau permanent n'a pas épuisé le quota des cooptations.

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
— un membre supplémentaire accordé aux sections comptant plus de 300 membres(...)		
— Bruxelles I fusionnée avec Bruxelles II	Lambot Albert * Mergam Eric Van Baerlem Marceline	Lambot Albert Mergam Eric Van Baerlem Marceline
— 2 représentants de l'Amicale des Aînés Francophones (6)		Debongnie Paul Cornette Jacques
— Etterbeek	* Dupont Pierre Sanglier Albert Van Eyll Didier Dekeyser Eugénie	Dupont Pierre Sanglier Albert Van Eyll Didier Dekeyser Eugénie
— Evere**	Martial Jean Pattoux Jeanine	Martial Jean Pattoux Jeanine
— Forest	Capron Marcel * Druetz Claude	Capron Marcel * Druetz Claude
— Ganshoren**	Van Emden Line	Van Emden Line
— Ixelles	* Oppitz Louis Remy Christiane Penalosa Anita	Oppitz Louis Remy Christiane Penalosa Anita
— Jette**	Vermout Marcel	Vermout Marcel
— Koekelberg**	Muller Roland	Muller Roland
— Molenbeek**	* Urbain Georges	Urbain Georges
— Saint-Gilles**	Smal Christian	Smal Christian
— Saint-Josse**	* Renard Jean	Renard Jean
— Schaerbeek	Gallez-Halleux Monique * Verhaegen André Poels Paul	Gallez-Halleux Monique Verhaegen André Poels Paul
— Uccle	Brasseur Guy * Swinnen Guy	Brasseur Guy * Swinnen Guy

(6) Voir art. nouveau 12/13°.

* Présidents de section.

** Sections comportant plus de 100 membres mais moins de 300 (application de l'art. 12/3° alinéa 1 des statuts).

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
— Watermael-Boitsfort**	* Engels Daniel	Engels Daniel
— Woluwe-Saint-Lambert**	* Willems Jean Guffens Jacques Thys Jean	Willems Jean Guffens Jacques Thys Jean
— Woluwe-Saint-Pierre	Bertin Olivier * De Patoul Serge	Bertin Olivier De Patoul Serge
— Beauval**	Burniaux Jeanne	Burniaux Jeanne
— Beersel**	* Van de Walle Georges	Van de Walle Georges
— Crainhem**	* Capart René	Capart René
— Linkebeek**	* Gistelincq Michel	* Gistelincq Michel
— Rhode-Saint-Genèse**	Dankelman Alain	Dankelman Alain
— Overijse-Hoeilaart**	* Carnoy Norbert	Carnoy Norbert
— Sterrebeek**	* Van Acker Richard	Van Acker Richard
— Wemmel**	* Tuts Daniel	* Tuts Daniel

4. Le Bureau permanent élargi (7).

(composition fixée par l'art. 19, a, 3e alinéa des statuts).

3.1. Composition (8).

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
1. Bureau permanent	Spaak Antoinette Clerfayt Georges Désir Georges Lepaffe Jacques Lagasse Albert	Spaak Antoinette Clerfayt Georges Désir Georges Lepaffe Jacques Lagasse Albert

(7) L'information fournie recoupe l'art. 12 des statuts du 1er décembre 1983 concernant la composition du Comité directeur parce que dans les nouveaux statuts du 4 février 1985 il n'y a aucun article qui précise la composition du Bureau permanent élargi.

(8) Le Comité directeur a été supprimé en 1985 et remplacé par le Bureau permanent élargi.

	<i>Situation 1986</i>	<i>Situation 1987</i>
2. Présidents de section	Degroodt Léon Lefèvre Modeste Jonet Paul Messemaekers Eugène Tuts Daniel Schubert Charles Lanscotte Andrée Courteille Charles Boulogne Georges Zauwen Georges Gistelinck Michel	Degroodt Léon Lefèvre Modeste Jonet Paul Messemaekers Eugène Tuts Daniel Schubert Charles Lanscotte Andrée Courteille Charles Boulogne Georges Zauwen Georges Gistelinck Michel
3. Elus locaux, représentants des sections :		
a) conseillers provinciaux	d'Oreye de Lantremange Arnold	d'Oreye de Lantremange Arnold
b) élus communaux	Defosset Georges Noël Bernard Dielens José Jeanmart Raphaël Maison Jacques De Kock Josiane Simon Jean Dereppe Nicole Peeters-Noë Claudine Hanson Denise Rappe André De Rouck Etienne d'Oreye Arnold Burniaux Jeanne Absalon Pierre	Defosset Georges Noël Bernard Dielens José Jeanmart Raphaël Maison Jacques De Kock Josiane Simon Jean Dereppe Nicole Peeters-Noë Claudine Hanson Denise Rappe André De Rouck Etienne d'Oreye Arnold Burniaux Jeanne Absalon Pierre
4. Membres cooptés	Vanderbeken Sylvain Lobet Jean-Luc Dewez André Waterlot Georges Robert Jean-Luc Penalosa Anita Didion Guy Bultot Charles Dupont Georges Jodogne Jean-Claude Léonard Jean Carreyn Thierry Desmet Roger Pilate Véronique Stoffels Heinrich	Vanderbeken Sylvain Lobet Jean-Luc Dewez André Waterlot Georges Robert Jean-Luc Penalosa Anita Didion Guy Bultot Charles Dupont Georges Jodogne Jean-Claude Léonard Jean Carreyn Thierry Desmet Roger Pilate Véronique Stoffels Heinrich

5. Le Président.

5.1. *Election* : voir 1.4.1.

6. Membres du parti.

6.1. *Nombre de membres* : 14.194 (1986).
14.406 (1987).

7. Le personnel du parti.

Deux personnes travaillant pour le FDF et le Centre d'Etudes Jacques Geogin.

8. Publications

8.1. *Publications programmatrices.*

— Programme du 13 décembre 1987 : « Bruxelles, j'y tiens ».

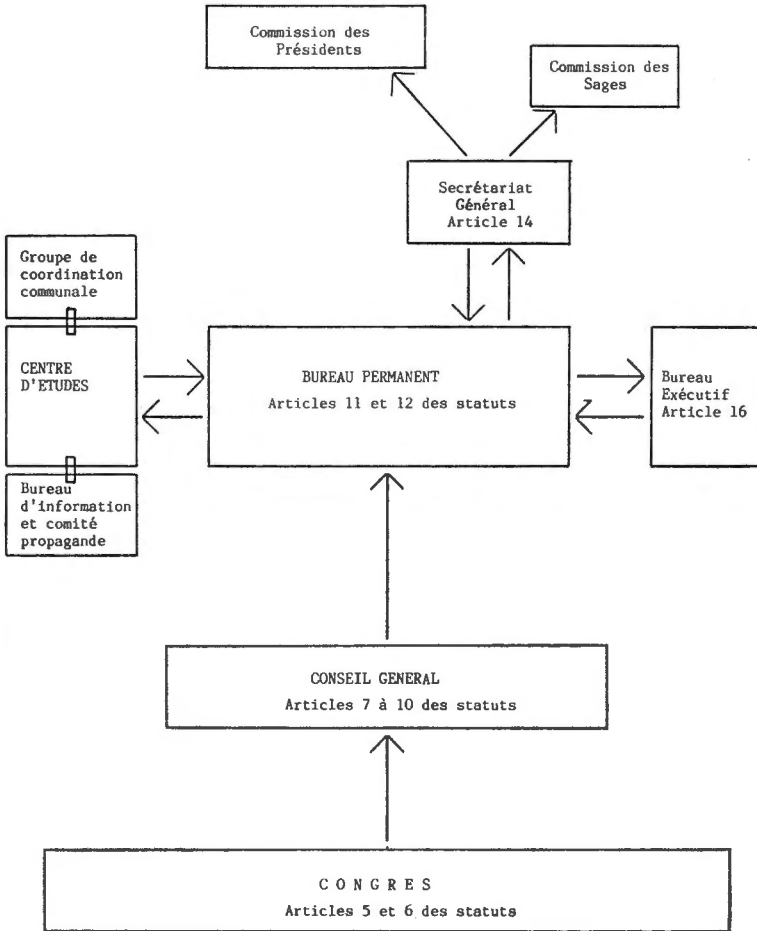
8.2. *Périodiques.*

— FDF Actualités (mensuel, tirage : 15.000 exemplaires).

— La semaine politique (hebdomadaire, tirage : 800 exemplaires)
(réservée aux cadres du parti FDF, c'est-à-dire mandataires et membres des Comités).

Organigramme du Front Démocratique des Bruxellois Francophones

ANNEXE

Thèmes et participants aux débats télévisés de la RTBF en 1986 et 1987

1986

340

<i>Date</i>	<i>Thème</i>	<i>PS</i>	<i>PRL</i>	<i>PSC</i>	<i>FDF</i>	<i>Ecolo</i>	<i>Gouvernement (1)</i>
19-1-1986	La misère chez nous en 1986 : mythe ou réalité ?						M. Smet
26-1-1986	L'austérité libérale		L. Michel				
2-2-1986	Audiotvisuel			G. Deprez			
9-2-1986	Des enfants qu'on s'arrache	A.-M. Lizin					
2-3-1986	Economie : en rose et en noir						Ph. Maystadt
9-3-1986	L'ONEM ou l'armée ? de Donnée au rapport !	O. DiFilippantonio	M. Cools	J.P. Dumont			F.X. de Donnée
23-3-1986	Avortement, filiation ... conflit moral ou politique ?	R. Lallemand	R. Henrion	E. Wauthy	A. Spaak		
6-4-1986	Pouvoirs spéciaux : l'enseignement au rabais ?						A. Damseaux
13-4-1986	Sécurité sociale : sos						J.-L. Dehaene
27-4-1986	Services publics : austérité renforcée						Ch.-F. Nothomb
11-5-1986	Retombées nucléaires ! Retombées politiques ?			D. Ducarme		P. Lannoye	
25-5-1986	Un plan et des larmes ?						W. Martens J. Gol

(1) Il s'agit aussi bien du gouvernement national que de l'Exécutif wallon et de l'Exécutif de la Communauté française.

<i>Date</i>	<i>Thème</i>	<i>PS</i>	<i>PRL</i>	<i>PSC</i>	<i>FDF</i>	<i>Ecolo</i>	<i>Gouvernement (1)</i>
1-6-1986	Du balcon à la rue... efficace ?	G. Spitaels					
15-6-1986	Enseignement : la cote d'alerte						A. Damseaux
20-7-1986	Fin de partie	R. Lallemand	S. Kubla	R. Langendries		J. Daras	
7-9-1986	W. Martens « face à l'opinion »						W. Martens
14-9-1986	« Face à l'opinion »	G. Spitaels					
21-9-1986	Le défi terroriste	R. Lallemand					J. Gol
5-10-1986	Fourons : coup fourré						W. Martens
12-10-1986	Fourons : affaire à part	J. Happart					
19-10-1986	Nothomb, sauver quoi et à quel prix ?						Ch.-F. Nothomb
22-10-1986	Les travaux inutiles	G. Mathot				J. Daras	L. Olivier
26-10-1986	Question de confiance	A. Van Der Biest	S. Kubla	E. Wauthy	G. Clerfayt		
9-11-1986	Changement ou continuité						Ph. Maystadt
16-11-1986	Jean Gol : au pied du mur						J. Gol
23-11-1986	Bruxelles : l'enjeu	Ph. Moureaux	A. De Decker	C. Goor	G. Clerfayt	J.F. Vaes	
21-12-1986	L'université au rabais						A. Damseaux

<i>Date</i>	<i>Thème</i>	<i>PS</i>	<i>PRL</i>	<i>PSC</i>	<i>FDF</i>	<i>Ecolo</i>	<i>Gouvernement (1)</i>
4-1-1987	Politique et santé						J.-L. Dehaene
11-1-1987	Bruxelles et son agglomération	Ph. Moureaux	H. Simonet				
18-1-1987	Le froid : mobilisation tardive						M. Smet
25-1-1987	Où diable en êtes-vous, Monsieur Deprez ?			G. Deprez			
15-2-1987	C'est l'heure où c'est pas l'heure	G. Spitaels					
22-2-1987	Je maintiendrai		L. Michel				
22-3-1987	A chacun sa vérité						W. Martens
5-4-1987	Dépénalisation de l'avortement, choix moral où politique	R. Lallemand	J. Mayence	P. Falise			
12-4-1987	Veillée d'armes						J. Gol
26-4-1987	Tchernobyl... un an déjà !					P. Lannoye	
3-5-1987	Le prix de la culture						A. Duquesne Ph. Monfils
10-5-1987	Quelle confiance ?		L. Michel	G. Deprez			
24-5-1987	Emploi : vous avez dit « contrôlé » ?						M. Hansenne
31-5-1987	Le prix de la survie						J. Michel

<i>Date</i>	<i>Thème</i>	<i>PS</i>	<i>PRL</i>	<i>PSC</i>	<i>FDF</i>	<i>Ecolo</i>	<i>Gouvernement (1)</i>
28-6-1987	Crédible, vous avez dit crédible ?			G. Deprez			
5-7-1987	L'Europe à onze plus un	E. Glinne	L. Beyer	F. Herman			W. Martens
20-9-1987	Jean Gol - Guy Spitaels	G. Spitaels					J. Gol
27-9-1987	F.X. de Donnée - L. Tobback						F.X. de Donnée
4-10-1987	Hors la loi ?	J. Happart					
11-10-1987	Le TGV : très grande urgence !	V. Feaux	P. Clerdent				H. De Croo
25-10-1987	Sept de transition						W. Martens
1-11-1987	La Bourse et le système financier						M. Eyskens
15-11-1987	Les enjeux économiques, sociaux et fiscaux	G. Coëme	A. Duquesne	M. Hansenne		P. Lannoye	
22-11-1987	Et Bruxelles ?	R. Lallemand	F.-X. de Donnée	J.-L. Thijs	G. Clerfayt	H. Simons	
29-11-1987	La Wallonie : quelle politique économique ?	J.-M. Dehousse	A. Decléty	M. Wathelet		J. Daras	
6-12-1987	La communauté françai- se : bilans et perspec- tives	Ph. Moureaux	Ph. Monfils	J.-P. Gragé	G. Désir	J.F. Vaes	
20-12-1987	Les nouveaux élus sont arrivés	L. Onkelinx	G. Piré	Ph. Charlier	G. Clerfayt	H. Simons	

Bibliographie de l'année politique 1987

Etablie par Wladimir S. PLAVSIC,

Licencié en Journalisme et Communication sociale.

★

A. POLITIQUE ETRANGERE.

1. ONU et autres organisations mondiales.

- KERIN J. The international agricultural crisis : proposals for forum. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 6, pp. 669-673.
VAN LEUVEN K. De Franconie. Niet zonder dubbelzinnigheden. *Kultuurleven*, 1987, Nr 8, blz. 683-686.

2. Politique européenne.

- COGEN M. De Europese Akte. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 9, blz. 482-490.
DE CLERCQ W. Uruguay round : nieuwe start of valse hoop. *Studia Diplomatica*, 1987, Nr 1, pp. 25-33.
DE CLERCQ W. Bilan et perspectives de la Commission des Communautés européennes. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, mars-avril 1987, pp. 15-26.
DEHOUSSE F. La réforme de l'Europe. (I) (II). *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, (I) N° 1156, 37 p.; (II) N° 1157, 35 p.
DELMAS C. Pour réduire nos conflits entre Etat et Société : toujours plus d'Europe. *Revue Générale*, février 1987, pp. 45-55.
de SCHOUTHEETE de Tervarent Ph. Europa waarom ? *Studia Diplomatica*, 1987, Nr 1, blz. 89-97.
DUMOULIN M. Les débuts de la Ligue européenne de Coopération économique (1946-1949). *Res Publica*, 1987, N° 1, pp. 99-118.
DURIEUX J. La Communauté européenne et les relations Nord-Sud. *Revue Générale*, décembre 1987, pp. 47-58.
GOOSSENS F. De Europeanisering van het Franse militaire vermogen. *Kultuurleven*, 1987, Nr 6, blz. 546-553.
HEMVE C.T. L'Acte Unique européen : un acte capital. *La Revue Nouvelle*, mai-juin 1987, N° 5-6, pp. 469-480.
JONGEN F. 6 mois de présidence européenne, Janvier-juin 1987. *Centre de recherche et d'information socio-politiques, (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1175, 42 p.
LEMOINE J. Brève incursion dans l'espace judiciaire européen. *Cahiers marxistes*, juin 1987, N° 152, pp. 48-58.
LIZIN A.-M. Cerveaux européens : encouragement, encadrement ou expatriation ? Le discours trahi. *Socialisme*, juillet-octobre 1987, N° 202-203, pp. 282-291.
LORIAUX M. L'Europe vieillissante réussira-t-elle sa révolution grise ? *Wallonie 87*, N° 6, pp. 275-310.
MASSART F. A chacun son Europe. *Progrès*, mars-avril 1987, pp. 13-15.
MATTHIJS H. Tien jaar rekenkamer van de Europese Gemeenschappen. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 12, blz. 665-670.

- NARJES K.H. Les Communautés européennes : regard sur les cinq années à venir. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 1, pp. 57-70.
- NOËL E. Situation et perspectives de la Communauté européenne. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 1, pp. 71-81.
- NORRENBORG D. L'imbroglio européen. *Socialisme, janvier-février* 1987, N° 199, pp. 21-26.
- PAYE J.-C. Les conditions d'une meilleure croissance économique. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 6, pp. 657-667.
- ROELANTS du VIVIER F. La politique européenne de l'environnement. *Wallonie* 87, N° 5, pp. 265-270.
- RUDING H.O.C.R. De begrotingsproblemen van de Europese Gemeenschap. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 6, pp. 675-685.
- RYNGAERT J. La Fondation Européenne dans l'impasse. *La Revue Politique*, 1987, N° 5-6, pp. 55-63.
- SPITAEELS G. Bilan de la Présidence belge du Conseil des Communautés européennes. *Socialisme*, juillet-octobre 1987, N° 202-203, pp. 267-276.
- TAYMANS A. L'Europe économique et financière, vue de Washington. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 6, pp. 727-734.
- TINDEMANS L. Europa zonder kompas. Antwerpen, *De Standaard Uitgeverij*, 1987, 304 blz.
- VERDUSSEN R. Léo Tindemans juge « sa » présidence européenne. *Revue Générale*, juin-juillet 1987, pp. 5-11.
- VISSOL Th. Le système monétaire européen : un obstacle à la croissance économique de l'Europe ? *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 2, pp. 99-120.
- WAUTERS L. De moeilijke dialoog tussen de V.S.A. en Europa. Implicaties voor België. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 3, blz. 461-476.

3. Politique vis-à-vis des pays en voie de développement.

- DE BACKER - VAN OCKEN R. Ontwikkelingssamenwerking in Europa doorgelicht. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, april 1987, Nr 4, blz. 359-366.
- DE STAERCKE J. Le Zaïre actuel. *Revue Générale*, juin-juillet 1987, pp. 25-40.
- FILLET M. « Wereldlief, ik hou van jou ». Katholiek Vlaanderen en de ontwikkelingssamenwerking. *Kultuurleven*, 1987, Nr 8, blz. 729-741.
- KRAFT L. Cultuur en ontwikkeling. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1987, Nr 2, blz. 51-58.
- MARSDEN K., BELOT Th. Creating a better environment for private enterprises in Africa. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 2, pp. 181-188.
- SCHOCKAERT J. Economische relaties tussen Oostblok en Derde Wereld : satelliet of partner ? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1987, Nr 6-7, blz. 543-560.
- TERWEDUWE D. Imports substitutie en exportpromotie als complementaire handelsstrategieën voor ontwikkelingslanden. De erfenis van Raul Prebisch. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 2, blz. 275-302.
- VAN DAMME Ph. Ontwikkelingssamenwerking : economisch verantwoord ? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, mei 1987, Nr 5, blz. 431-444.
- VERBRAEKEN P. Spel zonder grenzen. De schulden van de derde wereld. *De Nieuwe Maand*, januari 1987, Nr 1, blz. 43-48.

4. Politique relative aux rapports Est-Ouest.

- CRIEL K. De overdracht van technologie van west naar oost. Synthèse en ontwikkeling sinds 1970. *Studia Diplomatica*, 1987, Nr 2, blz. 141-161.
- HARMEL P. Vers un élargissement du dialogue est-ouest. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 6, pp. 619-632.
- LEFEBVRE J. Berlin, ville citatrice. *Revue Générale*, juin-juillet 1987, pp. 41-53.
- THOMAS P. Le K.G.B. en Belgique. *Bruxelles, Editions J.M. Collet*, 1987, 207 p.
- VAN DE VOORDE H. (I) Reykjavik. Alleen twijfels of ook zekerheden. (II) Reykjavik, Tsjernobyl en West-Europa. *Kultuurleven*, 1987, (I) Nr 1, blz. 20-26; (II) Nr 2, blz. 110-115.

5. Politique de défense.

- ADAM B. Vers des accords de réduction des armements. *La Revue Nouvelle*, mai-juin 1987, N° 5-6, pp. 490-493.
- DELMAS C. Gorbatchev, l'Occident et les Euromissiles. *Revue Générale*, avril 1987, pp. 65-74.
- DELMAS C. La dénucléarisation n'est pas la paix. *Revue Générale*, mai 1987, pp. 75-84.
- DUMOULIN A. Eléments modérateurs dans l'évaluation du rapport des forces et dans la perception de la menace. (I) (II). *Socialisme*, (I) mars-avril 1987, N° 200, pp. 109-120; (II) juillet-octobre 1987, N° 202-203, pp. 353-386.
- FALTER R. Europa zonder raketten? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, mei 1987, Nr 5, blz. 465-469.
- HEIRMAN M. Conventionele machtsverhoudingen in Europa. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, november 1987, Nr 11, blz. 938-943.
- HEIRMAN M. Het uur van de waarheid. Kan het wel zonder kernwapens? *Kultuurleven*, 1987, Nr 8, blz. 722-728.
- HOWE G. European Security. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 1, pp. 47-56.
- MANIGART Ph. Distribution et nature de l'influence dans la politique belge de défense dans les années 1980. *Res. Publica*, 1987, N° 1, pp. 31-52.
- PRIMAKOV E.M. Disarmament: from negotiations to concrete steps. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 6, pp. 633-638.
- ROGERS B.W. Nato: its challenge in today's world. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 1, pp. 35-45.
- TOBBACK L. De politicus, de diplomaat en de deskundige in het veiligheidsbeleid. *Res. Publica*, 1987, Nr 1, blz. 53-58.
- VAN DE VOORDE H. West-Europa's veiligheid in gevaar? *Kultuurleven*, 1987, Nr 7, blz. 592-599.
- VAN DE VOORDE H. Westeuropese veiligheid of Westerse veiligheid? *Kultuurleven*, 1987, Nr. 8, blz. 687-694.
- VAN EEKELLEN W.F. Europese defensiepolitiek. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 6, pp. 639-649.
- VAN WAMBEKE H. Un défi pour l'Europe: assurer elle-même sa défense. *La Revue Politique*, 1987, N° 5-6, pp. 115-138.

6. Relations internationales.

- BAEHR P.R. Besluitvorming inzake buitenlandse politiek. *Res Publica*, 1987, Nr 1, blz. 5-19.
- DELMAS C. A l'aube de 1987, des crises et ondes de choc, d'un continent à l'autre. *Revue Générale*, janvier 1987, pp. 67-79.
- DEWACHTER W., VERMINCK M. De machtsbases van België in de internationale politiek. *Res Publica*, 1987, Nr 1, blz. 21-27.
- DUMOULIN A. Les deux grandes puissances violent l'accord SALT-2. *Socialisme*, janvier-février 1987, N° 199, pp. 27-30.
- FAUCOMPRET E. Machtsevenwicht in de internationale betrekkingen. *Streven*, juli 1987, blz. 924-932.
- FAUCOMPRET E. Zeven jaar oorlog in de Perzische Golf. *Streven*, oktober 1987, blz. 25-36.
- FRANCK Ch. La prise de décision belge en politique extérieure: cohérence, tensions, contrôle et influences. *Res Publica*, 1987, N° 1, pp. 61-84.
- HEIRMAN M. Daagt het in Genève? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, oktober 1987, Nr 10, blz. 755-771.
- LABROUSSE A. Drogue et politique internationale: le bouc émissaire bolivien. *La Revue Nouvelle*, janvier 1987, N° 1, pp. 3-17.
- SLEGERS G.-Ph. Les traités internationaux Meuse-Escaut. Etat de la question. *Wallonie* 87, N° 5, pp. 253-262.
- YAKEMTCHOUK R. La Méditerranée orientale dans la politique des puissances. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 3-5, pp. 249-613.

7. Politique étrangère des autres pays.

- DELMAS C. Pour gagner du répit, Gorbatchev élève le ton du chant des sirènes. *Revue Générale*, mars 1987, pp. 63-74.
- MAGITS M. China's positie in de internationale betrekkingen en zijn economische evolutie in de twintigste eeuw. *Studia Diplomatica*, 1987, Nr 2, blz. 163-179.
- SCHMIEGELOW M. Puissance et interdépendance : le nouveau rôle mondial du Japon. *Res Publica*, 1987, N° 4, pp. 555-574.

8. Politique intérieure des autres pays.

- CAMBIER H. Les jeunes et les médias (en U.R.S.S.). *Cahiers marxistes*, septembre 1987, N° 153, pp. 68-77.
- CESKA F. L'Autriche contre Hitler - 1933-1938. *Revue Générale*, août-septembre 1987, pp. 3-10.
- CHAUVIER J.-M. 1956-1987 : la renaissance de l'opinion publique en U.R.S.S. *Cahiers marxistes*, septembre 1987, N° 153, pp. 26-45.
- DEBUYST F. Un Chili autre et retrouvé. *La Revue Nouvelle*, janvier 1987, N° 1, pp. 19-30.
- DESCHOUWER K., WYGAERTS D. De liberale verleiding. Barsten en breuken in het Oostenrijks model. *De Nieuwe Maand*, april 1987, Nr 3, blz. 7-11.
- DUBOIS R. Nicaragua : de la liberté. *La Revue Nouvelle*, janvier 1987, N° 1, pp. 33-52.
- FAUCOMPRET E. Nieuw Rechts in de Verenigde Staten. *Streven*, januari 1987, blz. 315-326.
- GOOSSENS F. Groot Brittannië : de illusies van een oud-imperiale mogendheid. *Kultuurleven*, 1987, Nr 9, blz. 770-774.
- GORIELY G. L'Autriche victime ou complice de l'Anschluss. *Revue Générale*, août-septembre 1987, pp. 17-30.
- GROOHAERT J. Réalités et incertitudes chinoises. *Revue Générale*, juin-juillet 1987, pp. 13-21.
- GUTTIEREZ MUNOZ L. Sur la crise au San Salvador. *Socialisme*, juillet-octobre 1987, N° 202-203, pp. 387-394.
- LAERMANS R. Het verdriet van Hongarije. György Konrad over macht en overmacht van de Oosteuropese intelligentsia. *De Nieuwe Maand*, februari-maart 1987, Nr 2, blz. 2-6.
- LEWIN R. Ça bouge en U.R.S.S. *Cahiers marxistes*, mai 1987, N° 151, pp. 35-42.
- LEWIN R. Recueilli sur le terrain (en U.R.S.S.) : interviews à propos de l'opinion publique. *Cahiers marxistes*, septembre 1987, N° 153, pp. 46-66.
- LOUMAYE S. Les quatre visages de Mikhaïl Gorbatchev. *La Revue Nouvelle*, mai-juin 1987, N° 5-6, pp. 481-489.
- MALFLIET K. Sovjetunie : initiatief wordt niet langer bestraft. *Rechtskundig Weekblad*, 25 april 1987, kol. 2257-2288.
- MARKEY J.J. Gush Emunim. De politieke strijd tussen secularisatie en religieus militantisme in Israël. *Kultuurleven*, 1987, Nr 3, blz. 241-252.
- MOMMEN A. Bettino Craxi, strategisch wandelaar in het Italiaanse politieke landschap. *De Nieuwe Maand*, september 1987, Nr 7, blz. 44-48.
- OOSTERWAAL J. Wat verandert met Gorbatsjov ? *Streven*, januari 1987, blz. 304-314.
- ROLAND G. La perestroïka de l'économie soviétique : incertitudes et espoirs. *Cahiers marxistes*, septembre 1987, N° 153, pp. 5-25.
- VANHEUKELOM J. Het onware verhaal van Zuid-Afrika. *De Nieuwe Maand*, februari-maart 1987, Nr 2, blz. 28-33.
- van WETTER V. Connaissons-nous bien le Japon ? *Revue Générale*, avril 1987, pp. 15-26.

B. POLITIQUE SOCIALE.

1. Régime du travail.

- ASLIN M., OYCE J. Flexibilité du temps de travail. *Centre de recherche et d'information socio-politique (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 13 février 1987, N° 1148-1149, 67 p.

- DE BROECK G. Un nouvel élan pour la concertation sociale. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 1, pp. 17-25.
- DE GOLS M., RICHEL V., CORNELIS Chr., ROGER Y. Cent ans de droit social en Belgique. La réglementation du travail et de la régulation des relations individuelles du travail. *Revue du Travail*, 1987, N° 7-8, pp. 611-643.
- DEREYMAEKER R. Evolutie van beroepsbevolking, werkgelegenheid en werkloosheid. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, november 1987, Nr 11, blz. 863-878.
- GINSBURGH V., PESTIEAU P. Le travail en noir en Belgique ! Estimations, problèmes posés et enseignements. *Wallonie* 87, N° 5, pp. 225-239.
- JACQMAIN J. Cent ans de droit social en Belgique. Le travail des femmes. *Revue du Travail*, 1987, N° 1-2, pp. 1-32.
- MARTOU F. La concertation sociale. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 1, pp. 11-16.
- SERROYEN C. De sectoriële onderhandelingen voor 1987-1988 : een voorlopige balans. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1987, Nr 6-7, blz. 499-517.
- STALPORT J.-L. La flexibilité dans les relations collectives de travail. *Socialisme*, juillet-octobre 1987, N° 202-203, 349-354.

2. Politique de l'emploi.

- ALALUF M. Emploi et chômage éclatés. *Socialisme*, mai-juin 1987, N° 201, pp. 218-223.
- BACHY J.-P. La flexibilité de l'emploi. Qu'en pensent les socialistes ? *Socialisme*, mai-juin 1987, N° 201, pp. 187-193.
- BAYAR A. e.a. La flexibilité sur le marché du travail : une approche par un modèle macrosectoriel pour la Belgique. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1987, N° 113, pp. 71-100.
- CANIEAU J.-L., OSSANDON M. Le spectre du chômage des jeunes universitaires : nouveau problème, vieilles recettes. *Cahiers marxistes*, octobre 1987, N° 154, pp. 4-14.
- CARPREAU R., COLLA A. Vooruitzichten inzake de evolutie van de Belgische beroepsbevolking tijdens het volgend decennium. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1987, Nr 1, blz. 59-75.
- COLPAERT T. Requiem voor de 32-uren-week ? *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 1, blz. 41-47.
- DE CANNIERE L. L'emploi en Belgique : bilan et perspectives. *La Revue Politique*, 1987, N° 1, pp. 15-41.
- DURY R. Dérégulation du marché du travail et normes internationales du travail. *Socialisme*, mai-juin 1987, N° 201, pp. 194-202.
- ENGELS J. La lutte contre le chômage exige de nouvelles recettes. *Progrès*, juillet-août 1987, pp. 5-10.
- LAURENSSE G. De jobcontrole. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1987, Nr 3, blz. 37-64.
- MEULDERS D., WILKIN L. La flexibilité des marchés du travail : prolégomènes à l'analyse d'un champ. *Cahiers économiques de Bruxelles* 1987, N° 113, pp. 7-36.
- PELES S. Les aspects juridiques de la flexibilité. *Socialisme*, mai-juin 1987, N° 201, pp. 203-217.
- PLASMAN R. La flexibilité vécue - Expérience d'une grande entreprise. *Socialisme*, mai-juin 1987, N° 201, pp. 226-231.
- VAN der VEKEN L. Personeelsbeoordeling, gebaseerd op Management by Objectives. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr. 2, blz. 243-271.

3. Organisations professionnelles.

- ARCQ E., NEUVILLE J. L'évolution du taux de syndicalisation 1972-1981. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 30 janvier 1987, N° 1147, 31 p.
- ARCQ E. Les structures internes de la F.G.T.B. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1155, 32 p.

- BLAISE P., BODSON J.-Cl. La préparation des élections sociales de 1987. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 16 janvier 1987, N° 1146, 38 p.
- BUNDERVOET J. Perspektieven voor de vakbeweging. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 3, blz. 46-53.
- CAPRON M. Elections sociales : évolutions et surprises... *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1987, N° 7-8, pp. 15-24.
- CLERINX F. De tiende sociale verkiezingen, *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, maart 1987, Nr 3, blz. 261-265.
- CLERINX F. De sociale verkiezingen. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1987, Nr 6-7, blz. 561-566.
- FREEMAN R.B. Kunnen vakbonden in de postindustriële maatschappij gedijen? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, mei 1987, Nr 5, blz. 403-413.
- GORZ A. De vakbonden tussen neo-corporatisme en taakverruiming. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, maart 1987, Nr 3, blz. 219-238.
- HOUTHUYS J. Alleen de optimisten zullen overleven. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, oktober 1987, Nr 10, blz. 807-811.
- LEHOUCQ F. Le syndicalisme ouvrier belge pendant le début du gouvernement G. Theunis (16 décembre 1921 - 5 avril 1925) - première partie. *Revue du Travail*, 1987, N° 7-8, pp. 644-680.
- LEWIN R. Cadres : une longue recherche d'identité. *Cahiers marxistes*, janvier 1987, N° 148, pp. 2-16.
- MAES M. De betoging als actiemiddel in het interbellum. Een analyse van de jaren 1927-1929 en 1936-1938. *Res Publica*, 1987, Nr 2, blz. 153-176.
- MAES M. Nieuwe Tijden. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, aug-sept. 1987, Nr 8-9, blz. 617-636.
- NACHTERGAELE E. Ebauche de stratégie syndicale. *Socialisme*, janvier-février 1987, N° 199, pp. 56-62.
- STEENHAUT W., VAN GOETHEM G. Honderd jaar A.C.V. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 1, blz. 60-64.
- VANDERMEEREN J.C. Technologies de l'information. Un défi pour la stratégie syndicale. *Socialisme*, janvier-février 1987, N° 199, pp. 37-41.
- VANNESTE L. De uitdaging voor de vakbonden. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 1, blz. 12-22.

4. Sécurité sociale.

- ARCQ E. La réparation des accidents du travail. *Centre de recherche et d'information socio-politiques, (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1171-1172, 59 p.
- BERRIER D. Sociale zekerheid : hervormingsdynamiek. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 4, blz. 36-39.
- CANTILLON B., PEETERS J., DE RIDDER E. Sociale zekerheid tussen solidariteit en verzekering. *Streven*, juli 1987, blz. 891-902.
- DELEECK H. Indicatoren van sociale zekerheid 1976-1985. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, januari 1987, Nr 1, blz. 3-8.
- GOBLET P., VAN ROMPUY H. Naar meer eenheid tussen de sociale zekerheid en de fiscaliteit. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1987, Nr. 2 blz. 5-18.
- JORISSEN A. Extra-legale pensioenen. Accounting implicaties en aanverwante problemen. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1987, Nr 1, blz. 3-24.
- KESENNE J. De ziekteverzekering in de scanner (I) (II). *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, maart 1987, Nr 3, blz. 239-252; april 1987, Nr 4, blz. 335-349.
- LAMMERTYN F. De rechthebbenden op het bestaansminimum in België. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1987, Nr 6-7, blz. 519-528.
- LEWALLE H. La réparation des maladies professionnelles. *Centre de recherche et d'information socio-politiques, (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1173-1174, 64 p.
- PEETERS J. De crisisfinanciering in de sociale zekerheid. Feiten en tendensen 1975-1985. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 2, blz. 211-239.
- PERPET M. Dweilen met de kraan open. Tien jaar O.C.M.W. *De Nieuwe Maand*, januari 1987, Nr. 1, blz. 22-23.
- SPINNEWIJN F. Het verzekeringsprincipe in de sociale zekerheid. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 3, blz. 16-28.

VANDENBROUCKE F. Sociale zekerheid : aanzetten tot een vruchtbaar debat. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 1, blz. 40-47.

VAN PARIJS Ph. Quel destin pour l'allocation universelle ? Quelques réflexions en marge d'une première européenne. *La Revue Nouvelles*, février 1987, N° 2, pp. 131-145.

5. Politique familiale et démographique.

DE SWERT G. De rimpelloze verrimpeling van België. *De Nieuwe Maand*, september 1987, Nr 7, blz. 2-10.

VANDERLEYDEN L. De veroudering van de bevolking en de gevolgen hiervan voor de leefwereld van de bejaarden. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, februari 1987, Nr 2, blz. 115-132.

6. Santé publique.

JANVIER R. Organisatie van de gezondheid in de publieke sector. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 12, bez. 651-664.

VINCK D. L'imagerie médicale : une technologie d'écrans. *La Revue Nouvelle*, février 1987, N° 2, pp. 181-184.

7. Logement.

BUYST E. Investerings in woongebouwen in België tijdens de grote depressie van de jaren dertig en gedurende de huidige economische crisis : Een verkennende vergelijking. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1987, N° 116, pp. 99-116.

CRÉMER H., GATHON H.J. Les déterminants de la mobilité résidentielle : Une analyse probit. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1987, N° 115, pp. 53-75.

DECALUWÉ C. Sociale huurprijzen : onrechtmatige of rechtmatige prijsstijging. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, februari 1987, Nr 2, blz. 172-176.

KAUFMAN J.C. Le vécu culturel de l'espace : entre aménageurs et « habitants consommateurs ». *Recherches Sociologiques*, 1987, N° 1, pp. 75-82.

SMAERS G. De strafbaarheid van het kraken van woningen naar Belgisch recht. *Rechtskundig Weekblad*, 18 april 1987, kol. 2193-2218.

8. Programmation sociale.

VANDEPUTTE T. L'accord interprofessionnel sera-t-il une des pierres angulaires de la poursuite du redressement économique. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 1, pp. 3-10.

9. La consommation.

DELPORTE J.-M. Détermination du pouvoir d'achat individuel : apport de la statistique fiscale des revenus soumis à l'impôt des personnes physiques. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, mars-avril 1987, pp. 27-90.

FAURE M., VANBUGGENHOUT W. Produktenaansprakelijkheid. De Europese richtlijn : harmonisatie en consumentenbescherming. (I) (II). *Rechtskundig Weekblad*, (I), 5 september 1987, blz. 1-14; (II) 12 september 1987, blz. 33-49.

SPELDOORN M. De nieuwe cooperaties in Vlaanderen, *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 3, blz. 40-45.

VALENDUC Chr. Les revenus disponibles des ménages. Description et analyse de certains types d'inégalités. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, mars-avril 1987, pp. 91-62.

10. Protection de l'environnement (y compris l'aménagement du territoire).

DAVIS C. International affairs and the environment. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 1, pp. 99-107.

DE VOS J. De schoonheid van Vlaanderen. *De Nieuwe Maand*, januari 1987, Nr 1, blz. 12-15.

- GILLON L. Un an après Tchernobyl. Le nucléaire en question? *Wallonie 87*, N° 3-4, pp. 131-143.
- JADOT B. D'impossibles droits belges de l'environnement. *Wallonie 87*, N° 2, pp. 99-112.
- JORIS F. L'année de l'environnement: l'arbre et la forêt. *Socialisme*, juillet-octobre 1987, N° 202-203, pp. 345-348.
- LAVRYSEN L. De toepassing van het Europees milieurecht in België. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, december 1987, Nr 12, blz. 1024-1032.
- RICQUIER J.-C. Rénovation en tout sens. *Revue Générale*, novembre 1987, pp. 100-105.
- ROEKENS E., VAN GRIEKEN R. Gevolgen van luchtverontreiniging op historische gebouwen. *Ons Erfdeel*, 1987, Nr 3, blz. 361-366.
- VAN DER DONCKT S. 't Gaat bergaf. De kwaliteit van het bestaan. *De Nieuwe Maand*, april 1987, Nr 3, blz. 39-41.
- VAN LEUVEN K. Het Europese jaar van het leefmilieu. Tussen droom en werkelijkheid. *Kultuurleven*, 1987, Nr 9, blz. 763-769.

11. Bien-être.

- JANSSENS I., MOESEN W., PAUWELS W. Publieke voorzieningen: Welvaart, Politiek en sanering. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1987, N° 115, pp. 77-110.
- LAMMERTYN F., VAN DE POEL F., e.a. Tien jaar Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn: realisaties, knelpunten en voorstellen. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, februari 1987, Nr 2, blz. 133-153.
- LEWIN R. Comment enrayer le processus de paupérisation? *Cahiers marxistes*, juin 1987, N° 152, pp. 18-30.
- LORIAUX M. Le deuxième souffle du troisième âge. *La Revue Nouvelle*, avril 1987, N° 4, pp. 365-373.
- LUTTGÈNS A., PERELMAN S., PESTIEAU P. La pauvreté en Belgique: Interprétation d'une enquête. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1987, N° 115, pp. 35-52.
- VRANKEN J. De kinderen van de rekening. Armoede in België, een vervolghverhaal. *De Nieuwe Maand*, januari 1987, Nr 1, blz. 16-21.

C. POLITIQUE ECONOMIQUE.

1. La propriété.

- BLAUWENS G. Invloed van de winstbelasting op de vervanging van bedrijfsvoertuigen. *Economisch en Social Tijdschrift*, 1987, Nr 5, blz. 651-662.
- BREDA D. La nouvelle loi sur la société d'une personne à responsabilité limitée. *Progrès*, septembre-octobre 1987, pp. 17-19.
- COOLS M. La participation des travailleurs aux profits de l'entreprise. *Progrès*, mars-avril 1987, pp. 1-6.
- DE PRETER R. Het hoofd en de benen. Vlaanderen heeft een burgerlijke elite met geld, maar geen kapitalistenklasse. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 2, blz. 56-63.
- DRUMAUX A. Privatisation: une tendance uniforme et irréversible? *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 5, pp. 353-367.
- EYSKENS M. Economie voor iedereen. *Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel. Pelckmans*, 1987, 252 blz.
- FRANTZEN P. Socialisering versus privatisering. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 4, blz. 1-9.
- FRANTZEN P. Privatisation ou socialisation des Intermédiaires financiers? *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 5, pp. 389-400.
- GERARD M. Sur la privatisation, que dit l'économique? *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 5, pp. 307-318.
- KEULENEER L., MOESEN W., VAN IMPÉ W., VUCHELEN J. Synthèse du rapport de la Commission d'études de la rationalisation et de la privatisation des entreprises publiques et mixtes. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 5, pp. 369-388.

- LOUMAYE S. Privatiser : Kafka contre Ariel. *La Revue Nouvelle*, septembre 1987, N° 9, pp. 171-183.
- PESTIEAU P. Mesurer la performance des entreprises publiques, une nécessité en période de privatisation. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 5, pp. 319-330.
- ROOSENS A. Is er een Vlaams kapitalisme? *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 2, blz. 51-55.
- VAN DEN BULCKE F. Winstdeling en aandeelhouderschap voor werknemers. Europese toepassingen en ervaringen. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 3, blz. 361-398.
- VAN LOOCKE T. De waardebeoordeling van een onderneming : kunst of wetenschap? Een kritische analyse. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 4, blz. 525-541.

2. Organisation de l'économie.

- ALEXANDRE X. Les options et leurs incidences sur le marché. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 6, pp. 423-434.
- AMAND C. Privatiser pour libérer l'avenir. *Progrès*, mai-juin 1987, pp. 6-9.
- BECKER U., VAN KEERSBERGEN K. « Analytisch marxisme » : nieuw paradigma paraplu of parade? *Vlaams marxistisch Tijdschrift*, maart 1987, blz. 45-62.
- CARTON A. Financieel gevecht tussen giganten. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1987, Nr 6-7, blz. 570-575.
- CLAES W. De derde weg. Beschouwingen over de wereldcrisis. *Antwerpen, Standaard Uitgeverij*, 1987, 228 blz.
- CULEM C. Pourquoi les multinationales? Une revue de la littérature sur les motivations de la croissance multinationale des firmes. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1987, N° 115, pp. 3-33.
- CUYVERS L. Crisis in de economische politiek. *Vlaams marxistisch Tijdschrift*, juni 1987, blz. 47-74.
- DE BEER P. De mode voor de jaren negentig. *Socialistische Standpunten* 1987, Nr 1, blz. 28-40.
- DE GRAUWE P. Is de ideologische kleur van regeringen belangrijk voor de evolutie van de werkloosheid en de inflatie? *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1987, Nr 1, blz. 9-17.
- DEMEYERE L. De tussenkomst van de voorzitter van de rechtbank in het leven van een onderneming. Het vooroordeel dat geen vooroordeel scheidt. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 1, blz. 77-94.
- DROUSIE J. Jacques, Gaston, Pierre... et les autres, au sujet des relations entre les universités et les entreprises. *Wallonie 87*, N° 1, pp. 15-21.
- FECHER F. Politique d'austérité et récession économique. Incidence sur la distribution du revenu des Belges de 1980 à 1984. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1987, N° 114, pp. 397-420.
- GLOMBOWSKI J. Lange golven, regulatiewijzen of sociale accumulatiestructuren? *Vlaams marxistisch tijdschrift*, juni 1987, blz. 7-24.
- HERBIET M. Les mécanismes juridiques et financiers de l'expansion, de la reconversion et de la restructuration des entreprises en Belgique. *Administration publique*, 1987, Tome 1, pp. 28-60.
- JAUMOTTE A. Recherche, innovation, développement économique : problème des petits pays. *Wallonie 87*, N° 1, pp. 3-12.
- LAMY R. Economic interdependence and political economy. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 1, pp. 83-88.
- LAMY R. Un environnement stratégique adéquat : source de prospérité pour les peuples. *Revue Générale*, novembre 1987, pp. 3-8.
- LENTZEN E. La publicité. *Centre de recherche et d'information socio-politiques, (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1158-1159, 51 p.
- MOULAERT F., SWYNGEDOUW F. Socio-economische geografie van het Fordisme en Post-Fordisme. *Vlaams marxistisch tijdschrift*, juni 1987, blz. 27-45.
- PELKMANS J. Het concurrentievermogen van de Europese industrie. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 4, blz. 591-609.
- PONCELET A.-M. Economische en financiële evolutie van de Belgische vennootschappen. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1987, Nr 2, blz. 59-73.

- REUL L. La politique économique des verts. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 6, pp. 435-449.
- VAN DEN BERGH R., HEREMANS D. Recht en economie. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1987, Nr 2, blz. 139-164.
- VANDEWALLE G. Vijftig jaar theorie over economisch beleid. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 2, blz. 41-48.
- VAN PARIJS Ph. Analytisch marxisme. *Vlaams marxistisch tijdschrift*, maart 1987, blz. 41-44.
- VAN ROMPUY P. Voorwaarden voor een nieuwe groeidynamiek in België. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 3, blz. 423-437.
- VANTHEMSCHE G. De economische actie van de Belgische Staat tijdens de crisis van de jaren 1930. *Res Publica*, 1987, Nr 2, blz. 127-152.
- VLOEBERGHIS D. Human Resource Management : een positionering. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 3, blz. 401-420.

3. Politique des prix.

4. Politique des subsides.

- DEBAR J. Exportsubsidies en ontwikkelingshulp in de Belgische uitvoer van kapitaalgoederen. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 2, blz. 163-180.
- OOGHE H., BEKAERT A., COENE F., LIEVENS M. Overheidsmaatregelen ter stimulering van risicokapitaal van startende en innovatieve ondernemingen. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 3, blz. 327-359.

5. Politique conjoncturelle.

- SAVAGE R. La conjoncture. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, mai 1987, pp. 467-489.
- WEBER M. La conjoncture. Tendances générales. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, janvier-février 1987, pp. 5-26.

6. Politique énergétique.

- CAPRON M. Les charbonnages du Limbourg. (I) (II) *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, (I) 13 mars 1987, N° 1151-1152, 49 p.; (II) 13 mars 1987, N° 1153, 38 p.
- VERTONGHEN R. Een toekomstblik op de energieprijzen. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1987, Nr 1, blz. 77-88.

7. Infrastructure - transport et communications.

- HOLTGREFE G. De betekenis van informatiesystemen en de informatietechnologie voor de toekomst van het vervoer. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 5, blz. 665-677.
- LEEMAN L. Antwerpen transithaven. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 5, blz. 789-800.
- PEETERS Ch., VERBEKE A., WINKELMANS W. Een geïntegreerd overheidsbeleid voor de Belgische binnenvaartsector. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1987, Nr 1, blz. 19-37.
- VAN de VOORDE E. Verkeersconversie : een toepassing op de binnenvaartsector. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 5, blz. 697-710.
- VAN MEESVELDE E. Investerings- en haveninfrastructuur. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 5, blz. 713-729.

8. Développement régional.

- GRODENT J.-J. Dynamiques sociales et initiative économique en région wallonne. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1154, 48 p.
- HENROTTE J. L'économie wallonne des services. *Wallonie 87*, N° 2, pp. 61-82.
- LAERMANS R. De onzekere toekomst van het protest. Vlaanderen op de drempel van de jaren negentig. *De Nieuwe Maand*, april 1987, Nr 3, blz. 19-23.

- LEBAILLY Ph., SIX Y. Considérations à propos de la restructuration du réseau d'abattoirs en Wallonie. *Wallonie 87*, N° 1, pp. 49-55.
- MILET M. Le corporatisme régional et sous-régional dans la crise de Cockerill-Sambre. *Recherches Sociologiques*, 1987, N° 1, pp. 45-73.
- ROMUS P. Europe-Wallonie : trente ans d'intégration de la Région wallonne à l'économie européenne. *Wallonie 87*, N° 3-4, pp. 181-196.
- STRAUS A.-M. Atouts et enjeux wallons à l'aube de 1992. *Wallonie 87*, N° 5, pp. 217-224.

9. Politique industrielle.

- CAPRON M. Cuivre et Zinc : duel à mort au-dessus d'un volcan. *Contradictions*, 1987, N° 51, pp. 123-135.
- DAEMS H. Concurrentievermogen en industriële structuur : Structurele kenmerken van de Belgische regio's. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1987, Nr 2, blz. 105-138.
- PEETERS C., VERBEKE A., WINKELMANS W. Toepassing van een structurele ineffectiviteitsmodel op het overheidsbeleid in de Belgische scheepsbouwsector. Evaluatie van de implementatiemogelijkheden van een beleidsalternatief. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 5, blz. 731-745.
- VANDEN BROECK L. Entreprises publiques : l'incroyable patinage de Martens VI. *Socialisme*, mars-avril 1987, N° 200, pp. 95-101.

10. Politique commerciale.

- MAZY J.-L. L'importance économique du secteur informatique en Belgique. *Socialisme*, janvier-février 1987, N° 199, pp. 74-83.
- POSTIAUX J.M. Les exportations : tendances 81/85. *Wallonie 87*, N° 2, pp. 85-98.
- SPRUYTTE A. Les cercles de qualité. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 6, pp. 451-458.
- STERCKX P. Zed comme Renard, Essai d'éloge de la publicité. *Revue Nouvelle*, février 1987, N° 2, pp. 191-196.
- VANDEN ABEELE P., CHRISTIAENS I. De klant als generator van innovatie in « high-tech » markten. Een conceptuele en empirische studie. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 1, blz. 27-56.

11. Politique agricole.

12. Politique relative aux classes moyennes et aux indépendants.

- BUCHE N. Les Centres d'entreprises en Belgique. *Wallonie 87*, N° 1, pp. 41-47.
- MERENNE-SCHOUMAKER B. Une nouvelle formule d'accueil des P.M.E. Les Centres d'entreprises. *Wallonie 87*, N° 1, pp. 25-38.

□ POLITIQUE FINANCIERE.

1. Investissements et épargne.

- ADAM M.C., FARBER A. Le financement de l'innovation technologique. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1987, N° 116, pp. 3-23.
- BROQUET C., CAPIAU-HUART M.-C. Analyse du risque systématique des valeurs belges du marché à terme de la Bourse de Bruxelles. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1987, N° 114, pp. 349-374.
- CAEYMAEX J. De eenpersoonsonderneming met beperkte aansprakelijkheid. Standpunt van de bankier. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1978, Nr 3, blz. 439-458.
- Commission d'étude de l'Institut Royal des Relations Internationales. Les investissements belges à l'étranger. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 1, pp. 3-24.
- JANSSSENS P., KESENNE S. Belgian Soccer Attendances, *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1987, Nr 3, blz. 305-315.

- LAMBERT G. La maladie boursière. *La Revue Nouvelle*, décembre 1987, N° 12, pp. 476-480.
- LAVAREN E. Beoordeling en selectie van investeringsprojecten. Een praktijk-onderzoek in Belgische ondernemingen. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 2, blz. 183-209.
- MARIEN P. VUCHELEN J. Een weekdagenpatroon in de verdeling van wisselkoersveranderingen. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1987, Nr 3, blz. 273-289.
- NAERT F. Overheidsuitgaven en pressiegroepen in België. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1987, Nr 2, blz. 165-187.
- OOGHE H. LIEVENS M. Stimulering van risicodragend kapitaal en de voorstellen van de Koninklijke Commissie tot harmonisering en vereenvoudiging van de fiscaliteit. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 4, blz. 543-572.
- SERCU P., COPPENS H. Termijn- en kontantprijzen op de Brusselse aandelenmarkt. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1987, Nr 3, blz. 291-304.
- VAN DEN BULCKE F. Introduction to the Different Systems of Profit Sharing, Capital Sharing and investments Wage. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 2, blz. 147-159.
- VINCENT A., LENTZEN E. Les investissements belges aux Etats-Unis. *Centre de recherche et d'information socio-politiques, (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1160, 47 p.
- WILLEKENS F. Het verdriet (van de Nationale Bank) van België. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, maart 1987, Nr 3, blz. 266-272.

2. Politique budgétaire.

- BOGAERT G., PACOLET J. De conversie van de Belgische overheidsschuld. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, aug-sept. 1987, Nr 8-9, blz. 649-670.
- DENEFF G. La curieuse gestion de la dette publique par Martens VI. *Socialisme*, janvier-février 1987, N° 199, pp. 3-14.
- FLOOR D.-B. De begrotingshervormingen in België en de controle van het Parlement. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1987, Nr 4, blz. 55-91.
- FROIDMONT L. L'accord de la Sainte-Catherine. *Socialisme*, janvier-février 1987, N° 199, pp. 15-20.
- MOESEN W. Hoe hard is een duurzame sanering van de openbare financiën? *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 1, blz. 97-108.
- VAN ROMPUY V. Openbare financiën en politiek in 1986. *Res Publica*, 1987, Nr 3, blz. 403-418.

3. Politique fiscale.

- COUMANS W. De Amerikaanse belastinghervorming door een Belgische bril bekeken. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1987, Nr 2, blz. 19-36.
- DECALUWE C. De provinciale belastingen. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, januari 1987, Nr 1, blz. 47-64.
- DÉFEYT Ph., REMAN P. L'impôt des personnes physiques en Belgique. *Centre de recherche et d'information socio-politiques, (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1161-1162, 61 p.
- DELAHAYE Ph., MALDAGUE R., VANISTENDAEL F., van WEDDINGEN E. Rapport de la Commission Royale d'harmonisation et de simplification de la fiscalité. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, mai 1987, pp. 5-272.
- DELPORTE J.M. Connaissance et traitement des revenus mobiliers. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, mars-avril 1987, pp. 187-218.
- DELPORT J.-M. Analyse d'une mesure particulière en faveur du capital à risque : les arrêtés royaux 15 et 150. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, décembre 1987, pp. 15-30.
- EYSKENS M. Morale et fiscalité. *Revue Générale*, octobre 1987, pp. 3-10.
- GERARD M. Autour du débat fiscal belge : Neutralité à l'égard des choix financiers et imposition effective des revenus de l'investissement. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1987, N° 116, pp. 25-63.
- GOBLET P. Vers une simplification et harmonisation de la fiscalité? *La Revue Politique*, 1987, N° 1, pp. 51-61.

- GOBLET P. Salariés et appointés : quels frais de déplacement peut-on déduire ? *La Revue Politique*, 1987, N° 5-6, pp. 5-26.
- GOBLET P. Quelle fiscalité pour l'immobilier ? *La Revue Politique*, 1987, N° 5-6, pp. 91-114.
- HELLA A. La réforme fiscale et le coup double de Wilfried Martens. *Revue Générale*, octobre 1987, pp. 77-81.
- MOESEN W., VANNESTE J. Fiscale hervorming en budgettaire herordening. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 4, blz. 491-522.
- PALM A., THIRY B. La réforme des impôts directs : L'effet de quelques propositions de réforme sur le poids de la fiscalité indirecte dans le revenu des ménages belges. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1987, N° 116, pp. 65-97.
- PEETERS Ph. Les revenus professionnels déclarés par personne. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, mars-avril 1987, pp. 163-186.
- TIBERGHEN A. Zal Reagan de Belgische belastingen hervormen ? *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1986, Nr 1, blz. 45-54.
- VAN CROMBRUGGHE S. De evolutie van het inkomstenbelastingrecht. *Rechtskundig Weekblad*, 7 februari 1987, Kol. 1521-1552.
- VAN ORSHOVEN P. De lokale belastingen in een nieuw kleedje. *Rechtskundig Weekblad*, 28 november 1987, blz. 417-432.
- VUCHELEN J. De economie van de fiskale aftrekken. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, septembre 1987, pp. 45-62.
- VUCHELEN J. Aspecten van het Belgisch inkomstenbelastingbeleid. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, octobre-novembre 1987, pp. 5-33.
- WIBAUT S. Réforme fiscale et chômage : leçons tirées d'un modèle économétrique pour la Belgique. *Recherches économiques de Louvain*, 1987, N° 2, pp. 147-155.

4. Politique monétaire et du crédit.

- CASSIMON D., PLASSCHAERT S. De Belgische geldmarkt(en) in beweging. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 1, blz. 111-118.
- DECANNIERE L. Les institutions publiques de crédit dans le débat sur la privatisation. *La Revue Politique*, 1987, N° 4, pp. 7-23.
- EYSKENS M. Uitdagingen voor het I.M.F. en de Wereldbank. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1987, Nr 1, blz. 89-97.
- HEYNDELS B., VUCHELEN J. De valutasamenstelling van de Belgische korte termijn buitenlandse schuld. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1987, N° 114, pp. 375-395.
- KEEREMAN F. Changement structurel dans les marchés internationaux de crédit. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 6, pp. 407-421.
- MARIEN P. Uitschieters op de wisselmarkt. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 4, blz. 575-588.
- MOMMEN A. Er was eens een bijenkorf. Het openbaar bankieren van A.S.L.K. en Gemeentekrediet. *De Nieuwe Maand*, februari-maart 1987, Nr 2, blz. 34-44.
- STRUYE J. Onverantwoorde discriminatie van de OKI's. Wordt de openbare sector uit de financiële markt geprijsd ? *De Nieuwe Maand*, februari-maart 1987, Nr 2, baz. 44-48.
- VISSOL Th. e.a. Du dollar à l'écu, utopie ou potentialité ? *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1987, N° 3/4, pp. 149-304.
- ZEVEN J. De internationale schuldenproblematiek. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, décembre 1987, pp. 31-155.

E. POLITIQUE INTERIEURE.

O. Chroniques.

- VAN ROOSBEEK J. Van oud naar nieuw. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, januari 1987, Nr 1, blz. 89-93.
- VAN ROOSBEEK J. De liberale Ikarus, of van elan tot explosie ? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, februari 1987, Nr 2, blz. 198-203.

- VAN ROOSBEEK J. Nieuwe klip omzeild...? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, maart 1987, Nr 3, blz. 282-284.
- VAN ROOSBEEK J. Volmachten voorbij... en nu? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, april 1987, Nr 4, blz. 375-378.
- VAN ROOSBEEK J. Crescendo en anticlimax. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, mei 1987, Nr 5, blz. 470-474.
- VAN ROOSBEEK J. Zomers vierluik... *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1987, Nr 6-7, blz. 580-587.
- VAN ROOSBEEK J. Geen « Indian summer ». *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, aug.-sept. 1987, Nr 8-9, blz. 715-720.
- VAN ROOSBEEK J. Vaudeville wordt drama... *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, oktober 1987, Nr 10, blz. 837-843.
- VAN ROOSBEEK J. Roemloos einde...? Overgangskabinet. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, november 1987, Nr 11, blz. 952-955.
- VAN ROOSBEEK J. Naweeën... opiniepeilingen. Wat nu...? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, december 1987, Nr 12, blz. 1037-1041.

1. Organisation de l'Etat.

- BONGO-WANGA E. Les marchés publics en Belgique: aspects sectoriels et régionaux. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, septembre 1987, pp. 139-150.
- BERCKX P. 50 jaar « Statuut Camu »... Nu zoeken naar een nieuw statuut en een managementsvorming voor de Belgische overheidssector. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 11, blz. 597-603.
- CEURVELT G. De lasten van het verleden, knelpunt tussen staat en gewesten. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, septembre 1987, pp. 5-44.
- COENS D. Over politiek voor gewone mensen. *Antwerpen. Standaard Uitgeverij*, 1987, 192 blz.
- COOLSAET R. It's lonely at the top. Leo Tindemans als minister van buitenlandse zaken. *De Nieuwe Maand*, oktober 1987, Nr 8, blz. 32-38.
- DE BORGER J. Vers une revalorisation et une modernisation nécessaires de la fonction publique. *La Revue Politique*, 1987, N° 5-6, pp. 65-90.
- DEHOUSSE F. L'évolution des pouvoirs spéciaux sous Martens VI. *Centre de recherche et d'information socio-politiques, (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1178, 38 p.
- de SCHOUTHEETE de TERVARENT Ph. Taken van Buitenlandse Zaken. *Res Publica*, 1987, Nr 1, blz. 95-98.
- DRUYTS R. Het overheidsbedrijf in vraag gesteld. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, juin 1987, pp. 147-159.
- FRANK M. A la recherche des déterminants des dépenses et des recettes publiques en Belgique, ainsi que de leur déséquilibre (1955-1980). *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, juin 1987, pp. 5-113.
- FRANÇOIS A., MOLITOR A. L'administration belge de 1970 à ce jour. *Administrations Publique*, 1987, tome 2-3, pp. 99-123.
- HEYLEN E. Responsabilisering van overheidsbedrijven. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1987, Nr 3, blz. 5-35.
- HONDEGHEM A. Vingt-cinq ans de recrutement d'universitaires par le secrétariat permanent de recrutement. *Res Publica*, 1987, N° 2, pp. 231-258.
- LIENARDY P. Chronique de la dissolution de l'Institut National du Logement. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, mars-avril 1987, pp. 219-243; juin 1987, pp. 115-146.
- MAZY J.-L. Le secteur public: inaccessible? *Socialisme*, mai-juin 1987, N° 201, pp. 232-238.
- MOTTOUL J.-M. Instruments de gestion à la disposition des services publics. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, septembre 1987, pp. 63-117.
- PEETERS B. Conflicten en attributie. *Rechtskundig Weekblad*, 4 januari 1987, kol. 1185-1210.
- PITON R. Nouvelles technologies en services publics. *Socialisme*, janvier-février 1987, N° 199, pp. 42-48.
- RICQUIER J.C.I. Quelle Belgique pour demain? Rapport du groupe Coudenberg. *Revue Générale*, décembre 1987, pp. 9-19.

- RICQUIER J.-Cl. Quelques réactions publiques au rapport du groupe Coudenberg. *Revue Générale*, décembre 1987, pp. 21-31.
- RICQUIER J.-Cl. A quarante ans d'ici : ce que fut le Centre Harmel. *Revue Générale*, décembre 1987, pp. 33-38.
- SUETENS-BOURGEOIS G. Onteigeningen. *Rechtskundig Weekblad*, 19 september 1987, blz. 65-73.
- VAN DE CRAEN F. Waarheen met de Belgische Staatshervorming? *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 10, blz. 531-540.
- VAN der STICHELE A. La notion d'urgence dans les avances de trésorerie. *Bulletin de Documentation du Ministère des Finances*, septembre 1987, pp. 119-138.
- VAN IMPE H. De politisering van de overheidsdiensten in België. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 1, blz. 11-12.
- VAN IMPE H., VENY L. De « geest » van de Belgische Grondwet. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 11, blz. 587-591.
- VAN MENSEL A. Mag de toezichhoudende overheid terugkomen op een beslissing waarbij zij haar goedkeuring verleende of onthield? *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 11, blz. 592-597.
- VAN OFFELEN J. La ronde du pouvoir. Mémoires politiques. *Bruxelles, Didier Hatier*, 1987, 359 p.
- VAN ROMPUY H. De plaats van de centrale administratie in het bestuursproces. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1987, Nr 1, blz. 67-73.
- VITS G. De Dienst Algemeen Bestuur : quo vadis? *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 3, blz. 55-64.
- VOORHOOF D. Verkiezingen, opiniepeilingen en de media. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 2, blz. 72-82.
- WATTE P. Significations de l'Etat souverain. *La Revue Nouvelle*, septembre 1987, N° 9, pp. 208-212.

2. Institutions nationales.

- ACKAERT J. Répercussions de l'application des nouvelles technologies. *Socialisme*, janvier-février 1987, N° 199, pp. 63-67.
- BERCKX P. De bevoegdheden van de staatssecretarissen toegevoegd aan nationale Ministers. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 8, blz. 420-429.
- BRAIBANT G. L'exécution des décisions du juge administratif. *Administration Publique*, 1987, tome 2-3, pp. 136-141.
- BREDA D. L'indépendance de la magistrature. *Progrès, juillet-août* 1987, pp. 1-4.
- COREMANS H., VAN DAMME M. De Afdeling Wetgeving van de Raad van State. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 7, blz. 344-356.
- CARPREAU J. A cœur ouvert. Mémoires d'un officier. *Bruxelles, Office international de librairie*, 1987, 288 p.
- COUTTENIER I. Belgian politics in 1986. *Res Publica*, 1987, Nr 3, pp. 359-382.
- DAS E. Het Belgisch ministerieel carrièrepatroon. Proeve tot internationale vergelijking. *Res Publica*, 1987, Nr 2, blz. 207-229.
- DELPÉREE F. Le Conseil d'Etat a quarante ans. *Administration Publique*, 1987, tome 2-3, pp. 124-135.
- DERIDDER H. Leo, Mark, Wilfried et les autres. (Les coulisses de la rue de la Loi). *Gembloux, Duculot*, 1987, 230 p.
- DESCHOUWER K. Het zicht uit de Kamers. Verslag van een enquête bij de parlementsleden. *Res Publica*, 1987, Nr 4, blz. 635-647.
- DEWEERDT M. Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1986. *Res Publica*, 1987, Nr 3, blz. 285-357.
- de WINTER N. Le Parlement en péril. *Progrès*, janvier-février 1987, pp. 1-4.
- de WINTER N. L'irrésistible gonflement de l'arsenal législatif? *Progrès*, mai-juin 1987, pp. 1-2.
- GERARD-LIBOIS J. Gaston Eyskens. Exercices du pouvoir et traversées du désert. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1181, 32 p.
- GERARD-LIBOIS J. 1950 : L'effacement de Léopold III. Tempête au P.S.C.-C.V.P. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1169-1170, 59 p.

- GHEsqUIERE N. De parlementaire behandeling van art. 13, § 3, § 5 en § 6 van de bijzondere wet van 8.8.1980. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 9, blz. 493-498.
- HUBERLANT Ch., HAUBERT B. Aperçu du rôle du Conseil d'Etat, section de législation. *Administration Publique*, 1987, tome 2-3, pp. 142-176.
- JONGEN F. La production institutionnelle des gouvernements C.V.P. *La Revue Nouvelle*, mars 1987, N° 3, pp. 249-256.
- LAGASSE D. L'évolution du contrôle des actes administratifs « discrétionnaires » par le Conseil d'Etat. *Administration Publique*, 1987, tome 2-3, pp. 216-241.
- LAMBRECHTS W. De evolutie van het begrip Administratieve Overheid. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 7, blz. 357-366.
- LANGERWERF E., VAN LOON F. Le profil de la Cour du travail à Anvers. Evolution entre 1976 et 1984. *Revue du Travail*, 1987, N° 1-2, pp. 33-54, N° 7-8, pp. 681-700.
- LAUWERS L., UYTTERHOEVEN P. Power and satisfaction analysis : An application to the Belgian House of Representatives. *Res Publica*, 1987, Nr 4, blz. 649-661.
- LEBLANC S. Tartuffe ou la chronique d'un gouvernement défunt. *La Revue Nouvelle*, décembre 1987, N° 12, pp. 465-470.
- LEMMENS P. De Raad van State en de internationale Verdragen over de Rechten van de Mens. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 7, blz. 367-386.
- LEUS K. Beleidsregelgeving en het rechtsbegrip « richtlijn » in de rechtspraak van de Raad van State : een terreinverkenning. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 7, blz. 387-406.
- MABILLE X. La crise gouvernementale. *Centre de recherche et d'information socio-politiques, (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1176, 48 p.
- QUERTAINMONT PR., UYTENDAELE M. La Cour d'Arbitrage, an II. *Administration publique*, 1987, tome I, pp. 61-89.
- RICQUIER J.-C. Où Albert Coppé donne libre audience à ses souvenirs. *Revue Générale*, (I) mars 1987, pp. 3-17; (II) avril 1987, pp. 27-34; (III) mai 1987, pp. 17-29; juin-juillet 1987, pp. 55-71.
- ROELANDT M. De zuinigheidsplicht. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 6, blz. 279-284.
- VAN IMPE H. Verouderde terminologie in het Belgisch Staatsrecht. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 8, blz. 418-419.
- VERMINCK M. Statistisch overzicht van het politieke jaar 1986. *Res Publica*, 1987, Nr 3, blz. 383-402.

3. Institutions régionales et locales.

- BAERT Fr. De ingewikkelde structurering van het buitenlands beleid in België en de plaats van de Gemeenschappen daarin. *Res Publica*, 1987, Nr 1, blz. 85-93.
- BERCKX P. De toepassing van de administratieve en begrotingscontrole in de Gemeenschappen. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 5, blz. 233-237.
- CAPRON M. De Waalse stijl van Wathélet. *De Nieuwe Maand*, april 1987, Nr 3, blz. 24-30.
- DUCARME J.-P., BONET J. La Région wallonne et la recherche. *Socialisme*, juillet-octobre 1987, N° 202-203, pp. 328-330.
- FONTAINE J. Zes willekeurige dagen in Wallonië. *Kultuurleven*, 1987, Nr 1, blz. 27-30.
- GEENS G. Op eigen kracht. *Tielt, Lannoo*, 1987, 276 blz.
- HELLA A. La périphérie bruxelloise est-elle menacée de « fouronisation » ? *Revue Générale*, mars 1987, pp. 75-79.
- VANDERVEEREN Chr., VAN ROMPUY P. De Waalse waterbelasting : een bedreiging voor de economische en monetaire unie ? *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 9, blz. 467-482.
- VAN DOREN J. Vlaamse Gemeenschap : politiek jaaroverzicht 1986. *Res Publica*, 1987, Nr 3, blz. 435-447.
- WILS L. Van de Belgische naar de Vlaamse Natie. *Kultuurleven*, 1987, Nr 3, blz. 222-240.

4. Partis politiques.

- AERTS M. Vrijpartij in Leuven. *De Nieuwe Maand*, mei 1987, Nr 4, blz. 22-25.
- BAUSSART F. Dans la ville assiégée. *La Revue Nouvelle*, mars 1987, N° 3, pp. 308-312.
- BILLIET J. Les relations complexes entre le C.V.P. et l'Eglise. *La Revue Nouvelle*, mars 1987, N° 3, pp. 299-307.
- DANIELS E. Oude en nieuwe socialen. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 3, blz. 7-13.
- DE BATSELIER N. De tweede fase. De inhoudelijke en organisatorische vernieuwing van de S.P. is nog maar halfweg... *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 3 blz. 1-6.
- DE CLERCO B. De staat van de Christelijke Volkspartij, *Kultuurleven*, 1987, Nr. 1, blz. 31-42.
- DE TEMMERMAN W. Agalev tussen arbeidersstrijd en ontzuiling. Een waardegeladen analyse. *Vlaams marxistisch Tijdschrift*, maart 1987, blz. 5-30.
- DEWACHTER W. Changes in a Particratie : the Belgian Party System from 1944 to 1986, pp. 258-363, in H. DAALDER, *Party Systems in Denmark, Austria, Switzerland, the Netherlands and Belgium*. London, Pinter, 1987, 272 p.
- DUBOIS R., SERLON P. Léo Tindemans, le C.V.P. et les relations extérieures. *La Revue Nouvelle*, mars 1987, N° 3, pp. 281-289.
- ENGELS J. Le C.V.P. et le P.S.C. à la croisée des chemins, *Progrès*, septembre-octobre 1987, pp. 1-4.
- FAUCHET J.-L. Le mouvement écologiste à la croisée des chemins. *Contradictions*, 1987, N° 51, pp. 3-27.
- GERARD E. La responsabilité du monde catholique dans la naissance et l'essor du rexisme. *La Revue Nouvelle*, janvier 1987, N° 1, pp. 67-77.
- GOVAERT S., LENTZEN E. Les plumes du parti. *La Revue Nouvelles*, mars 1987, N° 3, pp. 290-298.
- HELLA A. Que pense et que veut au juste le C.V.P.? *Revue Générale*, janvier 1987, pp. 79-85.
- HELLA A. Est-ce l'heure des socialistes? *Revue Générale*, novembre 1987, pp. 33-38.
- HEMMERIJCKX R. De K.P.B., haar syndicale strategie en haar verhouding tot het renardistisch syndicalisme (1940-1944). *Vlaams marxistisch tijdschrift*, maart 1987, blz. 31-40.
- KESTELOOT Ch. Les socialistes durant l'occupation : doctrine et programme. *Cahiers marxistes*, janvier 1987, N° 148, pp. 23-33.
- LAMBERT G. Les positions économiques du C.V.P. *La Revue Nouvelle*, mars 1987, N° 3, pp. 257-266.
- LE BRUYN M. Betekenis van een mol. Leven, lijden en hoop van een Antwerpse doorbraaksocialist. *De Nieuwe Maand*, mei 1987, Nr 4, blz. 19-21.
- LECLERCO M. L'effet Deleeeck. *La Revue Nouvelle*, mars 1987, N°3, pp. 267-280.
- LOUMAYE S. Bulletin de santé du C.V.P. *La Revue Nouvelle*, mars 1987, N° 3, pp. 229-247.
- MOLITOR M. C.V.P. et P.S.C. : des frères ennemis? *La Revue Nouvelle*, mars 1987, N° 3, pp. 313-323.
- NOTREDAME L. Tien onbewezen vaststellingen over de S.P. *De Nieuwe Maand*, mei 1987, Nr 4, blz. 4-8.
- REYNEBEAU M. En rozen ook. Over cultuur en socialisme. *De Nieuwe Maand*, september 1987, Nr 7, blz. 24-29.
- SCHAEVERS M. Wachten tot de neoliberale wind gaat liggen. *De Nieuwe Maand*, mei 1987, Nr 4, blz. 9-18.
- TOBBACK L. S.P. in oppositie : een bilan. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 1, blz. 8-10.
- VAN MIERT K. De Vlaamse kwestie in de S.P. na 1978. *Socialistisch Standpunten*, 1987, Nr 2, blz. 25-32.
- VERMINCK M. Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1985 en 1986. *Res Publica*, 1987, Nr 3, blz. 449-508.
- YERNA J. Cent ans de socialisme belge. *Contradictions*, 1987, N° 51, pp. 91-96.

5. Elections.

- HOOGE L. Nota over de herinrichting van de kiesindeling in Brabant. *Res Publica*, 1987, Nr 2, blz. 259-273.

- HOOGHE, e.a. *Blikvangers, of de partij in eigen persoon. De campagne van de parlementsverkiezingen van 13 oktober 1985*. Leuven, 1987, 52 blz.
- LENTZEN E., MABILLE X., RUBINSTEIN E. La préparation des élections législatives du 13 décembre 1987. *Centre de recherche et d'information socio-politiques, (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1177, 45 p.
- LOUMAYE S. L'après 13 décembre. *La Revue Nouvelle, décembre 1987*, N° 12, pp. 459-464.
- MABILLE X., LENTZEN E. Les élections du 13 décembre 1987. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1179-1180, 50 p.
- VANDEBUSSCH M. Bruxelles: les partis politiques flamands aux élections communales. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1987, N° 1168, 43 p.

6. Droits et libertés.

- D'HOOGHE D. Openbaarheid van bestuur en de bescherming van vertrouwelijke bedrijfsinformatie. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 10, blz. 549-555.
- DRUET P.-Ph. Une place pour la personne humaine dans la pensée contemporaine ? *La Revue Politique*, 1987, N° 1, pp. 5-13.
- FAURE M. De voorlopige invrijheidstelling met zekerheidstelling. *Rechtskundig Weekblad*, 20 juni 1987, kol. 2817-2848.
- GEERAERTS G. Veiligheid anders bekeken. Een evaluatie van het probleemgebied « sociale verdediging ». *Res Publica*, 1987, Nr 4, blz. 575-600.
- HELLA A. Sur l'avortement: nouvelle épreuve pour les droits de la personne. *Revue Générale*, février 1987, pp. 57-62.
- HERBIET M. Le principe de la liberté du commerce et de l'industrie et sa protection par le Conseil d'Etat. *Administration Publique*, 1987, tome 2-3, pp. 177-215.
- HUBEAU B. Ongehuwd samenwonen: werkelijkheid en wettelijkheid. *Kultuurleven*, 1987, Nr 6, blz. 554-560.
- HUYSE L. Dereguleren als maatschappijhervorming. Een rechtssociologisch probleemstelling. *Rechtskundig Weekblad*, 6 juni 1987, kol. 2674-2692.
- LONTINGS D. Des journalistes et de leurs sources. Analyse juridique succincte du droit au secret des sources des journalistes. *La Revue Politique*, 1987, N° 5-6, pp. 27-53.
- MARQUES-PEREIRA B. « Intérêt général » et avortement en Belgique. *Cahiers marxistes*, mars-avril 1987, N° 150, pp. 27-34.
- NISET J. Droits de l'homme. Devoirs de l'homme. *Studia Diplomatica*, 1987, N° 2, pp. 123-139.
- SCHILLINGS P.H.M. Euthanasie. Een historische verkenning. *Streven*, maart 1987, blz. 483-493.
- STAELS-DOMPAS N. Alle kinderen gelijk voor de wet. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1987, Nr 6-7, blz. 567-569.
- VANDE LANOTTE J. Nieuwe dimensies voor artikel 21 van de Grondwet. *Rechtskundig Weekblad*, 31 januari 1987, kol. 1457-1472.
- VANDERVEEREN Chr. Het actief vermogen in het falissement. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1987, Nr 2, blz. 37-50.
- VANHAVERBEKE J.M. Een nieuwe adoptiewetgeving. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, aug-sept. 1987, Nr 8-9, blz. 694-697.
- VAN QUICKENBORNE M. De instemming van de patiënt in de therapeutische relatie. *Rechtskundig Weekblad*, 9 mei 1987, kol. 2401-2434.
- VERMEIREN L. Het recht op informatie tijdens het strafrechtelijk vooronderzoek en de rechten van de mensen. *Rechtskundig Weekblad*, 16 mei 1987, kol. 2465-2472.

7. Assistance juridique.

- BLONDEEL G. La protection pénale de la jeunesse... *Journal des Tribunaux*, 31 octobre 1987, pp. 605-608.
- COENEGRACHTS K., DE WIT J. Het leed van de bajesklanten en hun verzorgers. Het geblokkeerde gevangeniswezen. *De Nieuwe Maand*, november 1987, Nr 7, blz. 39-47.

SERRIEN L., GOOSSENS J. De stoute kinderen van pa Gol en ma Steyaert. De tandem van de jeugdbescherming. *De Nieuwe Maand*, november, 1987, Nr 9, blz. 33-38.

8. Problèmes linguistiques et minorités.

DEPREZ K., WIJNANTS A. Voeren : onmogelijk op te lossen ? *Kultuurleven*, 1987, Nr 8, blz. 701-721.

GOOSSE A. Réflexions d'un grammairien sur la frontière linguistique. *Revue Générale*, décembre 1987, pp. 39-45.

UYTTENDAELE M. Les obligations linguistiques des mandataires politiques. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 27 février 1987, N° 1150, 46 p.

VAN LOOY P. Over nationale identiteit : Walen en Vlamingen slaags te Z. ? *Kultuurleven*, 1987, Nr 9, blz. 858-863.

9. Maintien de l'ordre.

VANHEERENTALS L. Verspreidt U, men gaat schieten. *De Nieuwe Maand*, februari-maart 1987, Nr 2, blz. 17-22.

10. Séquelles des guerres.

DHONDT S., HUYSE L. 1944-1949 : Repressie zonder maat of einde ? Een interim-verslag over een onderzoek naar de berechting in België van collaborateurs. *Res Publica*, 1987, Nr 4, blz. 617-634.

RICQUIER J.-C. Entretien avec le professeur Paul M.G. Levy. *Revue Générale*, (I) octobre 1987, pp. 11-23; (II) novembre 1987, pp. 21-31.

UGEUX W. Non, on ne pouvait écrire sous la censure de l'ennemi occupant. *Revue Générale*, février 1987, pp. 63-68.

11. Problèmes des étrangers.

KEIMEUL J.-P. Candidats réfugiés politiques. Les droits de l'homme en liberté surveillée. *Cahiers marxistes*, mai 1987, N° 151, pp. 18-28.

LEMAN J. Westerse Moslim-identiteit : een goed of een kwaad voor onze samenleving ? *Kultuurleven*, 1987, Nr 1, blz. 50-64.

MOINS J. Belges - immigrés : vouloir vivre ensemble. *Cahiers marxistes*, juin 1987, N° 152, pp. 4-15.

REYNIERS A. Les gens du voyage en Belgique. *La Revue Nouvelles*, octobre 1987, N° 10, pp. 307-317.

VANDERMEERSCH D. L'accès au territoire, le séjour, l'établissement et l'éloignement des étrangers. *Journal des Tribunaux*, 24 octobre 1987, pp. 581-595.

VANHAVERBEKE J.M. De nieuwe wet op de politieke vluchtelingen. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, aug-sept. 1987, Nr 8-9, blz. 684-693.

VAN LEUVEN K. Vluchten : waar naar toe ? *Kultuurleven*, 1987, Nr 3, blz. 195-204.

12. Conceptions de la vie.

BOUMAN P.M. Protestanten in de Vlaamse samenleving. *Ons Erfdeel*, 1987, Nr 5, blz. 735-739.

CALEWAERT W., KRUIHOF J. De problematiek van de erkenning van de vrijzinnigheid in België. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 6, blz. 284-295.

DE BLEECKERE S. Naar een postclericale kerk ? *Kultuurleven*, 1987, Nr 7, blz. 613-624.

DENIS Ph. Un Synode pour rien ? *La Revue Nouvelle*, décembre 1987, N° 12, pp. 532-538.

EYNIKEL E. Leken actief in pastoraal. *Kultuurleven* 1987, Nr 7, blz. 646-657.

FOBLETS M.-C. Nouvel ordonnancement juridique de la reproduction humaine. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1987, N° 7-8, pp. 25-40.

- GOETGHEBUER J.-P. Over het schrijnend priestertekort. *Kultuurleven*, 1987, Nr 1, blz. 6-10.
- GROOTAERS J. Wat staat er op de agenda van de Synode over de leek? *Kultuurleven*, 1987, Nr 7, blz. 658-679.
- KWANTEN G. Voor Kerk en Werk. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, januari 1987, Nr 1, blz. 65-69.
- LEW R., THANASSEKOS Y. Marxisme des intellectuels, marxisme pour le mouvement ouvrier: un même cheminement? *Contradictions*, 1987, N° 51, pp. 97-114.
- NOMA D., LAMBERT G. Le mouvement ouvrier chrétien: une force paradoxale. *La Revue Nouvelle*, avril 1987, N° 4, pp. 439-448.
- SAUVAGE P. La Cité Chrétienne (1926-1940). Une revue autour de Jacques Leclercq. Bruxelles, Académie Royale de Belgique et Paris - *Gembloux, Duculot*, 1987, 328 p.
- SCHOTSMANS P. e.a. Medische ethiek in een pluralistisch samenleving. *Kultuurleven*, 1987, Nr 3, blz. 253-272.
- SEVE L. Un regard marxiste sur la bioéthique. *Cahiers marxistes*, mars-avril 1987, N° 150, pp. 15-26.
- SULLEROT E. Wordt het gezin ondermijnd door individualisme? *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1987, Nr 3, blz. 65-83.
- TORFS R. De juridische positie van de leek in de kerk. *Kultuurleven*, 1987, Nr 7, blz. 633-645.
- VAN BORTEL P. Vergaderen over medische ethiek. De « Journées annuelles d'éthique 1986 ». *Kultuurleven*, 1987, Nr 3, blz. 273-278.
- VANDER STICHELE C. Theologie voor, over en door leken. *Kultuurleven*, 1987, Nr 7, blz. 625-632.
- VAN LEUVEN K. Aids en moraal. *Kultuurleven*, 1987, Nr 2, blz. 99-103.
- VAN ROMPUY H. De uitdaging van onze maatschappij: waardenvriendelijk of waardenvrij. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1987, Nr 4, blz. 23-31.
- VERSPIEREN P. De Instructie over kunstmatige inseminatie. *Streven*, juli 1987, blz. 867-879.

13. Rapport entre l'Etat et les églises.

- MOULIN L. Le pluralisme dans l'Eglise catholique et les leçons de l'histoire. *Revue Générale*, avril 1987, pp. 5-13.

14. Problématique des transports.

- DE BAERE P., DENDUYVER J. Staatstussenkomsten ten gunste van de N.M.B.S. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 5, blz. 679-695.
- DE WAELE A. Vorsen voor de transportpolitiek van morgen. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 5, blz. 637-649.
- HEYLEN E. De snelspoorprojecten in België. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1987, Nr 4, blz. 33-53.
- VAN DER DONCKT S. E pericoloso sporgersi. De T.G.V.-filosofie. *De Nieuwe Maand*, augustus 1987, Nr 6, blz. 38-40.
- VAN de VOORDE E. Toekomstgericht onderzoek rond vervoer en haven. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1987, Nr 5, blz. 631-635.

F. POLITIQUE CULTURELLE.

1. Enseignement.

- CLAES M.-Th. Het Nederlands in het franstalig hoger onderwijs in Brussel. *Ons Erfdeel*, 1987, Nr 2, blz. 249-254.
- DE CEULAER D. De federalisering van het onderwijs in België. *Ons Erfdeel*, 1987, Nr 4, blz. 519-527.
- DEMAIN Cl. La collaboration Industrie-université à l'université catholique de Louvain. *Wallonie 87*, N° 3-4, pp. 161-171.
- DERAECK G. Van Type 2, over Type 1 naar eenheidstype? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, december 1987, Nr 12, blz. 1009-1014.

- DESAMA C. Le financement des universités. *Socialisme*, juillet-octobre 1987, N° 202-203, pp. 310-315.
- FOUREZ G. Enseignement des sciences et société. *Wallonie 87*, N° 6, pp. 327-332.
- GEIVERS R. De broederstrijd tussen type 1 en type 2. De katholieke aanloop naar 1 september 1988. *De Nieuwe Maand*, september 1987, Nr 7, blz. 31-35.
- HERMANS A., INDIGNE P. Maria Schouwenars. Een hoofdstuk uit de geschiedenis van de meisjesopvoeding. *Kultuurleven*, 1987, Nr 2, blz. 116-121.
- LENAERS R. Is er nog katholieke school na de secularisatie? *Streven*, april 1987, blz. 579-593.
- LOOSVELDT G. Onderzoek naar de democratisering van het behalen van een tweede universitair diploma. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, april 1987, Nr 4, blz. 307-324.
- MASSAUX Ed. Pour l'Université catholique de Louvain. Le « Recteur de Fer » dialogue avec Omer Marchal. *Bruxelles, Didier Hatier*, 1987, 288 p.
- van CROMBRUGGE H. Kinderen in de gevangenis. Of: het gelijk van Hobbes. *Kultuurleven*, 1987, Nr 6, blz. 561-580.
- WELLENS J. De historische betekenis van het V.S.O. *De Nieuwe Maand*, september 1987, Nr 7, blz. 35-39.

2. Recherche scientifique.

- BILMEYER K., POPPE M. Biotechnologie: schaaap met 5 poten of zevenkoppige draak? *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 4, blz. 24-34.
- CARPINELLI G. Gramsci à l'épreuve du temps. *Cahiers marxistes*, novembre-décembre 1987, N° 155, pp. 16-24.
- DECEUNINCK W. L'émergence des nouvelles technologies. *Socialisme*, janvier-février 1987, N° 199, pp. 49-55.
- DENIS M. Nouveaux aspects de la procréation. *La Revue Nouvelle*, février 1987, N° 2, pp. 147-163.
- DUCARME J.P. Les aides fiscales à la recherche. *Socialisme*, juillet-octobre 1987, N° 202-203, pp. 316-327.
- ESCH K. Grondwettigheidstoetsing in de Conseil Constitutionnel. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr. 2, blz. 59-71.
- FROMMER A.M. Un fascisme aux couleurs nationales. *Res Publica*, 1987, N° 4, pp. 601-616.
- GERARD Ph. Libéralisme et socialisme à la recherche de l'Etat. *La Revue Nouvelle*, septembre 1987, N° 9, pp. 195-207.
- HAMOIR G. La politique scientifique belge. *Progrès*, janvier-février 1987, pp. 5-6.
- HELLA A. Les mots trompeurs en politique. *Revue Générale*, mai 1987, pp. 3-16.
- HUYSE L. Amerikaanse, Canadese en Engelse politiek - wetenschappelijke publikaties over België (1976-1986). *Res Publica*, 1987, Nr 2, blz. 193-206.
- INSTALLE M. L'accord de la Sainte-Catherine et la recherche. *Wallonie 87*, N° 3-4, pp. 205-211.
- JANNE H. La place des sciences sociales dans la recherche scientifique. *Socialisme*, juillet-octobre 1987, N° 202-203, pp. 339-343.
- KNAPP B. Het federaal Gerechtshof, administratieve en constitutionele rechter. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 4, blz. 171-183.
- LEBRUN Y. Gauche-droite ou la vie sur deux mots. *Revue Générale*, novembre 1987, pp. 9-19.
- LEUNE R. Is democratie wel zo slecht? Beschouwingen over polariteit en democratie. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 1, blz. 3-10.
- LEW R., THANASSEKOS Y. Les enjeux du débat actuel sur le totalitarisme. *Contradictions*, 1987, N° 51, pp. 47-65.
- MALLET M. Les mouvements du balancier idéologique. *La Revue Nouvelle*, septembre 1987, N° 9, pp. 157-169.
- MARQUES-PEREIRA B. Gramsci actuel. *Cahiers marxistes*, novembre-décembre 1987, N° 155, pp. 5-15.
- MAUDUIT D. Le bon pouvoir? *La Revue Nouvelle*, septembre 1987, N° 9, pp. 137-146.
- MOLITOR A. Les idées politiques de Chateaubriand. *Revue Générale*, décembre 1987, pp. 59-72.

- PANIER Chr. Le droit : dans quel Etat ? *La Revue Nouvelle*, septembre 1987, N° 9, pp. 147-156.
- PEETERS R. Is de techniek dan echt zo slecht ? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, november 1987, Nr. 11, blz. 919-932.
- PETERMANN S. Les avatars du Marxisme. *Res Publica*, 1987, N° 2, pp. 177-192.
- PLAVSIC W.S. Bibliographie de l'année politique 1986. *Res Publica*, 1987, N° 3, pp. 509-531.
- POULAIN C. Classes sociales et habitus selon Pierre Bourdieu. *Cahiers marxistes*, mai 1987, N° 151, pp. 8-15.
- PROMETHEE OÙ en est la politique scientifique belge ? *Socialisme*, juillet-octobre 1987, N° 202-203, pp. 298-309.
- DURY R. Les actions de la C.E.E. dans le domaine de la science et de la technique au service du développement. *Socialisme*, juillet-octobre 1987, N° 202-203, pp. 292-297.
- SCHOONBROODT R. La gauche et l'Etat : la méprise ? *La Revue Nouvelle*, septembre 1987, N° 9, pp. 185-194.
- SERVAES J. De Westerse en Aziatische communicatiewijze. *Kultuurleven*, 1987, Nr 1, blz. 65-73.
- TRUFFIN C. Recherche-développement et esprit d'entreprise à l'U.L.B. : la pratique de l'équilibre. *Wallonie 87*, N° 3-4, pp. 153-157.
- VAN GEHUCHTEN P.-P. Les conditions nouvelles de la démocratie. *La Revue Nouvelle*, septembre 1987, N° 9, pp. 121-136.
- WALLERSTEIN I. Marx et le sous-développement. *Cahiers marxistes*, novembre-décembre 1987, N° 155, pp. 28-49.
- WIELEMANS R. La pensée économique en crise. *Wallonie 87*, N° 3-4, pp. 173-180.
- X. Doctorats en science politique ou concernant la politique, présentés aux universités belges durant l'année académique 1983-1984. *Res Publica*, 1987, N° 2, pp. 275-276.
- YLIFF Y. La recherche scientifique, clé de l'avenir. *Socialisme*, juillet-octobre 1987, N° 202-203, pp. 279-281.

3. Education populaire.

- PIRSON R. L'impact des nouvelles technologies au niveau socio-culturel. *Socialisme*, janvier-février 1987, N° 199, pp. 68-73.

4. Politique des loisirs.

5. Emancipation des femmes.

- DE DECKER A., MAMPUYS J. Vormingswerk in vrouwenhanden. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, aug-sept. 1987, Nr 8-9, blz. 677-683.
- DE NEVE D. Veldwerk voor feministen. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 4, blz. 50-58.
- DRAULANS V., VANMOL A. Emancipatie, strijd om volwaardig mens-zijn. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, oktober 1987, Nr 10, blz. 743-753.
- DURY R. e.a. Deux ans de réflexion et d'action des femmes du Parti Socialiste. *Socialisme*, mars-avril 1987, N° 200, pp. 123-168.
- HERSCOVICI A. Mais qu'est-ce qu'elles veulent ? *Cahiers marxistes*, mars-avril 1987, N° 150, pp. 6-9.
- THILL G. Trajectoires au féminin. *La Revue Nouvelle*, février 1987, N° 2, pp. 175-179.

6. Problèmes de la jeunesse.

- DENIS Ph. La J.O.C. depuis 1970 : histoire d'une mutation. *La Revue Nouvelle*, janvier 1987, N° 1, pp. 79-91.
- DE WITTE H. Jongeren en A.C.V. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, december 1987, Nr. 12, blz. 973-984.
- TRAEST G. Verlatng van minderjarigen. *Rechtskundig Weekblad*, 30 mai 1987, kol. 2609-2628.

7. Arts.

- ARON J. L'art, la vie, la ville. *Cahiers marxistes*, juin 1987, N° 152, pp. 34-44.
- ARON P. Le serpent de mer. Le surréalisme et la révolution en Belgique (1947-1950). *Cahiers marxistes*, octobre 1987, N° 154, pp. 18-33.
- ARON J. Horta et Van de Velde ou le chagrin des architectes belges. *Cahiers marxistes*, novembre-décembre 1987, N° 155, pp. 55-63.
- CIMAISE J. Le mouvement réaliste. *Cahiers marxistes*, octobre 1987, N° 154, pp. 36-41.
- de PRELLE R. Millénaire et proche : une certaine Irlande. *Revue Générale*, novembre 1987, pp. 69-77.
- LAMFALUSSY A.-M. Culture : la bourse ou la mort. *La Revue Nouvelle*, octobre 1987, N° 10, pp. 291-299.
- PRESZOW G. Art brut et compagnie : une visite guidée. *La Revue Nouvelle*, octobre 1987, N° 10, pp. 276-282.
- STERCKX P. Inventaire critique du « MADAM » (Musée d'Art Modern de Bruxelles). *La Revue Nouvelle*, octobre 1987, N° 10, pp. 266-275.
- SUKUP V., DUVIVIER Y., COHEN J., LAWALREE D., SIMON D., PRESZOW G., BRAU Ph., STROWEL A. ... De l'Autriche. *La Revue Nouvelle*, novembre 1987, N° 11, pp. 383-436.
- VAN CAMPENHOUDT L. Document/Protection du patrimoine : les monuments. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1987, N° 7-8, pp. 55-72.
- VAN CAMPENHOUDT L. Panorama de nos musées. *La Revue Nouvelle*, octobre 1987, N° 10, pp. 247-265.

8. Communication de masse.

- BUYLE D. Extra archiefmateriaal. *De Nieuwe Maand*, november 1987, Nr 9, blz. 2-4.
- CEULEERS J. De etherreclame in België : het wettelijk kader. *Rechtskundig Weekblad*, 11 april 1987, kol. 2129-2142.
- CEULEERS J. Het mediabeleid in België. *Res Publica*, 1987, Nr 3, blz. 419-434.
- CEULEERS J., VERCRUYSSSE L. De openbare omroep in Duitstalig België. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1987, Nr 3, blz. 122-124.
- CONINCKX D. De new(s) boys van de B.R.T. Verslag van het recente B.R.T.-journalistenexamen. *De Nieuwe Maand*, november 1987, Nr 9, blz. 5-9.
- FREIERMUTH G. Gesprek met Lode Bostoen (De Standaard), *Streven*, januari 1987, blz. 351-362.
- FREIERMUTH G. Het Belang van Limburg. Niemand te vriend en overal welkom. *Streven*, november 1987, blz. 164-173.
- GHEUDE M. L'information dérangée, *La Revue Nouvelle*, février 1987, N° 2, pp. 115-127.
- GULINCK L. De nieuwe armoede in het rockbedrijf. *De Nieuwe Maand*, september 1987, Nr 7, blz. 21-23.
- HERNE C. Le totalitarisme à visage angélique ou la dictature du pluralisme médiatique. *Contradictions*, 1987, N° 51, pp. 67-85.
- MAES M., DAS E. De politiek opiniepeilingen in België in 1986. *Res Publica*, 1987, Nr 3, blz. 533-548.
- PAUWELS L. Het Kabeldecreet : de match kan beginnen. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, januari 1987, Nr 1, blz. 70-76.
- STEVENS E. Reclame in de audio-visuele media. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, januari 1987, Nr 1, blz. 77-80.
- VAN BAELEN M. De afwezige vormingswerken. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, aug-sept. 1987, Nr 8-9, blz. 637-647.
- WEYNS P. Ontmoeting op de taalgrens. *De Nieuwe Maand*, september 1987, Nr 7, blz. 14-15.

9. Autonomie culturelle.

- DEFOORT E. Vlaamse cultuur « in » het buitenland. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 2, blz. 34-40.
- DEWILDE J. « Zingen maakt van gedachten krachten ». 150 jaar muziek en Vlaamse Beweging. *Kultuurleven*, 1987, Nr 6, blz. 531-544.

- DIERICKX H. Het moeilijk samenwonen. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 2, blz. 21-24.
- KLINKENBERG J.-M. Un pays né d'une côte. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1987, N° 7-8, pp. 93-97.
- MILIS L. Vlaanderen in Europa, *Ons Erfdeel*, 1987, Nr 3, blz. 333-340.
- MONFILS Ph. Communauté française de Belgique. Premier pas vers un Marché commun du livre francophone. *Wallonie 87*, N° 6, pp. 313-319.
- STEENHAUT W., VAN GOETHEM G. Flamingant omdat ik socialist ben. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 2, blz. 13-19.
- VAN HAEGENDOREN M. Vijftig jaar later. De Vlaamse kwestie in de Socialistische beweging tot 1937. *Socialistische Standpunten*, 1987, Nr 2, blz. 3-12.
- VEKEMAN R. V.Z.W. « Openbaar kunstbezit in Vlaanderen ». Toepassing van de wetgeving betreffende het cultuurpact. *Rechtskundig Weekblad*, 7 november 1987, blz. 320-326.
- VOORHOOF D. Het leenrecht: auteursrecht of cultuurpolitiek? *Rechtskundig Weekblad*, 19 december 1987, blz. 521-534.

10. **Tourisme.**

- CLAEYS U. Recreatie, vakantie, toerisme... bedreigd? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1987, Nr 6-7, blz. 529-541.
- DENIS M. Poupées russes ou les impressions d'une voyageuse naïve. *La Revue Nouvelle*, mai-juin 1987, N° 5-6, pp. 495-509.
- POULLET Ed. Le tourisme, contribution au développement économique: c'est possible! *Wallonie 87*, N° 6, pp. 321-324.

11. **Sport.**

- COLAERS C., VAN LIMBERGEN K. Voetbalvandalisme. Maatschappelijke en socio-psychologische achtergronden. *Streven*, aug-sept. 1987, blz. 1001-1010.
- DE CAEVEL Ch. De la pelouse à la tribune. *La Revue Nouvelle*, décembre 1987, N° 12, pp. 497-503.
- MERCY M. De Vlaamse golfbeweging. *De Nieuwe Maand*, januari 1987, Nr 1, blz. 26-29.
- PIRSON R. De Val-Duchesse au « Mundial », lorsque survient la fête. *Contradictions*, 1987, N° 51, pp. 29-46.

De politieke opiniepeilingen in België in 1987*

---

door Marc MAES en Erwin DAS,

Assistenten aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

Dit overzicht van de politieke opiniepeilingen in België in 1987 is gerubriceerd volgens de grote beleidssectoren: buitenlandse politiek, sociale politiek, economische politiek, financiële politiek, binnenlandse politiek en culturele politiek. Peilingen die weinig of geen betrekking hebben op de Belgische politiek als dusdanig zijn ondergebracht in de rubriek « Andere peilingen ».

In de inventaris wordt van elke peiling de titel gegeven, een beknopte omschrijving van de inhoud, het instituut dat de peiling doorvoerde, het tijdstip van de bevraging, de omvang en de aard van de steekproef, het aantal vragen, de opdrachtgever en de bibliografische gegevens van de publikatie(s). Het teken X staat voor vertrouwelijk of onbekend. Het onderzoek naar de publikaties werd afgesloten op 8 juli 1988. De samenstellers danken de peilingsinstituten voor hun waardevolle medewerking bij het opstellen van deze inventaris.

A. BUITENLANDSE POLITIEK.

2. Europese politiek.

a) Eurobarometer 2000.

Houding t.a.v. lidmaatschap E.G. (belang, voordeel). Toekomstvooruitzichten inzake Europese eenmaking (10 scenario's). Houding t.a.v. Verenigde Staten van Europa. Tempo van ontstaan Europese regering.

---

* Voor een overzicht van de vorige jaren zie: *Res Publica*, 1987, nr. 3, blz. 533.

Schaalpositie Europese eenheid — nationale identiteit. Mening over tempo van eenmaking.

DIMARSO. Januari 1987. Nationale quotasteekproef van 1.002 personen van 15 jaar en ouder. Veertien vragen.

Opdrachtgever : Commissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie : Euro-barometer 2000. In : *Bulletin van de Europese Gemeenschappen. Supplement. 2/87*, blz. 21-26. *Euro-barometer. Speciale uitgave 30-jarig bestaan*. Commissie van de Europese Gemeenschappen. Brussel, maart 1987.

b) De publieke opinie in de Europese Gemeenschap in het voorjaar van 1987.

Evaluatie van de Europese Gemeenschap vandaag. Balans van 30 jaar eenmaking. Bekendheid met en belang van Belgisch voorzitterschap. Toekomst : opties voor ontwikkeling en maatstaven voor welvaart. Bekendheid en rol van Europees parlement, bereidheid tot deelname aan verkiezing ervan. Positie van de vrouw. Overheidsuitgaven voor wetenschappelijk en technologisch onderzoek. Kankerpreventie. Eenoudergezinnen. Belangstelling voor, bekendheid met en evaluatie van het gemeenschappelijk landbouwbeleid.

DIMARSO. 24 maart - 7 april 1987.

1. Nationale quotasteekproef van 1.010 personen van 15 jaar en ouder. Honderdachtien vragen.

2. Nationale quotasteekproef van 301 landbouwers van 15 jaar en ouder. Ongeveer vijftig vragen.

Opdrachtgever : Commissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie : *Euro-barometer nr. 27*. Commissie van de Europese Gemeenschappen. Brussel, juni 1987.

Euro-barometer. Speciale uitgave. De Europeanen en hun landbouw. Commissie van de Europese Gemeenschappen. Brussel, februari 1988.

Europa tegen kanker. Commissie van de Europese Gemeenschappen. Brussel, oktober 1987. (Zie ook o.a. *De Standaard*, 10-11 oktober 1987.)

c) De publieke opinie in de Europese Gemeenschap in het najaar van 1987.

Verwachtingen voor 1988. Evaluatie dynamiek van de Europese eenmaking. Houding t.a.v. E.G. Imago van Europese Commissie. Houding t.a.v. V.S.A. en relatie met E.G. Mening over Europa 1992, verdere integratie, Europese regering, Europese Unie. Bekendheid en evaluatie Europees Parlement, bereidheid deelname verkiezing ervan. Sociale en

beleidsvraagstukken : éénoudergezinnen, federalisme, kanker, sport, Derde Wereld, jongeren, energie. Kennis en gebruik vreemde talen.

DIMARSO. Oktober 1987.

1. Nationale quotasteekproef van 1.000 personen van 15 jaar en ouder. Honderdzevenentwintig vragen.

2. Nationale quotasteekproef bij 600 personen van 15 tot 24 jaar. Tweeëntachtig vragen.

Opdrachtgever : Commissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie : *Euro-barometer nr. 28*. Commissie van de Europese Gemeenschappen. Brussel, december 1987.

d) **Zie peiling C.5.c.**

3. Politiek ten overstaan van de ontwikkelingslanden.

a) **Zie peiling A.2.c.**

B. SOCIALE POLITIEK.

2. Tewerkstellingsbeleid.

a) **De tewerkingstelling.**

Analyse van het gevolgde onderwijs, de tewerkingstelling, de werkeloosheid en van de bijscholing.

ICSOP-IMSA. Mei 1987. Steekproef van 1.700 jongeren beneden de 34 jaar uit Brussel en Wallonië. Negenenveertig vragen. Opdrachtgever : de Franse Gemeenschapsexecutieve.

Publikatie : X.

b) **Zie peiling F.1.b.**

4. Sociale zekerheid.

a) **Het pensioensparen.**

Inhoud : cf. titel.

ICSOP-IMSA. Respectievelijk 9-14 september en 28 september - 2 oktober 1987. Nationale steekproef van respectievelijk 1.380 en 600 personen van 18 jaar en ouder. Telkens vier vragen. Opdrachtgever : *Echo de la Bourse*.

Publikatie : *Echo de la Bourse*, oktober en november 1987.

5. Familiale en demografische politiek.

- a) Zie peiling A.2.b. en A.2.c.

6. Volksgezondheid.

- a) **Aids.**

Kennis m.b.t. de overdracht van het aids-virus. De overheidsvoorlichting (rol en evaluatie).

ICSOP-IMSA. Maart 1987. Representatieve quotasteekproef van 500 personen uit Brussel en Wallonië van 18 jaar en ouder. Eenentwintig vragen. Opdrachtgever : Ministerie van Volksgezondheid, Onderwijs en Middenstand van de Franse Gemeenschap.

Publikatie : *Pourquoi Pas ?*, 22 april 1987.

- b) **Psychotrope middelen.**

De opinie van jongeren ten aanzien van psychotrope middelen.

CLEO-Ulg. April 1987. Steekproef van 1.100 personen uit het arrondissement Hoei. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : Grappa v.z.w.

Nog niet gepubliceerd.

- c) **De verslavingen.**

Inhoud: X.

CLEO-Ulg. April 1987. Steekproef van 500 personen van 18 jaar en ouder uit het arrondissement Hoei. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : Grappa v.z.w.

Publikatie: X.

- d) **Aids.**

Evaluatie van de overheids campagne. Kennis en attitude i.v.m. aids.

DIMARSO. Eerste meting mei 1987, tweede juli 1987. Tweemaal een nationale quotasteekproef van 1.000 personen van 15 jaar en ouder. Tien vragen. Opdrachtgever : Dimarso.

Publikatie : X.

- e) **Aids.**

Evaluatie van de Aidsinformatie campagne van het Ministerie van Volksgezondheid.

CLEO-Ulg./UIA. Medio 1987. Telefonische steekproef van 800 personen van 18 jaar en ouder en bij 400 geneesheren. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : Ministerie van Volksgezondheid.

Publikatie : Rapport met beperkte verspreiding, september 1987.

f) **Aids.**

Houding t.o.v. aids-patiënten. De media en aids. Andere instellingen en aids.

SOBEMAP. September-oktober 1987. Nationale steekproef van 1.000 personen van 18 jaar en ouder. Zeven vragen. Opdrachtgever: IMRA (Europe).

Publikatie: *Knack*, 17 februari 1988. *Le Vif*, 17 februari 1988.

g) **Zie peiling A.2.b.**9. **Het verbruik.**a) **Zie peiling C.5.c.**10. **Leefmilieu.**a) **Zie peiling C.6.a., C.6.b., E.3.c. en E.3.d.**11. **Welzijn.**a) **De Luikse bevolking en de thuisverzorging.**

Inhoud: cf. titel.

CLEO-Ulg. April 1987. Steekproef van 150 zieken uit de gemeente Luik.

Aantal vragen: X. Opdrachtgever: Communauté française - Affaires sociales.

Nog niet gepubliceerd.

b) **Zie peiling 6.a. en 6.b.**C. **ECONOMISCHE POLITIEK.**5. **Conjunctuurpolitiek.**a) **KMO-barometer.**

Grootte, sector, anciënniteit. Omzet, winstvooruitzichten, orders, betalingstermijn, liquiditeit, bankkrediet gebruik, investeringen. Voorraden, tevredenheid, intenties, moeilijkheden, verwachtingen t.o.v. personeel. Lange termijn politiek, research en development, imago van Flanders Technology, exportgerichtheid.

SOBEMAP: Eerste twee weken van mei 1987.

Nationale telefonische steekproef van 218 KMO's (5 tot 200 werknemers) representatief naar grootte en activiteitensector. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : Generale Bank.

Publikatie : SOBEMAP. *Analyse van de Belgische KMO's. 1^e Semester 1987*. Brussel, Sobemap, 1987, 51 blz. + tabellen.

b) **Eindejaarspeiling.**

Verwachtingen van de Belgen voor 1988. Evaluatie van 1987. Sociaal, economisch, financieel, internationaal.

DIMARSO. Oktober 1987. Nationale quotasteekproef van 1.000 personen van 15 jaar en ouder. Zes vragen. Opdrachtgever : Gallup International.

Publikatie : *De Standaard*, 2 januari 1988.

c) **Conjunctuurenquête consumenten.**

Zelfbeeld financiële situatie. Verwachtingen en intenties van de consumenten inzake economische conjunctuur (micro en macro).

DIMARSO. Eerste veertien dagen van elke maand. Nationale quotasteekproef van 2.000 personen van 15 jaar en ouder. Twaalf à vijftien vragen. Opdrachtgever : Commissie van de Europese Gemeenschappen.

Publikatie : *European Economy. Supplement B : Business and consumer survey results*, Commissie van de Europese Gemeenschappen. Brussel, maandelijks.

d) **Zie peiling E.3.q.**

6. **Energiebeleid.**

a) **Kernenergie in België.**

Houding t.o.v. de inplanting van een achtste kerncentrale in België. SOBEMAP. Maart 1987. Nationale quotasteekproef van 2.000 personen van 18 jaar en ouder. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : X. Publikatie : X.

b) **Kernenergie in België.**

Houding t.a.v. kernenergie. Veiligheid van type kerncentrales in België. Mogelijkheid van ontmanteling. Bekendheid van percentage energie van nucleaire oorsprong. Houding t.o.v. 8^e kerncentrale. Belang van parlementair debat.

MARKETING UNIT. 11-21 september 1987. Nationaal Representatieve gestratificeerde steekproef van 1.841 Belgen van 18 jaar en ouder. Tien vragen. Opdrachtgever : *La Libre Belgique*.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 19 oktober 1987.

c) **Zie peiling A.2.c.**

7. Infrastructuur - vervoer en communicaties.

a) **Zie peiling E.3.g. en E.3.q.**

8. Streekontwikkeling.

a) **De Brusselse ondernemingen.**

Kwalitatieve kenmerken van de ondernemingen. De ideale implanting. Stimuli die een vestiging in het Zuid-Kwartier bevorderen.

ICSOP-IMSA. 25 september - 12 oktober 1987. Representatieve steekproef van 982 Brusselse ondernemingen. Negenentwintig vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

b) **Zie peiling E.3.c., E.3.d. en E.3.q.**

9. Industriële politiek.

a) **Management en innovatie.**

Innovatiegraad van de onderneming. Aanwervingskanalen, selectiewijze. Vormingsbeleid. Aanwending vormingsdienst, vormingsbudget, vormingsmethoden, motivatiemiddelen. Behoeftanalyse. Inhoud, coördinatie, evaluatie van vorming.

EGON ZEHNDER i.s.m. UCL-KULeuven en Rogil Field Research. 5 mei - 31 juli 1986. Postenquête van 128 personeels- en vormingsverantwoordelijken van bedrijven gevestigd in België met meer dan 200 werknemers. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : Egon Zehnder.

Publikatie : EGON ZEHNDER INTERNATIONAL - UCL-KULeuven, *Innovation et Management*. Brussel, 1987, 23 blz.

Idem, *Management en innovatie*. Brussel, 1987, 23 blz.

11. Landbouwpolitiek.

a) **Zie peiling A.2.b.**

12. Politiek ten overstaan van de middenstand en de zelfstandigen.

a) **Zie peiling C.8.a.**

D. FINANCIËLE POLITIEK.

1. Investerings en sparen.

a) Beursbarometer.

Verwachtingen inzake evolutie op de beurs op korte (3 maanden) en middellange (6 maanden) termijn.

DIMARSO. Maandelijks enquête bij 18 Belgische institutionele topbeleggers. Vijf vragen. Opdrachtgever : *De Standaard*.

Publikatie : *De Standaard*, maandelijks sinds 16 mei 1987.

b) Zie peiling B.4.a. en C.5.c.

E. BINNENLANDSE POLITIEK.

0. Algemeenheden.

a) Politieke actualiteit : de kwestie Happart-Capart.

Is de kwestie Happart, resp. Capart de val van de regering waard ? Verantwoordelijkheid van val. Kennis van Nederlandse taal door Happart, resp. Capart.

ICSOP-IMSA. 29-30 januari 1987. Representatieve steekproef van 325 kiesgerechtigden uit Brussel en 349 uit het arrondissement Charleroi. Acht vragen. Opdrachtgever : *Pourquoi Pas ?*

Publikatie : *Pourquoi Pas ?*, 4 februari 1987.

b) Politieke barometer.

Kiesintenties. Populariteit politici. Waardering politieke partijen. Waardering regeringsbeleid.

ICSOP-IMSA (in samenwerking met IAO voor Vlaanderen). 28 februari - 3 maart 1987. Nationale representatieve quotasteekproef van 1.422 Belgen van 18 jaar en ouder. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : *Pourquoi Pas ?* en *Het Laatste Nieuws*.

Publikatie : *Pourquoi Pas ?*, 11 maart 1987. *Het Laatste Nieuws*, 11 maart 1987.

c) De Seizoensbarometer van de publieke opinie.

Kiesintenties. Populariteit politieke figuren. Vertrouwen in de regering. Prioritaire politieke thema's.

MARKETING UNIT. 12-23 maart 1987. Nationale quotasteekproef van 2.221 Belgen van 18 jaar en ouder representatief voor het kiezers-

publiek naar geslacht, leeftijd en sociale klasse. Vier vragen. Opdrachtgever : *La Libre Belgique*.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 30 maart 1987.

d) Politieke barometer - Franstalige arrondissementen.

Bekendheid met en voorkeur nationale en plaatselijke politici. Kiesintenties. Belang Voerkwestie. Tevredenheid met regeringsakkoord terzake. Beste verdediger Waalse belangen : PRL of PSC ?

ICSOP-IMSA. 28 mei - 1 juni 1987. Representatieve quotasteekproef van 521 Belgen van 18 jaar en ouder uit het arrondissement Nijvel. Tien vragen. Opdrachtgever : *Pourquoi Pas ?*

Publikatie : *Pourquoi Pas ?*, 11 juni 1987.

e) Politieke barometer - Franstalige arrondissementen.

Bekendheid met en voorkeur nationale en plaatselijke politici. Kiesintenties.

ICSOP-IMSA. 4-8 juni 1987. Representatieve quotasteekproef van 502 Belgen van 18 jaar en ouder uit het arrondissement Doornik-Aat-Moeskroen. Acht vragen. Opdrachtgever : *Pourquoi Pas ?*

Publikatie : *Pourquoi Pas ?*, 18 juni 1987.

f) Politieke barometer.

Kiesintenties. Populariteit politici. Waardering politieke partijen. Waardering regeringsbeleid.

ICSOP-IMSA (in samenwerking met IAO voor Vlaanderen). 11-15 juni 1987. Nationale representatieve quotasteekproef van 1.397 Belgen van 18 jaar en ouder. Twaalf vragen. Opdrachtgever : *Pourquoi Pas ?* en *Het Laatste Nieuws*.

Publikatie : *Pourquoi Pas ?*, 25 juni 1987 en *Het Laatste Nieuws*, 24 juni 1987.

g) De seizoensbarometer van de publieke opinie*.

Kiesintenties. Populariteit politieke figuren. Vertrouwen in de regering. Prioritaire politieke thema's.

MARKETING UNIT. 12-22 juni 1987. Nationale quotasteekproef van 1.981 Belgen van 18 jaar en ouder. Vier vragen. Opdrachtgever : *La Libre Belgique*.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 29 juni 1987.

* Voor het cijfermateriaal en bijkomende grafische voorstelling, zie M. VERMINCK. Statistisch overzicht van het politieke jaar 1987. In : *Res Publica*, 1988, nr. 2-3, blz. 233-256.

h) Politieke barometer - Franstalige arrondissementen.

Bekendheid en voorkeur nationale en plaatselijke politici. Belang van Happartkwestie. Evaluatie overheidsoptreden t.a.v. Happart. Mening over ontslag Ch.-F. Nothomb.

ICSOP-IMSA. Respectievelijk 20-21 juni en 10-13 juli 1987.

Representatieve quotasteekproef van respectievelijk 513 Belgen van 18 jaar en ouder uit het arrondissement Neufchâteau-Virton en van 503 Belgen van 18 jaar en ouder uit het arrondissement Aarlen-Marche-Bastogne. Respectievelijk acht en zes vragen. Opdrachtgever: *Pourquoi Pas ?*

Publikatie: *Pourquoi Pas ?*, 23 juli 1987.

i) Politieke barometer.

Kiesintenties. Populariteit politici. Waardering politieke partijen. Waardering regeringsbeleid.

ICSOP-IMSA (in samenwerking met IAO voor Vlaanderen). 9-14 september 1987. Nationale representatieve quotasteekproef van 1.121 Belgen van 18 jaar en ouder. Acht vragen. Opdrachtgever: *Pourquoi Pas ?* en *Het Laatste Nieuws*.

Publikatie: *Pourquoi Pas ?*, 24 september 1987 en *Het Laatste Nieuws*, 23 september 1987.

j) De seizoensbarometer van de publieke opinie.

Kiesintenties. Populariteit politieke figuren. Vertrouwen in de regering. Prioritaire politieke thema's.

MARKETING UNIT. 11-21 september 1987. Nationaal representatieve quotasteekproef van 1.841 Belgen van 18 jaar en ouder. Vier vragen. Opdrachtgever: *La Libre Belgique*.

Publikatie: *La Libre Belgique*, 28 september 1987.

k) Politieke barometer - Franstalige arrondissementen.

Bekendheid met en voorkeur nationale en plaatselijke politici. Kiesintenties. Belang Happart kwestie. Kiesintenties t.a.v. J. Happart.

ICSOP-IMSA. 18-20 september 1987. Representatieve quotasteekproef van 503 Belgen van 18 jaar en ouder uit het arrondissement Luik. Acht vragen. Opdrachtgever: *Pourquoi Pas ?*

Publikatie: *Pourquoi Pas ?*, 5 november 1987.

l) Politieke barometer.

Kiesintenties. Populariteit politici. Waardering politieke partijen. Waardering regeringsbeleid.

ICSOP-IMSA (in samenwerking met IAO voor Vlaanderen). 29 oktober - 2 november 1987. Nationale representatieve quotasteekproef van 1.683 Belgen van 18 jaar en ouder. Twaalf vragen. Opdrachtgever: *Pourquoi Pas ?* en *Het Laatste Nieuws*.

Publikatie: *La Libre Belgique*, 13 november 1987.

m) **De pre-electorale (seizoens-) barometer van de publieke opinie.**

Kiesintenties. Populariteit politieke figuren. Prioritaire politieke thema's. MARKETING UNIT. 4-10 november 1987. Nationaal representatieve quotasteekproef van 1.437 Belgen van 18 jaar en ouder. Vier vragen. Opdrachtgever: *La Libre Belgique*.

Publikatie: *La Libre Belgique*, 13 november 1987.

n) **Populariteitsbarometer.**

Populariteit van leidende nationale politici.

DIMARSO. Laatste week van elke maand sinds augustus 1987. Nationale telefonische toevalsteekproef van 1.000 kiesgerechtigden. Eén vraag. Opdrachtgever: *Knack* en *Le Vif*.

Publikatie: *Knack Magazine* en *Le Vif*.

o) **Zie peiling E.3.f., E.3.i., E.5.a. en E.5.d.**

1. **Organisatie van de staat.**

a) **Zie peiling A.2.c.**

2. **Nationale instellingen.**

a) **Politieke kennis.**

Politieke kennis: politici, regeringscoalitie, regionale en gemeenschaps-executieven.

UNIOP-INUSOP. 19 oktober - 10 november 1987. Nationale representatieve quotasteekproef van 2.491 Belgen van 18 jaar en ouder in 270 gemeenten. Opdrachtgever: *Pourquoi Pas ?*

Publikatie: *Pourquoi Pas ?*, 10 december 1987.

b) **Zie peiling E.3.q. en E.5.i.**

3. **Regionale en plaatselijke instellingen.**

a) **Gemeentelijke enquête te Brussel.**

Het gemeentelijk beleid te Brussel.

ICSOP-IMSA. 6-18 februari 1987. Aselecte steekproef van 995 kiesgerechtigden uit Brussel. Negen vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

b) Gemeentelijke enquête te Oudergem.

Het gemeentelijk beleid te Oudergem.

ICSOP-IMSA. 27 februari - 13 maart 1987. Aselecte steekproef van 516 kierechtigden van Oudergem. Eenenvertig vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

c) De landinrichting in Wallonië.

Het samenhorigheidsgevoel. De economische situatie. De landinrichting (renovatie, leefmilieu, ideaalbeeld). De interessegebieden.

ICSOP-IMSA. Maart 1987. Representatieve steekproef van 992 personen tussen de 17 en 31 jaar oud, woonachtig in Wallonië. Tweënzestig vragen. Opdrachtgever : Ministerie van Landinrichting van het Waalse Gewest.

Publikatie : X.

d) Mijn omgeving is ook die van de anderen.

De geografische, menselijke en economische omgeving. De landinrichting in het Waalse Gewest.

ICSOP-IMSA. Maart 1987. Een representatieve steekproef van 992 personen tussen de 17 en 31 jaar oud, woonachtig in Wallonië. Zestien vragen. Opdrachtgever : Ministerie van Landinrichting van het Waalse Gewest.

Publikatie : X.

e) Gemeentelijke enquête te Koekelberg.

Het gemeentelijk beleid te Koekelberg.

ICSOP-IMSA. 20 maart - 30 april 1987. Aselecte steekproef van 507 kiesgerechtigden van Koekelberg. Zevenenveertig vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

f) Regionale barometer. Provincie Luik.

Kiesintenties gemeenteraadsverkiezingen. Tevredenheid met huidige meerderheid in de gemeente. Populariteit van plaatselijke politieke figuren. Prioritaire politieke thema's op regionaal vlak.

MARKETING UNIT. 23 maart - 8 april 1987. Steekproef van 991 Belgen van 18 jaar en ouder, representatief voor het Luikse kiezerspubliek

naar geslacht, leeftijd en sociale klassen. Vijf vragen. Opdrachtgever : *La Libre Belgique*.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 27 april 1987.

g) 's Graven-Brakel doorgelicht.

Tevredenheid met gemeentelijk beleid en dienstverlening, economische, culturele, sociale infrastructuur en activiteiten. Wenselijkheid plaatselijke vrije radio. Keuze inrichting gemeenteterreinen en stadskern. Belangrijkste plaatselijke problemen. Bekendheid met plaatselijke politici.

SES-GSW (UCL). 10 en 17 april 1987. Representatieve telefonische quotasteekproef van 366 inwoners van 18 jaar en ouder. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : gemeente 's Graven-Brakel.

Publikatie :

- *Trimestriel de la Maison de la Wallonie*, le jg., 1987, nr. 1.
- *L'Echo du Centre*, 19 mei 1987.
- *Pourquoi Pas ?*, 27 mei 1987.

h) Gemeentelijke enquête te La Louvière.

Het gemeentelijk beleid te La Louvière.

ICSOP-IMSA. 25 april - 2 mei 1987. Aselecte steekproef van 1.025 kiesgerechtigden van La Louvière. Negenenvijftig vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

i) Regionale barometer. Vlaams Brabant.

Kiesintenties gemeenteraadsverkiezingen. Tevredenheid met huidige meerderheid in de gemeente. Populariteit plaatselijke politieke figuren. Prioritaire politieke thema's op regionaal vlak.

MARKETING UNIT. 5-12 mei 1987. Steekproef van 1.011 Belgen van 18 jaar en ouder representatief voor het kiezerspubliek voor Vlaams Brabant naar geslacht, leeftijd en sociale klassen. Vijf vragen. Opdrachtgever : *La Libre Belgique*.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 25 mei 1987.

j) Gemeentelijke enquête te Charleroi.

Het gemeentelijk beleid te Charleroi.

ICSOP-IMSA. 15-18 mei 1987. Aselecte steekproef van 990 kiesgerechtigden van Charleroi. Zevenenveertig vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

k) **Etterbeek : gemeentelijk onderzoek.**

Bekommernissen van de inwoners van Etterbeek. Bekendheid met en beoordeling van gemeentelijke politici.

UNIOP-INUSOP, Juni 1987. Aselecte steekproef van 538 Belgen van 18 jaar en ouder uit Etterbeek (45 % mannen en 55 % vrouwen). Tweeëntwintig vragen. Opdrachtgever : Gemeentebestuur van Etterbeek. Niet gepubliceerd.

l) **De barometer van de gemeentepolitiek : Luxemburg.**

Kiesintenties. Tevredenheid met gemeentebeleid. Prioritaire beleidsdomeinen. Populariteit provinciale politieke figuren.

MARKETING UNIT, 1-10 juli 1987. Representatieve quotasteekproef van 939 kiesgerechtigden uit de provincie Luxemburg. Vijf vragen. Opdrachtgever : *La Libre Belgique*.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 20-21 juli 1987.

m) **De barometer van de gemeentepolitiek : West-Vlaanderen.**

Kiesintenties. Tevredenheid met gemeentebeleid. Prioritaire politieke beleidsdomeinen. Populariteit provinciale politieke figuren.

MARKETING UNIT, 4-12 augustus 1987. Representatieve steekproef van 1.005 kiesgerechtigden uit de provincie West-Vlaanderen. Vijf vragen. Opdrachtgever : *La Libre Belgique*.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 7 september 1987.

n) **De barometer van de gemeentepolitiek : Namen.**

Kiesintenties. Tevredenheid met gemeentebeleid. Prioritaire beleidsdomeinen. Populariteit provinciale politieke figuren.

MARKETING UNIT, 8-17 oktober 1987. Representatieve quotasteekproef van 1.000 kiesgerechtigden uit de provincie Namen. Vijf vragen. Opdrachtgever : *La Libre Belgique*.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 2 november 1987.

o) **De bekommernissen van de inwoners van Oudergem (« Les préoccupations des Auderghemois »).**

Beeld van de gemeentelijke toestand één jaar voor de gemeenteraadsverkiezingen.

UNIOP-INUSOP, 23 oktober - 6 november 1987. Aselecte steekproef van 492 Belgen van 18 jaar en ouder uit Oudergem (47 % mannen en 53 % vrouwen). Negen vragen. Opdrachtgever : gemeentebestuur Oudergem.

Niet gepubliceerd.

p) **Gemeentelijke enquête te Wezembeek-Oppem.**

Het gemeentelijk beleid te Wezembeek-Oppem.

ICSOP-IMSA. November 1987. Aselecte steekproef van 479 kiesgerechtigden van Wezembeek-Oppem. Acht vragen. Opdrachtgever : X.
Niet gepubliceerd.

q) **Waals Brabant.**

Nationale identificatie. Houding ten aanzien van zelfstandiger Waals Brabant. Indruk over sociaal-economische factoren in Waals Brabant. Vervoersmogelijkheden. Deelname aan activiteiten buiten regio. Gedragswijziging na (moord)aanslagen. Betekenis UCL voor regio. Tevredenheid met cultureel aanbod. Bestaan, verstaan en gebruik Waals Brabants dialect.

SES-GSW (UCL). 3-12 november 1987. Representatieve quotasteekproef van 978 personen uit Waals Brabant. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : *Le Soir*.

Publikatie : *Le Soir*, 8, 9, 10, 11 december 1987.

r) **Zie peiling E.O.a., E.O.d., E.O.e., E.O.h., E.O.k., E.5.a. en E.5.d.**4. **Politieke partijen.**a) **Zie peiling E.O.b., E.O.f., E.O.i. en E.O.l.**5. **Verkiezingen.**a) **Kiesintenties bij gemeenteraadsverkiezingen.**

Inhoud : cf. titel.

SOBEMAP. Februari 1987. Lokale aselecte steekproef van X kiesgerechtigden. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : X.

Publikatie: X.

b) **Kiesintenties.**

Kiesintenties 50 dagen voor de verkiezingen van 13 december 1987.

MARKETING UNIT. 21-24 oktober 1987. Nationale representatieve quotasteekproef van 1.141 kiesgerechtigden. Eén vraag. Opdrachtgever : *La Libre Belgique*.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 26 oktober 1987.

c) **Kiesintenties te Brussel.**

Inhoud : cf. titel.

SES-GSW (UCL). 26 oktober - 10 november 1987. Representatieve random-walk quotasteekproef van 408 Belgische inwoners van de 19 Brusselse gemeenten van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Opdrachtgever : *La Cité*.

Publikatie : *La Libre Belgique* en *La Cité*, 12 december 1987.

d) Kiesintenties op lokaal vlak.

Inhoud : cf. titel.

SOBEMAP. Oktober 1987. Quotasteekproef van X Vlamingen van 18 jaar en ouder. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : X.

Publikatie : X.

e) Preëlectorale peiling.

CLEO-Ulg. November 1987. Steekproef van 500 Belgen van 18 jaar en ouder uit het arrondissement Luik. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : politieke partij.

Niet gepubliceerd.

f) Verkiezingsonderzoek 1987.

Politieke kennis. Voorkeur voor eerste minister en regeringscoalitie. Determinanten van partijkeuze. Gebruik dienstbetoon. Stemgedrag ouders. Religieuze praktijk.

DIMARSO. November 1987. Nationale quotasteekproef van 1.003 Belgen van 18 jaar en ouder. Negen vragen. Opdrachtgever : Afdeling Politologie van de K.U. Leuven.

Nog niet gepubliceerd.

g) Kiesintenties.

Inhoud : cf. titel.

SES-GSW (UCL). 28-30 november 1987. Representatieve telefonische quotasteekproef van 470 Belgen van 18 jaar en ouder van het arrondissement Nijvel. Opdrachtgever : *La Cité* en *Vers l'Avenir*.

Publikatie : *La Cité* en *Vers l'Avenir*, 12 november 1987.

h) Voorspelling verkiezingsuitslag van 13 december 1987.

Vroeger kiesgedrag. Keuze op 13 december 1987. Oordeel over regering 1986-1987. Voorkeur voor coalitie.

BURKE Belgium. 2 en 3 december 1987. Random-Walk steekproef van 2.090 kiesgerechtigden uit de Vlaamse arrondissementen en Brussel-Halle-Vilvoorde. Aantal vragen : vijftien. Opdrachtgever : *Knack*.

Publikatie : *Knack Magazine*, 9 december 1987, blz. 6, 12-13 en 15-16.

i) Verkiezingsenquête.

Exit-poll. Regeringsformatie. Voorkeur regeringsleiders.
SOBEMAP. 14-15 december 1987. Nationale quotasteekproef van
X Belgen van 18 jaar en ouder. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : *Le Vif*.
Publikatie : X.

j) Kiesintenties.

Inhoud : cf. titel.
DIMARSO. Maandelijks. Nationale telefonische steekproef van ongeveer
1.000 kiesgerechtigden. Twee vragen. Opdrachtgever : VUM.
Publikatie : *De Standaard*.

**k) Zie peiling E.O.b., E.O.c., E.O.d., E.O.e., E.O.f., E.O.g., E.O.h., E.O.i., E.O.j.,
E.O.k., E.O.l., E.O.m., E.3.f., E.3.i., E.3.l., E.3.m., E.3.n., E.3.o.****8. Taalproblemen en minderheden.**

a) Zie peiling E.O.a, E.O.d., E.O.h. en E.O.k.

9. Handhaving van de orde.

a) Zie peiling E.3.q.

10. Nasleep van de oorlogen.

a) De opinie van de Belgen t.o.v. de oudstrijders, de oorlogsinvaliden en de
oorlogsslachtoffers.

Inhoud : cf. titel.
ICSOP-IMSA. 6-18 december 1986. Nationale steekproef van 1.212
personen van 18 jaar en ouder. Negenendertig vragen. Opdrachtgever :
Institut National des Invalides de Guerre, Anciens Combattants et Vic-
times de Guerre.

Publikatie : In de meeste belangrijke Belgische kranten op 18 februari
1987.

12. Levensbeschouwelijke problemen.

a) Zie peiling E.5.f.

13. Verkeersproblematiek.

a) Zie peiling E.3.g. en E.3.q.

F. CULTUURPOLITIEK.

0. Algemeenheden.

a) Cultuurconsumptie in Vlaanderen.

Cultuurconsumptie in Vlaanderen. Kwalitatieve vergelijking van de cultuur met Wallonië en Nederland. Belang van de Vlaamse cultuur op school. De belangrijkste Vlamingen in de culturele sector. Analyse per cultuurdomein. De Vlaamse pers. Varia (bekendheid met Vlaamse symbolen).

BURKE Belgium. 14 maart - 18 april 1987. Random steekproef van 995 Vlamingen getrokken uit kiezerslijsten van representatief genomen Vlaamse gemeenten. Ongeveer 100 vragen. Opdrachtgever: Gemeenschapsminister van Cultuur, P. Dewael.

Publikaties: *Knack Magazine*, 26 augustus 1987; *Het Volk*, 26 augustus 1987; *Het Nieuwsblad/De Gentenaar*, 26 augustus 1987; *De Morgen*, 26 augustus 1987, ...

1. Onderwijs.

a) Het imago van de U.L.B.

Het imago van de ULB bij de huidige studenten, de toekomstige studenten en hun ouders.

SOBEMAP. Mei-juni 1987. Quotasteekproef van X franstalige jongeren tussen 18 en 25 jaar. Ongeveer vijftig vragen. Opdrachtgever: X.

Publikatie: X.

b) De jonge universitaires.

Studiekeuze en -motivatie. De slaagkansen. Het behaalde diploma. Tewerkstelling en werkgelegenheid. Post-universitaire studies.

ICSOP-IMSA. Augustus 1987. Steekproef van X studenten en afgestudeerden van de VUB, ULB, UFSAL en ICHEC van 18 jaar en ouder. Eenzestig vragen. Opdrachtgever: Het Ministerie van het Brussels Gewest.

Publikatie: X.

c) Zie peiling B.2.a., E.3.q. en F.O.a.

2. Wetenschappelijk onderzoek.

a) Zie peiling A.2.b.

3. Volksopvoeding.

a) Zie peiling E.3.q. en F.O.a.

4. Vrijtijdsbesteding.

a) Zie peiling E.3.q. en F.O.a.

5. Vrouwenemancipatie.

a) Zie peiling A.2.b.

6. Jeugd.

a) Zie peiling A.2.c.

7. Kunst.

a) Zie peiling F.O.a.

8. Massacommunicatie.

a) **De Walen en de Radio-Televisie.**

Aandacht voor financiering. Financieringswijze. Houding t.a.v. publiciteit, algemeen en bij de RTBF. Effect van publiciteit. Kostenverdeling van publiciteit. Invloed van partijen, politici, drukkinggroepen op RTBF. Houding t.a.v. associatie met geschreven pers, t.a.v. betaal-TV. Voorkeur TV-station.

CLEO-Ulg. 17 december 1986 - 7 januari 1987. Representatieve quota-steekproef bij 601 personen van 18 jaar en ouder uit de Waalse provincies (exclusief Duitstalige kantons). Opdrachtgever: Cleo-Ulg.

Publikatie :

— R. DOUTRELEPONT, *Les Wallons et la radio-télévision*. Luik, Cleo, 1987, 19 blz.

— *Cahiers du Centre d'action culturelle de la Communauté d'expression française (CACEF)*, 1987, nr. 129.

b) Zie peiling E.3.g en F.O.a.

9. Cultuurautonomie.

- a) **Zie peiling F.O.a.**

10. Toerisme.

- a) **Toeristische barometer.**

Vakantie-intenties. Bestemming. Vervoermiddel. Totale kostprijs. Voorkeur vakantietype (duur, omstandigheden).

MARKETING UNIT. 12-22 juni 1987. Nationaal representatieve quotasteekproef. Vijf vragen. Opdrachtgever: *La Libre Belgique*.

Publikatie: *La Libre Belgique*, 2 juli 1987.

- b) **Zie peiling F.O.a.**

11. Sport.

- a) **Het Belgisch voetbal.**

Interesse, attitude, opinies t.a.v. beroepsvoetbal in België.

DIMARSO. Juli-augustus 1987. Nationale quotasteekproef van 2.027 personen van 15 jaar en ouder. Vijfentwintig vragen. Opdrachtgever: *La Dernière Heure* en *De Standaard/Het Nieuwsblad*.

Publikatie: *De Standaard*, *Het Nieuwsblad* en *La Dernière Heure*, 22 en 23 september 1987.

- b) **Zie peiling A.2.c.**

G. ANDERE PEILINGEN.

- a) **Happiness-barometer.**

Belang en tevredenheid m.b.t. een tiental items die betrekking hebben op « geluk ».

SOBEMAP. Oktober 1987. Nationale quotasteekproef van 1.000 personen van 18 jaar en ouder. Tien vragen. Opdrachtgever: IMRA (Europe).

Publikatie: *Le Vif* 11-17 maart 1988.

- b) **Het geluk van België.**

Is men gelukkig, wat is, waar vindt men geluk, wat leveren geluksmomenten op? Wie, hoeveel Belgen zijn gelukkig? Wat kunnen politici doen om mensen gelukkiger te maken?

MARKETING UNIT. 24 november - 10 december 1987. Nationaal representatieve quotasteekproef van 2.006 Belgen van 15 jaar en ouder. Vijftien vragen. Opdrachtgever : *De Morgen*.

Publikatie : *De Morgen*, 2 januari 1988.

Adressenlijst van opiniepeilingsinstituten

BURKE BELGIUM, Researchpark NOH, Tyraslaan, 1120 Brussel.

CLEO-ULG, Boulevard du Rectorat 7, Sart Tilman, 4000 Luik.

DIMARSO, Lambermontlaan 78, 1030 Brussel.

EGON ZEHNDER S.A.-N.V., F. Rooseveltlaan 14, 1050 Brussel.

ICSOP-IMSA (IAO), Reigerboslaan 100, 1170 Brussel.

MARKETING-UNIT, Louisalaan 430, 1050 Brussel.

SERVICE D'ENQUETES ET DE SONDAGES - UCL (GROUPE DE SOCIOLOGIE WALLONE), Place Montesquieu 1, 1348 Louvain-la-Neuve.

SOBEMAP, Marsveldplein 5, bus 40, 1050 Brussel.

UNIOP-INUSOP, Johannalaan 44, 1050 Brussel.

Res Publica wordt gesubsidieerd door :

- *Het Ministerie van Onderwijs.*
- *De Algemene Spaar- en lijfrentekas.*
- *De Bestendige Deputatie van de Provincie Brabant ;*

en verschijnt ook met de steun van :

- *De Nationale Bank van België.*
- *De Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid.*
- *C & A België.*

Met oprechte dank !

Het Politologisch Instituut.

RES PUBLICA

Tijdschrift voor Politologie — Revue de Science Politique

Uitgegeven door het **Politologisch Instituut v.z.w.**

Publié par le **Politologisch Instituut a.s.b.l.**

Hoofdredacteur — Rédacteur en chef : **Wilfried DEWACHTER**

Redactiesecretaris — Secrétaire de rédaction : **Mieke VERMINCK**

Redactieadres — Adresse de la rédaction

E. Van Evenstraat 2B, B-3000 Leuven

De bijdragen moeten persklaar aangeboden worden, getypt met dubbel interlinie. Zij moeten vergezeld zijn van een Engelstalige samenvatting van maximum 150 woorden. De niet opgenomen manuscripten worden niet teruggezonden.

De Nederlandse teksten dienen in de voorkeurspelling gesteld.

Het Politologisch Instituut neemt geen verantwoordelijkheid op zich voor de uitgebrachte meningen; deze verbinden alleen de auteurs.

Niets uit dit tijdschrift, behalve de abstracts, mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Les articles qui nous sont envoyés devront être dactylographiés en double interligne et accompagnés d'un court résumé (max. 150 mots) en anglais. Les manuscrits non insérés ne sont pas rendus.

Le « Politologisch Instituut » n'assume pas la responsabilité des opinions émises; celles-ci n'engagent que les auteurs.

Tous droits de traduction, d'adaptation et de reproduction (sauf les résumés), y compris les microfilms et les photocopies, sont réservés pour tous pays.

Abonnements- en verkoopvoorwaarden van het tijdschrift

Conditions d'abonnement et de vente de la revue

1. Jaarabonnement — Abonnement annuel	B.F. - F.B.
persoon - personne	850
instelling - Institution	1.800
Uitsluitend voor België: student (mits vermelding van de universiteit, de studierichting, het studiejaar en het inschrijvingsnummer aan de universiteit) - Uniquement pour la Belgique: étudiant (en mentionnant l'université, l'orientation et l'année des études, le numéro d'immatriculation)	500
2. Verkoop per nummer (nog uitsluitend vanaf 1980) — Vente au numéro (à partir de 1980 seulement)	
persoon - personne	300
instelling - Institution	600
Verkoop dubbel nummer (nog uitsluitend vanaf 1980) — Vente numéro double (à partir de 1980 seulement)	
persoon - personne	600
instelling - Institution	1.200
3. Verzameling van 1963 tot 1976 (zo lang de voorraad strekt) Collection de 1963 à 1976 (Jusqu'à épuisement du stock)	
België - Belgique	5.000
Andere landen - Autres pays	6.000

ZETEL VAN HET INSTITUUT — SIEGE DE L'INSTITUT

Politologisch Instituut v.z.w.: Egmontstraat 11, B-1050 Brussel

Politologisch Instituut a.s.b.l.: rue d'Egmont 11, B-1050 Bruxelles

Rekening - Compte : 091-0034240-28

Het tijdschrift RES PUBLICA wordt uitgegeven

met de steun van het Ministerie van Onderwijs

Wettelijk depot - Dépôt légal : D/RP 1988/2-3/1173

ISSN 0486-4700

Gedrukt in België — Imprimé en Belgique

RES PUBLICA

Belgian Journal of Political Science

Editor : Wilfried DEWACHTER

Assistant editor : Mieke VERMINCK

Address : Van Evenstraat 2B, B-3000 Leuven

Manuscripts to be considered for publication should conform to the following requirements : two type-written copies (double-spaced) must be submitted, ready for press : they must include a summary in English, not longer than 150 words. Manuscripts that are not accepted are not returned.

The « Politologisch Instituut » bears no responsibility for opinions expressed by authors ; the latter are solely responsible for the opinions they forward.

No part of this publication, except the abstracts, may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Annual subscription and sales conditions

1. Annual subscription	
Individuals	850 BF
Institutions	1.800 BF
2. Single issue (only from 1980 on)	
Individuals	300 BF
Institutions	600 BF
Double issue (only from 1980 on)	
Individuals	600 BF
Institutions	1.200 BF
3. Collection 1963-1976 (as long as the issues in stock last)	
Belgium	5.000 BF
Other countries	6.000 BF

Claims for undelivered copies must be made no later than three months following month of publication. The publisher will supply missing copies when losses have been sustained in transit and where the reserve stock will permit.

PUBLISHER

POLITOLOGISCH INSTITUUT v.z.w. : Egmontstraat 11, B-1050 Brussels

Subscriptions can be paid by bank account : 091-0034240-28,
and 300.82.940 for the Netherlands

The Journal RES PUBLICA is sponsored by the Belgian Ministry of Education

The articles of Res Publica are abstracted in the following journals

- ABC POL SCI.
Advanced Bibliography of Contents: Political Science and Government.
- International Bibliography of Political Science
Bibliographie internationale de science politique.
- International Bibliography of the Social Sciences
Bibliographie internationale des sciences sociales.
- International Bibliography of Economics
Bibliographie internationale de science économique.
- Social Sciences Citation Index. An International Multidisciplinary
Index to the Literature of the Social, Behavioral and Related Sciences.
- Sociological Abstracts.
- Bulletin analytique de documentation politique, économique et sociale
contemporaine.
- United Nations. Monthly Bibliography. Selected articles.
Nations Unies. Bibliographie mensuelle. Articles sélectionnés.
- Bulletin de Renseignements documentaires. Communautés Européennes.
Documentation bulletin. European Communities.

Printed in Belgium